magazin istoric

SERIE NOUĂ — FEBRUARIE 1992

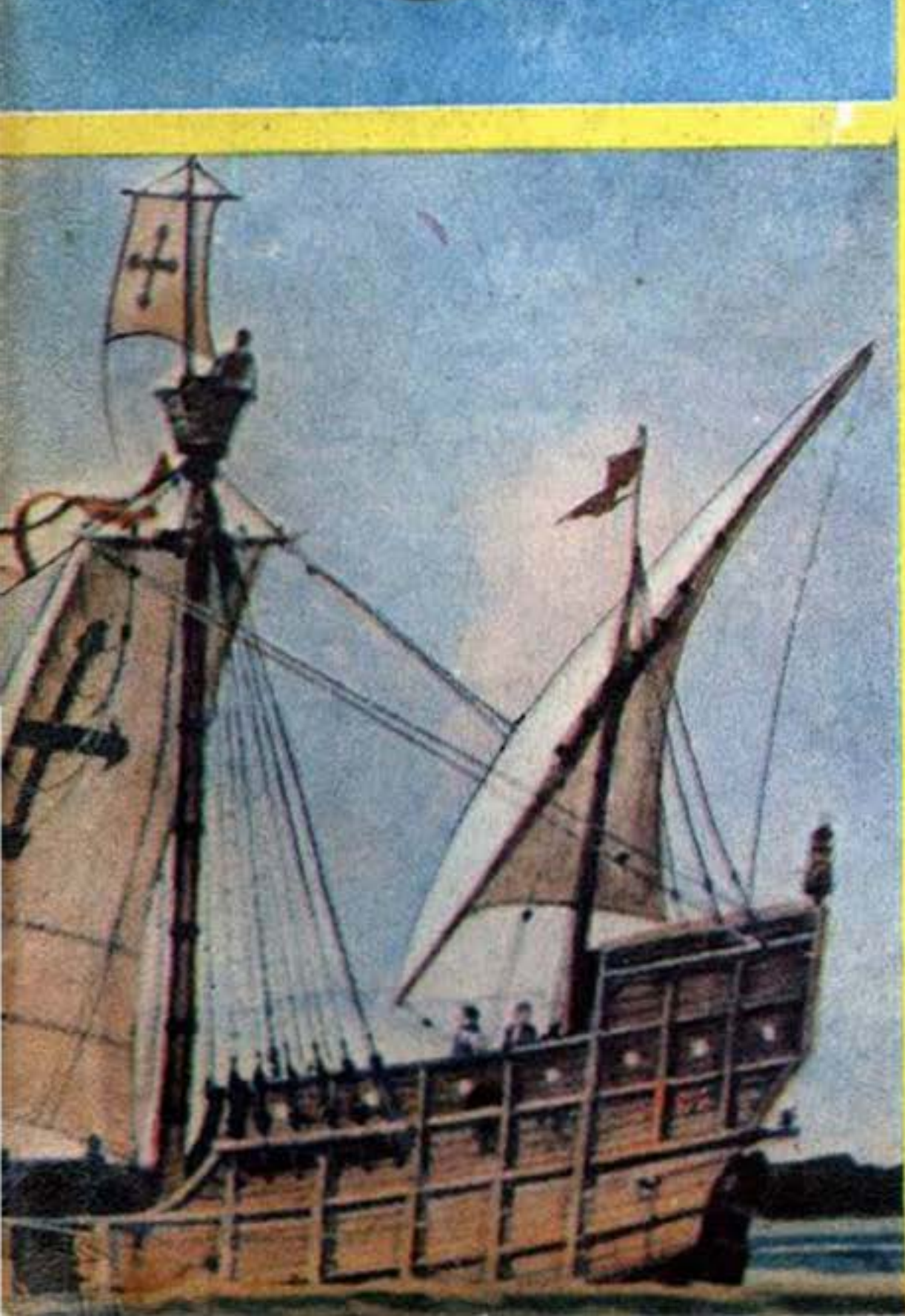

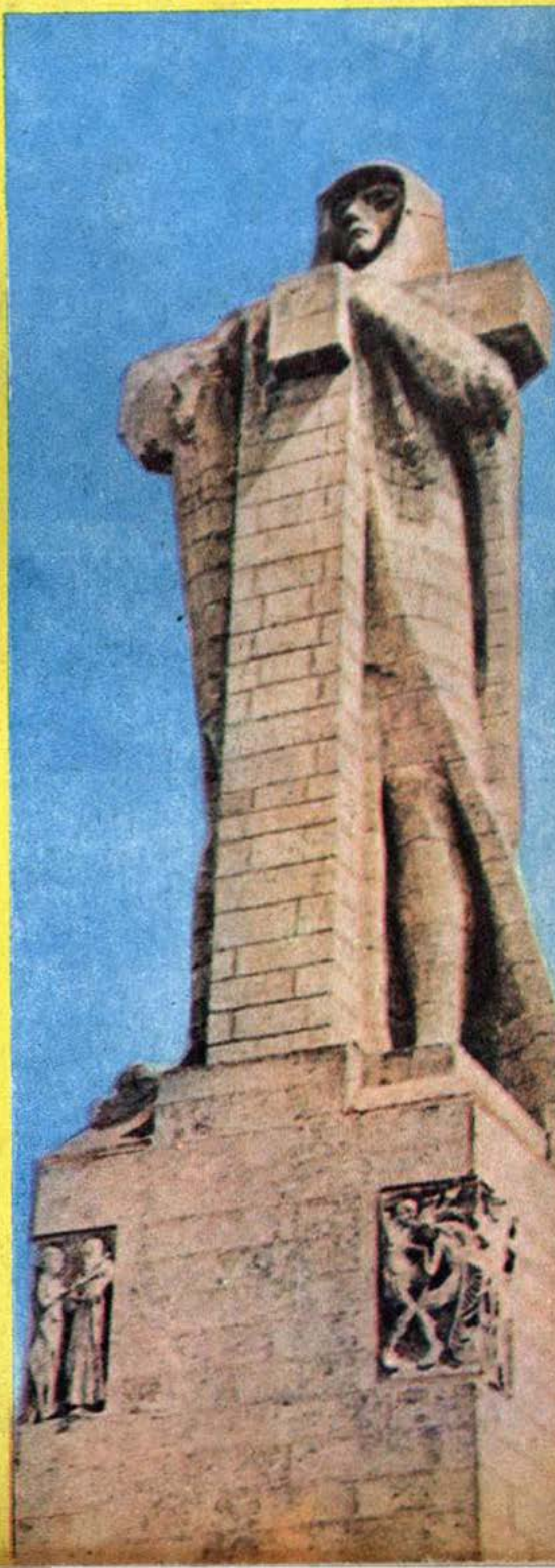

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 2 (299)
februarie 1992

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00; interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă (responsabil de număr), Dorin Matei, Marian Ştefan
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Macheta artistică: Radu Ion Popescu
Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti, în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

SUMAR

N. Iorga — istorie şi tradiţie 2
Alexandru cel Bun — bun păzitor al ţării: P. P. Panaitescu 3
1845. Auguste de Gérando despre Transilvania şi locuitorii săi: Dan A. Lăzărescu 6
S.O.S. pentru monumentele Sighişoarei: Gheorghe Ionaşcu, Mihai Arsene 10
Un manual şcolar în slujba unităţii românilor: Barbu B. Berceanu 13
Brîncoveanu şi stolnicul Cantacuzino în corespondenţă diplomatică inedită: Paul Cernovodeanu 15
Pîrvu Cantacuzino — un nume nou în istoriografie?: Marieta Chiper 18
Finalul cazului Pătrăşcanu: Cristian Popişteanu 22
Iuliu Maniu — martor în procesul mareşalului Ion Antonescu: Marcel D. Ciucă, Gheorghe David 28
Magazin istoric **la 25 de ani:** Radu Florescu 36
Cristofor Columb — o călătorie de cinci secole: Ana Vădeanu 37
Patru mănăstiri din Basarabia: Gheorghe Cunescu 40
Războiul de reîntregire văzut de la Iaşi: G.G. Mârzescu 43
Amintiri din România: Arhiepiscopul Netzhammer 48
„Sacrificiul vieţii lor pentru unitatea statului român": Jean Nouzille 53
Pagini de viaţă: Artur Gorovei 54
John Milton, poetul rebel: Camil Mureşanu 59
Spartacus, generalul sclavilor: Catherine Salles 65
Joseph Maria von Radowitz în misiune la Bucureşti: Dumitru Hîncu 70
Din trecutul unei edituri — „Cartea românească": Marius Rasidescu 75
Estonia 79
În Bucureşti, acum 50 ani 82
Moartea ţarului Boris III al Bulgariei — o enigmă?: Néstor Luján 86
Încă o dată despre misteriosul zbor al lui Rudolf Hess în Anglia: Viaceslav Daşicev . 89
• **Cărţi sosite la redacţie... 9** • **Concursul** Magazin istoric — **25 din 25... 33** • **Rebus istoric... 74** • **Dialog cu cititorii** 94

N. IORGA — ISTORIE ŞI TRADIŢIE

Din ce cîştigă o generaţie pentru ştiinţă, din ce e aşa de mîndră că a cîştigat pentru că a muncit aşa de mult ca să ajungă acolo, se păstrează o parte. Alte studii înlătură fără milă rezultatele greşite şi părerile false. Rămîne doar în unele cazuri forma frumoasă în care se cuprinde o iluzie dispărută a adevărului. Mîngîierea o află cel întrecut astfel prin necontenita emulaţie a lucrătorilor ştiinţifici ce se urmează, în faptul că şi greşelile - dacă nu toate greşelile - sunt fecunde, căci prin ele s-a trecut totuşi dincolo de cunoştinţele căpătate. Vine o vreme cînd critica se opreşte, mulţumită de ceea ce a putut isprăvi, şi în urma ei nu rămîne ruina, ci piatră nouă tare care înlocuieşte pe aceea ce s-a măcinat cu vremea sau n-a fost bine aleasă de la început şi nu putea fi lăsată la locul ei pentru a cruţa pe arhitectul oricît de merituos, fiindcă soliditatea întregii clădiri ar fi fost compromisă.

Stabilim fapte care rămîn, şi altele din faptele stabilite de noi se înlocuiesc azi sau mîine. Partea noastră în dezvoltarea ştiinţei nu se poate însemna spre laudă prin cele dintîi, nici prin cele din urmă spre defăimare. Orice spirit omenesc are lipsurile sale, şi ajunge un punct de vedere nou, o informaţie neaşteptată pentru a spulbera o întreagă interpretare şi a reduce la nimic cea mai ispititoare ipoteză. Cel care a distrus n-are totdeauna acelaşi merit ca acela care a clădit. Şi în aceste lucruri timpul ne leagă în curgerea lui peste dezbinările noastre trecătoare, şi tot ce a făcut un rînd de muncitori se răspîndeşte asupra tuturora. Cînd au aşezat pietrele, cînd le-au lucrat chiar, ei s-au judecat şi întrecut între sine, dar, după ce zidul s-a desăvîrşit, unde mai este amintirea acelora care se lăudau ori se osîndeau odinioară? Aşa e şi cu acele construcţii ştiinţifice în care credem că se va recunoaşte totdeauna fiecare grăunte pe care l-am adus.

Ceea ce rămîne legat de numele scriitorului, poetului, luptătorului e însăşi esenţa fiinţei sale sufleteşti, pe care vremurile o vor vedea aşa cum el a voit, cum el a lăsat-o să apară în opera lui de artă ori în tendinţele luptei pe care a purtat-o şi în caracterul ei moral. Biografia lor interesează întrucît completează o fizionomie literară. Fericirea fără de moarte a acestora cuprinde însă mai puţină jertfă şi abnegaţie, mai puţine exemple pentru urmaşi decît modesta mulţumire a omului de ştiinţă care a lucrat în afară de el însuşi, făcînd numai din anumite însuşiri ale spiritului său mijloacele pentru a descoperi ceea ce trebuia să se ştie.

Omul de ştiinţă care n-a mers şi pe alte drumuri sau n-a lăsat urme în celelalte direcţii ale activităţii sale nu poate avea decît o biografie pentru moralist, atuncea cînd toată viaţa lui n-a fost altceva decît pregătire răbdătoare pentru a cunoaşte şi a putea explica, nestinsă pasiune de a descoperi, chiar cu părăsirea tuturor plăcerilor şi cu înfruntarea tuturor primejdiilor, lipsă de orice mîndrie pentru ceea ce prin el a cîştigat numai stăruinţa şi metoda, doar cu adausul acelui noroc care ştie totdeauna unde trebuie să vie, şi, în sfîrşit, senină filosofie a unei bătrîneţe de meditaţii superioare care se hrănesc din tot materialul nou căpătat prin îndărătnice silinţe, în care sufletul se lămureşte şi se înalţă.

Ideile unui istoric al vieţii omeneşti, ca şi ale unui istoric al vieţii naturii, sînt înainte de toate interpretările sale, care se opresc asupra unor anume fapte sau grupe de fapte, asupra unei fărîmi de viaţă trecută, mai restrînsă sau mai întinsă. Afară de dînsele e însă *concepţia lui generală* care atinge *chemarea ştiinţei sale*, scopurile cărora trebuie să le servească, căile pe care trebuie să înainteze, precum şi *sensul pe care-l atribuie domeniului mai vast asupra căruia se îndreaptă studiile sale.*

Cînd şi cînd răsar inteligenţe alese care lărgesc sau schimbă chiar cu totul această concepţie despre natura ştiinţei şi valoarea intrinsecă a obiectului ei. Ele dau uneori prin talentul de scriitor care e unit cu însuşirile filosofice ale spiritului, opere istorice mari, în care trecutul învie prin viziunea unui poet cu putere de a crea din rămăşiţele ei viaţa care a fost. Dar şi fără acest dar sufletesc ei înseamnă, prin răscolirea ideilor, prin înnoirea ipotezelor, prin modernizarea formulelor, o ducere mai departe a ştiinţei şi numele lor deosebeşte încă una din epocele în care se împarte dezvoltarea ei. Astfel, dacă azi Lamprecht n-ar fi şi unul din cei mai adînci înţelegători de suflete, din cei mai ageri descoperitori de tendinţe sociale, din cei mai delicaţi meşteri de nuanţe în stil, dacă el n-ar fi scris potrivit cu nevoile intelectuale din timpul său acea mare istorie a poporului german, el încă ar fi vrednic de cea mai deplină recunoştinţă pentru adîncile urme pe care le va lăsa în metodica istorică şi în ambiţia cercetătorilor istorici prin îndrăzneaţa revoluţie filosofică pe care a încercat-o, urmărind tipuri psihosociale neschimbate şi sigure în dezvoltarea normală spre civilizaţie a oricărei naţiuni.

Cei mai mulţi istorici însă *primesc*, schimbîndu-le sau ba, concepţii mai vechi, care au intrat în domeniul public. Avînd sau ba cunoştinţa şcoalei, căreia îi aparţin, ei o urmează în calităţile ca şi în rătăcirile ei. În fiecare din aceste opere se poate găsi astfel o atmosferă morală care interesează, şi prin ea însăşi şi prin înrîuririle străine prinse şi oprite în ea.

(Două concepţii istorice, Discurs de recepţie la Academia Română, fragmente, Bucureşti, 1911)

Cinstirea[1] marilor figuri ale trecutului
nu este numai o datorie
faţă de cei plecaţi dintre noi,
un cult al morţilor,
tot aşa de vechi ca omenirea,
este şi o întărire a temeliei
pe care stă un popor.
Dacă ceea ce are un neam azi
ca bunuri materiale:
ogoare desţelenite,
sate şi oraşe aşezate,
sau ca bunuri sufleteşti:
cultura, biserica, ideile conducătoare
îşi găsesc obîrşia
cu multe sute de ani înapoi în trecut,
acel neam are o
temelie veche şi încercată,
el va fi ca o stîncă nezguduită
în credinţa lui,
căci aceste credinţe
au fost încercate multă vreme,
au suferit multe ispite şi loviri
şi totuşi au rămas neschimbate.
Şi noi românii
ne putem uita înapoi cu încredere
asupra drumului ce am străbătut.
Am avut voievozi viteji
cari şi-au apărat ţara cu sabia,
ajutaţi de o mînă de oameni
strînşi în jurul lor,
am avut boieri înţelepţi,
scriitori şi gospodari,
ţărani cuminţi şi răbdători,
ca puterile mute ale firii.
Pe umerii lor stă sprijinită
România de azi [...]

Alexandru cel Bun. 1432-1992

BUN PĂZITOR AL ŢĂRII

P.P. PANAITESCU

În ziua Anului Nou [1432], a închis ochii unul dintre aceşti întemeietori de ţară: Alexandru voievod, domn al Ţării Moldovei, numit de către urmaşi cel Bun.

Descălecător de sate şi mănăstiri în care răsuna glasul călugărilor, aducînd laudă lui Dumnezeu, a deschis drumuri negustorilor care treceau în pas domol cu carele încărcate de mărfuri, sau care le descărcau din corăbii înalte la gurile Dunării, a întărit prin legături trainice cu vecinii siguranţa ţării, de la munte pînă la mare. Războinic n-a fost, nu pentru că nu ştia să-şi apere hotarele, dar pentru că a ştiut să ţie pacea cinstit şi temut de toţi. Puterea lui a stat în aceea că deasupra socotelilor viclene ale vrăjmaşilor a fost totdeauna drept şi credincios cuvîntului dat, ceea ce a făcut să cadă arma din mîinile pizmaşilor [...]

[1] Fragmente din lucrarea *Alexandru cel Bun. La cinci sute de ani de la moartea lui*, pe care P.P. Panaitescu, profesor la Universitatea din Bucureşti, a publicat-o în 1932 cu subtitlul „carte de amintire tipărită de Ministerul instrucţiunii, cultelor şi artelor."

Consecvent programului său, afirmat şi înainte de decembrie 1989, dar susţinut cu precădere de *Magazin istoric* în noua sa serie, de a readuce în atenţia cititorilor pagini mai puţin cunoscute sau uitate din opera unor mari istorici ai noştri, prezentăm cîteva fragmente din această lucrare a lui P.P. Panaitescu, în care istoricul se opreşte asupra acţiunii lui Alexandru cel Bun (1400-1432) în slujba ortodoxiei. Un aspect mai puţin abordat din domnia voievodului în articolele publicate de revista noastră în anii dictaturii, datorită bine-ştiutelor oprelişti *(I.L.)*.

Întocmirea țării: biserica, mănăstirile. Cînd ne gîndim astăzi la întocmirea unei țări, ne gîndim în primul rînd la așezămintele politice, la finanțe și negoț; în Evul Mediu, deși aceste lucruri își aveau însemnătatea lor, dar în primul rînd temelia pe care stătea țara era credința, pe ea se întemeia și jurămîntul boierilor față de domn și încrederea poporului întrînsul și în cîrmuire, pentru ea își puneau viața oștenii. De aceea să nu ne mirăm că prima grijă a lui Alexandru a fost biserica, întărirea, înzestrarea și cinstirea ei.

Sub cei dintîi domni, țara Moldovei nu avusese ierarhi înalți bisericești: mitropolit și episcop, pentru că ei trebuiau să fie sfințiți de patriarhi sau mitropoliți ortodocși de peste graniță și țara nu era încă așezată. Cel dintîi mitropolit al Sucevei a fost Iosif, de neam moldovean, uns în vremea lui Roman Vodă, tatăl lui Alexandru, sau poate chiar mai înainte. El fusese sfințit de un mitropolit ortodox din părțile rutene, Antonio de la Haliciu; patriarhia de la Constantinopol nu voia însă să-l recunoască de păstor legiuit al bisericii moldovenești, căci ar fi dorit să puie în scaunul arhipăstoresc nou înființat pe un grec, așa cum făcuse în Țara Românească.

Moldovenii însă se arătară dîrzi în apărarea drepturilor lor, ei nu primiră pe mitropolitul grec trimis de la Țarigrad, așa că patriarhul supărat aruncă afurisenia asupra bisericii moldovenești. În această stare găsi biserica Alexandru cel Bun la urcarea sa în scaun. Iosif își urma păstoria, dar biserica rămăsese sub blestem. Alexandru, care era un om evlavios, vedea cu durere acest lucru și de la început a făcut totul ca această nemeritată ocară să fie ridicată. El se rugă de patriarhul de la Constantinopol prin soli trimiși anume acolo să binecuvînteze pe mitropolitul Iosif al Moldovei, să ridice anatema ce apăsa asupra lui și a bisericii: „Cine vrea calcă în picioare biserica noastră și se pare că avem episcop dar nu-l avem" ziceau solii moldoveni.

Încă din iulie 1401, deci în al doilea an al domniei lui Alexandru, plecară spre Moldova trimișii patriarhiei în frunte cu bulgarul Grigore Țamblac, ca să inspecteze biserica moldovenească și să vadă dacă se cuvine ca Iosif să fie recunoscut ca mitropolit legiuit.

Aceasta era însă numai pentru formă, patriarhul știa că moldovenii nu vor primi un grec de mitropolit și astfel se văzu silit să recunoască pe Iosif, ceea ce făcu și îndată ce primi raportul trimișilor săi. Astfel izbînda rămase de partea țării și anatema fu ridicată.

Curînd după aceea, Alexandru dădu un hrisov solemn pentru mitropolia Moldovei din Suceava, amintind de toți strămoșii săi, începînd cu Bogdan întemeietorul, prin care îi dărui două sate, Averești și Hreatca lîngă Suceava (1403).

Alături de mitropolia Sucevii, care e numită la începutul domniei episcopie pentru că nu avea alte episcopii supuse, Alexandru întemeiază două episcopii noi, cea de la Roman sau Cetatea Nouă (Novo grad), oraș înființat de tatăl său, Roman Vodă, și a doua la Rădăuți. Astfel ierarhia bisericească în Moldova era desăvîrșită și recunoscută și în afară la celelalte popoare ortodoxe. Mitropolia Sucevei era așezată pe atunci în biserica zisă a Mirăuților (mai tîrziu s-a mutat la Sf. Gheorghe, clădită la începutul veacului al XVI-lea).

Această biserică a Mirăuților, așa de venerabilă și de veche, este astăzi cu totul desfigurată și batjocorită de către arhitecții austriaci, cari au lucrat la „restaurarea" ei. Pictura veche de frescă a fost dată jos și înlocuită cu una ce amintește firmele de la bîlci, iar acoperișul este verde și roșu aprins, un lucru ce stîrnește rîsul. Aceasta nu e opera turcilor sau a altor păgîni, ci a învățatului arhitect Romstorfer![1]

Alături de ierarhia bisericească a episcopilor și a mitropolitului, a înflorit în vremea lui Alexandru cel Bun și viața mănăstirească a cărei însemnătate pentru păstrarea învățăturii într-o vreme în care nu erau școli este covîrșitoare. Acolo, în mănăstiri, au fost singurii noștri cărturari din Evul Mediu și de acolo își lua domnul diecii și grămăticii, adică funcționarii cancelariei domnești.

Primele mănăstiri în țările noastre se datoresc călugărului Nicodim, socotit de urmași ca sfînt. El era probabil de neam grec, însă după ce a stat cîtăva vreme la Sfîntul Munte, a fost chemat de craiul sîrbilor, Lazăr, care l-a însărcinat cu mai multe solii bisericești și în cele din urmă cu mulți călugări sîrbi a trecut în Țara Românească pe la 1370 înființînd acolo sub scutul domnesc două mănăstiri, Voditța și Tismana. În scurtă vreme, începutul făcut de Nicodim se întări și se înmulți.

O mulțime de mănăstiri se iviră în toată țara și călugării învățați scriau și lăudau pe Domnul. Din Țara Românească, ucenicii lui Nicodim trecură și peste graniță, în celelalte ținuturi locuite de români: În Ardeal, unde înființară mănăstirea Prislopului, și în Moldova, unde puseră temeliile celei dintîi mănăstiri, a Neamțului. Încă din vremea lui Petre Mușatin, unchiul lui Alexandru cel Bun, ei erau acolo și domnul binecuvîntase rugile lor, dăruindu-le două sate, două mori de apă și o vie și luîndu-i sub apărarea sa domnească.

Alexandru cel Bun a urmat pilda unchiului său și a întărit dania lui, înzestrînd Neamțul unit într-o singură administrație cu Bistrița, cu alte sate, bălți cu pește, prisăci de albine, mori, butii de vin din viile domnești, din care trebuia să se dea, zice dania domnească, o cupă fiecărui călugăr la trapeză să bea joia în sănătatea domnului și marțea în sănătatea doamnei, „cît va fi în viață, aceasta să se cînte nouă, pentru sănătatea noastră, iar după moartea noastră pentru mîntuirea noastră". El lasă un blestem grozav, cum se obișnuia pe atunci, ca urmașii lui să nu-i strice dania, „pentru că am dat și am întărit cu totul

[1] Forma de azi a monumentului se datorează lucrărilor de reconstrucție din 1898-1901 *(n.r.)*.

gîndul nostru cel bun".

Însă evlavia bunului domn nu se mulțumea cu întărirea mănăstirilor rămase de la strămoși. El voi să aibă locașuri de închinare ridicate din temelie de dînsul, ca să poată apare înaintea lui Hristos și a Sfinților, purtînd, ca dovada unei fapte bune, mănăstirea sa în palme, așa cum erau zugrăviți ctitorii (fundatorii) locașurilor sfinte pe pereții dinlăuntrul bisericilor.

domniei, o mulțime de danii înzestrează și îmbogățesc această mănăstire. Alături de domn, boierii și rudele domnești dăruiesc și ei din satele și averile lor mănăstirilor întemeiate de domn. Astfel, Stan Bîrlici dă satele sale Provorotie și Oprișinți, Moldoviței, iar doamna Ana, la moartea ei, lasă moștenire aceleeași mănăstiri satul Vaculinții. Doamna avea mănăstiri ale ei proprii, astfel Marena, o altă

se pomenește de fiii lui Ivan Vornicul, care aveau „mănăstirea lor" la Humor, în Bucovina. Așa prin mănăstirile pomenite și altele încă, de pildă Probota, viața călugărească se întinsese în vremea lui Alexandru peste întreaga țară, chezășie tare cum că Dumnezeu va lua sub apărarea lui evlaviosul neam al moldovenilor și pe domnul lor.

Alexandru cel Bun se sfîrși

Întîmpinarea moaștelor Sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava de către domnul Moldovei și curtea sa; frescă de la Sucevița

În p. 3: *Alexandru cel Bun și soția sa, Maria; desene după o broderie contemporană*

De la începutul domniei, el puse să se zidească în Bucovina de azi mănăstirea Moldovița, pe care o înzestrează după obiceiul mănăstirilor domnești cu sate și averi și pe lîngă aceasta și cu sălașe de țigani robi pentru slujba călugărilor. Mănăstirii Moldovița i se dădu și venitul unor vămi luate la tîrguri de la negustori.

Dar cea mai însemnată mănăstire a lui Alexandru este Bistrița, în județul Neamțului, pe rîul Bistrița, locaș menit să fie și locul de odihnă de veci a marelui voievod. Încă din 1407 și de atunci pînă la sfîrșitul

soție a lui Alexandru, stăpînește mănăstirea Vișnevăț, în Basarabia, numită astăzi Căpriana. Această mănăstire fusese dăruită doamnei de către însuși Alexandru „ca să fie uric (proprietate) cu tot venitul și cu toate lucrurile folositoare, care țin de această mănăstire, ei și copiilor ei, iubitului vostru Petru și altor fii și fiice ale noastre care vor fi din doamna Marena și copiilor lor și nepoților lor și răstrănepoților lor lor".

Chiar boierii aveau mănăstiri în proprietate particulară, cum

în anul 1432 și fu îngropat în mănăstirea Bistriței, clădită de dînsul. Poporul i-a zis „cel Bun", poreclă care înseamnă o slavă de care puțini s-au bucurat în vremuri turburi de învrăjbire ale trecutului nostru. Și istoria, care cunoaște azi în amănunte faptele lui, nu poate decît să întărească pe vecie judecata poporului asupra lui: a fost un bun păzitor al țării, drept și neclintit apărător al credinței, cîrmuitor pașnic, întemeietor de sate și orașe și mănăstiri. ■

1845. AUGUSTE DE GÉRANDO

DESPRE TRANSILVANIA ŞI LOCUITORII SĂI (III)

DAN A. LĂZĂRESCU

Nu incape îndoială că autorul iua parte la discuţii aprinse, în cadrul familiei sale maghiare, privind marele semn de întrebare pe care-l înfăţişa, chiar pentru nobilimea maghiară liberală, neîntîrziata redeşteptare a poporului român „din somnul cel de moarte!". Va fi tocmai tema abordată în 1848 de Andrei Mureşanu în poemul Un răsunet, **ajuns astăzi imnul nostru naţional precum şi al Republicii Moldova. Pentru a se lămuri mai deplin şi probabil tot din îndemnul familiei sale, autorul s-a hotărît să facă o călătorie la Blaj, localitatea istorică unde ştia că băteau „mintea şi inima unui întreg popor!". Căci, scrie Auguste de Gérando, „întreaga inteligenţă a valahilor s-a concentrat în cler".**

Îndemn de înfrăţire sinceră

Formula ni se pare, în acelaşi timp, semnificativă şi discutabilă. Este semnificativă prin faptul consemnării probabile a unei imagini mai vechi, persistente în memoria familiei lui maghiare şi, poate, încă valabile integral într-un ţinut românesc, dar izolat, cum era Ohioarul. Este discutabilă, prin faptul că în anul 1845 se ajunsese la cea de-a treia generaţie de reprezentanţi ai şcolii ardelene şi, printre ei, elementul laic (profesori, avocaţi, scriitori, chiar simpli învăţători) se ridicase şi el paralel cu cel eclesiastic. Oricum ar fi, Auguste de Gérando s-a hotărît să facă pelerinajul în Blaj, într-o căruţă de poştă, însoţit de fiica contelui Teleki, la acea dată doar logodnica autorului. Surugiul i-a informat că la Blaj nu exista nici un fel de han; dar că episcopul român se arăta foarte ospitalier, mai cu seamă cu oaspeţi de rang atît de înalt. Spre marea lui surprindere, autorul, pornit singur în recunoaştere prin catedrală, a fost întîmpinat de ambii episcopi români din Transilvania, şi cel din Blaj, greco-catolic (Lemeny) şi cel de la Sibiu, ortodox, Andrei Şaguna, a cărui „minunată barbă albă" Gérando o admiră. Cum Auguste de Gérando nu se simţea prea stăpîn pe limba maghiară, deprinsă recent din familia logodnicei sale, s-a văzut silit să se înţeleagă în limba latină cu cei doi venerabili prelaţi. I-a fost însă nespus de anevoios să-i facă să înţeleagă faptul că nu venise singur la Blaj şi că logodnica lui rămăsese în căruţă. Cînd a pomenit însă de numele conţilor Teleki, cei doi logodnici s-au bucurat numaidecît de întreaga şi cuvioasa ospitalitate pentru o noapte. A doua zi au avut prilejul să urmărească lecţiile de filosofie, predate seminariştilor de un profesor român, Iosif Popp, „tînăr plin de inteligenţă şi de inimă", cum îl

Ilustrăm acest ultim episod cu două imagini desprinse din volumul I al Enciclopediei României, *tipărit în anul 1938. Momentele surprinse (flăcăi nuntaşi — pagina 6 — şi strîngerea recoltei) au putut fi, aidoma, întîlnite şi de Auguste de Gérando, cu aproape 100 ani înainte*

„în acea dulce limbă valahă care mi se părea tot atît de armonioasă ca şi dialectul veneţian". Au mai fost nespus de impresionaţi de fizionomia inteligentă a mai multora dintre elevii seminarului. Li s-a spus că cei mai sîrguitori dintre elevii seminarului căpătau două burse anual pe spezele împăratului, pentru a-şi urma studiile la şcolile superioare din Viena.

Contemplînd fizionomiile atît de inteligente şi privirile atît de hotărîte ale elevilor români ai seminarului, Auguste de Gérando mărturiseşte că s-a uitat la logodnica lui maghiară şi că a fost străbătut de acelaşi fior care, cum i-a spus pe urmă, o străbătuse şi pe fiica contelui Teleki. Amîndoi au avut, dintr-o dată, aprehensiunea că „resentimentele înrădăcinate în inimile românilor deposedaţi de atîta vreme de către unguri să nu cumva să fi ajuns atît de departe încît să facă, pe viitor, cu neputinţă orice îndemn de înfrăţire sinceră a românilor supuşi cu naţiunea biruitoare, de care ei au rămas, de atîtea veacuri, despărţiţi; şi care, acum, le întinde mîna!"

Etapele politicii liberale

Întreaga istorie ulterioară a Ungariei şi a Transilvaniei îşi află prologul dramatic în acest fior premonitoriu.

Evident, problema este prea importantă, pe plan istoric ca şi pe plan psihologic şi politologic, pentru a-i opune reflexe şovine şi a ne aminti că autorul era — lucru incontestabil, o va dovedi pe cîmpurile de luptă din 1848-1849 — „un bun prieten al rasei cuceritoare". Avem posibilitatea, parcurgîndu-i textul — scris, am prezumat-o iniţial, cu bună credinţă firească originei sale naţionale şi intelectuale europene — să intuim calculele nuanţate făcute de către corifeii nobilimii maghiare din Ungaria — în frunte cu contele Ştefan Szechényi — şi din Transilvania — în frunte cu conţii Teleki şi cu baronul Wesselenyi — pentru a-şi asocia naţionalităţile conlocuitoare, în prima linie pe români, la acţiunea dezrobitoare pregătită de ei împotriva absolutismului habsburgic.

Iată formula pe care ne-o dezvăluie Auguste de Gérando în această privinţă: „Am dobîndit certitudinea că nu s-ar putea presupune vreo ură naţională din partea clerului valah, chiar dacă o asemenea ură pare a fi ereditară în sînul ţărănimii valahe. Clerul se va alătura poporului maghiar. Şi, pentru a-şi asigura un viitor mai bun, va face apel la sprijinul acestuia!"

Cît de lesne i se părea,

atunci, compatriotului lui Descartes, un asemenea salt al celor două popoare, fiecare peste propria lui umbră proiectată pe ecranul politicii de zece veacuri de istorie! Nu vor trece nici trei ani de la formularea acestor gînduri optimiste și realitatea va răspunde, cu zeci de mii de morți, la imprudența unor asemenea formule.

Calculele nobilimii maghiare liberale apreciau că, inițial, putea fi cîștigat de partea revoluției ei clerul superior greco-catolic, care urma să deschidă astfel drumul clerului ortodox. „Deși anevoie se va putea dezbăra acesta din urmă de influența confesională a *papei grec*". Ce înțelege autorul prin *Le Pape grec?* E vorba probabil de Patriarhul ortodox, ecumenic, de la Constantinopol, deși poate fi vorba și de mitropoliții de la București și de la Iași, destul de influenți asupra clerului ortodox din Transilvania și Ungaria.

După ce consemnează recenta polemică purtată între *Gazeta Transilvaniei* — înființată, i s-a spus autorului, la Brașov, în anul 1838 — și un periodic maghiar din Cluj, care dezvăluia constituirea unei mișcări tainice de opoziție valahă, îndreptată atît împotriva nobilimii maghiare, cît și împotriva patriciatului săsesc și probabil surexcitat de această acțiune subversivă, Auguste de Gérando nu ezită să-și afișeze concepțiile politice, de data aceasta pe deplin în calitate de „bun prieten al rasei cuceritoare": „Ungurii sînt aceia care reprezintă aici forța intelectuală și cea cîrmuitoare; limba lor este limba de cîrmuire; în mîinile lor este puterea și prin limba maghiară, propovăduită chiar și în seminarul de la Blaj, se va putea deschide pe seama țărănimii valahe calea emancipării. Cale care, din fericire, nu încetează să se lărgească necontenit".

Este evident că autorul se face aici ecoul concepțiilor politice ale nobilimii liberale maghiare, concepții care, pornind de la un mănunchi de idei politice și sociale de coloratură incontestabil liberală — deși nu prea corespund liberalismului mazzinian! — va căuta în 1848 să compenseze integrarea politică a Transilvaniei la Ungaria prin măsura socială a dezrobirii de legătura de brazdă a țărănimii. Și care, după *Ausgleich*-ul din 1867 (cînd s-a realizat monarhia dualistă austro-ungară), începînd cu guvernele liberale prezidate de contele Gyula Andràssy și Kalman Tisza, va agrava necontenit situația legală de *capitis diminutio* impusă elementului românesc și celorlalte naționalități conlocuitoare, oferindu-le în schimb falacioasa compensație a egalității de drepturi individuale, cu condiția contopirii în masa națiunii cuceritoare și conducătoare.

Marcînd etapele puse în practică ale politicii „liberale", autorul consemnează două măsuri legislative luate în acest sens de către Dieta Transilvaniei: aceea prin care, la data de 5 septembrie 1841, se îngăduise tuturor locuitorilor principatului, care nu aveau statut nobiliar, să poată ocupa funcții publice în stat; și aceea din 16 august 1842, prin care acelorași li se îngăduia să poată obține în proprietate deplină loturi de pămînt.

O extrapolare forțată

Cu o firească îngrijorare, autorul constată că, și în Transilvania, orientarea politică și socială, propulsată de ideologia Revoluției franceze, merge în sensul egalității cît mai depline, astfel încît „conceptul de *nobil* tinde necontenit să-și piardă străvechea și istorica semnificație, în Transilvania ca și aiurea". „Țăranii români, constată autorul, au prilejuit această tendință pentru a-și ridica tot mai mult nivelul intelectual, educativ, social și economic".

Instituția „revoluționară" care, în concepția nobilimii maghiare liberale, urma să aducă la îndeplinire, pe cale legislativă și evolutivă, programul politic și social, rămînea însă Dieta Transilvaniei. „Lăsați Dieta să-și ducă mai departe activitatea reparatorie căreia i s-a hărăzit și să facă astfel să dispară, încetul cu încetul, orice fel de inegalitate între locuitorii aceluiași pămînt. Și nobilimea maghiară, și țărănimea valahă, sînt cetățenii aceluiași pămînt, pentru apărarea căruia și una și alta s-au războit vreme de atîtea veacuri. În destulă vreme s-au lăsat învrăjbite de urile naționale: unirea începută pe cîmpurile de luptă se cuvine cimentată în timp de pace!"

Foarte bine! Dar despre ce anume unire e vorba?

În spiritul acestor concepții, autorul consemnează discursul rostit recent, în sesiunea din luna ianuarie 1843 a Dietei Transilvaniei, de către contele Kemény Daneș. „Aceste cuvinte, acoperite de aplauzele adunării înseamnă, pentru pătura țărănească valahă, o eră nouă!", apreciază autorul, care adaogă numaidecît: „Nu ne putem ascunde simpatia pe care ne-o inspiră națiunea valahă. Valahii sînt un popor de origine latină, ca și noi [de data aceasta vorbește francezul, nu amicul credincios al rasei cuceritoare]. Ei nu locuiesc numai în Ungaria și în Transilvania, ci și în Basarabia, în Moldova, în Valahia și în unele provincii ale Imperiului otoman, ajungînd să numere circa cinci milioane de suflete". Autorul adaugă numaidecît faptul că „unele spirite generoase [este vorba, fără îndoială, de *filoromâni]* — s-au preocupat recent de viitorul acestui neam, atît de destrămat și atît de asuprit de atîtea veacuri!" Printre aceste „spirite generoase", autorul îl pomenește pe vestitul diplomat și publicist scoțian rusofob, David Urquhart, care, într-un număr recent din publicația lui documentară periodică intitulată *The Portofolio*, preconizase con-

stituirea la Dunărea de Jos a unei republici federative avînd ca nucleu Principatele Române. Stat căruia ţarul, într-un elan de mărinimie, i-ar fi cedat Basarabia, iar împăratul Ferdinand, de la Viena, Transilvania! Descumpănit, autorul se mulţumeşte să califice proiectele lui Urquhart „excentrice"! „Nici chiar curtea de la Viena — scrie Auguste de Gérando — nu poate dispune de soarta Transilvaniei, fără de asentimentul celor două Diete, cea maghiară de la Bratislava şi cea transilvană de la Cluj. Dacă trebuie neapărat să constituim o federaţie, atunci s-o extindem de la Dunărea mijlocie la Dunărea de Jos şi să-i integrăm şi pe cei două milioane de români din Principate în Imperiul habsburgic; imperiu care, orientat astfel de la Marea Adriatică la Marea Neagră, ar putea căpăta sprijinul diplomatic al Franţei regelui Louis-Philippe".

Surprindem astel, *in nuce*, un proiect — asimetric — de remaniere teritorială a ţinuturilor din Europa centrală şi răsăriteană, proiect a cărui ipostază finală va fi celebra lucrare de geopolitică a lugojanului Aurel C. Popovici, *Die vereinigten Staaten von Gross-Österreich* (Statele Unite ale Austriei Mari), tipărită la Leipzig în anul 1906.

Coborîtori din români, scrie Auguste de Gérando, românii sînt inteligenţi şi spirituali, le place şi muzica şi poezia. Alte popoare îi consideră leneşi. Dar, scrie autorul, „atunci cînd altcineva trage folos de pe urma trudelor lui, omul nu-şi mai încleştează puterile spre muncă". Vorbăreţi şi prietenoşi, românii sînt cît se poate de ospitalieri şi deosebit de politicoşi, dar şi de mucaliţi. Şi autorul citează cazul unui ţăran român silit să angajeze un *fiscarăş* (avocat) de la Baia Mare, căruia i s-a adresat, arătîndu-i o pungă: „Domnia-Ta eşti ăla de minţeşti pentru parale?"

Încercînd o psihologie sumară a ţăranului român din Transilvania, autorul scrie că, „în vreme ce maghiarul obişnuieşte să-şi descarce într-o clipă arzătoarea mînie, românul şi-o ascunde şi se mulţumeşte să murmure printre dinţi: *Ţine minte! (tene mentem!)*. Cînd i se iveşte prilejul, nu va uita să se răzbune. Un proverb maghiar spune chiar: *Fereşte-te de ţine minte*".

Auguste de Gérando a trăit destul — a murit în anul 1894 — ca să priceapă destul de limpede ce se putea alege din extrapolarea tot mai forţată a crezului nobiliar liberal, căruia el i se făcuse ecoul în preţioasa lui lucrare. Combatant din prima clipă în cadrele oştirii revoluţionare maghiare împotriva trupelor habsburgice, în 1848, el va fi rănit şi va izbuti să ajungă la Dresda, unde va aştepta destul de mult îngăduinţa să se înapoieze în Transilvania. Căci între timp, soacra lui, vestita contesă Blanka Teleki de Szék, fusese implicată într-un complot pus de siguranţa vieneză în legătură cu tentativa de asasinat întreprinsă împotriva tînărului împărat Franz-Iosif, la data de 11/23 februarie 1853, de către croitorul militar Libanyi.

În lucrarea lui, retipărită în 1847 şi 1850 şi tradusă şi în limba germană sub titlul de *Siebenbürgen und seine Gewohner* (Lepizig, 1845), Auguste de Gérando ne dă suficiente date istorice pe seama românilor şi politice pe seama nobilimii maghiare liberale ca să ne facă să uităm că, aşa cum l-a caracterizat Nicolae Iorga, a fost *un bun prieten al rasei cuceritoare.* Dar cît de folositoare ne pot fi unele date înserate de acest bun prieten al neamului, Teleki din care a făcut parte! ■

CARŢI SOSITE LA REDACŢIE

● **Gh. Iancu, G. Cipăianu — LA CONSOLIDATION DE L'UNION DE LA TRANSYLVANIE ET DE LA ROUMANIE (1918-1919). TEMOIGNAGES FRANÇAIS.**

Editura enciclopedică, Bucureşti, 1990, 330 pp.: acte în limba franceză din surse franceze sau române, ce acoperă perioada 8 octombrie/20 noiembrie 1918 - 28 iulie 1919.

● **Mihail Manoilescu — DICTATUL DE LA VIENA. MEMORII. IULIE-AUGUST 1940** (ediţie îngrijită, note, postfaţă şi indice de **Valeriu Dinu).**

Editura enciclopedică, Bucureşti, 1991, 358 pp., 120 lei: mărturia celui căruia destinul i-a impus dramatica misiune de a semna, în numele guvernului, cedarea temporară a Ardealului de Nord *(Magazin istoric,* nr. 8-10/1985).

● **Dan Grigorescu — IDEE ŞI SENSIBILITATE. DIRECŢII ŞI TENDINŢE ÎN ARTA ROMÂNEASCĂ CONTEMPORANĂ.**

Editura Meridiane, Bucureşti, 1991, 84 pp., 290 lei: o încercare de recompunere a imaginii artei româneşti din ultima jumătate de secol, bogat ilustrată.

● **LA GUERRE ET LA MONTAGNE DANS L'HISTOIRE DES ROUMAINS** (cuvînt înainte: general-maior **Ion Safta;** coordonatori: col. dr. **Nicolae Ciobanu;** col. **Ion Cristea;** mr. dr. **Ştefan Păslaru).**

Editura militară, Bucureşti, 1991, 320 pp.: pagini din istoria militară a românilor ilustrînd rolul muntelui în acţiunile de apărare.

● **Ion Frunzetti — ARTA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL XIX** (cuvînt înainte de **Dan Grigorescu).**

Editura Meridiane, Bucureşti, 1991, 464 pp., 66 lei: volumul reuneşte unele dintre cele mai importante contribuţii ale autorului la cercetarea artei româneşti din secolul trecut.

● **Mihai Gramatopol — ARTELE MINIATURALE ÎN ANTICHITATE.**

Editura Meridiane, Bucureşti, 1991, 464 pp., 98 lei: o carte care îşi propune să abordeze, unitar, cele opt domenii ale artelor miniaturale: gliptica, sticlăria, podoabele, monedele, toreutica, statuetele de bronz, cele de teracotă, fildeşurile.

Între cetățile medievale ale Transilvaniei, Sighișoara constituie, în multe privințe o excepție. Locuită în totalitate și în permanență, ea a reprezentat și reprezintă un autentic oraș-muzeu — un muzeu viu însă, în care clădirile — turnuri, biserici, școli, case de locuit, cu grădini și curți ascunse de porți cu arcade și încastrate în zid — străzile și piețele redau atmosfera vechilor burguri germane și nota de specificitate imprimată de conviețuirea sașilor cu celelalte grupuri etnice din Transilvania, și în primul rînd cu populația românească, dintotdeauna majoritară.

Potrivit tradiției cronicărești a sașilor *(Magazin istoric,* nr. 12/1975), orașul a fost întemeiat la finele veacului al XII-lea: 1191, după cronica lui Georg Krauss; 1198, potrivit lui Johann Tröster *(Das alt und neu teutsche Dacia)*. Documentar, cetatea Sighișoarei este atestată abia în anul 1280, sub numele de *Castrum Sex* (poate după numele pîrîului Saeș, care o străbate, poate după forma ei hexagonală). Încă din primii ani ai existenței sale, localitatea a cunoscut o dezvoltare impetuoasă: în anul 1298, o indulgență papală o numește *Schespurch*, deci, localitatea avea recunoscută calitatea de oraș; în anul 1367, i se spunea *Civitas de Seguswar*, iar în anul 1435, în documente apare și denumirea românească, Sighișoara.

Localitatea era, de fapt, alcătuită din două mari părți, aflate permanent în strînsă relație: cetatea propriu-zisă, numită și Orașul de Sus și așezarea de la poalele ei — Orașul de Jos. Partea de sus a Sighișoarei a fost construită pe un deal lung de 850 m și înalt de 425 m, după sistemul a două străzi paralele *(zweistrassensystem)*. Poziția ei înaltă dominînd Valea Tîrnavei și oarecum apărată de celelalte dealuri conferă expresivitate siluetei, perspectivă privirii și, ceea ce era deosebit de important în epoca medievală, o anumită siguranță locuitorilor în fața posibililor agresori.

Orașul de Jos, a cărui urbanizare este de dată mai recentă (sec. XIV-XV), și-a dezvoltat rețeaua stradală în jurul pieței comerciale *(Markplatz)*. Locuitorii săi erau săteni veniți din satele înconjurătoare, dar și din Orașul de Sus, cînd densitatea de locuire a acestuia a crescut, stingherind activitatea

S.O.S.

PENTRU MONUMENTELE SIGHIȘOAREI

Arh. GHEORGHE IONAȘCU, MIHAI ARSENE

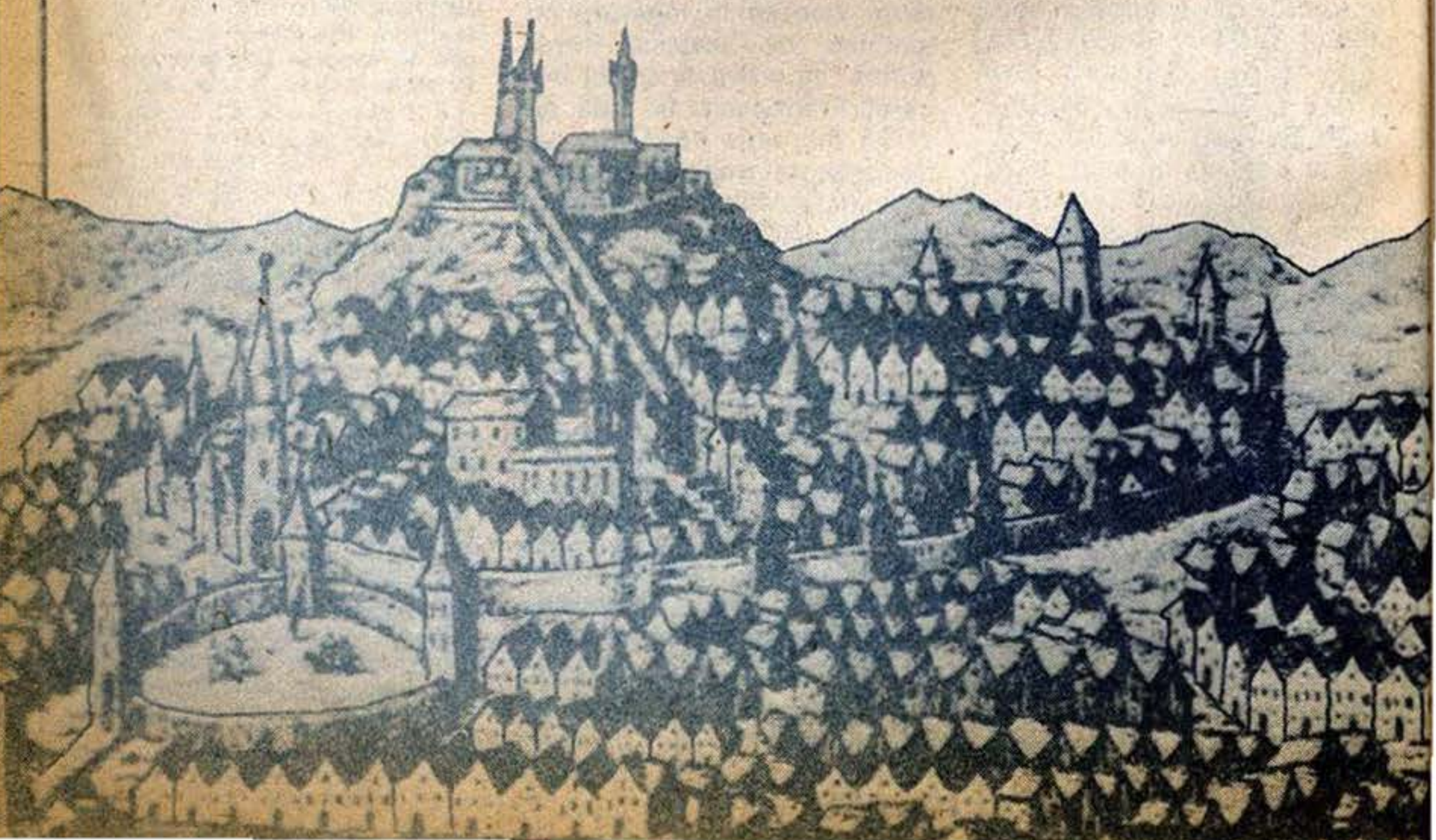

meșteșugarilor de acolo. Spre deosebire de cetate, Orașul de Jos nu avea fortificații; era apărat de turnuri și porți puternice care închideau accesul spre piața centrală. Doar biserica Sf. Anton, cunoscută și sub denumirea Biserica Spitalului, era înconjurată de zid.

O semnificație deosebită în rîndul vestigiilor Sighișoarei are Turnul cu Ceas, atît ca simbol al statutului și privilegiilor acordate locuitorilor, cît și ca muzeu de istorie al orașului, calitate pe care o îndeplinește din 1898-1899.

Arhitectonica Sighișoarei este tipic săsească, deși localitatea nu s-a dezvoltat, după un plan anume ci s-a extins prin adăugirea caselor una alteia într-o aliniere specifică așezărilor coloniștilor. Deși în cursul primelor secole de existență a așezării, locuirea a fost preponderent săsească, celelalte etnii din Transilvania au fost, de asemenea, prezente în oraș. Între ele, românii — multe monumente din oraș atestînd prezența acestora. Menționăm Casa Vlad Dracul; acesta, fiu al lui Mircea cel Bătrîn, și-a avut vreme de 5 ani reședința în Sighișoara, în calitate de comandant al frontierei sudice transilvane. Aici a bătut și monede, în „haraghia" pe care a înființat-o el însuși. În casa păstrată și astăzi s-a născut probabil și — în orice caz — a petrecut primii cinci ani ai vieții viitorul Vlad Țepeș *(Magazin istoric,* nr. 3/1974).

Există desigur multe monumente istorice în Sighișoara. De fapt, la Sighișoara trecutul este evocat de tot ceea ce s-a construit de-a lungul timpului: de străduțele pavate cu piatră de rîu, în șerpuirea lor de-a lungul traseelor strîmbe ale (ne)alinierii caselor, de neregularitățile zidurilor și intrîndurilor, de jocul streșinilor și coamelor clădirilor pe un teren accidentat, dar pus în valoare cu iscusință, prin evidențierea diferențelor de nivel de turnurille ce străpung înălțimile, de scările, contraforturile, arcele ce unesc casele, de coloritul viu al fațadelor.

Din păcate, tocmai acest farmec și notă aparte ale orașului tind să îmbrace, tot mai insistent, culoarea sumbră a degradării. Monumentele Sighișoarei sînt amenințate de distrugere. Cauzele sînt multiple, înainte de toate, îmbătrînirea firească a clădirilor, povara tot mai greu de purtat a celor peste șapte veacuri de existență a orașului. Apoi, dintr-o calitate locuirea permanentă s-a transformat în contrariul ei, generațiile succesive de locatari ai diferitelor clădiri au contribuit la uzura fizică a locuințelor; reparațiile, făcute adesea cu evitarea consultării specialiștilor, la voia întîmplării și inspirației, au diminuat valoarea arhitectonică originară, dacă nu au distrus-o cu totul. Masiva plecare a vechilor locuitori ai Sighișoarei — sașii — a avut darul de a lăsa multe case în părăsire și în asemenea cazuri degradarea s-a produs rapid; în altele, noii locatari — nelegați sentimental de valoarea istorică ori artistică a imobilelor și adesea insuficient familiarizați cu cerințele vieții urbane (printre noii locatari se numărau și numeroși romi) — au produs noi și noi distrugeri.

Dar peste toate s-a impus lipsa de grijă și de sprijin a autorităților. În pofida vorbelor mari despre patrimoniul istoric și arhitectural al țării, în pofida chiar a unei reglementări privind protejarea acestui patrimoniu, vechiul regim a tratat cu o condamnabilă indiferență tocmai acest aspect al ocrotirii monumentelor istorice. Așa se face că eforturile Direcției Monumentelor Istorice de realizare a documentației necesare privind un program complex și coerent de conservare a patrimoniului cultural (e vorba îndeosebi de cel arhitectural) și artistic a rămas, cu mici excepții, pe hîrtie. Excepțiile au fost în perioada fastă de reconsiderare a valorilor istorice și culturale naționale de la începutul anilor '70, după care lipsa acută de fonduri, dar și de specialiști în număr suficient, a determinat o tot mai lentă activitate în acest sens. Desființarea Direcției Patrimoniului Cultural Național și transformarea ei într-o simplă direcție în Consiliul Culturii și Educației Socialiste a determinat, practic, abandonarea tuturor proiectelor de protejare a monumentelor și șisturilor istorice, cu excepția cîtorva, considerate de interes național; Sighișoara — cu caracteristicile sale de burg medieval — nu intra în rîndul acestora.

Trista soartă a monumentelor istorice și de artă din țara noastră s-a datorat în bună măsură și „alergiei" la ideea cooperării internaționale a oficialităților românești din acea perioadă. După cîteva încercări de cooperare, prin anii '70, cu UNESCO (exemplu cel mai grăitor îl constituie în această privință studiile privind monumentele istorice și de cult din nordul Moldovei, realizate cu concursul unor specialiști străini), odată cu declanșarea „minirevoluției culturale" ceaușiste, colaborarea a fost sistată. Astfel că România nu s-a numărat printre semnatarii Convenției privind protecția patrimoniului cultural mondial, adoptată la 16.05.1972 și intrată în vigoare la 17.12.1975.

Evenimentele din decembrie '89 au deschis României noi perspective. La începutul anului 1990, România a aderat la amintita convenție privind protecția patrimoniului, angajîndu-se să respecte principiile de funcționare ale acestui organism.

În multitudinea monumentelor a căror salvare se impunea cu stringență (semnalate și în paginile revistei *Magazin istoric,* nr. 1, 2, 3, 4, 9, 11/1990 și 7, 8/1991) s-a înscris și cel al Sighișoarei — un autentic muzeu viu, după cum am precizat. La data de 18 februarie 1991, la propunerea Primăriei din Sighișoara, Comisia Parlamentară pentru Administrație Centrală, Amenajarea Teritoriului și Urbanism a organizat o largă con-

sultare a instituțiilor cu atribuții și răspunderi în probleme privind restaurarea și conservarea patrimoniului, pentru găsirea unor soluții de salvare a Sighișoarei. În urma angajamentului asumat cu prilejul acestei consultări, Comisia Națională a României pentru UNESCO, în virtutea statutului și atribuțiilor ce-i revin, a inițiat o consultare preliminară la Sighișoara, cu participarea celor mai importante instituții specializate în domeniu. Ea a avut loc între 17-19 iunie 1991 sub forma unui simpozion științific intitulat „S.O.S. SIGHIȘOARA"; participanții (Comisia Națională UNESCO, Ministerul Culturii, Departamentul pentru Urbanism și Amenajarea Teritoriului [DUAT] Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, Institutul de arhitectură, Primăria și Muzeul din Sighișoara. Uniunea Arhitecților, Forumul Democrat al Germanilor din România, precum și alte instituții specializate în proiectări și construcții) au evidențiat valoarea artistică deosebită a monumentelor Sighișoarei și necesitatea introducerii oficiale a acestui ansamblu urban în circuitul protecției mondiale a patrimoniului cultural. În acest sens s-a decis elaborarea, într-un termen cît mai scurt, a documentației complete privind reabilitarea zonei istorice a Sighișoarei pentru a constitui obiect al programului de participare și expertiză internațională sub egida UNESCO.

Specialiști ai diverselor instituții menționate s-au constituit într-o comisie interdisciplinară pentru elaborarea acestui studiu, spre a fi înaintat UNESCO. La 2 iulie 1991, această comisie s-a reunit într-o primă întîlnire de lucru în vederea stabilirii metodologiei elaborării studiului amîntit. S-a subliniat necesitatea elaborării coordonate a planului de urbanism general al orașului Sighișoara și a studiului de delimitare a zonelor protejate, convenindu-se ca ambele să se execute la Proiect Mureș, pînă la data de 30 august 1991.

Un plan, poate, prea ambițios, mai ales în ce privește termenele, căci iată la data redactării acestui articol (octombrie 1991) cele două studii nu au ajuns încă în posesia comanditarilor — Departamentul pentru Urbanism și Amenajarea Teritoriului și Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice. Să sperăm că nu va rămîne doar o inițiativă platonică — una din multele de acest fel inițiate în deceniile trecute. Nu atît pentru dificultățile unei întreprinderi atît de complexe, cît pentru faptul că eforturile — oricît de mari — se justifică prin însăși valoarea de patrimoniu a acestei așezări. Ca și prin răspunderea ce revine tuturor celor implicați în acest proiect. ■

Un burg în inima Transilvaniei

În p. 10: *Cetatea Sighișoara într-o gravură din cronica lui Johann Tröster,* Noua și vechea Dacie germană

UN MANUAL ŞCOLAR ÎN SLUJBA UNITĂŢII ROMÂNILOR

BARBU B. BERCEANU

ПРІЕТЕНЬЛ ТІНЕРІМЕЇ

О КАРТЕ ДЕ ЧЕТІРЕ

ПЕНТРЬ ШКОАЛЕЛЕ ПОПЬЛАРЕ

ДЕ

Г. Н. ВІАМСЕН.

ТРАДЬС ДІН ЛІМБА ЦЕРМАНЬ

ДЕ

І. К. Н.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

ÎN UNIRE PUTEREA. ASOCIAŢIA LITERARĂ

БУКУРЕЩІ.

Тіпографіа луі К. А. Росетті ші Бінтерхалдер.

1846.

Pe la jumătatea secolului XIX, în şcolile din cele trei ţări române a fost folosită, în adaptare românească, ca manual de citire, o carte cu o structură enciclopedică elementară, a unui autor german, Fridrich Philipp Wilmsen, intitulată *Der deutsche ein Lesebuch für Volkschuler* (Prietenul tinerimii germane, o carte pentru şcolile populare), foarte răspîndită în epocă, înregistrînd nu mai puţin de 141 ediţii. Tradusă separat în fiecare din principate, lucrarea a jucat un rol important în făurirea unui orizont identic în rîndurile şcolarilor români din cele trei principate, contribuind şi pe această cale la consolidarea conştiinţei unităţii naţionale a acestora. Acest aspect, urmărit de traducătorii şi editorii respectivei lucrări, este evidenţiat şi de felul în care două capitole ale lucrării originare au fost adaptate realităţilor geografice, istorice şi politice româneşti.

Lucrarea a fost tradusă mai întîi în Transilvania, în anul 1837, cu titlul *Preatenul sau voitorul de bine al pruncilor şi al tinerimii româneşti*. În pagina de titlu se arată că lucrarea reprezenta „o carte de citire foarte folositoare... pre sama şcoalelor şi a norodului românesc", precizîndu-se că traducerea era făcută „din nemţie spre românie" de I.M. Mekeşi, „paroh evanghelicesc de la Ruscioriu", tipărirea făcîndu-se „în tipografia moşteaniilor [urmaşilor] lui M. de Hohmeister, Sibii", viza de *imprimatur* fiind dată de autorităţi la 1 septembrie 1837.

Nouă ani mai tîrziu, lucrarea a fost tradusă şi în Ţara Românească, unde a purtat titlul *Prietenul tinerimei, o carte de citire pentru şcoalele populare*. Traducerea era realizată, conform indicaţiilor de pe pagina de titlu, de „I.K.P." (iniţiale sub care trebuie să citim numele lui I. C. Paulescu, harnic alcătuitor de manuale în acea perioadă), primele trei ediţii (1846-1850) apărînd în tipografia lui C.A. Rosetti şi Vinterhalder, iar următoarele trei (1853-1856), în tipografia lui Ferdinand Om. Încă un amănunt important: lucrarea era tipărită cu sprijinul material al *Asociaţiei literare* (cum era cunoscută îndeobşte Asociaţia pentru înaintarea literaturii româneşti), întemeiată la 1 martie 1845 din iniţiativa unui comitet general format din G. G. Filipescu, Şt. Golescu, Iancu Văcărescu şi Ion Voinescu II şi care a militat pentru unificarea culturală, avînd colaboratori din toate cele trei ţări române şi întemeind chiar sucursale în Moldova şi Transilvania. Printre membrii ei s-au numărat N. Bălcescu, D. Bolintineanu, Gr. Alecsandrescu, I. Ghica etc. Deviza Asociaţiei era „în unire puterea" — emblemă ce apare şi pe pagina de titlul a celor şase ediţii.

În 1856, lucrarea a apărut şi în Moldova, traducerea (cea mai bună din punct de vedere literar) fiind asigurată de G. Meledon. Titlul lucrarii era *Prietenul tinerimei, carte de cetire pentru şcoalele populare*, îngrijitorii primei ediţii fiind Theodor Codrescu şi Dimitrie Gusti. În 1862 apărea a doua ediţie.

Lucrarea originară, fiind germană se referea precumpănitor la realităţi germane. Editorii români nu s-au mulţumit cu o traducere, ci au căutat să găsească soluţii pentru adaptarea conţinutului ei la specificul geografic şi istoric al celor trei ţări române. Şi au făcut-o de o manieră originală, în aşa fel, încît să sublinieze atît identitatea fiecăreia

dintre cele trei țări, cît și legăturile ce le uneau.

Astfel, în capitolul *Despre Europa*, al ediției transilvane, enumerînd țările continentului, I.M. Mekeși începea descrierea lor cu „Ardealul, patria noastră, care întru hotărîșul cel de către răsărit al împărăției cei austriaticești zece". Iar în capitolul următor, rezervat Transilvaniei, se arată că ea „se hotărește [mărginește] de către răsărit cu Moldova, de către miazăzi cu Țara Românească, de către apus cu Țara Ungurească de către miazănoapte cu Țara Ungurească, și cu Bucovina. Apele ceale mai de frunte ale Ardealului, care toate întrînsul izvărăsc, și mai în Țara Ungurească, mai în Țara Românească... tună". Vorbind, apoi, despre locuitorii acestui principat, traducătorul enumera națiile sau neamurile: „ceale tri... cu privileghie", alături de care adăuga celelalte neamuri, precizînd că „întru toate sînt rumânii cu mai mare număr".

Începînd chiar cu prima ediție din Țara Românească, autorul acesteia așeza, alături de cele 21 de țări europene din ediția germană, un al 22-lea, „Românieа, formînd doă prințipate independenți sub suzeranitatea Marelui sultan, adecă: Românieа proprie, cu capitala București și Moldova, cu capitala Iași. Aste țări sînt așezate pe malul stîng al Dunării și se mărginesc de toate părțile cu statele celor trei împărați europeni: Austria, Rusia și Turcia". Între vecini era menționată Transilvania, care „acum formează stat de sine și se cîrmuiești deosebi". Edițiile din Țara Românească — exceptînd cele tipărite în anii cînd aceasta s-a aflat sub ocupație — afirmau, așadar, începînd cu învățămîntul elementar, atît unitatea principatelor, ca state independente cu numele România, cît și existența distinctă a Transilvaniei în cadrul monarhiei habsburgice. Iar capitolul următor, rezervat Țării Românești avea titlul *România în parte.*

Edițiile din Moldova rezervă acest al doilea capitol nu Moldovei, nu ambelor principate românești, ci tuturor țărilor române, intitulîndu-l chiar *Despre țările române:* „Țările în care locuim astăzi noi, românii — se arată în acest capitol —, se numeau din vechime Dacia și se întindé de la Tisa în Țara Ungurească pînă în Dunăre, și de la izvoarele Nistrului în Galițiea, pînă la gura lui în Marea Neagră... Așadar, din Daciea cea mare s-au făcut trei staturi mai mici, adecă: Transilvania, Valahia și Moldova".

Cele nouă ediții românești dovedesc o răspîndire deosebit de largă a manualului în rîndul tineretului școlar. Lucrarea a pus la îndemîna școlarilor un material instructiv bogat și de nivel european — același pentru întregul teritoriu românesc — și a cultivat, în forme specifice, desigur, ținînd seama de particularitățile politice ale fiecărui principat, ideea unității românești. ■

În p. 13: *coperta primei ediții bucureștene a* Prietenului tinerimii — *lucrare răspîndită în tot cuprinsul românesc*

Copii români din Orșova, Banat, ieșind de la școală — gravură de Raffet, din anul 1837

Continuăm să prezentăm cititorilor alte importante documente diplomatice din arhivele britanice, conținînd informații prețioase privitoare la istoria românilor. Rămase pînă acum inedite, **ca și acelea semnalate în primul nostru articol** (Magazin istoric, **nr. 1/1992), documentele descoperite în arhivele britanice vin să contureze o imagine mai complexă despre ceea ce însemna locul românilor în istoria europeană de la începutul sec. XVIII, cu unele precizări și nuanțări din cele mai interesante.**

BRÎNCOVEANU ȘI STOLNICUL CANTACUZINO

ÎN CORESPONDENȚĂ DIPLOMATICĂ INEDITĂ

PAUL CERNOVODEANU

Răscoala curuților, încheiată prin capitularea lor la Satu Mare (26 aprilie 1711) și pribegia principelui transilvan Francisc Rákoczi II peste hotare, a pus capăt doar vremelnic încercărilor cu care se confrunta Constantin Brîncoveanu, căci deîndată el a fost pus în fața unor complicații și mai mari. Acestea au izvorît din ruperea relațiilor dintre Poartă și Rusia, ca urmare a înfrîngerii suferite de Carol XII al Suediei la Poltava (8 iulie 1709) și a răsturnării echilibrului politic din sud-estul Europei, otomanii considerîndu-i acum pe ruși cei mai periculoși adversari ai lor. Monarhul suedez, refugiat la Tighina (Bender), împreună cu hatmanul cazacilor Ivan Mazeppa, bucurîndu-se și de concursul Franței, au uneltit

În imagine: decapitarea domnitorului Constantin Brîncoveanu și a celor patru fii ai săi (după o pictură pe un vas de email).

permanent la Poartă, cu scopul declanşării unei confruntări ruso-otomane. Acest fapt a constituit un mare pericol pentru Brîncoveanu şi Cantacuzini, aliaţi de taină ai ţarului Petru cel Mare, cu care, de mai multă vreme, întreţineau o susţinută corespondenţă secretă.

Deşi războiul a fost declarat de turci la 28 noiembrie 1710, ostilităţile nu s-au declanşat imediat. Dregătorii Porţii au aflat însă despre legăturile tainice dintre Brîncoveanu şi ţarul rus în urma trădării comise de hatmanul Mazeppa, prin intermediul căruia se făcuse schimbul de scrisori între domnul muntean şi Petru cel Mare şi cancelarii imperiali Golovin şi Golovkin, şi au hotărît să ia măsuri de supraveghere strictă. Astfel, au hotărît să trimită în Moldova ca domn de „război" pe Dimitrie Cantemir, cunoscut la Istanbul ca duşman al lui Brîncoveanu, acesta primind sarcina să-l supravegheze pe domnul muntean spre a-l împiedica să treacă de partea ruşilor şi în final să-l aresteze şi să-l trimită la Poartă. Otomanii au comis, fără să ştie, o eroare capitală: în pofida duşmăniei pe care o purta lui Brîncoveanu, Cantemir era în realitate un adversar înverşunat al Porţii şi a îmbrăţişat numaidecît cauza creştină. Semnarea tratatului de alianţă de la Luţk (13/24 aprilie 1711) între Moldova şi Rusia (vezi *Magazin istoric*, nr. 10/1973), i-a descumpănit pe otomani şi aliaţii lor tătari, dar l-a pus pe domnul muntean într-o situaţie extrem de delicată. Din pricina ameninţării oştirii marelui vizir Mehmed Baltagi, care se apropia de graniţele principatului muntean, Brîncoveanu nu se putea alătura imediat ţarului rus. Cantemir însuşi nu-şi făcuse cunoscută noua orientare decît *după* intrarea trupelor ruse în Moldova. Acest moment este comentat în raportul din 26 iunie 1711 al rezidentului britanic la Tighina, căpitanul James Jefferyes, trimis pe lîngă Carol XII. Raportul era destinat Secretariatului de stat din Londra, dar conţinutul lui fusese adus şi la cunoştinţa ambasadorului de la Istanbul, Sir Robert Sutton. „*Această acţiune* — scria Jefferyes — *a avut un aşa mare efect asupra locuitorilor din Moldova, încît domnul, împreună cu dregătorii de frunte ai ţării, au trecut de partea ruşilor şi* [ei] *bănuiau foarte mult pe domnul Ţării Româneşti că a şi urmat sau va urma acest exemplu*". (British Library, Additional Mss. 37 358, f. 351).

Acest pas nu fusese şi nici n-a mai fost făcut de către domnitorul muntean, în schimb, nerăbdătorul şi imprudentul spătar Toma Cantacuzino, aflat în tabăra domnului la Urlaţi, s-a grăbit să treacă la ruşi în fruntea unui steag de călăreţi şi a altor cîteva căpetenii ale oştirii. Deşi această acţiune se desfăşurase fără asentimentul lui în contextul apărut ca urmare a eşecului militar al lui Petru cel Mare, consecinţele necugetatului act al spătarului Cantacuzino aveau să fie suportate de către domnitorul Brîncoveanu. Fuga la ruşi a spătarului este consemnată într-un raport din 16 iulie 1711 adresat de Sir Robert Sutton secretarului de stat, lord Darmouth, din care citătm acest pasaj: „*Domnul Toma Cantacuzino, nepotul domnului Ţării Româneşti şi spătar sau comandant de oşti, fiind trimis cu un corp de 3 000 de oameni în tabăra turcească* [în realitate, în tabăra munteană de la Urlaţi], *a găsit prilejul de a trece cu 40 sau 50* [!] *de oameni la moscoviţi şi atît el cît şi Dimitrie Cantemir se află amîndoi în lagărul lor* [al ruşilor], *pe lîngă* [mai mulţi] *moldoveni, munteni bulgari şi alţi veniţi la ei din Rumelia*" (Public Record Office, State Papers, fondul *Turkey*, dos. 97/22, f. 112 v°).

Strategia improvizată, carenţele din serviciile de aprovizionare şi greşelile tactice ale ţarului şi comandanţilor săi au dus la înfrîngerea de la Stănileşti (11/22 iulie 1711), în urma căreia Petru cel Mare a fost silit să încheie grabnic pacea, chiar acolo, în tabăra de pe Prut (la 12/23 iulie), pierzînd Azovul şi urmînd să părăsească Moldova, urmat de nefericitul ei domn Cantemir, plecat pentru totdeauna în pribegie (*Magazin istoric*, nr. 10/1973).

Pentru Brîncoveanu, înfrîngerea ţarului, adăugîndu-se defecţiunii lui Toma Cantacuzino, a fost de-a dreptul nefastă. Bănuielile Porţii privind nesinceritatea lui au început să planeze mai grav ca oricînd, iar singurele dar slabele sale speranţe se îndreptau, zadarnic, către Habsburgi. Această situaţie nu a scăpat atenţiei cercurilor diplomatice engleze. Iată şi cîteva exemple.

Reproducînd informaţiile obţinute de la Charles Whitworth, rezidentul englez la curtea ţarului între anii 1708-1712, date procurate prin intermediul lui Sir Francis Palmes, ambasadorul englez la Viena (1709-1712), Sir Robert Sutton a trimis un raport Secretariatului de stat, la 19 august 1711, din care citătm: „*Scrisori de la domnul Ţării Româneşti, din 31 iulie şi 4 august (ce reprezintă o corespondenţă ţinută aici* [la Viena] *în mare taină*[1]*), confirmă în general ştirile primite mai înainte despre o victorie turcească şi încheierea păcii, dar principalele* [ei] *prevederi sînt menţionate într-un chip mai îndoielnic, cu «se spune». În încheierea ultimei sale scrisori, el* [domnul] *se exprimă într-un mod cu totul semnificativ. «E o treabă proastă că moscoviţii au fost siliţi să facă o pace atît de potrivnică intereselor lor». Vă redau propriile sale cuvinte şi trebuie doar să adaog că acest domn este de*

[1] De pildă, textul scrisorii lui Brîncoveanu adresat în limba italiană din Tîrgovişte, la 31 iulie, către generalul Etienne de Stainville, comandantul imperial al trupelor din Transilvania, oferindu-i amănunte despre campania lui Petru cel Mare de pe Prut şi încheierea păcii în condiţii nefavorabile pentru el, a fost reprodus în copie şi anexat raportului ambasadorului Palmes, document amintit mai sus (British Library, Add. Mss. 37 358, f. 389-389 v°); textul original a fost publicat de N. Iorga, în 1901.

religie ortodoxă și deloc mulțumit de eșecul țarului" (Reprodus după *Sbornik imperatorskogo Russkago istoriceskago obștestva*, vol. L, Petersburg, 1886, p. 480, doc. 197).

Ambasadorul britanic Palmes adusese la cunoștința secretarului de stat Henry St. John, lord Bolingbroke, încă de la 11 august 1711, că *„veștile despre* [încheierea] *păcii la solicitarea țarului au fost confirmate prin știri* [parvenite] *de la domnul Țării Românești"* (British Library, Add. Mss. 37 358, f. 337 v°); Palmes primise știrea de la informatorul său Merlin, care obținuse *„confirmarea domnului Țării Românești că pacea se încheiase"* (*Ibidem*, f. 358).

Soarta lui Brîncoveanu, lăsat să mai domnească încă trei ani în deplină nesiguranță, era însă, pecetluită. Atîta vreme cît otomanii se știuseră slabi și siliți să rămînă într-o expectativă prudentă față de ruși și austrieci, ei toleraseră acțiunile lui Brîncoveanu și încercările sale de apropiere față de marile puteri creștine, care, pînă la un punct, le și conveneau, deoarece, fiind obligat să se disculpe în fața învinuirilor ce i se aduceau, domnul muntean nu numai că vărsa însemnate sume de bani dregătorilor Porții, dar cîteodată era silit să le procure și unele informații cu caracter general. Pînă în cele din urmă, Brîncoveanu a căzut deci victimă politicii revanșarde a otomanilor, care, după ce învinseseră pe ruși, nutreau speranța ștergerii și a umilințelor păcii încheiate la Karlowitz. În felul acesta, bătrînul voievod a fost mazilit la 24 martie 1714, după o domnie de aproape 26 ani și dus în captivitate în capitala Imperiului otoman cu toată familia și o mare parte a averii sale.

La 2 aprilie 1714, Sir Robert Sutton transmitea din Pera Secretariatului de stat știrea căderii lui Brîncoveanu: *„Domnul Țării Românești, care a guvernat această țară timp de 23* [corect 26] *de ani și este foarte bogat, a fost mazilit și se îndreaptă aici sub o pază sigură. Dacă scapă cu viață, nu există nici o îndoială că va fi deposedat de averea sa"* (Public Record Office, State Papers, fond *Turkey*, dos. 97/23, f. 89 v°). La 13 aprilie, ambasadorul englez comunica lui Bolingbroke că *„fostul domn al Țării Românești nu a sosit încă"* (*Ibidem*, f. 92), iar la 17 aprilie că *„el a fost reținut pe drum* [de otomani] *spre a i se propune o înțelegere, Poarta cerîndu-i 3 000 pungi de bani și că dînsul ar fi oferit deja 1 500"* (*Ibidem*, f. 95-95 v°). La 29 aprilie, Sutton revenea cu unele rectificări, precizînd că *„fostul domn al Țării Românești la sosirea sa la 11 ale lunii curente a fost aruncat în* [închisoarea] *celor Șapte Turnuri (Edikulè), unde este supus caznelor și se spune că, pentru apărarea sa, el a acuzat pe actualul domn* [Ștefan vodă Cantacuzino] *și pe boierii cei mai de seamă, care i-au provocat dizgrația, de înțelegere cu țarul, cînd* [acesta] *a invadat Moldova și că Poarta a trimis după ei aici. Dacă este adevărat, există destule temeiuri să credem că vor fi cu toții dați pierzării și că vor fi luate măsuri de a menține acest principat sub ascultarea Porții în viitor"* (*Ibidem*, f. 799 v°). La 14 iunie, ambasadorul raporta la Londra că *„fostul domn al Țării Românești cu întreaga familie și rubedeniile au fost tare chinuiți în* [închisoarea] *celor Șapte Turnuri. Poarta a confiscat aproape toți banii și lucrurile care au putut fi dovedite ca fiind ale lui* [Brîncoveanu] *și el a fost dat după aceea pe mîna lui Bostangi bașî* [șeful temnițelor și al serviciilor de taină ale sultanului] *ca să-l supună caznelor,* [spre a afla] *pe unde ar mai fi rămas* [ceva] *și s-au descoperit* [astfel] *mai multe sume de bani pe care le avea ascunse"* (*Ibidem*, f. 106-106 v°).

După ce dregătorii Porții, prin chinuri cumplite, au smuls tot ce au putut de la Brîncoveanu și familia sa, domnitorul, împreună cu cei patru fii ai săi și marele clucer Ianache Văcărescu, credinciosul său slujitor, au fost decapitați, la 15 august 1714, înaintea sultanului Ahmed III, a marelui vizir și a Curții, la Ialikioșk (Chioșcul Mării), în apropierea Seraiului imperial. La execuție au fost invitați să asiste toți reprezentanții puterilor creștine aflați la Poartă.

Sir Robert Sutton, martor ocular al teribilei drame, a raportat la 3 septembrie lordului Bolingbroke tragicul sfîrșit al lui Brîncoveanu: *„Nemaiputîndu-se face alte descoperiri în privința averii fostului domn al Țării Românești, la 15 ale* [lunii] *trecute, el, cu cei patru fii ai săi și o rudă a sa* [Văcărescu], *care i-a fost confident și mult folosit de dînsul, au fost decapitați pentru înaltă trădare și înțelegere cu moscoviții, trupurile lor fiind expuse în acea zi în fața porții Seraiului și aruncate noaptea în mare. Doamna sa, fetele și trei gineri*[1] *au rămas încă mai departe în paza lui Bostangi bași"* (*Ibidem*, f. 108-108 v°).

Peste cîteva luni, tocmai la 29 ianuarie 1715, Sutton scria noului secretar de stat, lordul James Stanhope, că *„văduva fostului domn al Țării Românești, domnițele, fiicele sale și ginerii sînt încă ținuți în temniță"*. Totodată, atrăgea pentru prima oară atenția și asupra primejdiei, ce plana acum asupra noului domn Ștefan Cantacuzino, fiul stolnicului Constantin Cantacuzino: *„S-a raportat confidențial că, datorită unor noi acuzații, sultanul pretinde 1 500 pungi de galbeni de la actualul domn și se crede în general că el va fi cel puțin adus la Poartă, unde, dacă are să*

(Continuare în p. 21)

[1] Corect, doamna Marica, fiica sa Bălașa, împreună cu soțul ei — Marele agă Manolache Lambrino —, apoi nora Ancuța (soția fiului cel mare al lui Brîncoveanu, beizadea Constantin) și ginerii fostului domn, marele logofăt Șerban Greceanu, marele cămăraș Iordache Crețulescu, logofătul Nicolae Roset sau Ruset (Rosetti) și postelnicul Constantin Băleanu.

PÎRVU CANTACUZINO–

UN NUME NOU ÎN ISTORIOGRAFIE ?

MARIETA CHIPER

În fondurile filialei din Cluj a Bibliotecii Academiei Române se află, între numeroase alte lucrări, manuscrisul unei cărţi provenit din fondurile de la Blaj. Alcătuind Repertoriul manuscriselor de cronici interne, **autorii, I. Crăciun şi A. Ilieş, l-au inscris ca una dintre variantele** Catagrafiei de Istoria Ţării Româneşti (1290-1834), **atribuindu-l protosinghelului Naum Râmniceanu** (Magazin istoric, **nr. 11/1988) care era, în mod neîndoios, autorul copiei, cum se preciza în încheierea manuscrisului: „sfîrşit de mîna-mi, Naum ierodiacon", motiv pentru care respectiva lucrare este cunoscută ca un „manuscris Naum Râmniceanu".**

În descrierea pe care au făcut-o acestei lucrări, autorii repertoriului menţionau că ea cuprinde trei părţi: I. Cuvînt înainte la adunarea hronologhii domnilor ţării noastre; II. Hronologhia domnilor Ţării Româneşti dupre adunarea ce au făcut Pîrvu Cantacuzino şi clucer Dumitrache; III. „Perilipsis" al Ţării Româneşti. **El precizău, de asemenea, că această lucrare a lui Naum Râmniceanu cuprinde „împrumuturi masive" din opera istorică a lui Mihai Cantacuzino, îndeosebi** „Perilipsisul" Ţării Româneşti, **operă atribuită banului Mihai Cantacuzino şi devenită cunoscută lumii ştiinţifice prin intermediul ediţiei realizate de fraţii Tunusli, în anul 1806. Manuscrisul de la Cluj cuprindea totuşi unele adăugiri, apreciate de autorii repertoriului ca datorîndu-i-se lui Naum Râmniceanu.**

Manuscrisul mai fusese cercetat, încă din veacul trecut, de o seamă de istorici. Aparţinînd lui Timotei Cipariu fusese cunoscut şi lui Nicolae Bălcescu. Nu însă celui mai asiduu cercetător al operei lui Naum, Constantin Erbiceanu, şi nici lui N. Iorga.

În anul 1944 profesorul clujean Ştefan Bezdechi a publicat chiar primele două părţi ale manuscrisului sub titlul Cronica inedită de la Blaj a protosinghelului Naum Râmniceanu, **dar volumul nu a căpătat, din păcate, răspîndirea necesară şi nici nu a fost pînă acum editat în întregime. Or — cum se va vedea — parcurgerea lui deplină îngăduie elucidarea unei enigme a istoriografiei şi istoriei literare, deopotrivă.**

În imagine: o familie de ilustri cărturari, dregători şi oameni politici — Cantacuzinii (detaliu din fresca de la Hurezi).

O copie devenită... original

Nicolae Iorga — care, după cum am precizat, nu cunoștea acest manuscris — și, după el, numeroși alți istorici, inclusiv autorii repertoriului amintit, au considerat *Istoria Țării Românești* editată în anul 1806 la Viena de către frații Tunusli ca o operă a lui Mihai Cantacuzino. Deși amintita ediție vieneză nu avea nume de autor, opinia s-a generalizat. Astfel, în vol. III din *Istoria României*, publicat în 1964, în subcapitolul privind istoriografia se arată: „De un orizont mai larg și de o informație mai bogată sînt, desigur, lucrările de istorie românească redactate *în greceşte* [s.n.], în acest răstimp. Cea mai veche este *Istoria Țării Românești politică și geografică*, publicată fără nume de autor, la Viena, în 1806 și atribuită *îndeobște lui Mihai Cantacuzino* [s.n.], autorul *Genealogiei* mai susmenționate. Lucrarea reprezintă prima alcătuire geografico-statistică încadrată în date istorice și consacrată Țării Românești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea". În continuare se preciza că lucrarea — singura cronică munteană pentru anii 1733-1776 — a fost redactată *„în greceşte* [s.n.] pe baza unor materiale mai mult românești, care se vor fi găsit în arhivele lui Mihai Cantacuzino".

Concluzia părea cu atît mai evidentă cu cît *Istoria Țării Românești* atribuită lui Mihai Cantacuzino se păstrase doar în copii grecești din sec. XVIII.

Iată însă că manuscrisul lui Naum Rămniceanu, aflat la Cluj, face dovada că *Istoria Țării Românești* a fost redactată nu în greceşte, ci *în românește*. Analiza comparativă a manuscrisului de la Cluj cu lucrarea publicată de frații Tunusli dovedește că aceștia au editat un text grecesc care preluase și completase într-o măsură un text românesc mai vechi: Aceste pasaje „mai vechi" se regăsesc întocmai în manuscrisul lui Râmniceanu. Iată deci proba că copia făcută de acesta după un manuscris originar din veacul XVIII a fost folosită, la rîndul ei, ca izvod, pentru traducerea făcută de frații Tunusli.

De altfel, nu este prima constatare în legătură cu acest aspect. Încă Timotei Cipariu își exprima opinia că manuscrisul lui Naum ar fi fost „opul originale românesc după care s-a făcut versiunea grecească cu multe adaosuri și modificări", fără însă a-și argumenta părerea. În studiul introductiv la fragmentele de manuscris publicate, Ștefan Bezdechi ajungea și el la concluzia că manuscrisul lui Naum Râmniceanu era în mod limpede „o copie după un izvod românesc, copie la alcătuirea căreia s-au consultat și izvoare grecești" și în care se regăsesc și adaosuri din surse străine, erori de transcriere sau precizări și polemici ale copistului.

El își susținea concluzia prin prezența în ediția Tunusli, a unor denumiri preluate din greceşte, cu forme declinate românești, precum și pe unele deosebiri de conținut mai mult sau mai puțin semnificative între manuscrisul lui Râmniceanu și ediția Tunusli.

Concluziile lui Bezdechi în privința limbii în care a fost redactată *Istoria Țării Românești* sînt în cea mai mare parte întemeiate. Nu însă și cele privind întrebuințarea în paralel a unor scrieri grecești. De altfel, chiar profesorul clujean nu aducea un plus de argumente în acest sens.

Ciudate erori de datare

În ceea ce ne privește, încheind de curînd descifrarea și transcrierea întregului manuscris de la Cluj, putem afirma că astfel de argumente există și sînt de necontestat; în primul rînd, argumente lingvistice care demonstrează imposibilitatea ca manuscrisul lui Naum Râmniceanu să reprezinte o traducere din grecește. Între acestea, cel mai edificator ni se pare următorul: atît Râmniceanu cît și frații Tunusli reproduc în întregime un document emis de Radu Paisie, pe care îl datează, amîndoi, 17 septembrie 1544. Anul corect este 1543. Dar, firește, nu acest amănunt constituie dovada. Din fericire, documentul s-a păstrat și în original și a fost publicat în volumul IV, seria B, din colecția *Documenta Romaniae Historica*. Oricine citește textul documentului lui Naum Râmniceanu își dă seama că acesta este, fără nici o îndoială, o traducere tipică din slavonă în română, de altfel aproape perfect suprapusă celei făcute de autorii amintitului volum din D.R.H., *care nu aŭ cunoscut textul lui Naum Râmniceanu* (în critica documentului neexistînd nici o mențiune privind o astfel de traducere). Același document — spuneam — este reprodus, tot cu văleatul greșit, și de frații Tunusli. Diferențele din textul publicat de ei ediția Sion denotă — de asemenea, neîndoielnic — că ne aflăm în fața unei succesive traduceri, din slavonă în română, din română în greacă și, apoi, din nou, din greacă în română!

Spre o concluzie similară conduce analiza altui document, care, în plus, constituie și unul din argumentele că Naum Rămniceanu nu a tradus din grecește, ci a copiat un manuscris românesc și că, pe de altă parte, frații Tunusli au utilizat o traducere în grecește a unui manuscris românesc — altul însă decît cel copiat de Râmniceanu. În respectivul document, spre finele lui, Naum Râmniceanu nu mai reproduce formulele de întărire, ci utilizează formula slavonă obișnuită de prescurtare „i proci" (și ceilalți), în schimb, textul utilizat de Tunusli redă documentul integral, inclusiv cu numele boierilor din Divan.

De asemenea, manuscrisul lui Naum Râmniceanu adoptă o denumire greșită, Gura Cahului, în loc de Cura Cahului, iar ediția Tunusli, pentru aceeași localitate, nedescifrată corect din manuscrisul original, adoptă forma coruptă Gura Calului (preluată, apoi, greșit și de Dionisie Fotino).

De altfel, compararea textelor manuscrisului lui Naum Râmniceanu cu lucrările publicate de Tunusli, Dionisie Fotino și cu *genealogia Cantacuzinilor*, conduce la următoarele observații:

a) partea II și III din manuscrisul lui Râmniceanu cuprinde cele mai multe asemănări cu textul publicat de frații Tunusli;

b) există, de asemenea, semnificative elemente comune manuscrisului lui Râmniceanu și textului editat de Dionisie Fotino, care nu se regăsesc la Tunusli, precum și alte elemente comune ediției lui Fotino și Tunusli, care lipsesc, ori sînt diferit prezentate de Râmniceanu;

c) în sfîrșit, există o seamă de elemente comune manuscrisului lui Râmniceanu precum și *Genealogiei Cantacuzinilor*, care nu se regăsesc nici în ediția Tunusli, nici în aceea realizată de Fotino.

Concluzia ce se impune de la sine este aceea a *existenței unui manuscris originar, reprodus apoi în mai multe copii, dintre care una a fost transcrisă și în parte prelucrată de Naum Râmniceanu, alta sau altele stînd la baza unor traduceri grecești, utilizate, completate și publicate de frații Tunusli, respectiv de Fotino.*

Rebusistică cronicărească

Odată stabilit acest element, să încercăm să descifrăm cine este autorul acestui manuscris originar. Mihai Cantacuzino — cum s-a încetățenit îndeobște în istoriografia noastră — sau un altul?

Înainte de toate se cuvine subliniat că Mihai Cantacuzino nu a menționat niciodată că ar fi elaborat o *Istorie a Țării Românești*. Aserțiunea a fost formulată — cum menționam la începutul acestui articol — de către N. Iorga, fiind apoi preluată de toți istoricii care s-au ocupat de lucrare. Iorga însuși, dacă ar fi cunoscut manuscrisul clujean — ar fi ajuns, credem, la altă concluzie, întrucît titlul celei de-a doua părți a manuscrisului precizează limpede că este vorba de hronologhia domnilor Țării Românești *dupre adunarea ce au făcut Pîrvu Cantacuzino și clucer Dumitrache"*. Desigur, s-ar putea obiecta că numai această parte se datorește altor autori decît Mihai Cantacuzino sau că „adunarea" alcătuită de ei a servit doar de sursă de informare. Iată însă că, în cuprinsul manuscrisului aflat la Cluj, se află un alt pasaj, care oferă cheia privind autorul acestei cronici. Este vorba de versurile intercalate de autor în capitolul 38 din partea III, intitulat *Ocolnica Țării Românești*. Îl redăm integral:

„080 Patrii sîntem datori
400 Uniți să fim nevoitori
100 Rod să dăm spre ajutor
002 Ver cé ar fi folositori
400 Un ajutor dar această carte
030 La toată obștea cu folos foarte
020 Coprinzînd ale țării hotară
001 Anume semne pe ape și afară
300 Tuturor fraților de trebuință
001 Ajijderea țării de folosință
020 Cu osteneală dupre datoriie

070 O am dat odor ca o mărturie
007 Zavisnici nu vor putea să hulească
008 Este știut că o să ie trebuiască
050 Numai cei ce o vrea să să pomenească
070 O căuta acrostihida să găsească
200 Scrisu-s-au anume întîiaș dată
000 În veleatu ce iar acrostihida arată
000 Doamne, Țara Românească
004 Darul tău să o păzească".

După cum se vede, este vorba de o poezie cu o declarată motivație patriotică, una din primele de acest fel din literatura română. Conform precizării din versuri, în acrostih, reieșea numele și anul redactării lucrării. Temîndu-se, parcă de faptul că cititorii nu vor sesiza acest lucru, autorul precizase și înainte de transcrierea versurilor că ele reprezintă „stihuri în viiersuri, din acrostihi ese nume, din nume se arată scriitorul și din numărul slovelor acrostihi din valeatul vechi".

Citind deci numele, pe acrostih, aflăm autorul: PURVUL CATACOZENO, iar din adunarea cifrelor care preced fiecare vers obținem 1763.

Manuscrisul copiat de Naum Râmniceanu ne ajută, așadar să elucidăm un mister ce dăinuie de peste două veacuri în literatura noastră istorică. Aflăm din cuprinsul său că a fost realizat inițial *în românește* (îmbogățind astfel patrimoniul național cu o remarcabilă operă istoriografică).

Rămîne totuși de stabilit prin investigații ulterioare cine a fost autorul *Istoriei Țării Românești* — Mihai Cantacuzino, sau fratele său Pîrvu, care ar putea, astfel, deveni un nume nou în istoriografie. ■

BRÎNCOVEANU
ȘI STOLNICUL CANTACUZINO...

(Urmare din p. 17)

scape cu viață, aceasta nu va fi fără cheltuiala unor sume mari de bani" (*Ibidem*, f. 150-150 v°).

Într-adevăr, urgia s-a abătut și asupra capetelor Cantacuzinilor. Ambasadorul britanic raporta Secretariatului de stat, la 29 decembrie 1715, că *„mazilirea domnului Ștefan Cantacuzino, fostul principe al Țării Românești și mutarea domnului Nicolae Mavrocordat din principatul Moldovei în cel al Țării Românești* [se datorează] *în parte din pricina geloziei acestuia* [a marelui vizir Ali Damad pașa], *Poarta bizuindu-se mai mult pe credința acestui din urmă* [domn], *pentru care fratele său* [Ioan Mavrocordat] *care este* [mare] *dragoman al Porții și întreaga lui familie sînt chezași. Mihai Vodă* [Racoviță], *originar din Moldova, urmează să domnească în acest principat, unde a mai fost odată învestit* [de fapt de două ori, între 1703-1705 și 1707-1709]" (*Ibidem*, f. 217 v°-218).

Privitor la soarta lui Ștefan Cantacuzino, dintr-un alt raport al lui Sutton, din 30 ianuarie 1716, aflăm că *„fratele* [de fapt cumnatul acestuia, Radu Dudescu] *domnului Ștefan Cantacuzino, fostul voievod al Țării Românești, a asigurat aici* [la Istanbul] *mai mulți prieteni, că și-a luat măsurile* [de precauție] *atît de bine, încît zisul voievod nu va cădea niciodată în mîna turcilor spre a fi tratat așa cum a fost predecesorul său. Totuși, voievodul a fost* [nevoit] *să sufere a fi arestat de aga* [ce a fost] *trimis ca să-l mazilească și care îl aduce acum împreună cu tatăl său, domnul Constantin Cantacuzino"* (*Ibidem*, f. 223).

La cîteva zile după sosirea lor în capitala Imperiului otoman, Ștefan vodă și stolnicul Constantin au și fost amenințați cu tortura, spre a-și declara averile, după cum raporta Sutton la 18 februarie 1716: *„Domnul Ștefan Cantacuzino, fostul principe al Țării Românești, și tatăl său Constantin Cantacuzino, un bărbat în vîrstă de 80 de ani*[1] *au fost conduși aici cu întreaga lor familie de către aga care a fost însărcinat cu* [transmiterea] *poruncii mazilirii principelui. După cîteva zile au fost închiși în temniță și băgați în fiare și toți banii, bijuteriile și mobilele ce le-au luat cu ei și despre care se spune că sînt de mare preț, sînt inventariate* [acum] *de tefterdar efendi. Se crede că ei vor fi torturați spre a se descoperi restul bunurilor lor, de s-ar putea să scape cu viață". (Ibidem*, f. 232-232 v°).

Previziunile ambasadorului britanic nu s-au adeverit, vodă și bătrînul său tată căzînd pradă — ca și alți membri ai familiei lor — răzbunării sultanului și marelui vizir, pierind de mîna gîdelui în noaptea de 26 mai/6 iunie spre 27 mai/7 iunie 1716. Momentul uciderii lor n-a mai fost prins de Sir Robert Sutton, care, încheindu-și misiunea la Poartă părăsise Istanbulul.

Instaurarea regimului fanariot în Moldova și Țara Românească și noua orientare politică a acestuia în privința puterilor occidentale, cu precădere spre Franța, au dus la o răcire a relațiilor cu ambasadorii britanici în Imperiul otoman. Aceste relații vor deveni sporadice și lipsite de cordialitate, pentru o bucată de vreme, cu atît mai mult cu cît după pacea de la Passarovitz (21 iulie 1718) urmează o perioadă de dezinteres a Angliei pentru zona sud-est europeană, ochii ei fiind țintiți spre Atlantic și Indii. ■

[1] Nu se știe precis data nașterii stolnicului, dar după ultimii săi biografi, se pare că acesta s-a născut în jurul anului 1640, în 1716 avînd deci vîrsta de 76 ani, apropiată de aceea indicată de Sutton.

Referat
(de încheiere a cercetărilor)

Data 29. III. 1954

În urma studierii dosarului de anchetă deschis impotriva numitului Pătrășcanu Lucrețiu, s-a constatat că activitatea criminală a arestatului Pătrășcanu Lucrețiu este dovedită prin materialul rezultat din cercetările preliminare, iar ca urmare dispunem încheierea cercetărilor din dosarul de față și transmiterea dosarului de acuzare al arestatului Pătrășcanu Lucrețiu, prin procuror, la instanța de judecată.

Cuprinsul prezentului referat va fi adus la cunoștința arestatului.

Semnătura anchetatorului,
ss. cpt. M. Morar

De acord
Semnătura Organului de anchetă
ss. col. Șoltuțiu

Am luat cunoștință de conținutul prezentului referat
Semnătura arestatului

30. III. 1954

Refuză să semneze
ss. Lt. col. Șoltuțiu
cpt. M. Morar

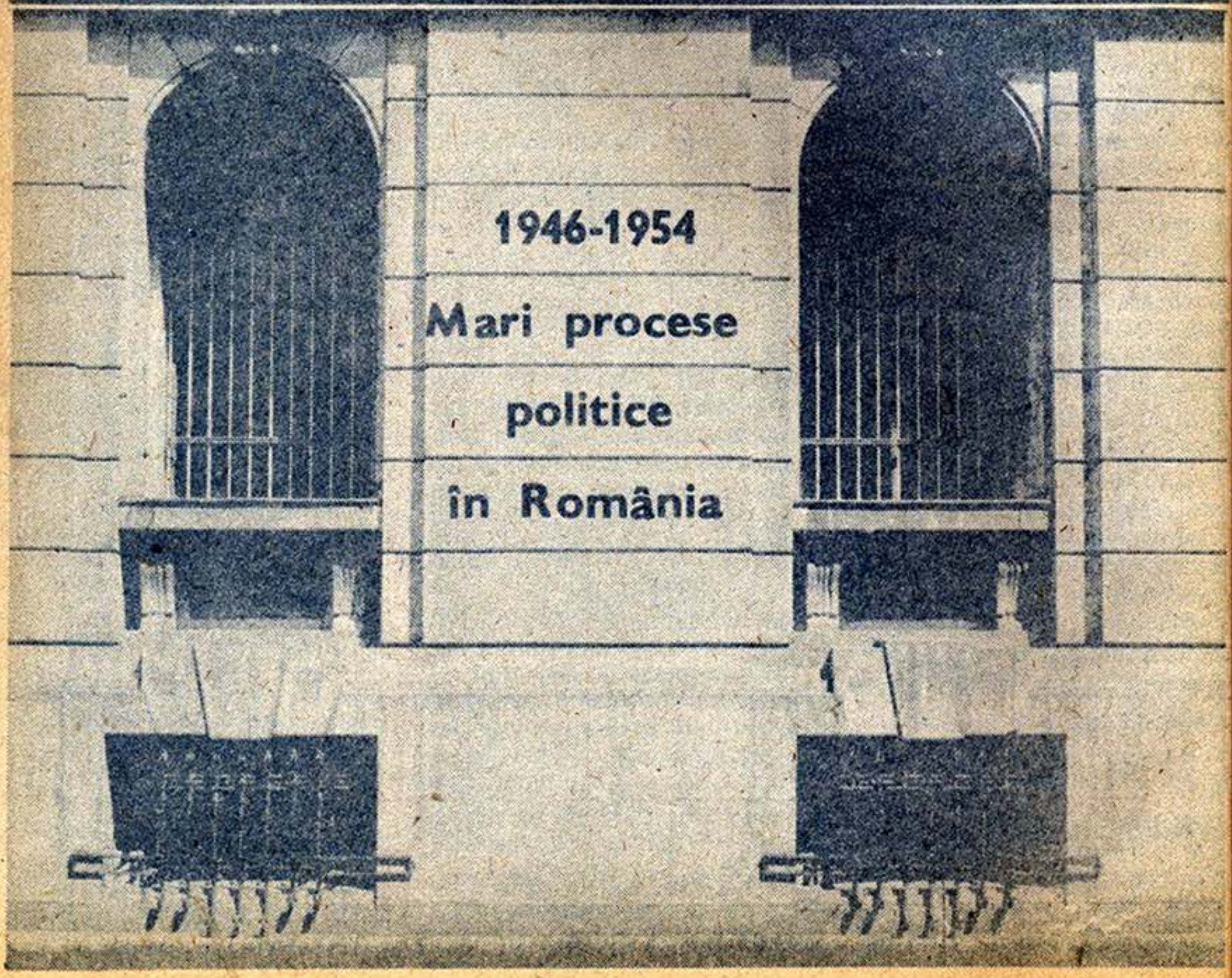

FINALUL CAZULUI PĂTRĂŞCANU

CRISTIAN POPIŞTEANU

„Era un proces închis şi dacă Ghiţă a hotărît să-l omoare, l-a omorît" Belu Zilber — declaraţie în faţa Comisiei de anchetă la C.C. al P.C.R. la 20 octombrie 1967.

Procesul grupului Pătrăşcanu (în fapt fuseseră *mixate* două grupuri, Pătrăşcanu şi Kofler) a început în dimineaţa zilei de 6 aprilie 1954 cu următoarea componenţă a Colegiului militar al Tribunalului Suprem:

Preşedinte: Colonel Moisescu Ilie

Membri: Colonel Demeter Alexandru
Colonel Ciulei Ion

Procurori militari: Colonel Ardeleanu Aurel
Col. de Just. Râpeanu Grigore
Col. de Just. Rosman Rudolf
Maior de Just. Pohonţiu Ioan

Judecător asistent: Lt. Maj. de Just. Varga Vasile

Actul de acuzare l-am prezentat în no. 7/1991 al revistei noastre. Cel mai sintetic document al procesului rămîne şi astăzi motivarea sentinţei no. 49 din 14 aprilie 1954 care în 80 de pagini reia de fapt elementele de bază ale actului de acuzare completate cu principalele momente din desfăşurarea procesului ţinut în aceeaşi clădire de pe strada Ştirbey Vodă, unde a avut loc şi procesul mareşalului Ion Antonescu şi cel al conducerii P.N.T., în frunte cu Iuliu Maniu.

Din sentinţă reţinem pe lîngă aceleaşi capete de acuzare de care era încriminat L. Pătrăşcanu — crime contra păcii şi de două ori crime de înaltă trădare — un întreg galimatias de o rară confuzie care pentru cercetătorii juridici poate determina analize foarte profunde şi revelatoare ale prostituării oricăror noţiuni şi reguli de drept sub imperiul totalitarismului. Şedinţele începeau la orele 9 dimineaţa şi durau zilnic pînă seara tîrziu. Sala era plină de ofiţeri şi cadre de securitate, din Ministerul de interne, din armată şi activişti de partid.

Audierea martorilor ca şi interogarea acuzaţilor s-a desfăşurat, potrivit scenariului stabilit de Iosif Chişinevschi secretar al C.C. al P.C.R., anchetatorul şef Ioan Şoltuţiu şi completul de judecată. O amplă acuzare s-a susţinut pentru a se demonstra acţiunile inculpaţilor contra P.C.R. şi U.R.S.S., iar o alta pentru a se dovedi complotul pentru o lovitură de stat, distrugerea regimului de democraţie populară şi schimbarea guvernului. Sînt cutremurătoare pledoariile de apărare ale inculpaţilor, fie prin avocaţii numiţi din oficiu şi care în fapt nu i-au apărat cu nimic, fie individual, *toate*, cu excepţia celor ale lui Pătrăşcanu. Kofler şi Calmanovici fiind depoziţii de tip Vîsinski, prin care acuzaţii se autoacuză încă o dată. Să le ascultăm.

„În ziua de 13 aprilie 1954, orele 9, preşedintele a stabilit ordinea desfăşurării pledoariilor, apărarea avînd cuvîntul după cum urmează:

Av. Marcel Valentin, reprezentantul acuzator: Victoria Sîrbu şi Lena Constante, după ce a arătat că faptele au fost dovedite şi recunoscute, că acestea au fost corect încadrate, a cerut ca la proporţionalizarea şi individualizarea pedepselor să se ţină seama de influenţa exercitată de mediul în care au lucrat acuzatele, precum şi de sinceritatea cu care au recunoscut faptele.

Av. Nicolae Dumitrescu, apărătorul din oficiu al acuzatului Jac Berman, a accentuat asupra sincerităţii în recunoaşterea faptelor săvîrşite, ceea ce a contribuit la stabilirea adevărului obiectiv, cerînd astfel instanţei de judecată să ia în considerare această împrejurare.

Acuzaţii: Lucreţiu Pătrăşcanu, Emil Calmanovici şi Remus Kofler au declarat în instanţă că renunţă la apărare, astfel că apărătorii din oficiu ai acestora au cerut să se constate şi consemneze declaraţiile făcute referitor la această renunţare, lăsînd la aprecierea instanţei examinarea complexului de împrejurări ce vor determina pronunţarea unei hotăriri juste.

Av. Grigore Dobrovici, reprezentantul acuzatului Ion Mocsony Stîrcea, a arătat în rezumat, că activitatea criminală a acuzatului a fost încurajată şi de anturajul în care a trăit şi mai ales că s-a resimţit influenţa fostului rege şi a agenturilor anglo-americane. A cerut în concluzie ca la dozarea pedepsei să se examineze împrejurările în care acuzatul şi-a desfăşurat activitatea, solicitînd a se ţine seama şi de detenţiunea preventivă a acestuia.

Av. Balter Silviu, în apărarea acuzatului Alexandru Ştefănescu, a scos în evidenţă influenţa exercitată de anturajul englezilor în care trăia acuzatul, mentalitatea şi educaţia burgheză primită, solicitînd a se avea în vedere vîrsta înaintată a acestuia.

Av. Barbu Solomon, în apărarea acuzatului Herbert Zilber, a arătat că acesta ştie că şi-a trădat patria şi că arma dictaturii proletariatului trebuie să lovească fără ezitare în duşmanii poporului muncitor. A precizat că acuzatul nu cere circumstanţe atenuante întrucît este convins că s-a prezentat pentru a da socoteală de faptele comise.

În apărarea acuzatului Harry Brauner, a subliniat sinceritatea acestuia, cerînd a se avea în vedere la dozarea pedepsei.

Av. C. Paraschivescu Bălăceanu, apărătorul acuzatului Herant Torossian, a arătat că acesta doreşte să nu se diminueze conţinutul declaraţiilor categorice pe care le-a făcut, subliniind că a recunoscut faptele şi are totală încredere în judecata tribunalului suprem.

După ce apărarea a avut astfel ultimul cuvînt, preşedintele a întrebat pe acuzaţi dacă mai au ceva de adăugat în apărarea lor şi aceştia au declarat:

Lena Constante a precizat că înainte de judecată se simţea vinovată, dar la sfîrşitul dezbaterilor constată că vinovăţia ei este şi mai mare, astfel că nu găseşte nici o scuză pentru justificarea faptelor grave comise, pe care le regretă însă.

Harry Brauner a declarat că îşi dă seama că a înşelat clasa muncitoare, că merită să fie pedepsit şi orice pedeapsă o consideră pe deplin justificată.

Herant Torossian, avînd ultimul cuvînt, a ţinut să mulţumească

Penitenciarul Jilava (intrare)

pentru imparţialitatea desfăşurării desbaterilor.

Jac Berman a subliniat că a recunoscut în totul faptele săvîrşite, pe care le regretă, solicitînd să i se recunoască circumstanţe atenuante pentru a avea posibilitatea să se reabiliteze şi să muncească.

Victoria Sîrbu a accentuat că este conştientă de răul cauzat poporului prin faptele ei trădătoare.

Ion Mocsony Stărcea a precizat că îşi menţine în totul declaraţiile de la primele cercetări şi înţelege să răspundă de faptele grave comise.

Emil Calmanovici a cerut să i se dea posibilitatea să muncească.

Remus Kofler a arătat că se recunoaşte vinovat pentru că, fiind în conducerea partidului, nu a împiedicat acţiunile duşmănoase ale lui Foriş.

Alexandru Ştefănescu şi Lucreţiu Pătrăşcanu nu au avut nimic de adăugat în apărarea lor.

Acuzatul Herbert Zilber, avînd ultimul cuvînt, şi-a manifestat încrederea în justeţea hotărîrii pe care o va pronunţa tribunalul suprem.

Conform art. 290 C.J.M., preşedintele a declarat desbaterile închise şi tribunalul s-a retras pentru a delibera asupra culpabilităţii şi aplicaţiunii pedepselor, respectîndu-se dispoziţiunile art. 291 şi următorii din C.J.M.

Pronunţarea sentinţei s-a amînat pentru ziua de 14.IV.1954, în vederea examinării temeinice a probelor administrate".

În motivarea sentinţei aproape nu există *crimă* pe care să o fi putut comite cineva care să nu fie pusă în seama lui Pătrăşcanu şi a coacuzaţilor. Document de un tragism perfect, sentinţa atinge însă şi paroxismul ridicolului cînd un agent al spionajului sovietic din 1926, cum era după propria scriere acum apărută Herbert Zilber, devine agent al... spionajului anglo-american; cînd Pătrăşcanu îi trimite la Cairo pe Barbu Ştirbey, Constantin Vişoianu şi Max Auşnit pentru a obţine... debarcarea armatelor anglo-americane în România şi în Balcani şi totodată... prelungirea războiului, cînd Blocul Naţional Democrat constituit din P.N.Ţ., P.N.L., P.S.D., P.C.R. devine... o firmă sub care se ascundea Ion Antonescu; cînd dovada peremptorie a crimelor lui Pătrăşcanu sînt cărţile sale marxiste; cînd doi ofiţeri din misiunea S.U.A. în România (dintre care unul fost comunist) sînt trimişi direct de la Casa Albă pentru... a se pune în slujba lui Pătrăşcanu, aliatul regelui şi al întregii reacţiuni române; cînd în lagărul de la Tg. Jiu Pătrăşcanu stabileşte, împreună cu Max Auşnit şi Radu Xenopol, mari capitalişti... menţinerea regimului burghez în România; cînd Pătrăşcanu în întîlnirile secrete cu Ion Antonescu (nu s-au văzut niciodată, *Magazin istoric*, nr. 8/1991) stabilesc... prelungirea războiului antisovietic. Dincolo de tragic, bufoneria întregului proces este evidentă şi dintr-o declaraţie ca aceasta a lui Belu Zilber:

„Rezultatele anchetei - spune Belu Zilber în faţa comisiei de la C.C. P.C.R. - mi-au fost comunicate în repetate rînduri de către anchetatori. Ultima dată, în septembrie 1951, lt. col. Bunescu, maior Davidescu şi lt. David mi-au spus că voi fi liberat şi reabilitat deoarece s-a dovedit totala mea nevinovăţie şi că în ciuda convingerii unora, toată viaţa am fost comunist.

Cu toate acestea, în septembrie 1952 s-a constituit un nou colectiv de anchetă în frunte cu col. Şoltuţiu, care mi-a spus că «apărătorii» mei «nu mai sunt» şi *mi-a cerut să declar «toate crimele făcute de Lucreţiu Pătrăşcanu, Ana Pauker, Vasile Luca, Ion Gheorghe Maurer, Ştefan Voitec, Aurel Vijoli, Petre Năvodaru, Carol Neuman, Mihnea Gheorghiu şi alţii»*. Pentru a mă convinge, am fost bătut o primă dată în noaptea de 17/18 septembrie 1952 şi pentru a mă determina să nu ezit, am fost bătut de trei ori la tălpi în noaptea de 24/25 sept. 1952. *Am înţeles despre ce este vorba şi am declarat că am fost agent de Siguranţă, spion anglo-american, complotist, sabotor, asasin, răspînditor de ciumă* în cartierele muncitoreşti, organizatorul inflaţiei, sabotorul stabilizării, al Conferinţei de Pace, vînzător al Banatului către Tito şi altele ce sînt cunoscute din alte procese, din alte state socialiste. Bine înţeles că, în numeroase declaraţii, am arătat toate complicităţile conform listei specificative de mai sus!"

Şi astfel pot continua la infinit variaţiunile pe tema trădărilor şi comploturilor. Culmi ale minciunii şi ilogismului şi de fapt un atac real faţă de România sînt şi acuzaţiile privind recrutarea lui Belu Zilber ca agent al spionajului englez de către Hugh Seton-Watson, fiul unui foarte mare istoric apărător al unităţii naţionale a transilvănenilor cu patria mamă[1], el însuşi un foarte mare istoric britanic sau a relaţiilor sale cu Ivor Porter, a cărui carte despre misiunea sa în România — *Autonomus* — a apărut în limba română în august 1990 în Editura Humanitas.

Dincolo de aspectele politice ale stalinismului românesc, actul de acuzare şi sentinţa conţin elemente indubitabile nu numai de crasă incompetenţă, incultură şi poziţii antiromâneşti, ci şi un soi de demenţă şi confuzie mentală a celor ce le-au întocmit. Şi totuşi sentinţa reţine şi un adevăr esenţial: „În faţa instanţei, Pătrăşcanu a refuzat să răspundă la întrebări. Acesta a declarat: «Refuz să răspund la orice întrebare, refuz să mă apăr...»" (fila 111 vol 25).

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1973, 11,12/1989, 12/1990; vezi şi Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *R. W. Seton-Watson şi românii. 1906-1920*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1988.

Declarîndu-l vinovat, „Tribunalul, în numele poporului, hotărăşte cu unanimitate de voturi să-l condamne pe Lucreţiu Pătrăşcanu la moarte şi confiscarea întregii averi, pentru crima împotriva păcii".

De asemenea, făcînd aplicaţiunea art. 184 din Codul Penal combinat cu art. 229 C.P. îl mai condamna la muncă silnică pe viaţă, pentru crima de înaltă trădare.

Făcînd aplicaţiunea art. 190 pct. 1 şi 2 C.P. îl condamnă la muncă silnică pe viaţă, pentru crima de înaltă trădare.

Conform art. 101 C.P. condamnatul Lucreţiu Pătrăşcanu va executa pedeapsa cea mai gravă.

A mai fost condamnat la moarte acuzatul Remus Kofler. Ceilalţi acuzaţi — inclusiv Belu Zilber — au fost condamnaţi la muncă silnică pe viaţă sau la pedepse privative de libertate de 8-12 ani.

Sentinţa este semnată de întregul complet de judecată. După sentinţă, urmează un proces verbal.

„Astăzi 14 (patrusprezece) aprilie, anul 1954 (una mie nouă sute cincizeci şi patru).

Sentinţa de faţă s-a citit condamnaţilor de noi, Judecătorul Asistent al Tribunalului Suprem - Colegiul Militar, în prezenţa Procurorului Militar, care i-a încunoştiinţat că hotărîrea este definitivă. S-a pus în vedere celor condamnaţi la pedeapsa capitală: L. Pătrăşcanu şi R. Kofler, că în termen de 48 ore pot formula cereri de graţiere adresate prezidiului Marii Adunări Naţionale.

În faţa noastră, condamnatul L. Pătrăşcanu a declarat că nu formulează cerere de graţiere, iar condamnatul R. Kofler a declarat că se prevalează de acest drept.

PROCUROR MILITAR,
Colonel de justiţie
Răpeanu Grigore

JUDECĂTOR ASISTENT,
Lt. Major de Justiţie
ss/ Varga Vasile".

Şi acum să vedem în cîteva documente cum s-a desfăşurat în realitate procesul. Reproducem cele declarate de preşedintele completului, generalul Ilie Moisescu, la 24 aprilie 1967, la Comisia de partid. „Am luat prima dată contact cu inculpaţii la locul de deţinere cu cîteva zile înainte de începerea procesului, pentru efectuarea procedurii prevăzută de art. 236 C.P. m. [militar]. Cu această ocazie, Pătrăşcanu a declarat că nu crede că eu şi cu secretarul completului de judecată sîntem din partea justiţiei şi că totul este o înscenare. A mai arătat că faptele ce i se impută nu sînt de competenţa tribunalului ci numai a conducerii partidului şi că numai acolo va da socoteală de faptele sale. Am adus acest lucru la cunoştinţa lui Chişinevschi, arătînd că Pătrăşcanu va refuza să vorbească în faţa completului de judecată. Şoltuţiu, care era prezent, a arătat însă că el a stat de vorbă cu Pătrăşcanu şi că garantează că acesta va vorbi cu ocazia interogatoriului în faţa instanţei de judecată.

Unii dintre inculpaţi au propus martori pe tovarăşi din conducerea partidului. Nici un inculpat nu a indicat apărător ales. Li s-a numit apărători din oficiu, după lista de avocaţi prezentată de Şoltuţiu. Apărătorii numiţi au luat legătura cu inculpaţii cu o zi sau două înainte de începerea dezbaterilor.

În dimineaţa zilei fixată pentru începerea judecării procesului, m-am prezentat împreună cu asesorii col. Ciulei din cadrele M.F.A. şi col. Demeter din cadrele M.A.I. la localul de pe str. Ştirbei Vodă, unde s-a desfăşurat apoi întreaga anchetă judiciară.

În prealabil, am stabilit cu procurorii care dintre întrebări să fie puse inculpaţilor sau martorilor de către completul de judecată şi care de către cei 4 procurori.

Îmi amintesc că Şoltuţiu şi cu Răpeanu au cerut insistent ca fiecare inculpat să fie judecat separat, independent de ceilalţi coinculpaţi şi că aceştia să nu se mai întîlnească în tot cursul procesului.

Am procedat la audierea inculpaţilor fiecare separat, dînd dispoziţia ca fiecărui inculpat să i se citească la locul de deţinere, respectiv camerele arestaţilor, părţile din interogatoriile celorlalţi inculpaţi care se refereau la faptele lui.

Pătrăşcanu a declarat în faţa instanţei, după ce şi-a spus datele personale, că refuză să fie judecat de un tribunal militar, că refuză să fie apărat de către avocatul Paraschivescu-Bălceanu, numit apărător din oficiu şi că nu va răspunde la nici un fel de întrebări. Instanţa a luat act de această declaraţie.

În cursul interogatoriilor, inculpaţii au răspuns la întrebările puse, dar nu au răspuns la alte întrebări puse separat de completul de judecată. Am fost avertizat prima dată prin telefon, apoi cînd m-am prezentat la Chişinevschi spre a expune unele probleme, ca să nu mai pun alte întrebări deoarece încurc buna desfăşurare a procesului. Nici martorul Tătărăscu Gheorghe nu a răspuns la întrebările puse de tribunal, sub pretext că nu aude şi a ţinut să-şi facă expunerea mai departe. Telefonic, Chişinevschi mi-a spus să-l las în pace pe Tătărăscu să vorbească ceea ce a declarat că ştie în legătură cu Pătrăşcanu şi ceilalţi inculpaţi.

În cursul anchetei judiciare a intervenit mereu Şoltuţiu, cerînd suspendări de şedinţă, în timpul cărora eram pus să vorbesc la telefon cu Chişinevschi, care îmi făcea observaţii şi îmi dădea îndrumări asupra conducerii şedinţelor. Martorii au fost audiaţi în prezenţa inculpaţilor la ale căror fapte se refereau în depoziţiile lor.

17 aprilie 1954, ora 3: „sentinţa de condamnare la moarte a fost executată prin împuşcare", în Valea piersicilor, locul de execuţie a condamnaţilor la moarte aduşi de-a lungul anilor la această închisoare

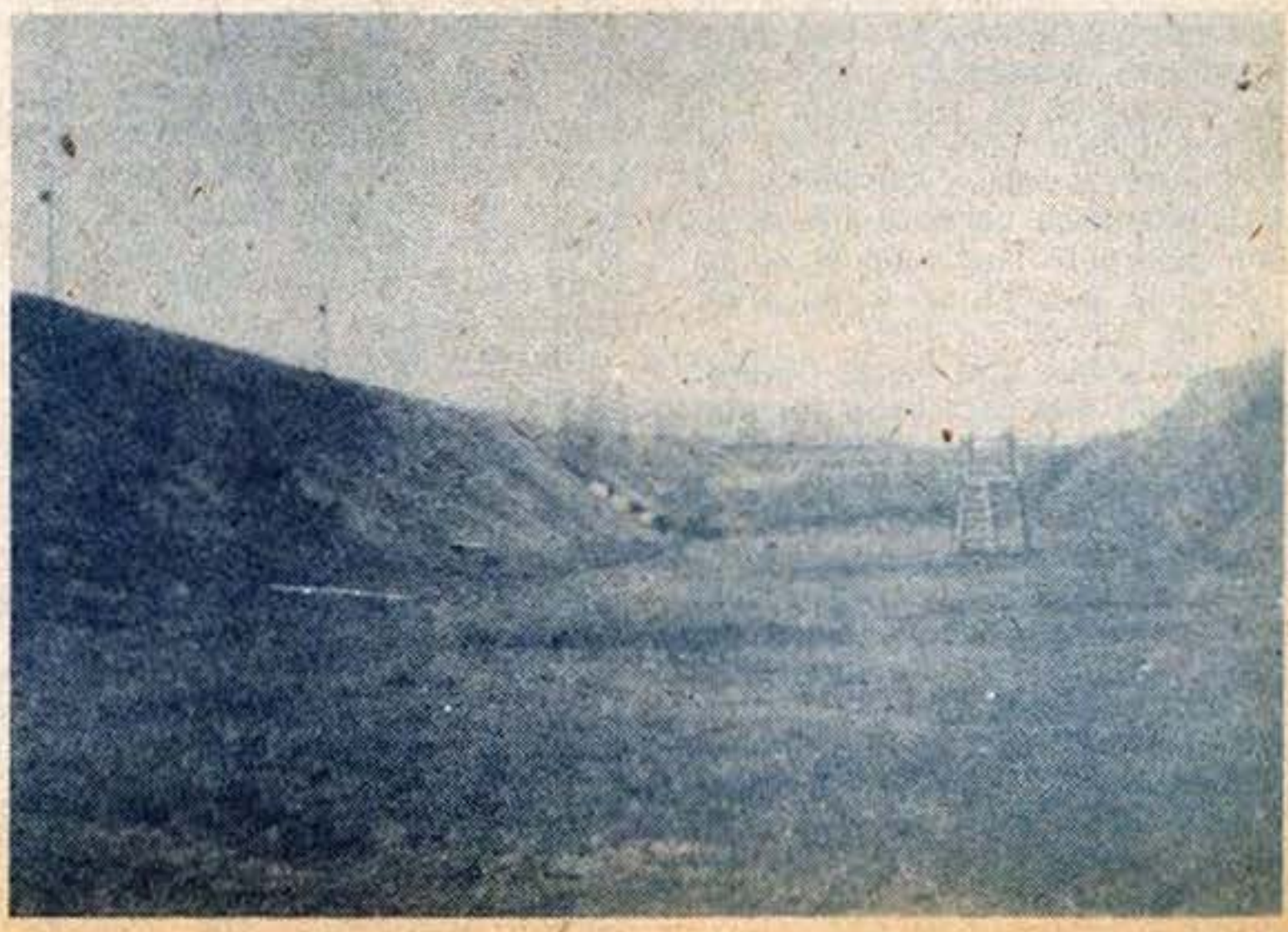

După terminarea anchetei judiciare, am amînat pronunţarea sentinţei cu 2-3 zilie. In acest timp, am deliberat împreună cu cei doi (aceiaşi) asupra culpabilităţii inculpaţilor - a pedepselor ce urma să li se aplice. Tov. Demeter a declarat de la început că el este pentru condamnarea la pedeapsa capitală a tuturor inculpaţilor. Tov. Ciulei era mai moderat, şi îmi făcea impresia că nu-l prea interesează toată problema. Am ajuns apoi la o hotărîre comună în ceea ce priveşte condamnarea la moarte a lui Pătrăşcanu, Kofler şi Zilber sau Ştefănescu după cîte îmi amintesc.

Am mers apoi la Chişinevschi cu proiectul de hotărîre, unde am găsit din nou pe Şoltuţiu. Am raportat că am adus proiectul de decizie, care cuprinde concluziile la care a ajuns completul de judecată. Fără să mai dorească să afle ce conţine proiectul de decizie, Chişinevschi a spus că hotărîrea este luată de către conducerea partidului şi mi-a dictat pedepsele pe care trebuia să le pronunţăm.

Am redactat apoi dispozitivul deciziei şi am condamnat pe inculpaţi la pedepsele dictate de Chişinevschi.

Sentinţa a fost pronunţată în şedinţă publică, fără prezenţa inculpaţilor, cărora le-a fost citită fiecăruia în parte de către un procuror şi secretarul completului de judecată la locul de detenţie. Îmi mai amintesc că inculpatul Calmanovici a cerut hîrtie şi creion pentru a scrie. Şoltuţiu s-a opus la satisfacerea cererii. Totuşi, completul de judecată a aprobat-o şi i s-a dat materialul. Nu ştiu ce a scris pe hîrtie deoarece nu a predat-o tribunalului.

După pronunţarea sentinţei am fost chemaţi la Chişinevschi să ne spună că va trebui să judecăm în continuare şi alte loturi şi că după terminarea proceselor vom ţine toţi o şedinţă de analiză în care fiecare dintre noi va trebui să arate cum au decurs lucrările şi să facă propuneri care să fie analizate pentru a fi aplicate în viitor.

Această şedinţă nu a mai avut loc. Nu cunosc motivele".

Peste cîteva luni, la 25 octombrie 1967, Ilie Moisescu îşi mai amintea: „La acest proces aşa s-a procedat: la fel ca la cehi, ca la unguri. De fapt, Răpeanu, Şoltuţiu şi alţii au fost acolo pentru specializare. Ei îmi spuneau «să facem aşa pentru că aşa este bine». Au început dezbaterile. Bineînţeles că în cursul dezbaterii puneam întrebări la care unii din acuzaţi nu răspundeau. Atunci am fost chemat la Chişinevschi şi mi-a spus să nu mai pun întrebări. La un moment dat am bătut în masă cu un creion deoarece mă enervasem. Mi s-a făcut semn să suspend şedinţa. După ce am suspendat-o m-a chemat la telefon Chişinevschi şi m-a întrebat de ce sînt nervos, să mă potolesc, şi să merg mai departe. De aici, am tras concluzia că eram ascultat, urmărit pas cu pas. I-am spus lui Pătrăşcanu că va avea un avocat din oficiu şi că va fi apărat de Bălceanu. La aceasta a ripostat: «Tîlharul ăsta să mă apere pe mine? Nu permit acest lucru». De fapt, acesta era omul care putea să vorbească două ore în şir fără să spună nimic (e vorba de Bălăceanu). După ce şi-a terminat pledoaria a venit la mine şi m-a întrebat: «Aşa că am vorbit bine?». I-am răspuns: «Da, dar nu ai spus nimic». Sigur, martorii care n-au mers cum probabil au fost instruiţi, de pildă Constante, i-am oprit de mai multe ori pentru că voiam să lămuresc cîte ceva. Voiam să precizez că în legătură cu Snagovul nu vorbea; probabil că nu ştia. După aceea, Tătărăscu cînd i-am pus o întrebare a spus că nu aude bine şi atunci am suspendat din nou şedinţa şi mi s-a spus să nu mai pun întrebări. Mi s-a spus chiar că orice fac, conducerea aude. Aveam în faţa mea un aparat şi după aceea m-am convins că se imprima şi că discuţiile erau ascultate".

Sentinţa a fost pronunţată în dimineaţa de 14 aprilie 1954. În ziua de 16 spre 17 aprilie 1954, sentinţa a fost executată.

„La orele 1.30 am sosit la Penitenciarul Jilava, unde am găsit prezent pe lt. col. Bădică Ilie, comandantul Penitenciarelor, pe maior Savenco Ilarion, din partea autorităţii administrative, pe maior Cahane Moise, medic legist M.A.I., şi pe cpt. Andronache Nicolae, comandantul plutonului de execuţie.

La orele 2, adică cu o oră înainte de ora fixată pentru execuţie, ne-am deplasat în celula condamnatului, încunoştiinţîndu-l că a sosit timpul să expieze faptele săvîrşite şi întrebat fiind dacă are ceva de mărturisit sau vreo dorinţă ce i-ar putea fi îndeplinită, la care a răspuns negativ.

Executarea sentinţei fiind fixată pentru astăzi 17 aprilie 1954 orele 3, a fost condus condamnatul Lucreţiu Pătrăşcanu, sub escortă, la locul execuţiei unde a fost identificat.

După ce s-a făcut raportul de către comandantul plutonului de execuţie, judecătorul asistent al Tribunalului Suprem, Colegiul Militar, a dat citire sentinţei de condamnare care a rămas definitivă, oamenilor din plutonul de execuţie.

Condamnatul Lucreţiu Pătrăşcanu a fost condus la stîlpul execuţiei, fiind legat la ochi, după care sentinţa de condamnare la moarte a fost executată prin împuşcare, astăzi 17 aprilie 1954, orele 3.

După ce condamnatul a fost executat, medicul legist, maior Cahane Moise, a constatat moartea condamnatului prin împuşcare, constatare verificată şi de procurorul militar.

După aceasta, la orele 4, adică după o oră de la execuţie, cadavrul condamnatului a fost predat comandantului Penitenciarului pentru a dispune înmormîntarea lui, conform legii.

Drept pentru care am încheiat prezentul proces verbal de executarea sentinţei Nr. 49 din 14 aprilie 1954, a Tribunalului Suprem, Colegiul Militar, în cinci exemplare, din care unul s-a predat administraţiei Penitenciarului Jilava, care are obligaţia să anunţe ofiţerul stării civile al comunei Jilava, regiunea Bucureşti, comunicînd datele necesare pentru înregistrarea morţii susnumitului în registrul stării civile, al doilea exemplar s-a predat autorităţii administrative, al treilea exemplar urmează a fi ataşat la dosarul cauzei, şi două exemplare se înaintează Ministerului Justiţiei şi Ministerului Afacerilor Interne.

Prezentul proces verbal s-a semnat de noi, Procuror militar, comandantul Penitenciarului Jilava, medicul legist, reprezentantul autorităţii administrative, comandantul plutonului de execuţie şi de către judecătorul asistent.

Încheiat la Jilava, astăzi 17 aprilie 1954".

Urmează cele şase semnături: Răpeanu Grigore, Bădică Ilie, Cahane Moise, Savenco Ilarion, Andronache Nicole, Varga Vasile.

După declaraţia altui martor prezent la Jilava, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost împuşcat primul.

„Cu puţin timp înainte de arestarea lui (dar el ştia de foarte mult timp că-l aşteaptă ceva rău, dar în nici un fel nu se aştepta la ce a fost) Andrei (numele conspirativ al lui Lucreţiu Pătrăşcanu) mi-a spus: «Chiar dacă aş sta şi zece ani închis, aş accepta liniştit aceşti zece ani, pentru că ştiu că peste zece ani adevărul va fi mai puternic decît minciuna, lumina va străluci prin neguri».

Nu i-a fost dat să se bucure de aceste lumini" (Lena Constante, declaraţii la 1. XII. 1967, după îndeplinirea celor 12 ani de temniţă grea).

Le-am cunoscut pe Lena Constante, pe Elena Pătrăşcanu, pe Lilly Revetz, i-am cunoscut pe Gheorghe Tătărăscu şi pe Gheorghe Safiano, i-am cunoscut pe profesorul Hugh Se-

ton-Watson și pe ambasadorul Ivor Porter. L-am văzut vorbind la Universitate pe Lucrețiu Pătrășcanu.

Nu credeam să ajungă ei și atîția alții într-un asemenea proces lipsit nu numai de orice bază juridică și morală dar și de cea mai elementară inteligență umană.

Nu credeam după aceea să ajung să scriu despre acest proces și să o fac cu documente.

Istoria noastră contemporană are nevoie de cît mai multe dezvăluiri *esențiale*, singura modalitate de a așeza fiecare regim politic în racla sa. Nu aș putea în această ordine de idei să nu-l citez pe marele autor și pe marele sperjur al procesului Pătrășcanu, omul care a trăit tragedia fricii și a terorii pînă la capăt, omul care era poate cel mai opus, caracteriologic, lui Andrei — Belu Zilber care în *Monarhia de drept constituțional* are și această ironică analiză:

„([La noi] de întoarcerea la capitalism nu mai poate fi vorba. Nimeni nu mai așteaptă trupele americane, nimeni nu mai crede că acest regim are zilele sau lunile numărate, organizațiile contrarevoluționare compuse din bunici, părinți, mătuși și copii au dispărut, elevii de liceu de la Piatra Olt nu mai vor să construiască un submarin care să urce pe Dîmbovița și să bombardeze Capitala, închisorile nu au deținuți politici, multe aresturi ale Securității au fost desființate, multe celule din cele rămase sînt goale și fiecare muritor are cel puțin cîte un dosar la Securitate ori la Cadre adică tot la Securitate).

Ungaria și Polonia în 1956, Cehoslovacia în 1968, Polonia în 1970 sînt însă dovada că nu este vorba decît de o resemnare aparentă. La prima slăbire a aparatului executiv, mișcările de masă se dezlănțuie vulcanic, partidul unic se subțiază, apar tot felul [de] organizații și tot felul de idei. Dubla sau multipla conștiință: atît de specifică acestor regiuni este, în realitate, expresia ipocriziei maselor, replică la ipocrizia conducătorilor".

Cu ce rămîne autorul la capătul primei investigări istorice libere a „cazului" grupului Pătrășcanu?

1. Procesul Pătrășcanu a fost expresia cea mai pură și feroce a stalinismului românesc, în care sînt implicate răspunderea politică a Biroului Politic al C.C. al P.C.R. și a secretarului său general, Gheorghe Gheorghiu-Dej, a celor ce au inițiat și autorizat în U.R.S.S. procesele din țările socialiste și deplasarea consilierilor pentru organizarea represiunii, organele de interne și securitate ca și de justiție militară.

2. Lucrețiu Pătrășcanu a fost și a rămas în timpul anchetelor și procesului un comunist. Nici istoricii, și nici el, cred, nu ar fi omis-o. El a dovedit însă și în aceste tragice împrejurări o forță umană, o ținută morală și intelectuală, o fermitate politică demne de o cunoscută apreciere făcută de el: era mai întîi român și apoi comunist. Orice analiză a istoriei României secolului XX și a vieții lui Lucrețiu Pătrășcanu nu poate face abstracție — în judecarea adevăratelor răspunderi — de ultimii săi șase ani de viață și de sfîrșitul lui.

3. Lichidarea lui Pătrășcanu face parte — după opinia mea — nu numai din seria proceselor intentate liderilor comuniști din fostele țări socialiste și din seria proceselor politice de represiune ale totalitarismului timpuriu din România. Procesul și executarea lui Lucrețiu Pătrășcanu *în aprilie 1954 este ultimul act din planul exterminării celor patru lideri politici care au inițiat — împreună cu monarhul și o serie de generali — actul de la 23 august 1944.* Moartea tuturor celor patru — Maniu, Brătianu, Titel Petrescu, datorită închisorilor și Pătrășcanu împușcat — „reducerea la zero a acțiunii ultimului rege al României, decesul (natural și previzibil) al generalului Constantin Sănătescu, grav bolnav, șeful primelor două guverne de după 23 august 1944 — devin piese ale unuia și aceluiași dosar. Executarea lui Pătrășcanu pentru presupuse „crime contra păcii" în anul 1954 este argumentul forte al acestei teze expusă aici, în *Magazin istoric* pentru prima oară după analiza documentelor publicate. Cine a fost în spatele tuturor acestor acțiuni care au lovit puternic România? Fără îndoială, din motivele cunoscute (rivalități și miopie politică, lipsa oricăror norme de drept, aservirea față de puterea dominantă) Gheorghe Gheorghiu-Dej și Biroul Politic al C.C. al P.C.R. Ei vor trebui analizați și evaluați pentru întreaga lor acțiune politică din 1944-1956. Dar nu numai ei! Noi documente, noi mărturii, pe care le așteptăm de la arhive de stat și particulare, din țară și străinătate, ca și de la deținătorii de arhive personale ne vor duce desigur mai aproape de aflarea tuturor secretelor greu încercatei istorii contemporane a României. ■

(Va urma)

Nou!... Nou!... Nou!...

Din februarie 1992 academicianul francez Alain Decaux își reia emisiunile TV care l-au făcut celebru. După ce a terminat de curînd o viață a lui Isus povestită copiilor și scenariul unui spectacol montat de Robert Hossein la Palatul Sporturilor din Paris, Alain Decaux a început să lucreze la o carte despre Voltaire.

Este extrem de instructiv cum a revenit istoricul cel mai popular din Franța la profesiunea sa, după ce timp de trei ani și jumătate a fost ministrul francofoniei în guvernul francez (vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1990). În acest răstimp, președintele Mitterand îl întreba cîteodată după un consiliu de miniștri: — Vă interesează ceea ce faceți? La care Decaux răspundea — de regulă — da, fără a aminti că regretă imposibilitatea de a scrie. Pînă cînd anul trecut, la aceeași întrebare devenită rituală, el a răspuns: Mă interesează domnule președinte, dar sufăr. Dv. suferiți? De ce suferiți? — s-a alertat François Mitterand. Sufăr pentru că nu scriu — a lansat academicianul. După o clipă de reflecție președintele Franței i-a spus: Atunci scrieți!

De cîteva luni, Alain Decaux a putut reveni la masa de scris și acum la emisiunile de TV, nu însă înainte ca François Mitterand să-i fi decernat la 28 noiembrie 1991 Legiunea de onoare în gradul de cavaler pentru meritele sale în promovarea istoriei.

• O sală de tribunal neîncăpătoare... • ...şi un duel juridic de elită • De ce s-a trunchiat stenograma? • Am aflat din gazete despre intrarea României în război • Colaborare activă sau de experţi? • Pe dr. Mănuilă eu l-am recomandat • Aveam legăturile mele proprii cu d-na Kolontay

O stenogramă necunoscută

IULIU MANIU — MARTOR ÎN PROCESUL MAREŞALULUI ION ANTONESCU

Iuliu Maniu, susţinîndu-şi depoziţia în procesul mareşalului Ion Antonescu şi al principalilor săi colaboratori: „un moment prea grav din istoria neamului nostru" – după propria-i caracterizare.

9 mai 1946. Sala de şedinţe a Tribunalului Ilfov, din strada Ştirbei Vodă. Asistenţa umple pînă la refuz încăperea improprie, pentru un proces de asemenea anvergură. După citirea actului de acuzare şi interogatoriul acuzaţilor, începe audierea martorilor propuşi de apărare şi de acuzare. Printre ei, nume de marcă ale vieţii politice româneşti: Constantin I.C. Brătianu, preşedintele Partidului Naţional Liberal, George I. Brătianu, Iuliu Maniu, preşedintele Partidului Naţional Ţărănesc...

În special această depoziţie este aşteptată cu un deosebit interes. Vor fi, faţă în faţă, conducătorul statului în intervalul septembrie 1940-august 1944, mareşalul Ion Antonescu şi principalul reprezentant al grupărilor de opoziţie din această perioadă, preşedintele P.N.Ţ., Iuliu Maniu. La trecerea a aproape 46 de ani, se poate spune că, într-adevăr, momentul a fost copleşitor. Mai întîi, prin gestul de mare distincţie şi curaj al preşedintelui P.N.Ţ., care, în sala tribunalului, a strîns mîna conducătorului de pînă mai ieri al ţării, aflat însă în acel moment în boxa acuzaţilor. Gest mult comentat şi — cum avea s-o dovedească urmările — rău primit de autorităţile guvernante comuniste din România.

Dar depoziţia a fost deosebită înainte de toate prin „duelul" de înaltă valoare juridică dintre preşedintele P.N.Ţ. şi Mihai Antonescu, premierul guvernului antonescian — profesor universitar de drept — aflat, şi el în boxa acuzaţilor; un duel tăios, avînd drept scop punerea în evidenţă a unor aspecte ale guvernării antonesciene abil ocolite în rechizitoriu. S-au adus în discuţie tratative, pînă atunci, doar bănuite, s-au nuanţat poziţii şi afirmaţii, s-au ivit noi semne de întrebare în descifrarea mecanismului politic al evenimentelor cuprinse în perioada septembrie 1940-august 1944. În mare parte însă toate acestea au rămas între cei patru pereţi ai sălii tribunalului. Autorităţile aflate în fruntea statului au avut „grijă" ca în rîndul opiniei publice să nu răzbată decît acele ecouri care puteau contribui la sporirea învinuirilor celor ce urmau să fie judecaţi. Din relatările oficiosului naţional-ţărănist Dreptatea, ca şi din filmul documentar realizat cu prilejul procesului, se cunosc crîmpeie din această depoziţie. Ne întrebăm totuşi şi azi de ce Dreptatea nu a publicat integral depoziţia preşedintelui P.N.Ţ.? Fără îndoială vor fi existat presiuni din partea cenzurii, dar şi alte motive ce se cuvin analizate şi interpretate.

Depoziţia lui Iuliu Maniu, ca şi celelalte făcute cu acelaşi prilej de alţi lideri politici — martori la proces — a fost reprodusă în Procesul marii trădări naţionale, editat chiar în anul 1946 de autorităţi, dornice să justifice acţiunea judiciară şi asprele condamnări. Ulterior, depoziţia a fost reluată în diferite lucrări consacrate procesului din mai 1946, apărute atît în străinătate, cît şi în ţară, după Revoluţia din decembrie 1989.

Niciodată însă nici în lucrările româneşti, nici în cele străine — nu a văzut lumină tiparului textul

integral și autentic al depoziției, așa cum a fost stenografiat în sala tribunalului, de către grefierul procesului. Toate lucrările amintite au la bază textul cuprins în lucrarea editată în 1946, ciuntit și „prelucrat", cum se va vedea, în vederea eludării unor afirmații, atenuării altora. Este drept, în unele articole s-a afirmat că textele publicate în aceste lucrări nu ar reproduce decît parțial depoziția președintelui P.N.Ț. Dar referiri mai concrete la părțile omise, precum și la motivele eludării lor lipseau.

Lucrînd la reconstituirea Procesului mareșalului Ion Antonescu în documente de arhivă **(din care am publicat documente revelatoare în** Magazin istoric, **nr. 6/1991) am avut prilejul să identificăm dactilograma originală a depoziției președintelui P.N.Ț** — așa cum a fost consemnată de grefierul de ședință.

A urmat o firească comparare cu textul depoziției publicat în Procesul marii trădări naționale, **precum și în lucrările ulterioare. Surpriză de proporții! Aveam să constatăm că între cele două texte — cel consemnat de grefier și cel publicat ca fiind „stenograma" audierii — existau mari deosebiri. Și nu în primul rînd de stil, dactilograma grefierului cuprinzînd, inerent, greșeli de redactare datorate vitezei cu care a fost retranscris textul, care trebuia semnat de martor; dincolo de aceste amănunte, „stenograma" grefierului vădea un stil adecvat procesului (formulări politicoase, îngrijite și cu respect față de ideea de justiție). Cele cuprinse în lucrările în care au reprodus-o, renunță, adesea, la formulele de politețe, uneori în contradicție cu cunoștințele juridice atît ale martorului cît și ale celui care, practic, deși acuzat, a condus chestionarul de depoziție — profesorul universitar Mihai Antonescu.**

Firește însă că nu acesta era aspectul cel mai important pe care îl releva stenograma grefierului. Era vorba, mai ales, de pasaje întregi vizînd aspecte esențiale ale depozițiilor: atitudinea acuzaților și a martorului asupra problemelor Basarabiei și Bucovinei, precizarea unor amănunte privind legăturile stabilite atît de opoziție cît și de guvernul antonescian cu reprezentanți ai Aliaților în vederea scoaterii României din război, momente legate de pregătirea și desfășurarea actului de la 23 august 1944. **Într-un cuvînt aspecte** esențiale **pentru reconstituirea adevărului istoric din perioada celui de-al doilea război mondial, cît și pentru crearea unei imagini complete asupra procesului din 1946.**

Desigur, dacă ne amintim canoanele politice și ideologice comuniste, absența paragrafelor respective din lucrarea asupra procesului din 1946 apare explicabilă. Se făceau, în întrebări sau în unele din răspunsurile eliminate, aprecieri privind caracterul necesarmente determinat de interese naționale ale primei etape a participării României la război, subliniindu-se drepturile inalienabile românești asupra teritoriilor Basarabiei, Bucovinei de Nord și ținutului Herței, smulse brutal și ultimativ din trupul țării la 28 iunie 1940, în baza protocolului secret al Pactului de neagresiune germano-sovietic (Magazin istoric, nr. 12/1989); **se afirmau, de asemenea, adevăruri privitoare la trecerea unor notorii membri ai Gărzii de fier în rîndurile partidului comunist (afirmație ce a stîrnit vehementul protest al acuzatorului public Dumitru Săracu). Se evidențiau, de asemenea, eforturile depuse de anumite cercuri din preajma mareșalului Ion Antonescu în vederea scoaterii României din război, ca și atenuării condițiilor unui armistițiu absolut necesar, dar care se vădeau catastrofale. Evident că asemenea subiecte nu și-au putut găsi locul într-o lucrare cu pronunțat scop propagandistic, de acuzare a regimului antonescian și a politicii mareșalului și colaboratorilor lui, în condițiile în care țara se afla sub regim de armistițiu, cu un mare contingent de trupe străine — sovietice — pe teritoriul ei. Ele au fost eliminate deci, cu bună știință, de către cenzorii comuniști la alcătuirea lucrării** Procesul marii trădări naționale. **Dar ele lipsesc — mai puțin explicabil! — și din lucrările ulterioare, străine sau românești, deși, cum rezultă din compararea textului din acestea cu acela din** Procesul marii trădări, **rezultă unele diferențe. Va mai fi existat încă o „stenogramă", decît aceea oficială? Din păcate, lucrările respective nu furnizează nici o informație în acest sens.**

Tocmai în acest spirit, al redării obiective a adevărului istoric, așa cum am reușit să-l desprindem din documentele cu caracter oficial (așa cum este, între altele, și stenograma din ședință a audierii lui Iuliu Maniu) reproducem acum o serie de fragmente cuprinzînd părți omise, deci inedite, **din depoziția liderului Partidului Național Țărănesc, la acest moment politic deosebit de grav din primăvara anului 1946. O facem cu credința că același proces de cenzurare, deci de omitere intenționată a unei părți a adevărului, l-au cunoscut și alte depoziții (ale martorilor sau ale acuzaților), chiar dacă acestea, neidentificate deocamdată în arhive, nu pot fi analizate. Dovada (prin existența stenogramei integrale a depoziției lui Iuliu Maniu) a fost, în fond, făcută! Iată în continuare, cîteva fragmente din depoziția lui Iuliu Maniu, așa cum a fost ea înregistrată de grefier (și contrasemnată de martor), la procesul mareșalului Antonescu — document ce vede în această formă pentru prima dată lumina tiparului — depoziție ce poate fi considerată ca una din „piesele grele" în analiza desfășurării istoriei contemporane a României.**

Marcel D. CIUCĂ,
Gheorghe DAVID

M. Antonescu: Domnule președinte, dacă dl. Maniu a știut că România începe războiul împotriva Uniunii Sovietice?

I. Maniu: Nu. Am cetit în gazete.

M. Antonescu: Dacă își amintește dl. Maniu că l-am vizitat pe d-sa chiar eu în ajunul războiului?

Președintele: Dacă acuzatul Mihai Antonescu v-a făcut o vizită în ajunul războiului?

I. Maniu: Nu. Dl. Ministru Antonescu a avut bunăvoința să mă cerceteze o singură dată, la o dată mult mai tîrzie, în plin război, pentru o altă chestiune. Dar înainte de războiul cu Rusia, nu m-am întîlnit nici cu d-sa, nici cu mareșalul Antonescu, și nu am stat de vorbă în această privință.

M. Antonescu: Nu-și amintește totuși, dl. președinte Maniu, că s-a discutat chiar la d-sa în casă, înainte de intrarea în război, eventualitatea unei colaborări pentru un guvern ce urma să fie constituit, tocmai în vederea intrării în război, guvern care urma să se realizeze și prin participarea unor anumite persoane foarte apropiate de dl. Maniu, care urmau să intre în guvern?

I. Maniu: Nu au avut loc astfel de conversaţii politice. N-am fost consultat înainte. N-am discutat cu d-sa despre intrarea în războiu şi nici despre formarea unui guvern, nici înainte şi nici după declararea războiului. Cu desăvîrşire inexact.

M. Antonescu: Dacă nu-şi aminteşte totuşi că l-am vizitat pe d-sa în timpul războiului, întrucît eu, după o discuţie pe care o avusesem cu dl. mareşal Antonescu, am propus d-lui I. Mihalache intrarea în guvern, şi atunci dl. Mihalache m-a îndreptat la dl. Maniu, spunîndu-mi foarte sincer că a făcut cîndva o greşeală şi nu ar voi să o repete şi de aceea crede că este bine să mă adresez d-lui Maniu, pentru a vedea care este părerea d-sale.

I. Maniu: Da. Este adevărat că dl. Mihalache mi-a comunicat că a fost invitat să intre în guvern, chiar ca vicepreşedinte, ceea ce a refuzat de la început; ne-am sfătuit cu dl. Mihalache, ca de obicei, ca prieteni, şi confirmînd atitudinea d-sale, am hotărît ca nici d-sa şi nimeni dintre noi să nu intre în guvern.

M. Antonescu: Dacă dl. Maniu îşi reaminteşte că a discutat totuşi cu mine problema războiului şi dînsul a spus că preferă să rămînă cu o rezervă politică?

I. Maniu: Am vorbit ulterior despre aceasta şi i-am arătat d-lui Antonescu că este o profundă greşeală ca noi să purtăm un război cu Rusia Sovietică. Am mai adus şi mai tîrziu în discuţiune chestiunea războiului şi am arătat în mod consecvent că sînt categoric în contra unui război, aşa zis „sfînt", în contra Uniunii Sovietice.

M. Antonescu: Dacă dl. Maniu a aprobat războiul pentru reluarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord?

I. Maniu: Am fost categoric împotriva unui război contra Rusiei Sovietice. Dar din moment ce războiul s-a produs, am fost pentru ocuparea Basarabiei şi Bucovinei de către armata română. Basarabia a fost şi este pămînt românesc. Părerea mea, care de altfel nu mi s-a cerut, a fost ca, spre a se evita ocuparea acestui pămînt de către trupele germane, ceea ce ar fi fost împreunată cu multe neajunsuri să fie reluată de români. Era clar, faţă de situaţia din Europa, din acel moment, că în prima fază a războiului Germania va avea succese şi ar fi fost periculos ca să pună mîna pe Bucovina şi Basarabia.

M. Antonescu: Pe de o parte, dl. Maniu spune că era de părere să nu se facă război, pe de altă parte să reluăm Basarabia... Crede martorul că trebuia făcut război pentru Basarabia şi Bucovina?

I. Maniu: Raţionamentul meu a fost următorul: Basarabia şi Bucovina nu puteau fi reluate prin război, nici printr-o acţiune diplomatică, fără acordul Rusiei Sovietice. Dar faţă de eventualitatea că aceste provincii să fi fost ocupate de nemţi, era de preferat să le ocupăm noi.

M. Antonescu: Dacă bine a făcut mareşalul că a ocupat Basarabia şi Bucovina, înseamnă că a făcut bine intrînd în război.

I Maniu: Sub nici un cuvînt n-aş putea spune că România a făcut bine intrînd în război contra Rusiei Sovietice. Chestiunea trebuia rezolvată prin înţelegere cu guvernul sovietic.

M. Antonescu: Dacă dl. Maniu soçoteşte că guvernul a făcut bine ce a făcut şi dacă crede că este drept şi potrivit ca mareşalul Antonescu şi cu acuzaţii care se găsesc în boxă, astăzi, să fie consideraţi ca singurii cari pot fi învinovăţiţi de această politică?

I. Maniu: Nu am spus niciodată că ei au făcut bine ceea ce au făcut, deci ei sunt singurii vinovaţi, pentru că au pus mîna pe putere, n-au întrebat naţiunea, nu s-au consultat cu nimeni şi deci au procedat în mod dictatorial, ceea ce este necorespunzător şi din punct de vedere internaţional.

M. Antonescu: Avînd în vedere, după cum dl. Maniu a spus aici, că d-sa a întîlnit de mai multe ori pe mareşalul Antonescu înainte de septembrie, că a căzut de acord asupra formării unui guvern, fără a stabili cine era să fie primul-ministru; iar după ce mareşalul a venit la putere şi după ce dl. Maniu a avut convorbiri cu d-sa, l-a sprijinit, nu numai printr-un acord pasiv, dar [şi] printr-o colaborare activă — ceea ce dl. Maniu o numeşte ca o colaborare prin experţi — şi ceea ce înseamnă că anumiţi partizani ai d-lui Maniu trebuiau să intre în administraţia mareşalului Antonescu; că dl. Maniu spune că politica d-lui mareşal Antonescu în 1940 era făcută în interesul României, cum explică oare răspunsul d-lui Maniu la întrebarea pusă de mine, adică faptul că el consideră pe mareşalul Antonescu şi pe ceilalţi acuzaţi din boxă ca pe singurii vinovaţi?

I. Maniu: Pentru că şi-au luat răspunderea, pentru că au condus armatele greşit şi pentru că atunci cînd noi am protestat împotriva acestei politici, prin diferite memorii şi prin diferite întruniri publice, n-au ţinut seama de protestele noastre.

M. Antonescu: Este foarte greu pentru mine şi nu aş vrea să apară că insist asupra chestiunii, deoarece însă este o chestiune importantă, deoarece dl. Maniu a jucat un mare rol în România şi a sperat să joace un mare rol în viaţa politică — nu numai pentru luminarea opiniei publice — aceasta căzînd asupra d-sale — dar şi pentru luminarea Curţii, cît şi pentru stabilirea propriei noastre răspunderi, vă rog a-mi îngădui să-l întreb pe dl. Maniu să ne spună cum se face că d-sa afirmă că politica făcută de mareşalul Antonescu trebuia să fie făcută, pentru că era în interesul ţării, iar, pe de altă parte, spune că a protestat împotriva acestui lucru?

I. Maniu: Da, pentru că o politică se poate face bine şi se poate face rău şi cea mai bună intenţiune politică poate să se traducă în fapt printr-o rea conducere, în

crimă. Nu am spus nici aici și nicăieri că politica d-lui mareșal Antonescu trebuia făcută, dimpotrivă am condamnat-o totdeauna.

M. Antonescu: Dacă dl. Maniu, a aprobat ca în 1941 să se schimbe ceea ce se făcuse în 1940, atunci ce crimă...

I. Maniu: Nu am aprobat. De altfel nici o ocazie nu am avut să aprob, nefiind întrebat.

M. Antonescu: Pus în fața unui astfel de răspuns, nu voi mai continua cu această chestiune. Aș vrea să știu dacă dl. Maniu recunoaște că după 22 iunie 1941 a fost continuu informat despre acțiunea diplomatică pe lîngă aliați, pe care am dus-o ca ministru de externe în această perioadă și dacă l-am pus în cunoștință cu textele telegramelor și informațiunilor diplomatice?

I. Maniu: Într-adevăr, am fost informat despre anumite tratative politice pe care dl. ministru le ducea cu ambasadorul Statelor Unite la Madrid.

M. Antonescu: Dacă își amintește dl. Maniu, fiindcă este vorba de Madrid, că mi-a propus să trimit pe dl. dr. Mănuilă, care cunoștea pe ambasadorul american de la Madrid, pentru ca să stabilească d-sa această legătură?

I. Maniu: Este adevărat că cu această ocazie l-am sfătuit pe dl. M. Antonescu să-l întrebuințeze pe dl. Sabin Mănuilă, care nu este membru al partidului nostru, ci directorul general al Statisticei, pentru conversațiile cu ambasadorul Statelor Unite la Madrid.

M. Antonescu: Dacă recunoaște dl. Maniu că în această perioadă a obținut de la mine trecerea peste granță a unui reprezentant la Cairo, care să trateze posibilitatea viitoare a ieșirii României din război?

I. Maniu: Lucrurile s-au petrecut astfel: de la început eu am dus o acțiune internațională, foarte intensă, pentru a informa lumea din afară, pe de o parte, iar pe de altă parte pentru a înlesni ieșirea României din război. Un loc de frunte în aceste legături, pe care reușisem să le realizăm, era Cairo, unde se găsea un sediu diplomatic pentru Răsărit al Națiunilor Unite. M-am hotărît să-l rog pe principele Știrbey să meargă la Cairo. Principele Stirbey s-a învoit însă cu condițiunea ca eu să-i dau o scrisoare, prin care să se constate că dînsul merge ca emisarul meu. Pentru a obține plecarea d-lui Știrbey, am trimis d-lui mareșal Antonescu telegrama primită de mine, de la generalul Wilson, pentru ca să fie informat. Și totodată l-am rugat, printr-o terță persoană, să binevoiască a ușura ieșirea din țară a principelui Știrbey, dîndu-i viza de ieșire. Mareșalul Antonescu a avut amabilitatea și patriotismul ca să facă aceasta, iar prințul Știrbey a putut pleca la Cairo. Iar mai tîrziu, avînd însărcinarea să mai trimit un consilier d-lui Știrbey, l-am indicat pe dl. Vișoianu, căruia dl. mareșal Antonescu, de asemenea, a avut bunătatea a-i înlesni ieșireá din țară.

M. Antonescu: Domnule Președinte, binevoiți a-l întreba pe dl. Maniu dacă a primit nu numai concursul pentru plecarea acestor delegați, ci dacă recunoaște că i s-au transmis și rezultatul tratativelor de armistițiu, trimise de Știrbey și venite prin Legațiunea noastră din Ankara?

I. Maniu: În ceea ce privește tratativele și rezultatul lor, nu am primit de la Ministerul de Externe nici o înștiințare de care, de altfel, nici nu aveam nevoie, tratativele dirijate de mine, avînd legătură directă secretă cu Cairo. În schimb, am trimis eu d-lui ministru unele telegrame, ca să fie informat despre ceea ce se petrece, ca nu cumva să fie sabotate tratativele ce se duceau la Madrid. Era o chestiune de loialitate.

M. Antonescu: Este un fapt cert, care poate fi stabilit, că Legația de la Ankara a transmis condițiile de armistițiu venite de la Cairo.

I. Maniu: Cam la ce dată?

M. Antonescu: Cred că la sfîrșitul lui aprilie sau în mai 1944. Ele purtau mențiunea: pentru dl. mareșal Antonescu și dl. I. Maniu. Ele au venit prin Ministerul de Externe, prin cifru. Dacă i-am transmis d-lui Maniu și a primit d-sa aceste condițiuni venite prin ministerul nostru de externe? Probabil le va fi primit dl. Maniu și pe altă cale, fiindcă d-sa avea mijloace de comunicație directă, iar eu nu am avut mijloace de comunicație directă.

I. Maniu: Vă rog formulați-vă întrebarea mai clar.

M. Antonescu: Voi face aceasta. Cu aprobarea mareșalului Antonescu am facilitat plecarea d-lui Știrbey și d-lui Vișoianu și am pus la dispoziția d-lor tot ce aveau nevoie acolo. După aceasta nici mareșalul Antonescu, nici eu nu am mai fost informați de ceea ce se petrecea acolo. Singurul lucru pe care l-am auzit de la Maniu a fost: „Voi reveni în curînd asupra acestei chestiuni..."

Președintele: Formulați întrebarea!

M. Antonescu: Dl. Maniu a venit să mă vadă. D-sa nu mi-a dat nici o informație în legătură cu tratativele, dar, la un moment dat, mi-a spus că deține unele informații, care îl fac să fie pesimist. Acesta este singurul lucru pe care mi l-a spus. Voi reveni asupra acestor lucruri. În sfîrșit, eu nu am fost informat asupra activității d-lor Știrbey și Vișoianu, nici de la dl. Maniu nu am mai aflat nimic. Tot ce am primit au fost condițiile de armistițiu transmise prin ministrul nostru de la Ankara, purtînd mențiunea: „pentru mareșalul Antonescu și dl. Maniu". Eu am predat aceste condiții mareșalului Antonescu, care i le-a trimis d-lui Maniu. Dl. Maniu își reamintește de asta?

I. Maniu: Eu cu dl. ministru Antonescu nu am fost în legătură directă. Comunicam prin prietenii d-sale, dar corespondență directă nu am avut. Eu am avut însă legătură constantă, aproape zilnic, pe calea undelor, cu Cairo, prin d-nii Știrbey și Vișoianu. În urma tratativelor

care se duceau, am fost înștiințat direct, la 13 aprilie 1944, că ni s-au stabilit definitiv condițiile preliminare ale armistițiului. Înștiințarea am primit-o nemijlocit, prin radiotelegrafistul meu. În urma acestui lucru am avut plăcerea să-l întîlnesc pe dl. ministru de Externe într-un loc neutru și i-am adus într-adevăr la cunoștință că s-a făcut un preliminariu de armistițiu, cu ambasadorii Angliei, Americii și Rusiei. I-am schițat în linii generale acest preliminariu de armistițiu, realizat prin emisarii mei. Nu am avut cunoștință și nici pînă azi nu am auzit, nici dl. Vișoianu și dl. Știrbey nu mi-au spus, nimeni nu mi-a spus, că guvernul să fi reușit să facă și el un preliminariu de armistițiu.

M. Antonescu: Își amintește dl. Maniu că nu numai într-o casă neutră, dar chiar la Snagov, l-am văzut pe d-sa, de mai multe ori, și chiar la cererea d-sale, făcută prin d-na sau dl. dr. Ș. Mănuilă, și dacă își amintește că l-a văzut și pe mareșalul Antonescu chiar la mine în cameră? Recunoaște că atunci l-am informat că duc tratative directe de armistițiu cu Uniunea Sovietică prin Stockholm și că primisem unele informațiuni de la d-na Kolontay, care erau de natură optimistă, și că d-sa mi-a spus: „Eu, din contră, am primit știri descurajante de la Cairo". Își amintește de toate acestea?

I. Maniu: Despre tratativele care se duceau la Stockholm, prin d-na Kolontay, știam, dar dl. ministru nu m-a informat. Eu, de altfel, aveam legăturile mele proprii cu d-na Kolontay, care era ministrul Rusiei la Stockholm. Și le duceam prin intermediul unui prieten al meu din București și printr-un alt prieten al nostru de la Stockholm. Cel din urmă a vorbit de mai multe ori cu d-na Kolontay despre armistițiu.

Adevărat este că de preliminarul făcut la Cairo n-am fost mulțumit, din două motive: primul era de ordin formal, și anume prevederea stabilită la cererea ambasadorului sovietic ca textul definitiv al armistițiului să fie semnat la Moscova, nu la Cairo, cum ceream noi. Dar această împrejurare prezenta însemnate dezavantagii, căci delegația noastră nu putea ajunge la Moscova decît după ruperea frontului, adică după ce obligațiile României erau îndeplinite, în vreme ce aliații rămîneau să-și îndeplinească obligațiile din armistițiu numai după semnarea lui și după ocuparea întregului nostru teritoriu.

Al doilea era prevederea care stabilea frontiera de la Est, despre care eu ceream ca să nu formeze obiectul armistițiului, ci al Conferinței de Pace.

Dl. Mihai Antonescu mi-a comunicat legăturile ce le avea la Stockholm. Nu m-am interesat mai îndeaproape de ele, fiindcă aveam eu direct informații și legăturile mele.

Este adevărat că am avut convorbiri cu d-sa într-o casă particulară din București și apoi la Snagov, la dl. mareșal. Informațiile d-sale nu ar fi prezentat însă ceva nou pentru mine, deoarece aveam și eu legături cu d-na Kolontay. Desigur că mă interesa tot ce privea acest armistițiu. Cum să nu mă intereseze? ■

COPERTELE

①④ În urmă cu 500 ani, Cristofor Columb descoperea Lumea Nouă, revoluționînd istoria omenirii prin întîlnirea civilizațiilor europeană și americană: emblema celebrului explorator și monumentul său din orașul Huelva (coperta 1); Traseele celor patru călătorii ale lui Columb (în medalion, emblema aniversării) și corăbiile sale, în drum spre Lumea Nouă — pictură **(Cristofor Columb — o călătorie de cinci secole,** p. 37)

② Icoane basarabene din veacul trecut **(Patru mănăstiri din Basarabia,** p. 40)

PLANȘELE

①②③④ Desene **inedite** datorate lui Carol Isler (vezi și rubrica **Dialog cu cititorii** de la p. 94 a acestui număr) care, la mijlocul veacului trecut, vizitînd mănăstiri și locuri istorice din Țara Românească, a consemnat în caietul său de desen (păstrat astăzi la Cabinetul de stampe al Academiei Române) imagini evocatoare ale unui bogat trecut. **Planșa 1.** Cetatea lui Negru Vodă de la Poienari (sus) și palatul familiei Toma Cantacuzino de la Filipeștii de Pădure; **Planșa 2.** Antonie voievod și Neagoe voievod, după o frescă de la mănăstirea Tîrgșor (stînga sus), intrarea mănăstirii Brebu (dreapta sus) și mănăstirea Dealu (jos); **Planșa 3.** Matei Basarab cu soția (frescă de la Brebu; stînga sus) și Constantin Brîncoveanu împreună cu doamna sa (Tîrgșor; dreapta sus); mănăstirea Aninoasa; **Planșa 4.** Ruine romane la Celei-Corabia (sus); spătarul Toma Cantacuzino, împreună cu soția și copiii (mănăstirea Poiana) **(Brîncoveanu și stolnicul Cantacuzino în corespondență diplomatică inedită,** p. 15)

ALBUM ISTORIC
INEDIT

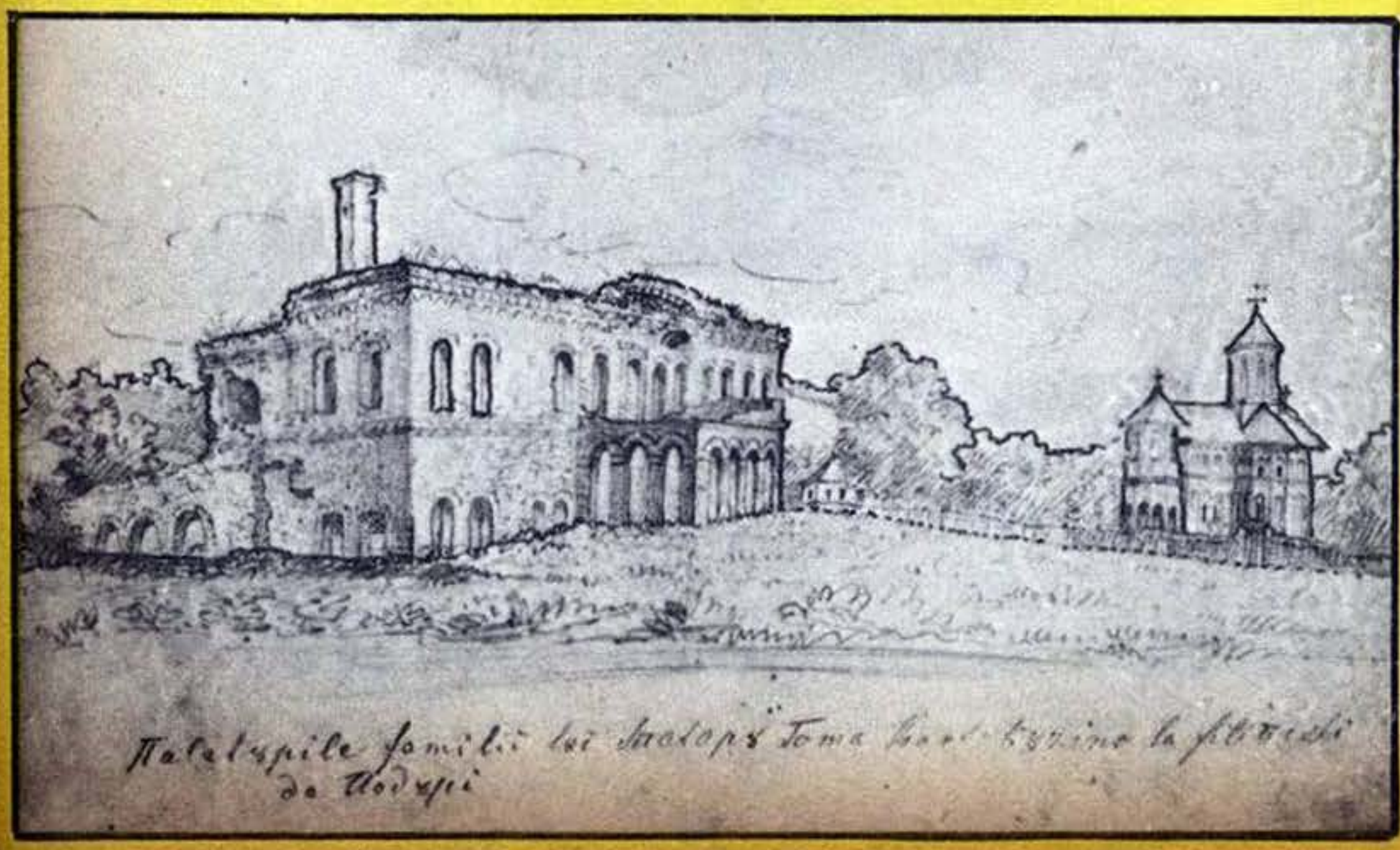

Mr. Grigorie
17
1669
Antonie B.B.
Nicolae B.B.

15

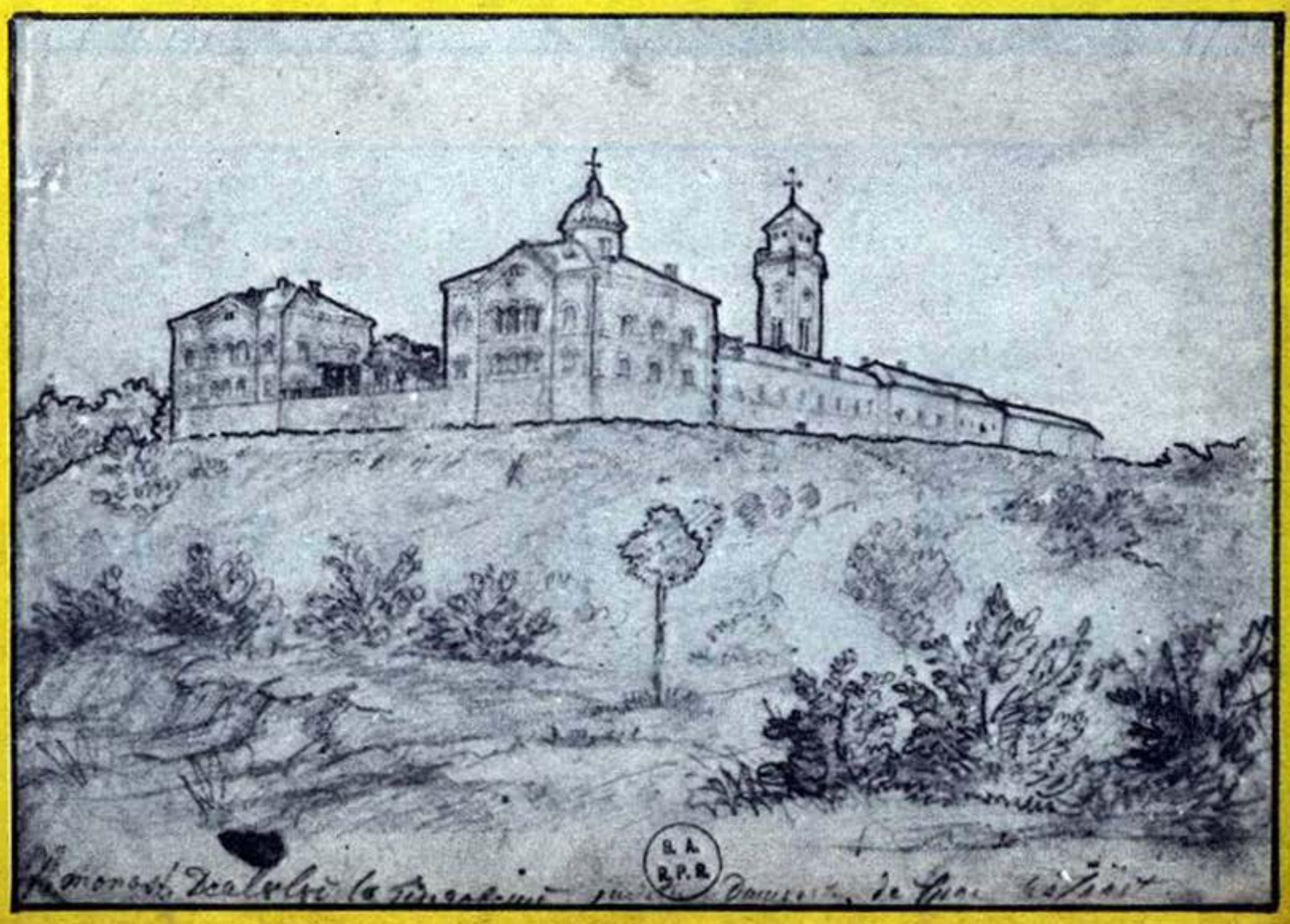
B.A.
R.P.R.

БАСАРАБ: В В.

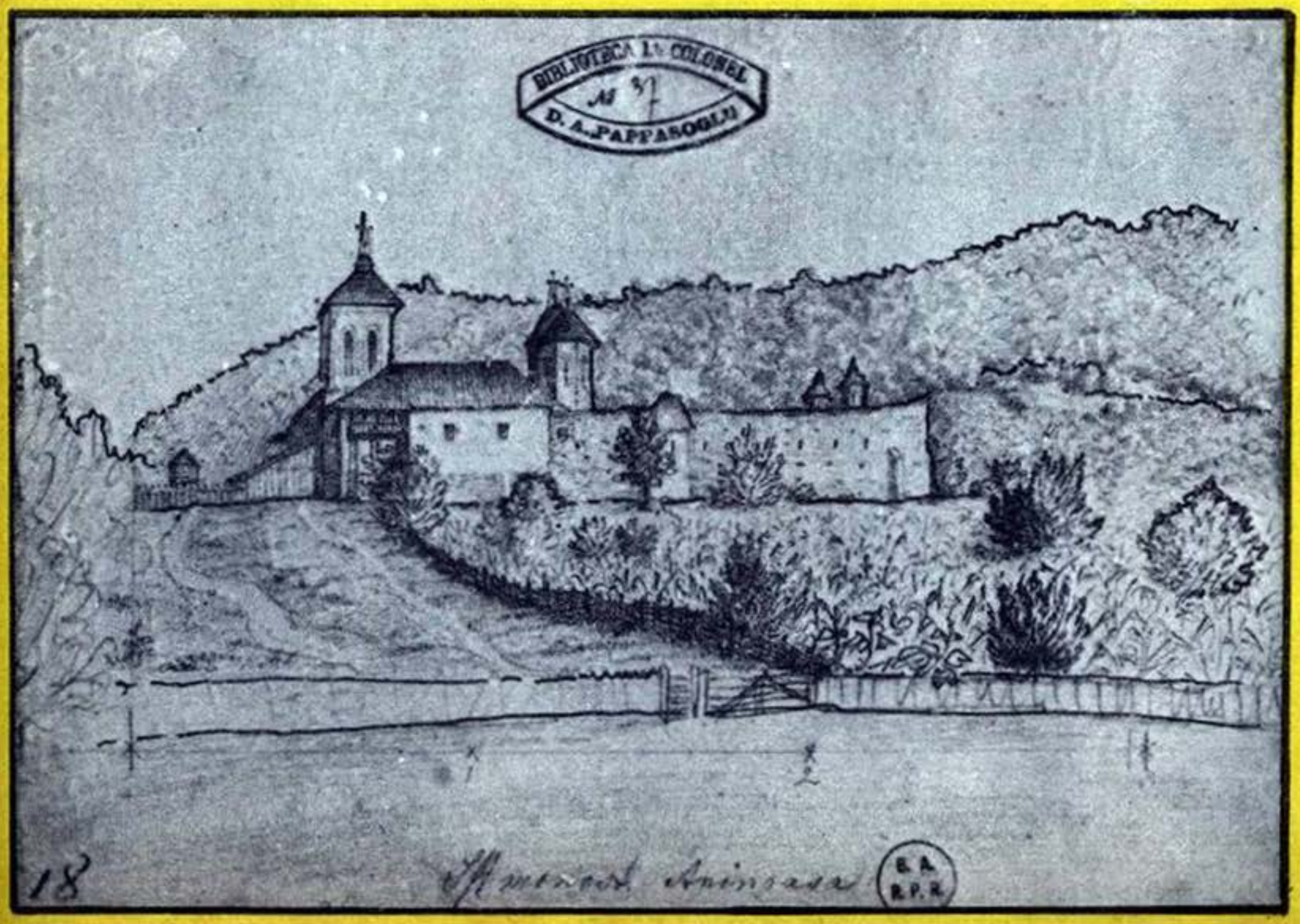
BIBLIOTECA Lt COLONEL
D. A. PAPPASOGLU

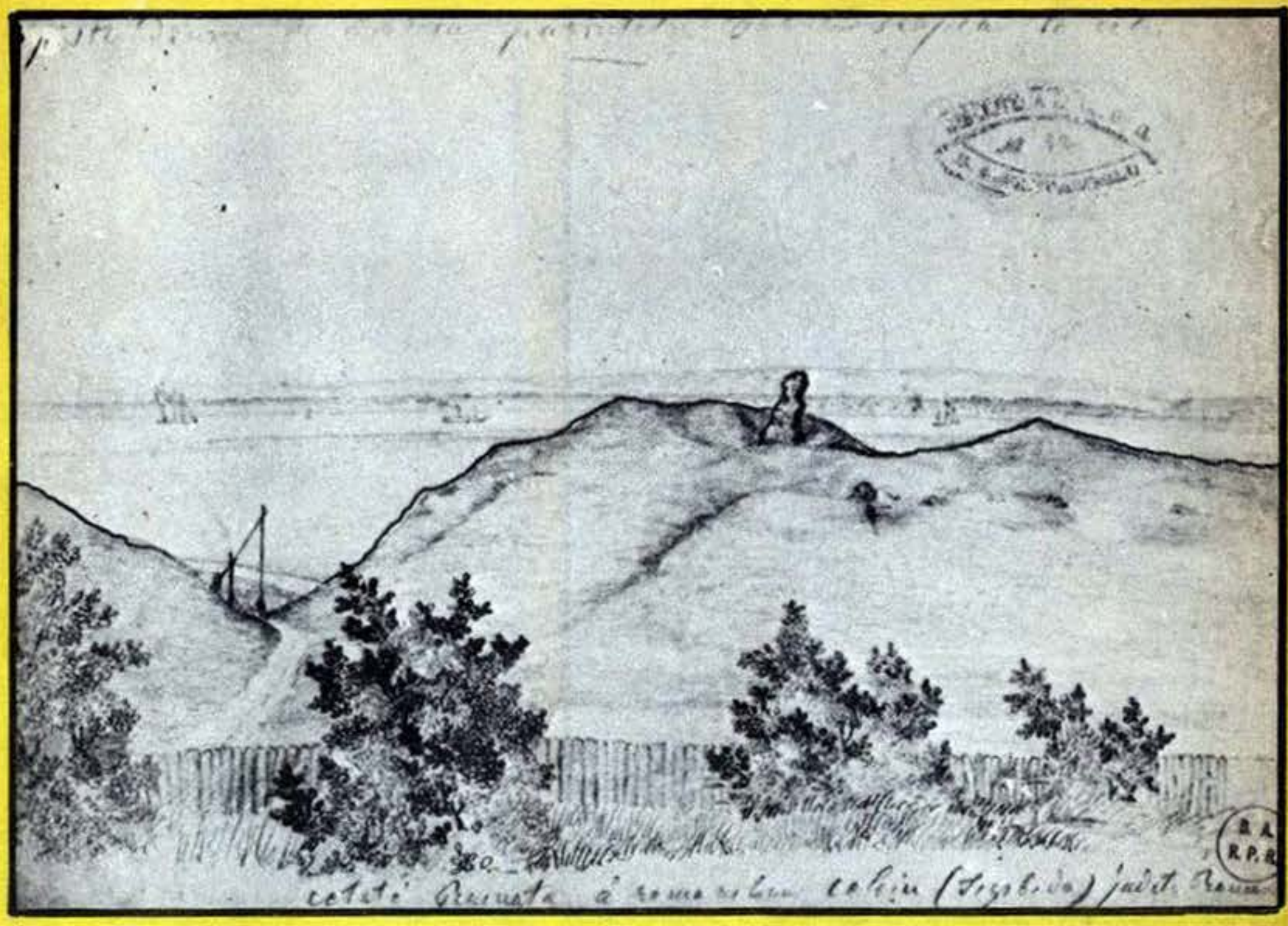

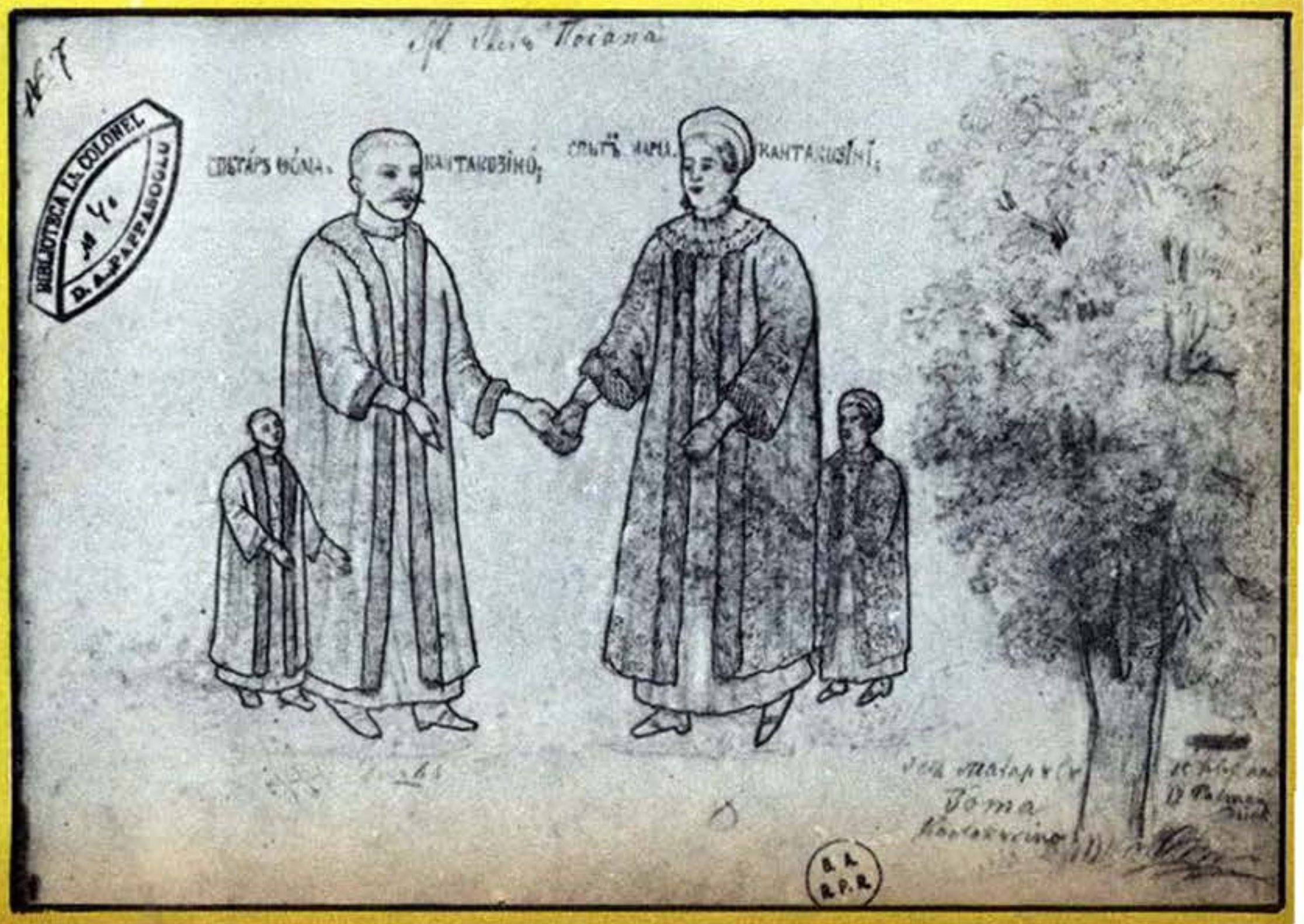

25 DIN 25

Reluăm, la solicitările şi sugestiile nenumăraţilor cititori ai revistei noastre, concursurile Magazin istoric.

Le reluăm în aceste momente cînd ne pregătim, cititori, colaboratori şi redacţie, să aniversăm primul sfert de veac din existenţa Magazinului istoric, **care şi-a început drumul său în lume în aprilie 1967. Un drum deloc uşor, în condiţiile regimului totalitar înlăturat din viaţa ţării în decembrie 1989, dar un drum marcat şi de multe realizări şi împliniri, de bucurii şi satisfacţii, atît pentru revistă, cît şi pentru cititorii ei. Precum şi pentru noi, cei care, lună de lună, pregătim un nou număr. Am făcut-o, atunci în condiţiile grele ale dictaturii, o facem cu atît mai mult acum în condiţiile reinstaurării libertăţii şi democraţiei în ţară, cu certitudinea mereu reînnoită că între redacţie şi cititorii noştri s-au statornicit, de mulţi ani, trainice legături de înţelegere, de colaborare, şi de sprijin.**

Iată tot atîtea motive ce ne-au determinat să nu renunţăm la tradiţia concursurilor Magazin istoric — **mult apreciate şi solicitate de cititorii noştri — şi să le reluăm, deci, în aceste momente aniversare ale existenţei revistei. Le reluăm, desigur, în condiţiile în care revista apare acum în libertate deplină, fără nici una dintre îngrădirile sau constrîngerile tematice, care se răsfrîngeau, pînă nu de mult, şi asupra concursurilor** Magazin istoric. **Le reluăm, însă în împrejurări materiale şi mai ales financiare dificile, străduindu-ne totuşi, să le mărim atractivitatea şi interesul prin noi formule de prezentare, prin diversificare tematică, printr-un sporit apel la colaborarea cititorilor noştri.** (De altfel, avem în proiectele noastre şi organizarea unui concurs ale cărui întrebări să fie alcătuite numai şi numai de cititori.)

Această primă ediţie a concursului Magazin istoric **este alcătuită din** 25 de întrebări, **repartizate în** trei serii, **care vor fi publicate în nr.** 2,3,4/1992 **ale revistei. Cele 25 de întrebări sînt formulate pe baza celor** 25 de numere ale revistei, **serie nouă, apărute începînd din** ianuarie 1990 şi pînă în ianuarie 1992. **Deci,** 25 de întrebări din 25 numere **Magazin istoric** — serie nouă.

Înainte de a prezenta prima serie de întrebări, facem cîteva precizări:

— Răspunsurile vor fi scrise, cît mai citeţ, pe o singură faţă a unei coli de hîrtie, păstrîndu-se gruparea seriilor (I,II,III) şi, în cadrul fiecărei serii, ordinea întrebărilor.

— Pe aceeaşi pagină cu răspunsurile rugăm a se trece şi următoarele:

— nume şi prenume

— adresă (oraş, stradă, bloc, apartament)

— profesia

— de cînd citeşte Magazinul istoric.

Întrebările, după cum se va vedea, sînt de mai multe tipuri: pentru unele, se solicită ca răspunsul să fie formulat de către concurenţi; pentru altele, se cere identificarea răspunsului corect din trei variante, a,b,c, **menţionîndu-se doar litera care corespunde variantei considerate corectă; în fine, alte întrebări necesită alegerea unor „perechi" de răspunsuri. Concurenţii sînt rugaţi, de aceea, să citească cu mare atenţie formularea întrebărilor indicînd doar o variantă de răspuns, aceea pe care o consideră corectă.** Nu se iau în considerare rectificările ulterioare.

— Răspunsurile vor fi trimise, toate o dată, într-un plic, pe adresa redacţiei, Intr. Ministerului, nr. 2, Oficiul poştal Bucureşti, C.P. 1—702, **cu menţiunea** pentru „Concurs Magazin istoric".

— La foaia cu răspunsuri vor fi ataşate şi cele trei taloane ale concursului, care vor fi publicate în numerele 2,3 şi 4/1992 ale revistei, odată cu întrebările.

— Ultimul termen de expediere a răspunsurilor este 15 mai 1992 **(data ştampilei poştale).**

— În caz că numărul concurenţilor care au dat răspunsuri exacte la toate cele 25 de întrebări este mai mare decît al premiilor, desemnarea cîştigătorilor se va face prin tragere la sorţi publică.

— Concurenţii care ataşează la răspunsurile lor mai multe seturi de taloane participă de mai multe ori la tragerea la sorţi, proporţional cu numărul seturilor de taloane trimise.

Vă dorim mult succes la această primă ediţie a concursului Magazin istoric — **serie nouă,** 25 din 25.

Iată acum lista premiilor:

Premiul I — **6 000** lei

Premiul II — **3 premii în valoare de cîte** 4 000 lei fiecare.

Premiul III — **6 premii în valoare de cîte** 2 500 lei fiecare.

Menţiuni — **10 abonamente pe 1 an la** Magazin istoric.

De asemenea, vor fi acordate 3 menţiuni speciale, **constînd** într-un tablou pe pînză, o lucrare de grafică **şi, respectiv,** o icoană pe lemn, **toate trei ale pictorului** Dumitru Tecuci Păltineanu, **donate de doamna** Marsilia Tecuci Păltineanu, **din Bucureşti.**

Mulţumind pentru donaţia făcută, precizăm că aceste menţiuni speciale vor fi acordate tot prin tragere la sorţi.

PRIMA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. În imagine — unul dintre monumentele ridicate în memoria eroilor Revoluției române din decembrie 1989.

În care oraș se află?

a)Galați
b)Sibiu
c)Timișoara

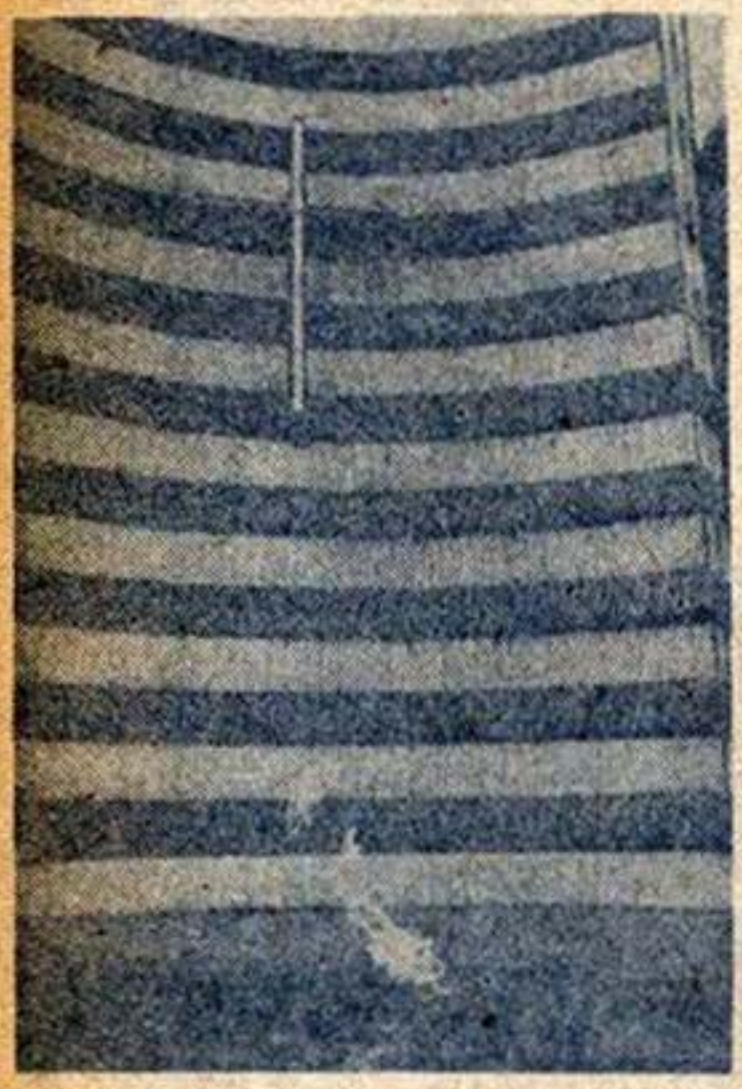

2. La 1 ianuarie 1847, N. Bălcescu formula astfel ținta unică a luptei revoluționare: „Unitatea națională a românilor. Unitate mai întîi în idei și în simțăminte, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică".

El lansa, totodată, o întreită deviză a Revoluției viitoare.

Care este aceasta?

3. În urma dictatului de la Viena din august 1940, profesorii și studenții Universității din Cluj s-au refugiat la Sibiu. Deschizînd cursul său universitar, Lucian Blaga rostea următoarele: „Pînă ieri am fost o țară mare, din punct de vedere etnic și geografic; astăzi sîntem o țară mult mai mică. Totuși ni s-a dat să trăim douăzeci de ani în orizontul unei țări largi, aproape împărătești. Acest orizont care de pe pămînt s-a retras în inima noastră, îl purtăm în noi ca orizont viu și neuitat... Este țara din inima noastră..."

Cum continuă citatul?

4. Între monumentele Capitalei distruse în anii dictaturii comuniste, s-a aflat și acest grup statuar (foto dreapta), dedicat unui reprezentativ om politic român.

Menționați unde se afla amplasat monumentul.

a)Piața Romană
b)Piața Universității
c)Piața Națiunii

5. Cunoașteți unde s-a dat cea mai mare bătălie pur navală **din istorie?**

6. Acest cavaler medieval ține într-o mînă un obiect pe care l-a împrumutat dintr-un alt număr al revistei.

Știți din care număr?

7. Dintre următoarele personalități istorice, care au fost perechile contemporane între ele?

Vasile cel Mare, Shakespeare, Miron Costin, Leonardo da Vinci, Petru cel Mare, Mihai Viteazul, Ion Budai Deleanu, Dimitrie Cantemir.

TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE

8. La 15 august 1871, la Putna, a avut loc sărbătorirea a 400 ani de la tîrnosirea mănăstirii, manifestare organizată de M. Eminescu şi I. Slavici, la care au participat reprezentanţi ai românilor de pretutindeni, ctitoria lui Ştefan cel Mare fiind — după cum aprecia un istoric prezent la această mare sărbătoare — „un centru pentru toţi de acelaşi neam".

Cui aparţin aceste cuvinte?

a) **Gr. Tocilescu**
b) **M. Kogălniceanu**
c) **A. D. Xenopol**

9. În faţa porţii Elisabeta, din Sibiul veacului trecut, se află şi o pereche de ţărani care doar prin trucaj au ajuns în acest desen.

Din ce ţinut vin ei?

a) **Bucovina**
b) **Banat**
c) **Oltenia**

10. Prin diferite calcule ale dimensiunilor cameei Gonzaga se obţin datele principalelor evenimente din istoria primilor suverani egipteni din dinastia Ptolomeilor, dinastie care a domnit între 305 şi 20 î.e.n.

Sînt oare corecte toate afirmaţiile de mai sus?

a) **Da**
b) **Nu**

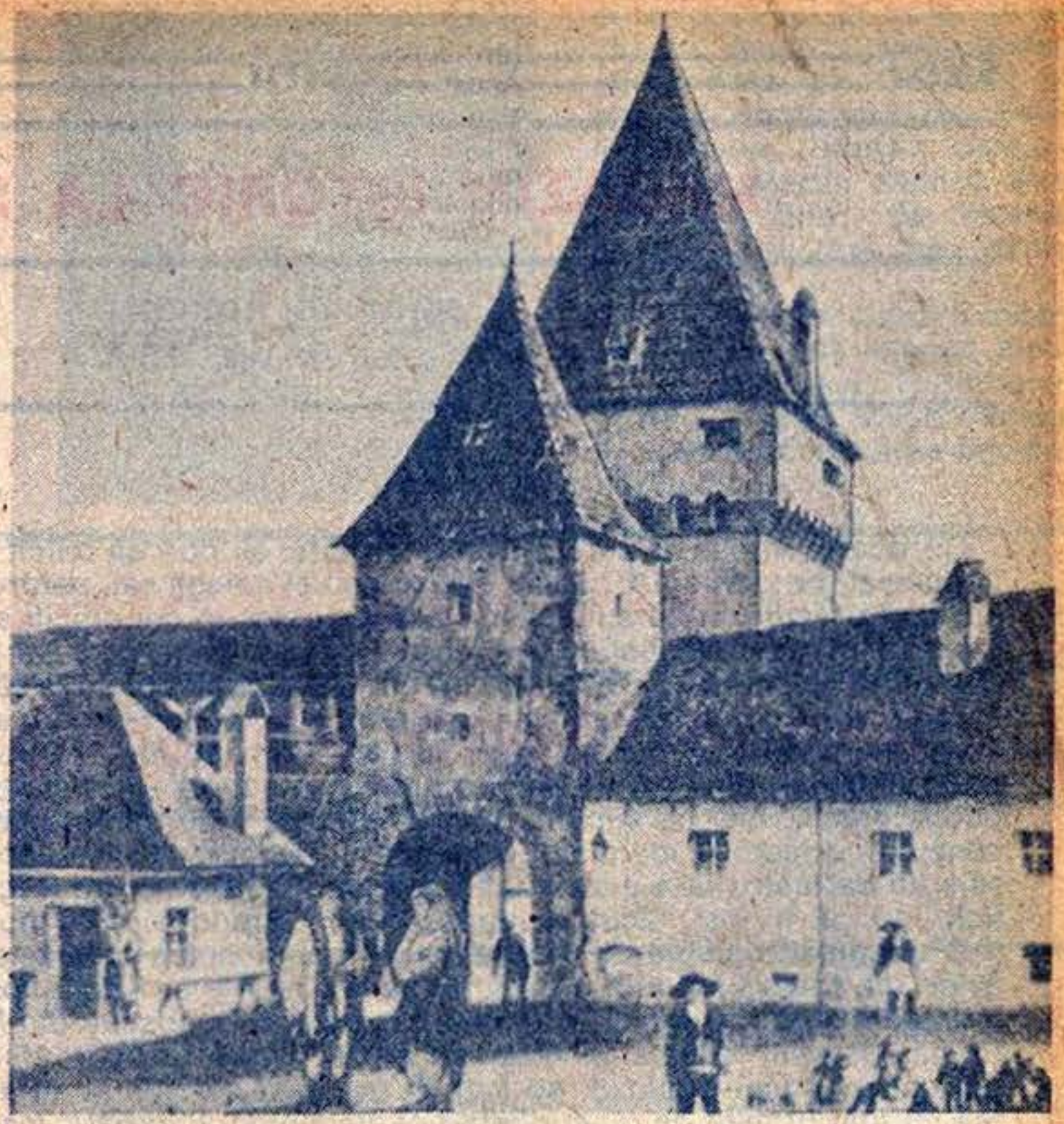

fundaţia culturală magazin istoric

Este pentru noi o mare, o foarte mare bucurie că ne-am putut îndeplini promisiunea de a crea Fundaţia Culturală Magazin istoric.

Vă aducem la cunoştinţă, stimaţi cititori, că în preajma aniversării celor 25 de ani de existenţă a revistei, prin hotărîrea judecătorească nr. 750 a sectorului 1 Bucureşti, din 23 decembrie 1991, Fundaţia a luat fiinţă în conformitate cu legislaţia română (Legea nr. 21 din anul 1924), prin înscrierea în registrul persoanelor juridice nepatrimoniale, de drept privat. Fundaţia se constituie ca instituţie cultural-istorică, ştiinţifică şi editorială. Fundaţia este neguvernamentală, fără caracter politic, cu caracter nepatrimonial (non profit). Patrimoniul Fundaţiei se constituie din donaţii, subvenţii, contribuţii, legate, fonduri obţinute în ţară şi din străinătate, din activităţi proprii şi din orice alte mijloace prevăzute de lege în acest sens.

Statutul integral ca şi numele membrilor fondatori le veţi putea cunoaşte din nr. 3 şi 4/1992 ale revistei noastre.

Pînă atunci, vă rugăm să vă notaţi numărul de cont al Fundaţiei Culturale Magazin istoric: **45.10.055.000.7 (în lei) şi 47.21.055.300.2 (în valută), Banca Română de Comerţ Exterior, Calea Victoriei nr. 22-24, sector 3, Bucureşti. Împreună cu revista, Fundaţia va fi prietenul Dumneavoastră, al iubitorilor de istorie.**

La rîndul nostru, aşteptăm donaţiile Dumneavoastră, în prezent avînd de făcut faţă extraordinarei presiuni a preţului de cost al revistei care depăşeşte cu mult cei 50 de lei cu cît se vinde revista. Fundaţia Culturală Magazin istoric **vă aşteaptă contribuţiile! De la 10 lei la 10.000.000 lei. De asemenea, pot fi făcute orice fel de donaţii, subvenţii şi contribuţii în orice valută liber convertibilă în conturile menţionate mai sus.**

Toate trimiterile se pot expedia printr-un simplu mandat poştal, ordin de plată sau CEC internaţional pe adresa: B.R.C.E., Calea Victoriei 22-24, sector 3, Bucureşti sau la sediile Băncii Române de Comerţ Exterior din ţară, tot în conturile nr. 45.10.055.000.7 (lei) şi nr. 47.21.055.300.2 (valută), ambele cu menţiunea pentru Fundaţia Culturală Magazin istoric.

Scopul acestei instituţii este în folosul Dumneavoastră, stimaţi cititori, şi în primul rînd pentru continuarea apariţiei revistei Magazin istoric. Serie Nouă.

1967 — mi — 1992

MAGAZIN ISTORIC LA 25 ANI

RADU FLORESCU,
Boston College, U.S.A.

Cu ocazia împlinirii a 25 ani de activitate, aș dori să felicit redacția *Magazin istoric* și, în special, pe domnul Cristian Popișteanu și colegii săi, pentru entuziasmul, stăruințele și eforturile făcute în cursul acestor ani, mai ales în cei dificili ai dictaturii comuniste, de a menține standardul lecturii de istorie popularizată, care se poate compara cu al celor mai bune reviste de această natură din țările occidentale. Acest fapt este reflectat de autorii de prestigiu și de calitatea contribuțiilor lor. Într-o perioadă de dictatură comunistă, acest lucru desigur nu era ușor de realizat și au fost momente cînd a trebuit plătit un preț pentru a putea ocoli cenzura riguroasă asupra unor studii care nu se încadrau în tiparele vremii, nici ca subiect, nici ca analiză. Alte minți abile în cursul istoriei au ocolit cenzura cu metode identice. În timpul lui Ludovic XIV, Molière nu ar fi putut să scrie piesele lui de teatru fără a avea un cuvînt de elogiere pentru Regele Soare. Dacă acest sacrificiu nu ar fi fost făcut, cultura acelui „Grand siècle" nu ar fi existat.

O anumită analogie cu *Magazin istoric* s-ar putea face și pentru publicul român, care avînd din toate timpurile o pasiune pentru istorie ar fi fost lipsit de plăcerea de a citi nenumărate studii istorice din partea unor autori cunoscuți din România și de peste hotare. Prima „bombă" lansată de *Magazin istoric* a fost, desigur, *Memoriile* lui Argetoianu, care de fapt au șocat publicul, au stabilit reputația revistei și au avut un mare răsunet. Acestea au fost urmate de o serie întreagă de memorii, jurnale, însemnări autobiografice de la personalități eminente, mai ales din perioada interbelică, perioadă totalmente ignorată și deformată, în mare parte, cu mici excepții, de istoricii oficiali. Martha Bibescu, Armand Călinescu, Nicolae Titulescu, Grigore Gafencu, regele Carol II și alții s-au perindat pe această scenă, unde scenariile se cufundau adeseori în culisele istoriei. Talentul *Magazinului istoric* a fost întotdeauna de a găsi acest material documentar prin investiții și contacte personale, foarte întinse în România și în străinătate.

Magazin istoric s-a străduit, de altminteri, să lărgească orizonturile, stabilind legături esențiale cu istorici străini de reputație mondială sau invitînd istorici din afara granițelor să-și aducă contribuția lor științifică în pagina revistei. Aceasta într-o vreme cînd relațiile între istoricii români și cei din străinătate treceau prin momente grele.

O altă probă a calităților revistei o constituie popularitatea ei peste hotare. Pe lîngă documentele românești publicate, explicația se datorează parțial și faptului că un mare număr de istorici de reputație mondială au fost prezenți în paginile publicației cu subiecte de interes general, care cer însușiri foarte speciale și nu sînt la îndemîna tuturor specialiștilor.

Forța *Magazinului istoric* a fost și continuă să fie marea diversitate tematică, de la „petite histoire", care adesea atinge firul evenimentelor importante, și pînă la legenda istorică (o specialitate de a mea, începînd cu căutarea lui Dracula). Într-o altă ordine de idei, *Magazin istoric* a inclus în numerele sale articole privind, pe de o parte, filosofia istoriei și, pe de alta, subiecte tratînd amănunte istorice, ca de pildă importul de materii prime — cafea, cereale etc., marile drumuri comerciale din lume, precum și povestirile unor aventurieri, cum ar fi John Smith.

Ceea ce izbește în special la fiecare număr al *Magazinului istoric* este echilibrul stabilit între diferitele teme și articole de fond, talentul colectivului de redacție.

Analiza finală, cum s-ar spune în englezește, este „the proof of the puding is in the eating" (dovadă că budinca este bună este faptul că ea este mîncată).

Magazin istoric este desigur una dintre acele mari reviste de popularitate istorică, apreciată nu numai în România, dar și în lumea întreagă. Și sper că nu greșesc spunînd că prin tirajul din acești 25 ani *ea este de fapt revista de istorie populară cea mai citită în lume*, răspîndind știința istoriei prin popularizare în sensul cel mai frumos al tradiției lui Carlyle și Macaulay, cînd într-adevăr istoria *se citea* și nu era abandonată în mîinile specialiștilor.

În zorii zilei de vineri 3 august 1492, în portul spaniol Palos, începea cea mai mare aventură din toate timpurile, „concentrată" pe trei nave: „Niña", numită astfel pentru că aparţinea lui Juan Niño din Moguer, „Pinta", a lui Cristóbal Quintero din Palos, şi „Santa María", al cărei proprietar era Juan de la Cosa, din localitatea santanderină Santonía. Înzestrarea lor? Artileria: piese de mic calibru, bombarde şi tunuri-falconet;

90 de oameni la bord, 40 pe „Santa María", nava-căpitan comandată de Columb, şi cîte 25 pe fiecare din celelalte două, „Pinta", comandată de Martín Alonso Pinzón, şi „Niña", de Vicente Pinzón, cel mai mic dintre Pinzóni.

Cu o atît de sumară încărcătură, dar cu imensa însufleţire pe care Columb o purta cu sine, aceşti oameni se lansau să schimbe faţa pămîntului.

CRISTOFOR COLUMB:

O CĂLĂTORIE DE CINCI SECOLE

ANA VĂDEANU

Zile de triumf şi bucurie

Pînă în Canare, oceanul era, de mai bine de un secol, brăzdat de nave catalane, normande, portugheze şi castiliene. Marea aventură avea să înceapă din ziua de joi 6 septembrie 1492, cînd, după ce au făcut cîteva reparaţii caravelei „Pinta", c[illegible] lătorii s-au îndreptat, din La Gomera, spre vest. Cele trei „bărcuţe", de 20 pînă la 30 de metri lungime şi şase pînă la opt metri lăţime, se vor pierde între cer şi mare, timp de mai multe zile. La plecare, vîntul a fost favorabil, iar marea atît de calmă încît, după cum mărturiseşte amiralul însuşi, părea că navighează pe „rîul Seviliei"... „Ne producea o mare plăcere gustul dimineţilor, în care parcă nu lipsea decît cîntecul privighetorii". „Timpul se aseamănă cu cel din aprilie în Andaluzia" — scrie Columb în jurnalul de bord.

Totuşi, în acea călătorie minunată, neliniştea a apărut repede. În ziua de 13 septembrie, Columb şi-a dat seama că busola devia... Chipurile oamenilor s-au întunecat. Pesimismul şi grijile au crescut, pe măsură ce zilele treceau, fără ca imensitatea mării să se termine. Chiar dacă amiralul ţinea o evidenţă secretă a milelor străbătute şi nu comunica decît o cifră falsă, mai mică, toţi îşi dădeau seama de realitate. Deşi semnele care indicau apropierea pămîntului erau numeroase şi clare (treceau pe lîngă stînci la suprafaţa apei), pămîntul nu apărea deloc. Se aflau pe punctul de a atinge extremitatea peninsulei Florida, cînd zborul unor păsări l-a determinat pe amiral să schimbe direcţia spre sud-vest. În seara zilei de 11 octombrie, lui Columb, care veghea la pupa caravelei „Santa María", i s-a părut că vede o lumină. În *Jurnalul* său a notat atunci: „Acest pămînt l-a zărit primul un marinar ce-şi zice Rodrigo din Triana". Acel european care a văzut primul pămîntul Americii se numea Juan Rodriguez Bermejo şi era sevillan din Los Molinos.

Evenimentul care avea să revoluţioneze lumea, mărind dintr-o dată dimensiunile planetei noastre, se produsese. Erau zorii zilei de vineri — tot vineri, ca şi ziua plecării — 12 octombrie 1492. Deşi, acei

Unica reprezentare contemporană a caravelei „Santa María" (1493)

oameni încă nu știau, ceea ce găsiseră ei nu era o nouă rută pentru mărfurile ce veneau din Orient, ci o Lume Nouă.

A urmat o călătorie plină de surprize, printre insulițe, mici paradisuri. Amiralul, care credea că se află în cele șapte mii de insule semnalate de Marco Polo în extremul oriental al Asiei, căuta cu neliniște prin acel desiș fermecat drumul spre apropiatele domenii ale Marelui Han, căruia trebuia să-i înmîneze scrisorile regilor Isabel de Castilia și Ferdinand de Aragon. Dînd peste o mare insulă pe care indienii o numeau *Cobba*, iar în urechile spaniolilor a sunat *Cuba*, Columb a crezut că se găsește în Japonia, Cipangu — cum susține călătorul venețian. Mărimea insulei l-a făcut să presupună apoi că se afla pe pămînt ferm, pe coastele Chinei, de care, în realitate, îl separau Marea Caraibilor, continentul american și imensitatea Pacificului. Dar, chiar dacă nu găsiseră minunatele orașe din China cu palatele și pagodele lor și cu piețele în care poposeau caravanele, șederea în Cuba a fost deosebit de bogată în experiențe. Cu calitățile lui de observator, Columb a notat particularitățile vieții indigenilor, ale animalelor și plantelor. Acolo a văzut pentru prima dată bărbați și femei fumînd.

În primele zile ale lui decembrie 1492, amiralul părăsește coastele Cubei, se îndreaptă spre sud și ajunge în fața unei alte mari insule: Haiti. Cum lui Columb i s-a părut că există o asemănare între acel pămînt și Spania, a numit insula *Española*. Acolo, în Española, Columb a întîlnit omul american, altceva decît ființele speriate din celelalte insule. Locuitorii au fost deosebit de generoși cu navigatorii în momentul sosirii lor, iar regele acelor pămînturi a trimis mesageri pentru a-i invita în satul său. Pentru prima oară, deci, intră în istoria descoperirilor columbiene o personalitate indigenă cu numele său propriu. Regele sau căpetenia de trib se numea Guacanagari.

În ziua de 25 decembrie, „Santa María" s-a împotmolit într-un banc de nisip. Situația era grea, căci Martín Alonso Pinzón fugise cu „Pinta", pentru a face explorări pe cont propriu. Amiralul rămăsese numai cu o singură caravelă. El a hotărît să folosească resturile navei eșuate, cu care a dispus să se construiască prima așezare spaniolă din America: un fel de turn. În el aveau să rămînă 39 de oameni cu artileria de pe „Santa María" și cu barca acesteia, cu alimente pentru mai bine de un an și semințe pentru semănat. Dar amiralul a primit în curînd o veste bună: „Pinta" fusese văzută prin apropiere. Columb i-a scris atunci o scrisoare amabilă lui Martín Alonso Pinzón, rugîndu-l să revină. Apoi a început pregătirile pentru călătoria de întoarcere. După cordiale ceremonii și schimb de daruri cu Guacanagari, vineri, 4 ianuarie 1493, „Niña" a pornit la drum. Duminică și-a făcut apariția „Pinta", și Martín Alonso i-a dat lui Columb explicații despre plecarea sa, pe care amiralul, date fiind circumstanțele, a trebuit să le accepte.

În 17 februarie 1493, după o puternică furtună, Columb a ancorat în portul San Lorenzo al insulei Santa María din Azore. Cu aceasta, cea mai mare faptă eroică a istoriei medievale se consumase.

În fața Europei de la sfîrșitul secolului XV se oferea o lume nouă, cu posibilități gigantice. Columb, revelatorul și apărătorul acestui secret, incapabil să recunoască eroarea și să se desprindă de prejudecăți, n-a ajuns să-și dea seama de întreaga măreție a descoperirii.

Pentru amiral, acele zile din primăvara anului 1493 au fost zile de triumf și bucurie, unicele din viața sa netulburate de nici un nor. Regii, care se aflau la Barcelona, i-au scris la 30 martie, chemîndu-l în acel oraș. În scrisoare îl numeau „Don Cristóbal Colón, amiralul nostru din Marea Ocean și viceregе și guvernator al insulelor care s-au descoperit în Indii".

Un instrument al conchistei

Cristofor Columb s-a întors din prima sa călătorie cu greșita convingere — pe care o va avea pînă în ultima clipă a vieții sale — că atinsese insule de pe coasta Asiei, dar și cu niște pepite de aur, obținute în insula Haiti. Cea de-a doua sa călătorie, din 1493, a avut ca obiectiv continuarea explorării și stabilirea în insula Española a unui centru comercial, asemănător cu cele create înainte de către italieni în Orientul Mijlociu și de către portughezi în Africa. De atunci, pînă în 1519, s-a desfășurat prima etapă de colonizare castiliană, care va afecta mai ales Antilele Mari, insulele Lucayas — astăzi Bahamas — și Pămîntul Ferm, nume dat părții nordice a Americii de Sud, de la gurile Orinocoului pînă în istmul Panama, inclusiv.

Pare absurd la prima vedere faptul că civilizațiile indigene cele mai dezvoltate au fost total și rapid învinse de europeni, dat fiind că dispuneau de mari armate profesioniste și de vaste resurse pentru a se apăra, mai ales în cazul aztecilor și al incașilor. Castilienii, în grupuri aproape niciodată mai mari de cîteva sute de oameni, luptînd pe terenuri pe care le cunoșteau mai puțin decît adversarii lor, departe de țară, au fost totuși învingătorii. Aceasta este imposibil de explicat numai prin tenacitate și eroism, deoarece oponenții lor au dovedit a fi orice, dar nu lași. Unul dintre motivele foarte importante a fost superioritatea tehnologică a europenilor. Caii de război, cîinii de vînătoare, armele de oțel și de foc erau total necunoscute de indieni, ca și folo-

sirea lor tactică. Indienii au învățat multe din toate acestea, dar prea tîrziu. Au putut rezista eficace numai cînd au dispus de suficient timp și ocazii pentru a obține de la dușman armele acestuia și a-i copia tehnicile militare, așa cum s-a întîmplat în cazul araucanilor din Chile. Caii și navele au dat europenilor o rapiditate de manevră, o superioritate logistică și o capacitate de a deplasa întăriri la mari distanțe, la care — mai ales pe mare — băștinașii nu se puteau aștepta și aproape nici nu le puteau înțelege.

Diferențele culturale au conferit, de asemenea, un considerabil avantaj invadatorilor. Cu toate că războiul a fost întotdeauna o dovadă de forță, de data aceasta el căpăta o semnificație diferită, alt ritm și alte funcții de ambele părți. Pentru azteci, era o activitate obișnuită, dar limitată la un singur obiectiv: a obține prizonieri și tribut. Pentru incași, războiul era întotdeauna legat de rituri religioase tot atît de importante ca și lupta însăși. În contrast cu acest război, avînd obiective limitate și caracter ceremonial, castilienii au practicat un război rapid și total, care nu admitea un alt deznodămînt decît victoria completă sau moartea. Pentru indieni, o întrevedere cu castilienii era un ritual diplomatic; pentru aceștia din urmă — o rară ocazie de a-l captura pe șeful inamic și a-l folosi apoi ca ostatec. În plus, în acord cu vechi profeții și credințe, europenii au apărut a fi, la început, un fel de zei; căpetenia aztecă Moctezuma a destrămat repede o asemenea legendă însă îndoielile sale inițiale și nehotărîrile îi acordaseră deja lui Cortés un avantaj considerabil.

Dar cel mai important instrument al conchistei l-au constituit băștinașii înșiși. Castilienii au recrutat cu ușurință dintre ei călăuze, interpreți, informatori, spioni, auxiliari pentru transport și muncă; consilieri credincioși și chiar aliați foarte eficienți. Acesta a fost, de exemplu, cazul indienilor din Tlaxcala și din alte orașe mexicane, ajunși la saturație de brutala asuprire a aztecilor. Societățile și sistemele politice indigene și-au avut buna lor doză de rebeli, ostili, asupriți și simpli oportuniști, dispuși să se situeze alături de probabilul învingător, iar conchistadorii au folosit din plin acest element, pentru că aveau nevoie de orice ajutor.

Repudierea istoriei?

Descoperirea Americii este astăzi privită de pe două poziții antagonice, dar, în fond, coincidente: pe de-o parte, tradiționala glorificare, pe de alta, rușinea față de un trecut plin de groaznice crime, jafuri și genociduri, un trecut, pentru care spaniolii ar trebui să aibă mustrări de cuget și să ceară iertare, pocăiți și plecați, nu se știe bine în fața cui. Este o valență nouă a acestei mari aventuri a sec. XV, de aceea se cuvine să ne întrebăm: ce sens are ea?

Istoricului spaniol Francisco Ayala i se pare a fi un caz particular al unui fenomen general al zilelor noastre: repudierea istoriei. Ayala crede că a condamna acest episod al descoperirilor geografice înseamnă de fapt a condamna istoria că atare. Deoarece este clar că, într-o lume în care abundă atrocitățile, în care în fiecare zi televiziunea aduce în case violența, pentru a nu se uita nici o clipă ferocitatea condiției umane, nimeni n-ar putea concepe colonizarea unui întreg continent necunoscut prin procedee de cumpătată, discretă și amabilă convingere. După părerea lui Francisco Ayala, criticarea violențelor acestei epopei, la fel ca oricare alta, n-ar avea drept scop atît cenzurarea actelor săvîrșite în America de către spaniolii timpului, cît reprobarea însăși a descoperirii și cuceririi Lumii Noi și, deci, repudierea istoriei.

Expediția lui Columb în Indiile Occidentale trebuie considerată mai mult decît o acțiune națională spaniolă, un rezultat al efortului multiplu făcut, începînd din Renaștere, de către civilizația europeană modernă, pentru a-și completa dominația asupra planetei pe care o locuim. Un efort care, într-o perioadă de numai cinci secole, va sfîrși prin a reduce omenirea la o unitate în mod necesar solidară la bine și la rău în fața destinului.

În 1492, s-a deschis — cum spune istoricul Manuel Tunón de Lara — „ceva asemănător cu o nouă constelație în istoria planetară", iar la nivel mai modest, prima etapă a unei perioade de implantare a spaniolilor în America — ceea ce profesorul Guillermo Céspedes del Castillo numește „noua frontieră", etapă ce va dura, aproximativ, pînă la mijlocul secolului XVI.

Pînă atunci, pînă în 1492, Universul fusese închis în limite cunoscute. Mai întîi, între coastele Mării Grecilor, într-o lume atît de limitată încît pînă și zeii trebuiseră să conviețuiască cu muritorii. Apoi, cerul și-a căpătat întreaga lui dimensiune de infinit și oamenii, aici, jos, au început să cunoască continentul european; un continent complet, ca și profilul continentului african spre care privea Portugalia, cu expansiunea ei maritimă din veacul XV, care a transformat-o, deși era o țară mică, în marea putere navală a acelor timpuri. Cu două secole înainte, în ultimii ani ai veacului XIII, un călător venețian, Marco Polo, rupsese barierele Orientului, ajungînd în îndepărtatul Catay (China) și, după Catay, la și mai îndepărtatul Cipangu (Japonia).

Momentul inițial al primei etape a „noii frontiere" are un început precis: prima călătorie a lui Columb. Totuși, așa-numita descoperire a Americii nu este decît un punct al unui proces îndelungat, deosebit de complex, acela al expansiunii medievale a Europei și explorării Atlanticului. Între 1492 și

(Continuare în p. 42)

Patru mănăstiri din Basarabia

Preot profesor GHEORGHE CUNESCU

Într-un articol publicat în urmă cu jumătate de veac în *Revista Fundațiilor Regale*, nr. 8-9/1941, marele scriitor și teolog Gala Galaction făcea un cuprinzător elogiu lăcașurilor de închinăciune din ținutul românesc dintre Prut și Nistru. „Sînt surorile mezine ale mănăstirilor dintre Carpați și Prut", sublinia fostul profesor al Facultății de Teologie din Chișinău, precizînd, totodată, că ele sînt „monumente ale evlaviei strămoșești și, în același timp, adăposturi ale apărării naționale".

Într-adevăr, astfel au și fost; și erau numeroase. La răsluirea Basarabiei în anul 1812 și anexarea ei la Imperiul rus, între Prut și Nistru existau patruzeci de mănăstiri și schituri de călugări și călugărițe, dintre care cele mai cunoscute erau: Vărzărești, Căpriana, Dobrușa, Frumoasa, Hîrjauca, Curchi, Jabca, Codrița, Călărășauca, Tabăra, Cușelina, Rughi, Răciula, Hîncu, Hirova, Chițcani-Noul Neamț, Suruceni, Saharna, Horodiștea...

Ele atestau, ca mărturii concrete, vechimea și continuitatea neîntreruptă a vieții românești pe aceste locuri, precum și unitatea etnică, istorică, geografică, politică, culturală, lingvistică și religioasă a românilor basarabeni, cu a românilor din celelalte provincii — unitate indivizibilă, inalienabilă, viabilă, rezistentă, perenă și prodigioasă, prin veacuri, pînă astăzi și, trebuie să credem, și în viitor. În ele, așa cum patetic arăta N. Iorga într-o lucrare *Continuitatea spiritului românesc în Basarabia* „românește răsunau cîntările, românește se citea Cuvîntul lui Dumnezeu [Evangheliile], românește se săvîrșeau Tainele cele mari [Botezul, Spovedania, Cununia], românește vorbea predica din vechile Cazanii".

Importantul rol în păstrarea ființei naționale românești jucat de aceste lăcașuri în cei 106 ani de stăpînire țaristă asupra Basarabiei, ca și ateismul acerb propovăduit de regimul sovietic au determinat, după reintrarea Basarabiei în componența U.R.S.S., începînd din 1944, dure măsuri împotriva acestor lăcașuri, părăsite, lăsate în paragină, transformate în depozite, magazii etc. Renașterea credinței strămoșești din Republica Moldova, în climatul nou determinat de amplele reforme petrecute în viața locuitorilor dintre Prut și Nistru va fi, de bună seamă, de bun augur și pentru monumentele istorice și religioase ale Basarabiei. De

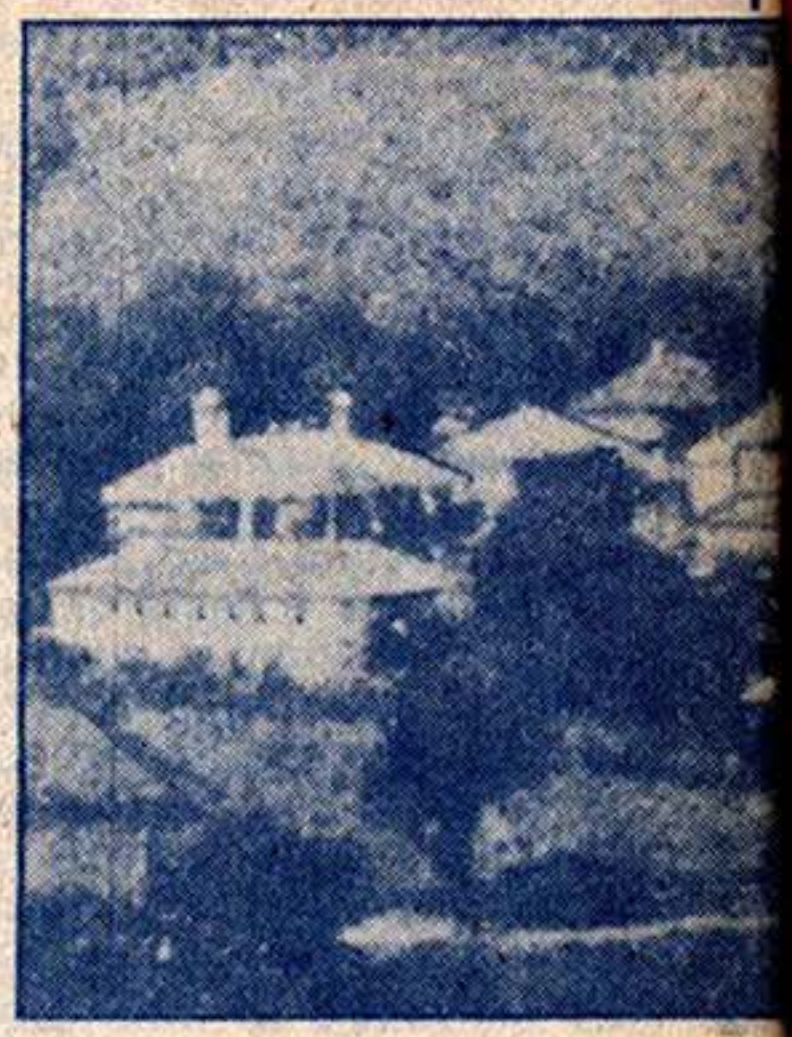

Mănăstirea Noul Neamț...

...Căpriana...

...și Vărzărești

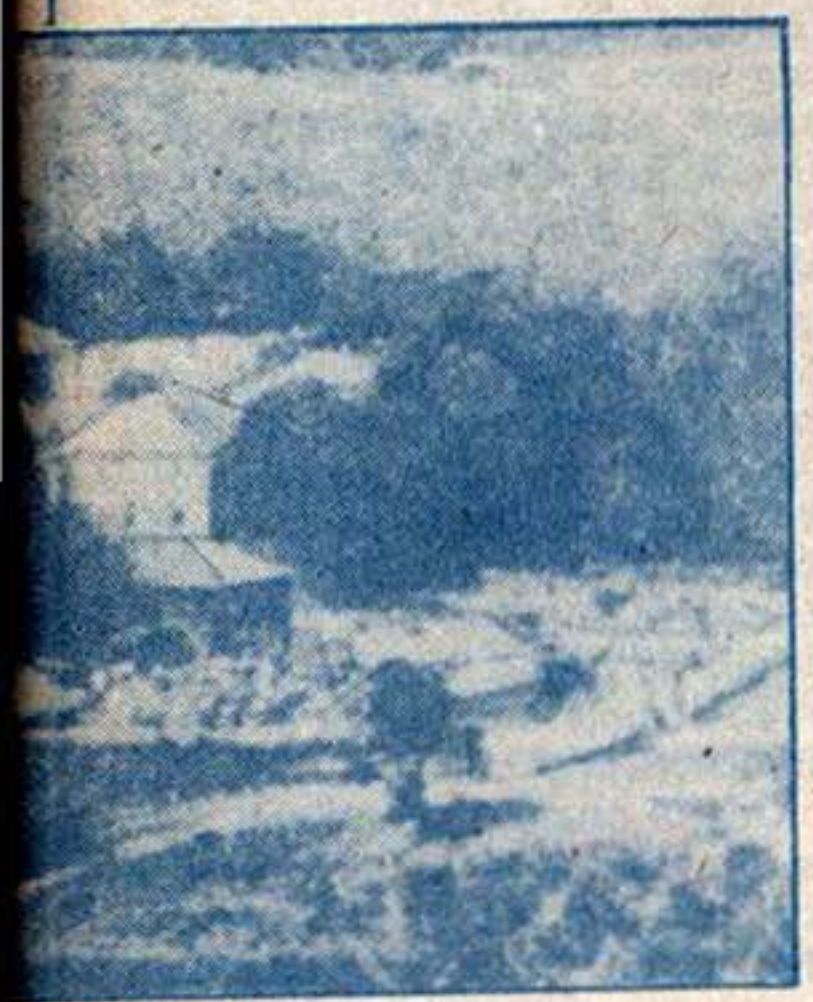

...Suruceni...

cîteva dintre acestea ne vom ocupa în rîndurile ce urmează.

Mănăstirea Vărzărești din fostul județ Lăpușna este cea mai veche din Basarabia și, totodată, una dintre cele mai vechi mănăstiri din țară. E menționată documentar încă din anul 1420, cînd, într-un hrisov din 25 aprilie, domnul Moldovei Alexandru cel Bun întărea vornicului Vană stăpînirea unor sate pe Bîcovăț, învecinate cu mănăstirea „lui Vărzar". Desigur că existența lăcașului era cu mult anterioară datei menționate în document, poate chiar din veacul XIV.

Aproape contemporană cu ea era *Mănăstirea Căpriana*, care se înălța în codrii mari ai Lăpușnei, în apropierea rîului Işnovăț. Potrivit legendei, construcția ei e atribuită lui Ștefan cel Mare, care, la o vînătoare, ar fi gonit o căprioară ce ar fi îngenuncheat, pe locul viitorului lăcaș. Domnul Moldovei, impresionat, n-a mai răpus-o, dispunînd ca pe acest loc să fie înălțată o mănăstire. Cercetări mai noi, avînd ca autor pe I.P.S.S. dr. Nestor Vornicescu, mitropolitul Olteniei, au stabilit că anterior datei construirii Căprianei (anul 1470) pe locul ei a existat un schit al unui călugăr, Chiprian. Era un om cu știință de carte și cu bogate cunoștințe muzicale, fiind imnograf, alcătuitor deci de imnuri religioase. Mănăstirii zidite de Ștefan cel Mare i s-a spus, inițial, după numele său „a lui Chiprian", denumire transformată ulterior în Căpriana.

Ca multe lăcașuri moldovenești, și aceasta a fost reconstruită în timpul domniei lui Petru Rareș, acțiune încheiată în anul 1547. De-a lungul întregii sale existențe, Căpriana a fost un puternic centru de spiritualitate, cultură și rezistență românească și ortodoxă din Basarabia. Printre cărturarii ce au ilustrat, în veacul XVI, acest lăcaș s-a numărat și egumenul Eftimie, căruia o seamă de cercetători (P. Sîrcu, *Iz istorii snoșenii russkih să rumînskami*, S. Petersburg, 1896, P.P. Panaitescu, *Cronici româno-slave*, București, 1957 ș.a.) îi atribuie continuarea *Cronicii* lui Macarie, relatînd evenimentele istoriei Moldovei cuprinse între anii 1551 și 1554, scriere cunoscută în istoria noastră literară sub numele autorului ei, *Cronica lui Eftimie*.

Prestigiul Căprianei s-a menținut și după smulgerea Basarabiei din trupul Moldovei. Sub temeliile bisericii mari se află, potrivit dorinței testamentare, mormîntul mitropolitului exarh Gavriil Bănulescu-Bodoni (1746-1821), primul ierarh al Basarabiei propriu-zise. Român transilvănean, originar din Bistrița-Năsăud, Gavriil Bănulescu-Bodoni a făcut în 1820, cu cheltuiala sa, lucrări de restaurare a lăcașului zidit sub Petru Rareș. Pe piatra de pe mormîntul lui s-a scris, în chirilica epocii, următorul epitaf: „Numele lui va trăi între neamuri; înțelepciunea sa o vor recunoaște-o oamenii și lauda o va mărturisi-o Biserica".

Mănăstirea Chițcani, din fostul județ Tighina, a fost zidită, în anul 1780, pe malul stîncos al Nistrului, de către călugări veniți de la Mănăstirea Neamț —, motiv pentru care mai este cunoscută, îndeobște sub numele de Noul Neamț. Călugării nemțeni au adus cu ei și au păstrat aici numeroase și prețioase manuscrise, documente și cărți vechi românești. Tot prin grija lor, s-a ridicat și un turn înalt, un fel de observator, numit „turnul de strajă" de la Chițcani-Noul Neamț.

Mănăstirea Suruceni, zidită în 1785 de către pitarul Casian Suruceanu, în ținutul Lăpușnei. Acest lăcaș s-a impus îndeosebi prin rolul pe care l-a avut în lunile fierbinți ale

anului 1918, cînd s-a decis revenirea Basarabiei la patria-mamă. Vechiul lăcaș al pitarului Suruceanu a servit drept centru de întîlnire, de adăpost și de acțiune pentru pregătirea actului istoric de la 27 martie 1918.

Toate acestea s-au realizat cu largul concurs și participarea lui Dionisie Erhan, arhimandritul acestui lăcaș, crescut în mănăstire de mic, unde a învățat să scrie și să citească românește pe cărți din patrimoniul lăcașului. În timpul stăreției sale (1910-1918) Dionisie Erhan a fost unul dintre animatorii luptei pentru afirmarea națională a românilor din acest ținut. Pe bună dreptate, în 1943, după ce va păstori ca episcop al Cernăuților, activitatea sa a fost rezumată în chipul următor în necrologul publicat de *Informația zilei* (29 septembrie): „Toți patrioții moldoveni de acum un sfert de veac au fost, dacă nu ucenicii, dar cei puțin bine-sfătuiții vînjosului patriot Dionisie Erhan". ■

După cum știți, la sediul redacției noastre, **str. Intrarea Ministerului, nr. 2, București,** există un punct de difuzare **Magazin istoric.**

Vă oferim, astfel, exemplare din nr. 2, 4-8, 12/1991, 1, 2/1992. Întrucît doar aceste exemplare le avem disponibile la punctul de difuzare, nu putem onora comenzi pentru alte numere ale revistei.

Cititorii din provincie vor achita prin mandat poștal, **ramburs costul exemplarelor comandate, contravaloarea formularelor de expediție și taxele poștale, conform tarifelor în vigoare.**

Precizăm, de asemenea, că cititorii din București se pot abona la revista noastră și la sediul redacției, de unde își vor ridica, lunar, exemplarele de abonament.

CRISTOFOR COLUMB...

(Urmare din p. 39)

aproximativ 1550, succesele remarcabile ale descoperitorilor și conchistadorilor au avut — și păstrează — farmec și dramatism; mii de cărți s-au făcut ecoul epic al cuceririi. Totuși, acei ani au mai mult aspect de epilog decît de prolog, mai mult aspect medieval decît modern: au fost ultima etapă a colonizării medievale europene. La rigoare, America nu exista atunci. Ea nu era decît, așa cum am spus, o nouă frontieră medievală.

Urmează o altă etapă, între anii 1550 și 1750, numită a *Regatelor Indiilor,* liniștită, fără nimic spectacular. Navigațiile transatlantice de rutină au înlocuit îndrăznețele explorări anterioare; prozaicul comerciant l-a detronat pe temerarul aventurier; monarhii și obscurii lor administratori coloniali i-au înlocuit pe aroganții conchistadori; lenta dar masiva creștinare a indienilor va rivaliza cu Reforma din Europa.

Așa-numita descoperire a Americii de către Cristofor Columb în 1492 apare astăzi ca un simplu — deși important — episod în îndelungatul proces de explorare a Atlanticului pe care, în tot secolul XV, l-au realizat navigatorii portughezi și castilieni din sud.

Într-un anumit fel s-ar putea spune că drumul întreprins de navele lui Columb, plecînd de pe coastele meridionale ale Peninsulei Iberice, a durat cinci secole, această călătorie luînd sfîrșit numai cu douăzeci de ani în urmă, odată cu ajungerea omului pe Lună care, în numele păcii și al omenirii întregi, pleca din America pentru a închide un ciclu al istoriei universale. ■

MISTERELE KARAKORUMULUI

Situat în inima Mongoliei, la poalele munților Hangai-Changajn Nuruu, pe cursul superior al rîului Orhon, Karakorumul, vechea capitală a mongolilor, a fost fondat în anul 1220 de Genghis han, 15 ani mai tîrziu, la porunca hanului Ögöday, fiul lui Genghis han și primul lui succesor, care a domnit pînă în 1241, orașul a fost împrejmuit cu un zid. A fost construit, de asemenea, un palat, alcătuit dintr-o singură încăpere de 70 m x 40 m, cu un acoperiș susținut de 64 coloane de lemn, fixate, la rîndul lor, pe o temelie masivă de granit. În mijloc se afla tronul hanului și cîteva jilțuri, pentru suita imperială. Marea sală avea în centru o fîntînă din argint în formă de copac. La poalele ei se aflau statuile a patru lei, din gura cărora țîșnea cumis.

Orașul poate fi considerat Cartagina Mongoliei, deoarece a fost ars complet, ca și Cartagina din nordul Africii, și a constituit scena a numeroase războaie civile între pretendenții la tron. În veacul XV pe temelia de piatră a palatului a fost construită o mănăstire.

Viața de capitală a Karakorumului a fost scurtă. Nepotul hanului Ögöday, Kubilay (1260-1290), și-a mutat reședința la Hanbalik — „orașul hanilor" (actualmente Beijing), așa încît, după acest moment, Karakorumul și-a pierdut din importanță. Abia în anul 1370, hanul Biliktu, fiul lui Togan Temür, izgonit din Hanbalik, a transformat din nou orașul în stat major al hanilor. Karakorumul a fost reconstruit și, la sfîrșitul veacului XIV și începutul celui următor, a devenit capitala urmașilor lui Togan-Temür, denumiți de chinezi „hanii cei mici". În secolul XVI, Karakorumul și-a încetat existența.

Astăzi traseele turistice străbat orașul, din care pînă la noi s-au păstrat numai ruine arse de soare și vînt. Călătorul mai poate vedea o broască țestoasă (animal care simbolizează veșnicia) din piatră, de mari dimensiuni, descoperită între ruinele palatului, și un tumulus acoperit cu iarbă de stepă.

Războiul de reîntregire văzut de la Iaşi

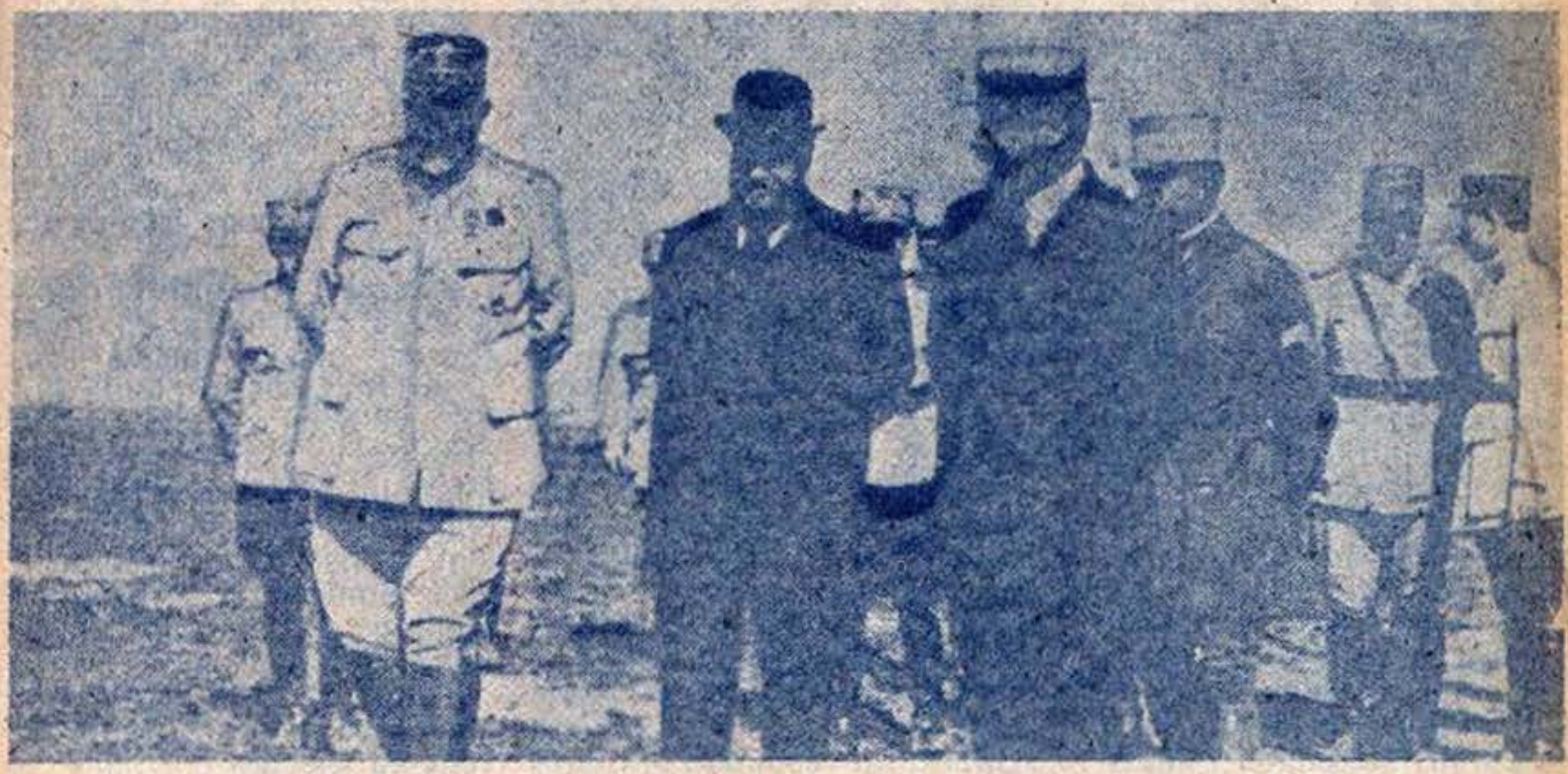

ÎN TOAMNA LUI 1917...

G. G. MÂRZESCU

Ultimele pagini din însemnările inedite **ale omului politic liberal G.G. Mârzescu (1876-1926), ministru al agriculturii şi domeniilor în guvernul prezidat de I.I.C. Brătianu, în timpul primului război mondial, cuprind relatări privind evenimentele din decembrie 1917 la Iaşi, unde autorităţile române se refugiaseră din 1916.**

Ca şi în episoadele anterioare, se vede că, în acele zile, preocuparea principală a suveranului, a guvernului, a celorlalţi oameni politici, a conducătorilor armatei era de a găsi cele mai bune soluţii pentru apărarea integrităţii şi liniştii ţării, de a asigura continuitatea statalităţii, într-un context extrem de periculos, provocat prin cucerirea puterii de către bolşevici în Rusia şi încheierea de către guvernul condus de Lenin a armistiţiului cu Puterile Centrale. Aceste evenimente au dus la izolarea completă a României, aliaţii săi occidentali fiind în imposibilitate de a o putea ajuta militar.

Armata rusă din Moldova, sub influenţa bolşevicilor, devenea un element turbulent, ameninţând cu destabilizarea ţării. Principalul centru al agitaţiilor era la Socola, unde se aflau o gară militară, depozite de materiale şi peste 3 000 militari ruşi. Se afla de asemenea un puternic grup bolşevic (condus de Roşal — Rochale în notaţiile lui G.G. Mârzescu —, fostul comandant revoluţionar al fortăreţei Cronstadt, trimis special la Iaşi, de Reissohn, comisarul Armatei IV ruse) care plănuia asasinarea lui Şcerbacev, comandantul trupelor ruse de pe frontul român, detronarea regelui Ferdinand, îndepărtarea guvernului şi instaurarea puterii sovietice în România.

În noaptea de 8/21 spre 9/22 decembrie 1917 un grup de ofiţeri bolşevici au vrut să-l împuşte pe Şcerbacev, care a fost salvat de garda sa formată din soldaţi ucrainieni. În aceste condiţii, Şcerbacev a solicitat în scris guvernului român să dispună intervenţia militară pentru lichidarea trupelor de la Socola. În acest sens au intervenit şi reprezentanţii puterilor aliate. În aceeaşi noapte, Consiliul de Miniştri a luat hotărîrea de a fi lichidate unităţile rebele de la Socola.

Iată, în cele ce urmează, relatările lui G.G. Mârzescu din zilele ce au urmat evenimentelor petrecute la Socola. Întreaga serie a amintirilor sale necunoscute, publicate acum pentru prima oară de Magazin istoric, **are darul de a aduce numeroase date şi amănunte asupra unei atît de grele (deşi scurte) perioade din istoria ţării noastre.**

Meritul lor este şi acela că ne amintesc prin cîte zile sumbre au trecut această ţară şi acest popor, ce-şi găsesc cu greu într-o istorie fără egal de zbuciumată liniştea şi cadrul unor evoluţii normale.

Reamintim că însemnările sale inedite **se păstrează la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, iar precizările noastre privind transcrierea şi reproducerea textului le-am dat în introducerea de la primul episod publicat în nr. 10/1991.**

Ioan LĂCUSTĂ

10 decembrie. Pe Procopiu[1] [germanii, în Bucureștii ocupați] l-au tratat mizerabil. Cînd s-a îmbolnăvit, l-au dus la spitalul militar și pus într-o sală comună cu ceilalți. Numai cîteva zile înainte de a muri, l-au dus acasă.

Florica [proprietatea Brătienilor] n-a fost devastată. Casele lui Take Ionescu și Costinescu, însă, au fost devastate.

În casă la Vintilă este un ofițer german.

Pe d-na Lia Brătianu au voit s-o ducă la mănăstirea Pasărea, deși era bolnavă de gripă și sinuzită purulentă. O căuta doctorul Elias și îi făcea tratament. Nemții i-au trimis mai întîi un doctor care a spus că poate fi internată și numai după ce doctorul Elias a cerut venirea unui specialist care i-a făcut puncție, prin care a constatat puroiul, i-a permis să rămînă 2 săptămîni acasă.

La mănăstire era păzită de o santinelă germană, cu care își făcea afacerile cu ajutorul bacșișurilor. Astfel, a putut avea ce-i trebuia — păsări, carne etc.

Trei preoți care se găseau la mănăstire au primit deosebite însărcinări de la nemți. Unul din ei avea o atitudine foarte demnă, altul împăca și capra și varza, iar al treilea se purta prost.

D-na Lia Brătianu a adus comisioane pentru toată lumea, scrise pe hîrtie de țigară. A văzut și pe Emil Petrescu.

De Mărășești nu auzise cum e în realitate. Din zvon public auzise că s-a respins ofensiva nemților.

Lupu Costache[2] are o atitudine mizerabilă: acordă interviuri și lucrează în birou cu colonelul Al. Sturdza[3]. De acesta din urmă se știe că a trădat, de colonelul Verzea se bănuiește. Se spune că Carp și d-na Sturdza n-ar fi primit pe Al. Sturdza.

D-na Sabina Cantacuzino [*Magazin istoric*, nr. 5/1991] a fost pusă în libertate și a rămas cu d-na Pia Brătianu, care se află bine.

După această povestire a lui Vintilă Brătianu, Ionel trece la comunicările la ordinea zilei.

Iancovescu și Morțun cred că Take Ionescu trebuie oprit cu forța să plece, fiind de datoria lui să rămînă pînă la sfîrșit în mijlocul nostru.

Mișu Cantacuzino protestează și face un gest amenințător spre Morțun, apostrofîndu-l că nu-și poate explica atitudinea lui, cînd el, Morțun, era de părere ca Parlamentul să rămînă la București.

Morțun îi răspunde că nu-l impresionează gesturile și că faptul afirmat este neadevărat.

Brătianu roagă că, fiind dată situația, să nu mai fie înveninată cu incidente personale.

Incidentul se închide și rămîne ca Brătianu să vadă pe Take Ionescu.

Bădărău[4] apare la suprafață.

A solicitat o audiență regelui.

Acțiunea lui este în legătură cu acțiunea celor de la București, cred Stere și Virgil Arion.

În Basarabia s-a constituit primul guvern moldovenesc:

Erhan, președinte și director al agriculturii; căpitan Cojocaru, războiul; Codreanu, comunicațiile; Ciobanu, instrucțiile; Pelivan, afacerile străine; Jencu, finanțe; Grunfeld, comerțul[5].

Sînt formate deja 2 regimente basarabene și cohorte pentru ordinea din lăuntru.

Din Svițera [Elveția] se telegrafiază că germanii au intenția să dea în ianuarie decisiva [ofensivă] pe frontul occidental.

Soarta României după această decisivă ar fi următoarea: dacă decisiva reușește, România va pierde Dobrogea; dacă e oprită prin rezistență, va primi restitutio in integrum — poate și Basarabia; în cazul cînd germanii sînt învinși, în această decisivă, României i se propune restitutio in integrum, Basarabia și Bucovina.

Titulescu cere miniștrilor înscrierea pentru cecuri, în vederea plecării.

11 decembrie. În urma insistențelor regelui și mai cu seamă a conservatorilor, care declară că se solidarizează cu el dacă nu revine, Take Ionescu, spre marea mea dezolare, apare la Consiliu.

Brătianu își exprimă satisfacția.

Se decide ca generalul Coandă să rămînă la Kiev.

Consiliul n-are altă importanță și se termină în anecdote asupra lui Kogălniceanu.

Aceste anecdote s-au născut din întrebarea lui Titulescu, dacă Brătianu cunoaște programul lui Cătărău din Basarabia.

Brătianu răspunde că nu cunoaște programul, dar cunoaște pe Cătărău, și dacă e bun, desigur „l-a uns" Con-

---

[1] Nicolae Procopiu (1855-1917), ziarist, a lucrat timp de aproape 30 ani în redacția *Universului*.

[2] Lupu Costache (Kostaki), jurist și om politic român; în timpul ocupației a rămas în București primind funcția de ministru de interne (vezi și *Magazin istoric*, nr. 1/1986).

[3] Al. Sturdza, fiul lui Dimitrie A. Sturdza și ginerele lui P.P. Carp, fost colonel în armata română, pe care a trădat-o, trecînd la inamic. „De la inamic — scrie Lucian Predescu, în *Enciclopedia Cugetarea* — a încercat să dezorganizeze frontul românesc trimițînd o «chemare» trupelor, pe care le îndemna să dezerteze spre a «reîntregi ce s-a stricat și a recuceri ce s-a pierdut». Dar încercarea lui n-a reușit. Sturdza a încercat să ofere serviciul său gărzilor ardelene în timpul revoluției, dar i s-a răspuns că «pe pămîntul țării de sub steagul românesc nu e loc pentru trădători». Condamnat la moarte în lipsă, a trăit în Germania pînă cînd s-a reîntors în țară, condamnarea fiindu-i prescrisă" (*Magazin istoric*, nr. 10/1972).

[4] Alexandru Bădărău (1859-1927), om politic, primar al Iașilor, deputat; la început socialist, apoi conservator; în 1908 a organizat, împreună cu Take Ionescu, Partidul Conservator-Democrat.

[5] La 19 noiembrie/2 decembrie 1917, Sfatul Țării din Chișinău — alcătuit în mod democratic, din reprezentanți ai tuturor naționalităților și stărilor sociale din Basarabia — a proclamat constituirea Republicii Democratice Moldova, formîndu-se un guvern (Consiliul directorilor generali) pezidat de Pantelimon Erhan (vezi și *Magazin istoric*, nr. 3/1991, unde sînt prezentate pe larg, într-o cronologie documentară și prin intermediul mărturiilor unor participanți — Pantelimon Halippa, Ion Pelivan, Alexandru Boldur, Ion Inculeț — evenimentele care au premers unirea Moldovei dintre Prut și Nistru cu patria română, la 27 martie 1918).

stantinescu. De aci, anecdota cunoscută cu Eliade Crîșmărescu și Mihail Kogălniceanu.

La această anecdotă, Brătianu mai adaugă două:

Într-o zi, pe cînd Kogălniceanu era ministru la Paris, [I.C.] Brătianu se trezește pe neașteptate cu el la București. Venise să-i ceară 20 000 lei. Brătianu îi promite că va face tot ce va putea și îl introduce în sala Consiliului de Miniștri, unde Kogălniceanu ia deoparte pe Take Giani și încă pe un altul și, arătîndu-le fotografia unei femei, le spune: „Numai voi aveți să mă pricepeți. Face femeia asta 20 000 lei?" La aprobarea lor, Kogălniceanu le răspunde: „Apoi dacă face, să susțineți pe lîngă Ion Brătianu să mi-i dea!"

Odată, englezul Green, venind să conrupă pe Kogălniceanu, acesta îi răspunde: „Kogălniceanu ia parale dar nu trădează și apoi chiar dacă aș vrea să trădez, chestia fiind cunoscută numai de regele Carol, de Brătianu și de mine, toată lumea va spune: apoi cine poate să trădeze decît hoțul de Kogălniceanu!"

12 decembrie. La Consiliu nimic important.

Constantinescu anunță numai că au fost arestate comandamentele bolșevice de la Botoșani și Roman și că acest din urmă a cerut prin radiogramă ajutorul trupelor lor.

Erhan și Pelivan din Basarabia au fost la Brătianu și au cerut ajutor bănesc din partea Aliaților și împiedecarea demobilizării pe teritoriul basarabean.

Brătianu le făgăduiește concursul, le expune părerea că demobilizarea să se facă în Ucraina, dar că ei să caute să pună mîna pe linia [ferată] Ungheni-Chișinău-Kiev.

Ei au decis să trimită României alimente.

Se mai decide că Constantinescu, Greceanu, Vintilă și Iancovescu să se ocupe de aprovizionare și de formarea depozitelor în Basarabia în contact cu căp. Pitz și americanii.

Festival la cinema „Modern" cu Nottara, Cinsky, Manolescu, Manu pentru orfanii de război.

Membrii primului guvern al Republicii Moldova (1917)

În p. 43: I.I.C. Brătianu (mijloc), Albert Thomas, ministrul armamentului în guvernul francez (dreapta) și generalul H. Berthelot (stînga) în vizită pe frontul românesc

25 și 26 decembrie. De la data ultimelor note și pînă astăzi n-am avut vreme să însemn zilnic faptele și impresiunile mele; Caut să-mi reamintesc pe cele mai importante pentru ca să pot ține lanțul. Voi continua de aci înainte să le însemn iarăși zilnic.

Urmările acțiunei noastre împotriva bolșevicilor:

În țară, devastările au contenit, dar armata rusă nu schimbă din spirit. S-au dezarmat multe trupe fără rezistență, dar generalul Necrasoff nu s-a putut menține la Armata a 4-a și a trebuit să cedeze comandamentul celui mai bătrîn general comandant de corp, care declară într-un ordin de zi că își va pune experiența în serviciul păcii și că nu va da lupte fratricide.

Corpul 24 rus, bine organizat, comandat mi se pare de Ivanoff, pregătește o lovitură asupra Iașului, pentru a asasina pe Cerbaceff și ofițerii superiori de la comandamentul rus.

Rochale, faimosul maximalist arestat de Cerbaceff în noaptea tentativei de asasinat, a dispărut de sub paza

santinelelor noastre, acestea fiind induse în eroare de un ordin fals de eliberare de la Marele Cartier General. Semnătura marelui pretor, col. Stere, a fost falsificată. Rochale a fost asasinat și ancheta Ministerului de război dovedește că un ofițer rus, din anturajul lui Cerbaceff (generalul Iancovescu îi știe numele), în unire cu ofițerii francezi sînt autorii asasinatului. Cadavrul a fost găsit și identificat. După amănuntele ce mi-a dat Al. Constantinescu, hîrtia pe care era scris ordinul fals era franceză, de asemenea caracterele mașinei de scris sînt acele ale unei mașini franțuzești și ștampila e identică cu aceea de la biroul francez de informațiuni de pe lîngă M.C.G.

În Rusia, Trotzki a trimis o notă amenințătoare lui Diamandy, ministrul nostru la Petrograd, protestînd că România se amestecă în treburile interne ale Rusiei și că aceasta îl va determina să încurajeze și să sprijine acțiunea revoluționarilor români din Rusia în România.

De fapt, revoluția i-a încurajat și sprijinit din capul locului, cînd au eliberat pe d-rul Racovski și astăzi încă, cînd îi sprijină să facă complotări și asasinate în țară, după cum avem informațiuni.

Diamandy a răspuns lui Trotzki foarte abil, arătînd că România n-a luat decît măsuri militare de poliție internă pentru a se apăra de devastările trupelor ruse.

Trotzki s-a declarat mulțumit. Nu e mai puțin adevărat că Diamandy se aștepta să fie arestat dintr-un moment într-altul. Telegramele lui de la Petrograd nu mai sosesc.

Bolșevicii de la Odessa amenință cu arestarea parlamentarilor români. Dinu Brătianu a sosit cu greu în țară și a doua zi un automobil cu huligani l-au căutat în Odessa pentru a-l prăda de 100 000 lei ce încasase în ajunul plecării.

Curtea de casație s-a reîntors însă bine, cu mici desagremente de călătorie, inerente situației.

În raporturile cu germani: Armistițiul continuă pe întreg frontul.

Mackensen a adresat însă generalului Cerbaceff și, în copie, lui Prezan, o notă prin care se observă că Cerbaceff nu i-a răspuns la 2 mesagii și-l invită să se conformeze dispozițiunilor convențiilor de armistițiu de la Brest-Litovsk. Mai observă că se fac pe frontul român și rus grupări de trupe și fortificații.

În Consiliu, Take Ionescu și Brătianu dictează, iar Duca scrie, proiectul de răspuns în care se explică cauza întîrzierii răspunsurilor și că în ce privește confirmarea la convenție se așteaptă instrucțiuni de la Kiev. Se mai explică că nu se fac grupări de trupe și nici lucrări de fortificații.

Mesajul privește și conferința de la Brăila, în loc de Focșani, în ce privește navigația pe Dunăre.

Comisia pentru schimbul de ostatici, în cap cu Mitilineu, a fost însărcinată să se ocupe și de tratarea cu Bulgaria, tot la Focșani, în chestia cetățenilor români de origină bulgari din Dobrogea. S-a pus chestiunea pe tărîmul umanitar ca să se permită să se întoarcă la comunele lor, tuturor cetățenilor români evacuați și refugiați din teritoriul ocupat.

Din București ne-a venit bugetul general, alcătuit pe jumătate în românește și pe jumătate în nemțește.

Tot din București, din sferele marghilomaniste, carpiste și steriste, ne vine informațiunea că Germania ne-ar garanta integritatea teritoriului dacă am face pace imediat. Mai tîrziu nu ar răspunde de aceasta întrucît va trebui să adauge Bulgariei Dobrogea întreagă și Austriei defileurile, condițiuni pe care le-ar pune și pe care Germania va trebui să le acorde în cazul unei noi lupte cu România.

Chestiunea regelui și dinastiei totuși se pune.

De la primele tratative cu Mackensen în chestia audienței la rege, Brătianu punîndu-i chestiunea dacă vorbește în numele împăratului, Mackensen i-a răspuns că nu și că n-a cerut el audiența; dar că a spus că dacă i s-ar propune, ar accepta-o.

Astfel chestiunea s-a înfundat.

Dintre ostatici, s-au întors Băicoianu, Marița Ionescu, Graur și alții. Am văzut la Brătianu fotografia lui Emil Petrescu, îmbătrînit, cu barbă și plete lungi, totuși cu monoclul în ochi.

Astăzi 26 decembrie, o nouă scrisoare adresată de Mackensen lui Cerbeceff îi comunică să trimită delegați la Brăila pentru 12 ianuarie st. n. urmînd să se discute nu numai navigația pe Dunăre, dar și aceea pe Marea Neagră.

Scrisoarea a fost adusă Consiliului de Prezan. Mackensen cerea răspuns într-o oră și jumătate. Toți erau îngrijați și toți s-au răcorit cînd au văzut cuprinsul.

În raporturile cu Aliații:

Raporturile cu Clemenceau sînt iarăși încordate.

Informat rău de Berthelot, Clemenceau a adresat o telegramă impertinentă lui Brătianu, în care erau cuprinse frazele: „Generalul Berthelot îmi telegrafiază că panica a cuprins [pe unii] din membrii guvernului, care cer pace separată, ceea ce bănuiam din momentul în care am constatat omisiunea Aliaților din mesajul regal. Nu îndrăznesc să-mi exprim sentimentul ce mi-a inspirat această informațiune.

Mi-ați cerut încrederea și v-am acordat-o; voim să continuăm încă a v-o acorda, însă România să-și ia seama să nu se pună în fața ireparabilului".

Brătianu declară că el nu primește această telegramă și citește un răspuns demn, în care-i reamintește că noi avem de invederat interesele statului român, care nu concordă cu optimismul militar al lui Berthelot, care e împotriva realităților.

În adevăr, Berthelot informează greșit, cu rea credință față de noi, guvernul său.

Brătianu a decis să lămurească și chestiunea față de dînsul în care scop a și con-

vocat pe miniștrii străini. St. Aulaire voiește să înlesnească o întrevedere între Berthelot și Brătianu. Trebuia să aibă loc eri.

Berthelot a fost însă numai să-i depună cărțile de sărbători.

Punctul de vedere al lui Berthelot este ca armata ucraineană, cehă și sîrbă să se poată constitui și că putem menține frontul. Mai mult, el crede că putem cu propriile noastre forțe să luăm ofensiva împotriva nemților față de forțele lor reduse. În acest sens a făcut o comunicare mai multor miniștri.

Și-a luat în adevăr nasul la purtare, întrucît face direct adrese la Marele Cartier General. Cu drept cuvînt, Brătianu vrea să-l aducă la a se menține la atribuțiunile misiunei lui militare sub comanda regelui, iar nu să-și ia atribuțiile politice ce depind numai de St. Aulaire.

Politica internă din Franța acuza simptome pacifiste și potrivnice lui Clemenceau. Socialiștii Albert Thomas, Sembat și Monté, au cerut pașapoarte pentru a pleca la Petrograd și a se pune în raport cu Trotzki.

Clemenceau a refuzat.

În Anglia, Lloyd George, în întrunirea tradeuniunilor [sindicatelor], fiind față și Albert Thomas, a aruncat sămînța păcii generale, rezumînd-o în următoarele puncte:

1) Repararea injustiției de la 1871, retrocedarea Alsaciei și Lorenei.

2) Dreptul naționalităților.

3) Îngrădirea armamentelor pe viitor, printr-un organ cu caracter internațional.

După o telegramă a lui Victor Antonescu, Lloyd George ar fi spus că, de acord cu Wilson, declară că n-a fost vorba de distrugerea Austriei, că trebuie acordată autonomie naționalităților și că împrejurările noi impun revizuirea tratatelor de alianță.

În ce privește pe români, are cîteva rînduri aparte, vorbind de drepturile legitime ale lor de a se uni cu frații lor din statul liber.

Titulescu crede că este o mașinație politică pentru a cîștiga timp.

Eu cred că sămînța păcii este aruncată și că n-avem să ne grăbim a face pace separată, atunci cînd pacea generală se apropie.

În Rusia, bolșevicii au rupt tratativele cu nemții și Trotzki se rățoiește vorbind de spiritul războinic al armatei devotate revoluției, atunci cînd tot frontul este descompus.

În schimb, guvernul [basarabean], prin Erhan și Pelivan, ne cer trupe ardelene pentru poliția internă. Noi căutăm a forma depozite și stăpîni calea ferată Chișinău-Ungheni, necesară aprovizionărilor. Avem interes ca în Basarabia să se găsească trupe devotate nouă, dacă nu se poate trupe curat românești.

Chestiuni interne:

Formarea societății pentru ocrotirea orfanilor din război îmi dă de lucru.

Elisa Brătianu voiește ca societatea să fie la București și cu reprezentanți ai tuturor confesiunilor.

Membrii Societății se opun.

Cu Georgică [fiul] am fost în ziua de Crăciun la mitropolit.

La 28 decembrie sîntem invitați la masă la Palat, pentru nunta de argint a regelui.

27–31 decembrie. Clemenceau declară lui Victor Antonescu că e mulțumit de răspunsul lui Brătianu.

Mesajul lui Wilson cu condițiile păcii nu ne mulțumește. În ce privește Austro-Ungaria, se mărginește la autonomia naționalităților; n-are nici măcar pasajul special pe care Lloyd George îl are pentru italieni și români.

Hotărîse să nu se publice mesajul, dar francezii îl publică la biroul de propagandă din str. Lăpușneanu, cofetăria lui Funiac, cu toate că marchizul de Belloy, din partea lui Saint-Aulaire, se rugase să nu-l publice. Impresia în opinia publică este detestabilă.

Pichon, în Camera franceză, se declară credincios față de România tratatului de alianță, pentru serviciile aduse și acele ce vom mai aduce. Acele care privesc viitorul sînt superfluă.

Situația internă din Austria pare din ce în ce mai precară.

Austria e doritoare de pace.

Racovski a sosit la Odessa. La Chișinău, n-are prieteni decît pe Cătărău. Îl susțin bolșevicii, dar în Basarabia, lipsind industria, n-are proletariat care să-l susțină.

Direcția [guvernul] din Basarabia ne cere ajutor de trupe prin francezi și Cerbaceff.

Însărcinăm pe Prezan să studieze planul de operații.

Mitilineu face în Consiliu expunerea convețiunei cu Puterile Centrale privitoare la reintegrarea populației românești din teritoriile ocupate. Autorizăm să se încheie convenția.

Germanii sînt mai puțin afabili, nu i-au mai dat autorizare să vadă pe nimeni.

În seara de 28 decembrie avem la Palat prînzul pentru 25 ani de căsătorie a regelui și reginei. Asistă toți miniștrii, Prezan, Grigorescu și Văitoianu; Averescu nu participă.

Averescu e în concediu, de fapt a demisionat pentru 2 motive:

a) Că nu se ține seamă de avizele lui față de acele ale lui Berthelot.

b) Nu acceptă comandamentul lui Prezan, în locul acelui al regelui. El susține că e cel mai vechi general, după Coandă, care e în misiune în Ucraina.

Masa, ca în timpurile bune.

Toastul lui Brătianu, simțit.

Stăm pînă la 11 ore seara.

De acolo merg cu Zoe la d-na Olga Sturdza, unde e și d-na Lucia Cantacuzino.

La Societatea Orfanilor se votează statutul alcătuit de mine și se alege comitetul. Participă și Constantinescu și Duca; se abține Vintilă Brătianu, care e supărat că l-am acuzat de rea credință.

În seara de anul nou, Iorga organizează o urare la Palat, citită de Nottara. Asistă și Zoe și d-na Olga Sturdza, cu comitetele Ortodoxiei și al Reuniunei. ■

Războiul de reîntregire văzut de la București

AMINTIRI DIN ROMÂNIA

RAYMUND NETZHAMMER

Parcurgem împreună cu cititorii noştri un nou grupaj de extrase (versiunea în limba română ne aparţine) din memoriile arhiepiscopului catolic R. Netzhammer, în care apar personaje bine cunoscute în epocă.

Departe de front, beneficiarii zonei ocupate din România urzeau proiecte de noi hotare ale pămîntului. Împăraţii Carol I şi Wilhelm, suitele şi colaboratorii lor, trădători sau patrioţi, toţi sînt fixaţi în jurnalul arhiepiscopului Netzhammer, ca într-un insectar, în care naftalina vremii le dă încă consistenţă. Apărător al bisericii sale, episcopul trăieşte zbuciumul de a nu aluneca dincolo de menirea lui, în cărarea politicii pătimaşe. Trufia de „învingător" al ministrului de externe austro-ungar Ottokar Czernin întîneşte dîrzenia arhiepiscopului, cu semnificaţia acului de busolă morală; cînd îi cere părerea despre umilitul rege Ferdinand, pe care diplomatul austro-ungar îl considera învins şi abdicat, şi îl întreabă cum va fi reprimit regele în Bucureşti, Netzhammer l-a fulgerat cinic, răspunzînd:

— Triumfal, desigur **[s. ns.], deoarece a respectat voinţa poporului!**

Ca orice om, Netzhammer nu era profet, dar asemenea manifestări răspund dorinţei cititorului de a-i separa pe cei demni de răufăcători, indiferent de neam, religie sau treaptă socială.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

1918

Marți, Anul Nou! Dintre mulții vizitatori de Anul Nou, m-a impresionat profund domnul Marghiloman. El este adînc întristat, căutînd alinarea în convorbirea cu mine. Ieri a decedat, la numai 37 ani, prietenul său, prințul Georges Știrbei, victimă a tifosului. Marghiloman l-a crescut pe acest tînăr și trăia cu speranța că va fi moștenitorul lui politic, adică conducătorul Partidului Conservator. El găsise în acest om minunat și simpatic toate calitățile necesare unui viitor om de stat: minte ageră, putere de pricepere, simț politic și, în plus, darul cel mai prețios, nume de familie mare, maniere princiare și prestanță, avînd și o situație materială care să-i permită un trai independent. Acum, toate speranțele sale s-au spulberat și tocmai în momentul în care Marghiloman, Știrbei și partizanii lor dezbăteau, în convorbiri și reuniuni, chestiuni privind Constituția română. Adevărul e că moartea prematură a lui Știrbei este o mare pierdere pentru țară, dar mai ales pentru partidul lui Marghiloman.

Ca să mai uite de necazuri, l-am felicitat pe Marghiloman pentru interviul programatic acordat presei. Se pare că cenzura i-a tăiat o frază în care reproșa nemților că nu fac bine vorbind mereu că nu vor să trateze pacea cu regele Ferdinand și cu guvernul Brătianu, dar nu arăta calea de urmat. Soluția lui Marghiloman ar fi următoarea: germanii să dea de înțeles la Iași că vor să mențină actuala dinastie, chiar și fără regele Ferdinand, căruia i se dă posibilitatea să se întoarcă la Sigmaringen sau în altă parte în Germania. Regele ar trebui să dizolve guvernul Brătianu, să formeze un nou guvern, cu elemente noi, din partea asta a frontului [din teritoriul ocupat], un guvern căruia să-i predea abdicarea sa în favoarea unui fiu. Dacă îl alege pentru aceasta pe prințul Nicolae, germanii ar putea cere o regență de 6 ani, pentru a avea toate garanțiile. După părerea lui Marghiloman, în felul acesta s-ar rezolva toate dificultățile din ambele părți. Aducîndu-se o nouă dinastie, imediat s-ar constitui un partid legitimist, care, la orice ocazie, ar interveni în favoarea dinastiei „pe nedrept" gonită. Marghiloman a expus aceste gînduri în repetate rînduri germanilor, mai ales colonelului Horstmann[1], iar pentru Austria, în scris, contelui Czernin. Acesta pare să fie de acord. Marghiloman a raportat și la Iași că ar fi posibilă o salvare a dinastiei, dar fără regele Ferdinand, și cu Dobrogea, dar trebuie acționat repede și primul pas să fie făcut de România. Colonelul Hentsch[2] este acum cel mai important om la București, în jurul său rotește totul, dar în politică nu se pricepe. Horstmann, șeful resortului politic, om foarte inteligent, care ține foarte mult la Hentsch, l-ar putea influența...

Vineri, 1 februarie. Cu puține excepții, au fost eliberați preoții și „frații" noștri din internare și lagărele de izolare. Spre marele nostru regret, am pierdut pe excelentul organist Johann Huemer, în urma unei pneumonii, în mai 1917, la Bunești, jud. Fălciu. În timpul absenței internaților, la București s-au schimbat multe, ca și în toată dieceza, așa că nu au mai găsit tot ce lansaseră la plecare. În urma sechestrării caselor noastre de către autoritățile române, multe cărți și mobile s-au pierdut... Cei întorși din internare sînt amărîți și nemulțumiți, se acomodează greu și au idei aproape revoluționare în noua situație...

Duminică, 3 martie. Contele Czernin, ministrul de externe al Austriei, mă vizitează la ora 10. Se află de cîteva zile în țară, dar a amînat dinadins vizita, ducîndu-se mai întîi la regele Ferdinand[3]. Contele spune:

— Pot să vă anunț că aduc pacea, că românii au acceptat condițiile. De fapt, este o mică pace separată, adaugă Czernin, dar este un prim pas către pacea generală. Condițiile sînt grele, dar românii nu merită ceva mai bun.

Cu emoție, întreb:

— Pierde România Dobrogea?

Czernin afirmă:

— Da.

Eu îmi exprim mirarea și regretul. Ministrul de externe austriac spune:

— Cînd ai aliați, trebuie să le plătești! Bulgarii au contribuit foarte mult la ofensiva contra României. Pentru asta vor primi Dobrogea. În viitor, deasupra Constanței, nu va mai flutura steagul românesc. România va primi acces la mare; mărfurile se pot trece și peste un teritoriu care nu îți aparține, dar asta se va rezolva în timpul tratativelor următoare.

Czernin vorbește despre întîlnirea cu regele Ferdinand, pe care a avut-o miercurea trecută, în spatele liniilor românești. Regele părea îmbătrînit și era foarte trist. Crede că nici un muritor nu a spus unui rege astfel de adevăruri, ca acelea auzite de Ferdinand de la dînsul. Regele s-a făcut mic de tot. Convorbirea a decurs aproximativ așa:

— Maiestate, ați mizat în plin! Dv. ați pierdut, acum trebuie să plătiți!

— D-ta și contele Hertling[4]

---

[1] Colonelul Horstmann era șeful departamentului politic german din teritoriul ocupat.

[2] Colonelul Hentsch îndeplinea funcția de șef de stat major al administrației militare germane în România.

[3] Întîlnirea lui O. Czernin cu regele Ferdinand a avut loc în ziua de 27 februarie 1918, în tren la Răcăciuni; cu acest prilej, ministrul austro-ungar a prezentat regelui român, pe un ton extrem de brutal, condițiile armistițiului cu Puterile Centrale.

[4] Contele Georges Hertling (1843-1919), om politic și scriitor german; a fost unul din principalii șefi ai Centrului catolic în Reichstag și de la 1 noiembrie 1917 cancelar al Imperiului german. La 19 iulie 1917, Reichstagul a adoptat o rezoluție în care se vorbea despre „o pace de înțelegere și o împăcare durabilă a popoarelor", respingînd ideea oricăror achiziții teritoriale „prin violență, măsuri de oprimare politică, economică și financiară".

ați vorbit de pace fără despăgubiri și anexiuni, dar nu vă țineți de cuvînt!

— Maiestate, asta nu este exact! Față de oamenii onești urmăm acest principiu, dar altfel ne purtăm cu sperjurii cărora nu le mai putem acorda încredere. Eu cer în Carpați numai pietre pentru o mai bună plasare a tunurilor, cu scopul de a preveni un nou atac; la prima împușcătură trebuie să avem posibilitatea să azvîrlim Peleșul în aer!

— Am citit cartea d-tale roșie![1] Acolo ai spus că eu m-am lăsat condus de Brătianu, ceea ce nu este adevărat!

— Atunci, Maiestate, nu știu ce să mai cred despre Dv., fiindcă acesta era singurul argument de scuză pe care l-am putut găsi pentru Dv.!

Asta l-a supărat grozav pe rege. Czernin i-a amintit că Austria și Germania au făcut totul pentru a evita războiul, iar el (Czernin) l-a rugat de atîtea ori să nu intre contra lor în războiul mondial. În final, Czernin mi-a spus textual:

— M-am dus la rege cu ură, dar m-am întors cu milă. A trebuit să mă silesc să vorbesc serios și energic cu el!

În privința dinastiei, Czernin a spus că este de părere să nu se atingă nimeni de tron, lăsînd românilor să hotărască pe cine vor voi. Nu se poate cere lui Ferdinand să abdice; unde să plece și ce să facă?

Czernin întreabă:

— Cum va fi primit regele la întoarcere [în Capitală]?

Răspunsul meu:

— Triumfal, desigur, deoarece a respectat voința poporului!

— Asta este rău, cînd un rege e atît de slab, să cedeze poporului, și asta în dauna țării!

Czernin n-are o părere bună, mai ales despre cetățe-

[1] Este vorba despre volumul *Cartea roșie austro-ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiile dintre Austro-Ungaria și România*, apărută în 1917, cu o versiune și în limba română, publicată în același an la București.

Aflat în București la 1 ianuarie 1918, Al. Marghiloman era un om politic „adînc întristat"; la 27 martie, la Iași, nota pe propria-i fotografie: „Ziua de 27 martie s.v. 1918, reîntrupînd Basarabia în România, a dovedit că geniul unei rase nu poate fi abătut din calea lui de calculele unei politici efemere"

În p. 48: *feldmareșalul August von Mackensen făcîndu-și obișnuita plimbare de dimineață pe străzile Bucureștilor, stîrnind admirația plină de teamă a bieților școlari români*

nii Bucureștilor. Cînd a apărut la teatru, zice că publicul l-a ovaționat! Se pare că Puterile Centrale nu vor să intre în tratative cu un guvern Brătianu. Czernin crede că se va lucra cu Marghiloman. Noul prim-ministru [general Al. Averescu] nu este în nici un caz un diplomat. El și-a jucat prost rolul.

Mîine vor sosi ieșenii pentru semnarea păcii preliminare. Apoi vor începe tratativele de pace în amănunt și acestea vor dura, probabil, trei săptămîni. La început se vor discuta chestiuni de mare importanță politică, iar apoi cele de mai mică importanță...

Luni, 4 martie. Maiorul Kramer mă roagă, în numele mareșalului Mackensen, să particip la micul dejun de la popota ofițerilor, la Athénée Palace, deoarece Mackensen vrea să mă prezinte secretarului de stat de la Ministerul de externe, dr. Kühlmann, care dorește să mă cunoască. Ceea ce s-a și întîmplat.

La masă am stat între Mackensen și împuternicitul Bulgariei [pentru tratativele de pace] Stanceff, care, în trecut, timp de șase ani, a fost atașat militar la București. Mîncarea a fost de o simplitate clasică: supă, lîngă ea bucățele de carne, pe urmă o mică prăjitură. Conversația cu Mackensen se referă la Dobrogea, pe care el voiește s-o salveze pentru România. A primit un memoriu de la Marghiloman, în care demonstrează că Dobrogea a fost întotdeauna românească. Și bulgarii i-au predat un text tipărit, conform căruia teritoriul în litigiu a fost bulgăresc. Părerea lui Mackensen este că nici unul nici altul n-are dreptate. La fel mi-a spus și Stanceff că Dobrogea este bulgărească și că cearta a început cînd românii au venit peste Dunăre.

La sfîrșitul mesei, Kühlmann, care este un elev al benedictinilor de la Sf. Ștefan din Augsburg, îmi spune că-l interesează antichitățile din Dobrogea. Ieri a fost cu prof. Tzigara la Muzeul de antichități, unde a remarcat pietrele cu inscripții care se aseamănă cu cele din catacombe. I se pare curioasă lipsa aproape totală a bronzurilor mici și a altor obiecte în muzeu. Vorbind de numismatică, dr. Kühlmann îmi arată imediat unele monede antice de argint din Mesembria, pe care le-a cumpărat la Sofia. Are intenția să obțină, pentru savanții germani, aprobarea să facă săpături în Dobrogea. El speră ca în orașele pontice din epoca greacă să găsească lucruri interesante. Cere de la mine informații despre locurile apte pentru săpături. Pentru asta i-am promis, peste cîteva zile, o schiță de hartă a Dobrogei cu observații și indicații.

Despre pace s-a vorbit puțin, totuși ne preocupă soarta Dobrogei! Dr. Kühlmann crede că, cu timpul, românii se vor consola cu pierderea ei!

— Dar se vor consola și Puterile Centrale că, cedînd Bulgariei Dobrogea, își în-

chid drumul cel mai scurt spre Constantinopol și Orient, trebuind să treacă prin teritoriul bulgar?, am întrebat eu.

— Dacă aș avea deplină libertate, a răspuns ministrul de externe german, Dobrogea ar rămîne României, dar trebuie să-i luăm în considerație și pe bulgari!

După această conversație, Mackensen se apropie de mine și vorbim despre curioasele furturi ale bulgarilor, care au prădat muzeele de antichități din Adamclisi, din Constanța și din Ulmetum, iar statuia lui Ovidiu din Constanța este ridicată de pe soclu și gata de transport, ca și furtul moaștelor Sf. Dumitru [cel Nou] din Mitropolie [biserica actualei Patriarhii]. Acest ultim jaf, Mackensen îl consideră ca pe o jignire personală și se bucură de regăsirea relicvei ca de-o bătălie cîștigată. Și Mackensen se interesează de antichitățile Dobrogei și vrea să viziteze încă o dată Adamclisi, unde a stat la 1 octombrie 1916. Pe bătrînul Iakobi, unul dintre primii arheologi care au săpat aci, al cărui nepot a luptat în Dobrogea, Mackensen îl cunoștea personal...

Miercuri, 10 aprilie. În timpul mesei primesc o scrisorică de la madame Martha Bibescu, cu rugămintea să o vizitez între orele 2 și 3 și, pe urmă, să mă duc la noul ministru de externe, C.C. Arion, la locuința acestuia din str. Corabia, pentru o discuție.

În salonul prințesei întîlnesc o doamnă distinsă în doliu: este tînăra văduvă [Lysbeth, născută Băleanu] a prințului Georges Știrbei. Acum, singură cu copiii, suferă din cauza dureroasei despărțiri de soțul ei iubit. Vine deseori la prietena ei care o mai consolează și încurajează. M-me Bibescu îmi descrie situația din Iași ca fiind disperat de proastă. Atmosfera de la Curte este la fel ca înainte: brătieniștii îl înconjoară pe rege, regina este mai antantofilă ca oricînd. Regina l-a primit pe ministrul Arion cu un stilet la cingătoare și i-a spus că tratatul de pace pe care acesta îl face nu este decît o zdreanță de hîrtie și că azi este mai convinsă ca oricînd de victoria Antantei. Și aici, la București, situația e proastă, fiindcă germanii născocesc în fiecare zi ceva să ne apese și mai mult.

Contele Czernin a sosit ieri la ora 8 din Viena. A promis o vizită prințesei, dar a trimis de două ori pe generalul Hranilowitsch cu vestea că nu poate veni, fiindcă pleacă imediat în călătorie. Prințesei i se vor face însă toate înlesnirile și i se va da sprijin dacă va dori să vină soțul ei de la Iași, pentru 24 ore, sau dacă va voi să plece la mama ei în Elveția.

Ministrul C.C. Arion i-a explicat prințesei, cu prilejul unei vizite, că numai Austria ar putea să salveze România, dîndu-i un arhiduce! Dar cine să mijlocească asta?, a întrebat el. Ea i-a răspuns că numai arhiepiscopul catolic, care are relațiile necesare și ar fi interesat în privința „unirii".

Noul ministru de externe român C.C. Arion a fost primit de regină „cu un stilet la cingătoare"

Am fost surprins de această misiune, dar vreau totuși să satisfac dorința prințesei, să mă duc să vorbesc cu ministrul C.C. Arion, după ora 4. Martha m-a făcut atent, să mă duc chiar azi, fiindcă Arion pleacă diseară la Iași.

La ora 4 sînt în casa lui C.C. Arion, ministrul de externe în cabinetul Marghiloman. Sînt condus în biroul lui. Alături se discută agitat și cu glas tare, probabil este o ședință. Biroul lui îmi amintește de o discuție foarte aprinsă cu Arion, pe vremea cînd era ministru la culte și instrucțiune; era vorba despre o expresie jignitoare pentru catolicism pe care un tînăr funcționar mărunt o folosise într-un material cu privire la seminarul nostru preoțesc. Toate acestea sînt de mult uitate și Arion m-a primit cu fața radioasă. După schimbarea cîtorva cuvinte măgulitoare, convorbirea a decurs cam așa:

— V-am chemat să vă rugăm să ne faceți un serviciu de înalt patriotism; d-voastră cunoașteți țara noastră și o iubiți!

— Desigur, domnule ministru, eu iubesc România și am dovedit-o după putință.

— Situația este proastă, încurcată, cu toată știrea îmbucurătoare că consiliul [director, adică guvernul] din Basarabia este pentru alipirea la România. În Iași nu s-a schimbat atmosfera. Guvernul nostru este neputincios și-ar trebui să fim mulțumiți că nu am fost închiși. În Iași ni s-a declarat că pacea cu Puterile Centrale nu are nici o valoare și nici o stabilitate. Regele este cu totul în mîinile opoziției și se arată mai slab ca oricînd. Eu sînt ministrul său și nu pot și nici nu vreau să conspir împotriva lui! Regele are doar o singură calitate: are o inimă bună.

— Sînteți de părere că revenirea regelui ar fi un bine pentru țară? Văzînd că ministrul nu răspunde, am continuat: eu îl iubesc pe rege și dinastia, dar s-ar putea ca întoarcerea să-i fie fatală, în cazul că va fi făcut răspunzător pentru războiul pierdut. Se poate întîmpla, cum a spus chiar regele înaintea războiului: „Dacă treburile nu merg bine, vinovat e regele!"

— Așa se și va întîmpla!, spune Arion, și regele nu va putea suporta multă vreme

aceste reproșuri. Deja avem o situație îngrozitoare: ni s-a luat Dobrogea, în nordul țării s-au pierdut teritorii pe care poporul român nu le va uita ușor, ura contra ungurilor crește cu fiecare zi, țara este amenințată de foamete (fiindcă germanii au luat tot grîul, iar porumbul ajunge numai pînă în iunie). O populație flămîndă se apucă de revoluție și aceasta va veni! Atunci se va trage iar în țăranii noștri, actualul guvern de orientare filo Puterile Centrale va fi îndepărtat și noi vom fi sfîșiați, și toate astea fără nici un folos, nici pentru Germania și nici pentru Austria. Rugămintea mea este ca d-voastră să informați Viena despre adevărata situație de aici, fiindcă Austria este cea mai interesată de România. Germania are un singur interes: să ne stoarcă! Românii se plîng de brutalitatea germanilor, care vin mereu cu pretenții din ce în ce mai apăsătoare. Numai Austria ar putea, printr-o intervenție la germani în favoarea românilor, să ne salveze din acest haos. Am fost întotdeauna filo-austriac și am suferit din cauza aceasta, fiind acuzat ca „trădător". La început, am făcut politică cu Carp, pe urmă m-am apropiat mai mult de Marghiloman, dar am păstrat mereu o poziție independentă. Carp a fost corect; el n-a îndepărtat pe rege cu concursul baionetelor germane. Nici eu nu vreau să conspir contra regelui, dar poate că ar fi posibil ca, pe o cale corectă, să ajungem la țintă. Am fost convins că d-voastră, d-le arhiepiscop, ați avut înainte de război o influență în viața politică și acum sper că puteți face un mare serviciu patriei noastre!

Sensul scurt al acestei discuții lungi este: germanii cei răi ne cotropesc și ne iau totul — din păcate, numai pe rege și dinastia nu! Acest serviciu să ni-l facă Austria, în colaborare cu arhiepiscopul! Afară de asta, să ne oblăduiască cu un arhiduce. Încheierea păcii se va amîna pînă la perfectarea acestei afaceri!

Discuția cu ministrul Arion mi-a făcut o impresie foarte rea! Cele auzite m-au frămîntat pînă ce am ajuns la sala Tomis, unde erau invitați toți preoții diecezani și cei de campanie, spre a participa la o reuniune plăcută. Au sosit aproape toți, petrecînd clipe frumoase. Maestrul de muzică Kessler și orchestra lui au executat muzică clasică românească foarte interesantă. Dar asta nu a putut alunga proasta impresie provocată de discuția cu Arion! ■

(Va urma)

• CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ •

AVATARURILE UNUI MANUSCRIS

Șahname, creație a poetului Firdousi (c. 934-c. 1025) — capodoperă a literaturii iraniene medievale, în care se prezintă istoria regilor Persiei din vremurile mitice și pînă la căderea Imperiului sasanid, în sec. VII e.n. — a avut mai multe copii manuscrise. Una dintre acestea a fost realizată din porunca șahului Tahmasp (1524-1576) pentru a fi oferită în dar sultanului otoman Süleymân I (1520-1566). Manuscrisul a fost păstrat cu mare grijă în Imperiul otoman. În anul 1903 a ajuns în posesia baronului Edmond de Rotschild, de la care a trecut în păstrarea Bibliotecii Houghton de la Harvard — aceeași în care prof. dr. Virgil Cândea a descoperit manuscrisul *Istoriei Imperiului otoman*, operă a principelui român Dimitrie Cantemir.

Începînd din 1962, au fost expuse cu diverse prilejuri pagini cu miniaturi rupte din exemplarul *Șahname* menționat. Apoi, multe dintre cele 258 file cu miniaturi — manuscrisul avea în total 759 pagini — au fost vîndute la licitații. Cei ce au procedat la desprinderea foilor respective și vinderea lor separată au dat dovadă de o totală lipsă de înțelegere față de arta miniaturii orientale. Manuscrisul fusese conceput de Dost Muhammad, un mare caligraf și pictor, ca o unitate deplină între paginile cu text caligrafiat și cele cu miniaturi. Imaginile erau așezate în așa fel, încît să formeze un diptic. În miniaturi erau introduse inserturi frumos caligrafiate ce adăugau sensuri în plus, reflectînd textul din pagină într-o manieră metaforică. Distrugerea suferită de acest manuscris este comparată de Souren Melikian — autoarea unei note publicate în ziarul *International Herald Tribune* — cu măcelărirea unor picturi chinezești pe sul de mătase, tăiate în așa fel încît să încapă într-un loc anume pe perete.

PROF. DR. JEAN NOUZILLE:

„SACRIFICIUL VIEȚII LOR PENTRU UNITATEA STATULUI ROMÂN"

Manifestările organizate de Institutul de istorie și teorie militară și Comisia română de istorie militară, sub patronajul Ministerului apărării naționale, cu prilejul aniversării a 75 de ani de la declanșarea războiului de reîntregire a României, ne-au oferit bucuria reîntîlnirii cu domnul colonel (în retragere) dr. Jean Nouzille, profesor la Universitatea din Strasbourg (Franța). Născut în urmă cu 65 de ani la Bourg-en-Bresse (Ain), diplomat în istorie militară și științe politice, consacrat cu o excelentă teză de doctorat despre Prințul Eugeniu de Savoia și problemele frontierelor militare austriece în 1699-1739, **profesorul Nouzille este un specialist recunoscut în istoria Europei centrale și de sud-est (secolele XVI-XX); în același timp el este un pasionat cunoscător și cercetător al istoriei românești. Un rezultat excepțional al studiilor sale asupra fenomenelor românești este o lucrare pregătită și redactată cu migală și profunzime științifică dedicată soartei prizonierilor români de război internați de germani în Alsacia și Lorena în anii 1917-1918** (Le calvaire des prisonniers de guerre roumains en Alsace et en Lorraine en 1917-1918, **Editions Militaires, Bucarest, 1991), lansată la Paris, la jumătatea lunii august 1991, în cadrul unor solemnități ce au venit să sublinieze peste timp atenția guvernului, armatei și națiunii franceze față de sora latină din răsărit, România. Colonelul Jean Nouzille a acceptat cu multă plăcere să răspundă întrebărilor revistei** Magazin istoric.

— Stimate domnule profesor v-am ruga să ne spuneți care au fost premisele și ideea centrală care v-au condus la scrierea acestei lucrări, care, după cum ați putut constata, se bucură de mare succes în țara noastră?

— Aș vrea să subliniez că prezența pe teritoriul Franței a cimitirelor militare românești, ca și întîlnirea fericită cu domnul Virgil Cândea, în anul 1983, au fost determinate și m-au condus la cercetarea cauzelor pentru care soldații români muriseră în Alsacia și Lorena în anii 1917-1918. Iar atunci cînd, după investigații în arhivele franceze și numeroase lecturi de specialitate, ca și în urma strîngerii unor mărturii locale, am descoperit în ce condiții decedaseră prizonierii, m-am decis să perpetuez amintirea acestor soldați, care făcuseră sacrificiul vieților pentru a realiza unitatea statului român. Într-adevăr, soarta lor a fost un calvar, deoarece, în pofida convențiilor internaționale, în special a celor semnate la încheierea celei de a doua conferințe de la Haga din 1907, prizonierii de război români internați în Alsacia și Lorena în anii 1917-1918 au fost victime ale unui genocid. O comparație indică, de exemplu, că numărul total al prizonierilor de război belgieni decedați în patru ani în lagărele germane corespunde aceluia al prizonierilor de război români decedați în Alsacia și Lorena în numai patru luni.

— Felicitîndu-vă din toată inima pentru ineditul și exemplarul dvs. efort științific, am dori să ne spuneți, domnule profesor, care este stadiul relațiilor dvs. cu istoricii români, ca și perspectivele imediate?

— Interesîndu-mă în special de studierea istoriei Europei sud-estice, întrețin de cîțiva ani buni relații fructuoase cu istoricii români, îndeosebi cu cei militari, pe care i-am întîlnit deseori în trecut, iar de curînd la colocviul de la Zürich din august 1991. Aș vrea să remarc că eu contez mult pe continuarea acestor relații, aprofundîndu-mi cunoștințele și totodată făcînd mai bine cunoscută în Franța istoria României, prietena tradițională a Franței.

A consemnat:
Dumitru PREDA

PAGINI DE VIAŢĂ (II)

ARTUR GOROVEI

După ce în 1886-1887 urmase un an cursurile Facultăţii de drept din Bucureşti, Artur Gorovei (1864-1951), autorul jurnalului inedit din care continuăm să publicăm noi fragmente, în 1887 s-a transferat la Iaşi.

A continuat să frecventeze cercul intelectualilor socialişti. Captivat de cercetările istorice, de mărturiile trecutului nostru îndepărtat, s-a ocupat cu stringerea şi valorificarea unor documente, alcătuindu-şi o colecţie personală cu astfel de materiale istorice care, cu timpul, s-a îmbogăţit considerabil. A colaborat, de asemenea, cu cronici literare sau creaţii proprii (poezii) la publicaţiile vremii — între care Românul lui C.A. Rosetti — semnînd cu pseudonimul Ago.

Din caietele sale de însemnări inedite aflate la Biblioteca Academiei prezentăm, în continuare alte fragmente. Cum am precizat la episodul anterior, pentru cursivitatea lecturii nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile în text. Am păstrat particularităţile stilistice ale autorului, inclusiv unele regionalisme. Datele sînt pe stil vechi. Titlul, notele de subsol şi intervenţiile explicative din paranteze drepte ne aparţin.

I. L.

1887. Iaşi

3 decembrie. Faci parte din un partid cînd te duci la întrunirile lui. Şi joia trecută [26 noiembrie] am fost la această întrunire.

Anton C. Bacalbaşa[1] venise din Bucureşti şi asista la această întrunire.

S-a discutat ceva din vechea istorie a *Manifestului*[2]. S-a discutat chestiunea cu cine trebuie să fie partidul socialist sau al muncitorilor în viitoarele alegeri: cu liberalii sau cu conservatorii?

4 decembrie. Astăzi am ascultat întîia prelegere a lui Mârzescu de drept civil. Face frumos curs. Cele două ceasuri cît a vorbit el şi am luat note, note foarte bune şi exacte, au fost o plăcere, au trecut aşa de repede că nici nu mi-am dat seama.

5 decembrie. Mă gospodăresc. Mi-am cumpărat un ceainic; e industrie naţională, fabricat în tîrguşorul Colentina şi l-am plătit 30 de bani; ieftin, ca un ceainic de lut. Am mai cumpărat o ulcică şi un ibric, aşa că am putut să-mi fac un ceai.

9 decembrie. Seara cînd m-am dus la spital la moşu, mi-a spus că ţăranii au ucis pe un vechil al unei d-ne Scorţescu, că aceasta s-a baricadat cu copiii în casă şi numai astfel a putut scăpa şi ea neatinsă şi că [Ion] Nădejde[3] e acuzat ca urzitor al acestora.

Am rîs, bineînţeles, dar un om care crede tot ce aude nu poate decît să dea crezare acestor bîrfeli. Dacă ar cunoaşte pe Nădejde cu ideile lui cu tot, nu ar sta la îndoială chiar dacă a putut sau nu să-i treacă prin minte astfel de bazaconii.

10 decembrie. Căutam, de pe acuma chiar, un subiect pentru teza de licenţă în drept ce va trebui să o susţin şi eu cîndva, dar căutam un subiect aşa, ca să pot face şi eu ceva original, bunăoară să răsfoiesc prin trecutul nostru istoric, pe care mai cu deosebire tezele pentru licenţa în drept îl lasă cu desăvîrşire în uitare. În sfîrşit, astăzi mi-am găsit acel subiect: e important, e frumos şi dacă mă voi pune de pe acuma serios pe lucru pot să fac ceva. E vorba de proprietate. Partea mea originală ăr fi: *Istoria proprietăţii la români.* Studiul e foarte greu, dar ar fi şi foarte meritoriu.

Pentru partea istorică privitoare la proprietatea în România îmi va trebui multă vreme ca să cetesc documente şi izvoare istorice. Dar trebuie făcut tot şi fără multă întîrziere. De Crăciun va trebui să iau la cercetat cronicile şi încetul, măcar cîte un ceas pe zi, să întrebuinţez pentru cercetări.

13 decembrie. Chestiunea proprietăţii începe a mă pasiona. Ieri am cetit patru ceasuri la bibliotecă; am cetit *La théorie de la propriété* a lui Proudhon[4].

Astăzi am fost la Morţun[5], am luat de la el cartea lui La-

---

[1] Anton Bacalbaşa (1865-1899), scriitor român, militant socialist. Împreună cu I.L. Caragiale a scos revista *Moftul român (Magazin istoric*, nr. 2/1976).

[2] Se referă la *Manifestul Partidului comunist*, lucrarea lui K. Marx şi Fr. Engels.

[3] *Magazin istoric*, nr. 12/1979.

[4] Pierre Joseph Proudhon (1809-1865), filosof şi economist francez, unul dintre precursorii sociologiei; exponent al socialismului mic-burghez, a militat pentru întărirea şi generalizarea micii proprietăţi.

[5] V.G. Morţun (1860-1919), ziarist şi om politic, primul deputat socialist în Parlament (1888); membru în conducerea P.S.D.M.R., în 1899 a trecut în Partidul Liberal.

veleye[1] *De la propriété.*

15 decembrie. Am fost ieri la Beldiceanu[2] ca să-l consult în o chestiune de arheologie care se leagă cu studiul meu, adică dacă antichităţile descoperite de el la Cucuteni şi Rădăşeni dau oarecare indicii că aparţin aceluiaşi popor care locuia în acelaşi timp în Rusia, Polonia, Transilvania şi ţările învecinate. Nu samănă unele cu altele, mi-a spus el, ci samănă tocmai cu cele aflate de Schliemann la Tirynth şi la Mikena şi că după dînsul acele antichităţi ar aparţine geto-dacilor.

Beldiceanu mi-a propus să fac parte din Societatea de istorie şi arheologie care e să se fundeze şi din care fac deja parte ca fundatori Buţureanu, Gruber, Diamandi şi el. Am primit cu cea mai mare mulţumire şi a rămas ca duminică să se întîlnească el cu ceilalţi. Mi-a mai propus să ceară societăţii de medici şi naturalişti să mă primească membru şi era să mă propuie chiar ieri sara cînd aveau o întrunire. Voi vedea ce voi face.

[1] Emile Louis Victor de Laveleye (1822-1892), economist şi publicist belgian.

[2] Nicolae Beldiceanu (1844-1896), profesor secundar, arheolog, membru onorific al Academiei din Berlin, a studiat antichităţile din Moldova, în special pe cele de la Cucuteni.

1888

17 ianuar. Astăzi la orele 10 1/2 dimineaţa am trecut primul examen de drept: materia dreptul penal. Mă aşteptam să mi se puie vreo chestiune controversată cu care mă ocupasem atîta vreme şi în schimb m-a învîrtit în cîteva definiţiuni şi clasificaţiuni de delicte. Am ieşit bine, am obţinut 27 de puncte. Comisiunea era compusă din [Grigore] Tocilescu, Urechiă şi Missir[3].

19 ianuar. Peste zi am fost la bibliotecă unde am răsfoit ziarul *Traian*[4], în care-mi spunea Gruber că pot găsi un studiu al lui Hîjdău [Hasdeu] intitulat *Agricultura la români*, care să-mi poată folosi la studiul meu asupra proprietăţii la români. Nu am găsit acel studiu, nici altceva în *Traian*.

Pe la 4 1/2 a venit la mine Beldiceanu. I-am dat inscripţiile ce am scos de la Rîşca[5]. Pietrele de mormînt poartă data — una 1568, alta 1596 şi a treia 1601. Sînt slavone.

Mi-a spus mai multe despre *Contemporanul*. Despre Morţun nu prea are bune idei; îl consideră cam lipsit de gustul estetic. Nu pot să mă pronunţ încă, dar am observat că acum doi ani, cînd i-am dat o mică poezie pentru *Contemporanul*, el a găsit-o bună şi voia să o cetiască şi celorlalţi care mai erau acolo. A arătat-o şi lui I. Nădejde şi îndată a căutat să mă convingă că e prea „à la Alecsandri" şi nu trebuie publicată.

Am pus la cale cu Beldiceanu excursiunile arheologice ce vom face în vara aceasta.

Am primit o telegramă de la tata, cerîndu-mi să fiu negreşit la 21 în Folticeni. Mîine dimineaţă plec. Ce însemnează această chemare grabnică? Ştiu că e vorba de alegeri, dar eu votez tocmai la 25.

Folticeni, 21 ianuar. Frigurile electorale au început. Pentru aceasta am fost şi eu chemat în Folticeni. Liteanu e aici şi lucrează de mai multe zile. Dă vizite în toate părţile, pînă şi la brînzarul Sîrghiuţă. Pe Stoicescu, un biet cenuşar de la Prefectură, l-a întîlnit la noi în cerdac şi i-a dat mîna. Proclamă într-una principiile — dacă principii se pot numi — Partidului Liberal. C.M. Kogălni-

[3] Petre Missir (1856-1929), jurist şi om politic român; profesor de drept la Iaşi şi Bucureşti, membru de onoare al Academiei Române.

[4] Ziar politic şi literar, scos de B.P. Hasdeu şi care a apărut de trei ori pe săptămînă între 16 aprilie 1869 şi 14 februarie 1870.

[5] Localitate în judeţul Suceava, unde se află o ctitorie a lui Petru Rareş din 1542.

ceanu[1], cel care a scris despre Dragoș și Bogdan, e de asemenea aici, doar e candidatul guvernului la colegiul al treilea. Dă și el vizite în toate părțile. Se scoboară boierii de la înălțimea lor pînă la acei pe care, după ce alegerile vor trece, îi vor considera iar în micimea lor.

S-ar părea curioasă trecerea unei boierimi din ai conservatorilor în o partidă liberală. Dar lucrul mai lămurit devine mai priceput.

Partidul Conservator, așa cum era odinioară, azi nu mai este, e mort. Partidul Liberal de odinioară a dispărut. Aceasta e un fapt necesitat de mersul firesc al lucrurilor. Astăzi locul conservatorilor l-au ocupat cei ce se numesc liberali și liberalii de altă dată sînt radicalii și socialiștii de astăzi.

Să ne înțelegem. Cînd reformele aduse de liberali nu erau încă îndeplinite, pe cînd numai se discutau, conservatorii țipau contra lor, voiau să conserve neatinse cele apucate de dînșii: privilegiile, boieriile etc. Liberalii deci vroiau să meargă înainte, conservatorii voiau să rămîie pe loc. Astăzi liberalii vor să conserve starea adusă de dînșii, contra cererii radicalilor și socialiștilor care găsesc — și pe drept cuvînt — că această stare nu mai este corespunzătoare cu trebuințele timpului și vor, prin urmare, să meargă înainte.

Ce rezultă din toate acestea?

Rezultă că vechii conservatori nu mai au rațiune de a fi, căci tind către o stare socială anterioară acesteia în care ne găsim și care, chiar aceasta, e găsită neîndestulătoare cu cerințele timpului.

Și cînd, dar, conservatorii de odinioară sînt șterși prin mersul lucrurilor din rîndul unor partide politice, ce le mai rămîne lor să facă? Nimic, decît să se înregimenteze în Partidul Liberal de astăzi. În acest partid staționar, potrivnic progresului, își găsesc ei, conservatorii, întrupate ideile lor.

Pentru radicali și socialiști e indiferent a zice liberal sau conservator. Aceștia, pentru dînșii, e una și aceeași. E aceeași castă formată din triburi cu nume deosebite, cu interese simile [similare] și deopotrivă de vrăjmașe intereselor celor dintîi. Aceste două își vor da mîna, se vor înfrăți cînd va fi vorba să ne împiedice pe noi în mersul ce am apucat, cînd vor vedea primejdia ce-i amenință.

Deci, un partid conservator, așa precum era odată, azi nu mai există, fiindcă nu poate exista și locul lor l-au luat liberalii.

În ziua cînd pentru întîia oară partidul radical sau socialist a dat semn de viață, a trebuit să se zică conservatorilor: finis!

24 ianuar, Folticeni. De dimineață m-a sculat Eugeniu Teodorini cu care am plecat spre primărie unde se făcea alegerea de deputați în colegiul al doilea. Sorții m-au ales unul din secretari. Am lucrat toată ziua.

Am fost la o crîșmă unde erau delegații pentru colegiul al treilea, din Cîrsteşti și Mirosloveşti. Deși Eugeniu încerca să susție candidaturile oficiale, am vorbit puțin oamenilor sfătuindu-i să-și aleagă dintre ai lor. Polițaiul mă spiona; a intrat chiar în casă. Nu am lungit mai mult, fiindcă simțeam că mă ia curentul la vale și aș fi putut să le vorbesc lucruri care să nu fie pe plac celor interesați a fi aleși.

Mihail Kolgălniceanu a venit astăzi în Folticeni și e în gazdă la Christodor. Nu l-am văzut încă (sînt 12 1/2 noaptea). Mi s-a spus că-și aduce aminte că, pe cînd era de 4 ani, a fost cu tată-său la bunul meu, Ioan Gorovei. Tatăl său era surgunit și la acest bun al meu a fost găzduit cîtva timp. Mai spunea tatei — cel puțin așa am aflat — că-i informat că are un băiat foarte bun, un exemplu de băiat și că dorește să-l cunoască. Bineînțeles acesta sînt eu.

25 ianuar, Folticeni. Am făcut cunoștința lui Mihail Kogălniceanu. Mi-a făcut o prea frumoasă impresie. E un adevărat democrat. A venit aici ca să susție candidatura fiului său, Constantin, care a și fost ales la al treilea colegiu. Candidații socialiști și-au retras candidaturile. V.G. Morțun s-a ales la Roman în al doilea și G. Panu, tot socialist, dar mai moderat, s-a ales la Iași. În Cameră, poate, amîndoi vor fi alături.

Cu Liteanu și Eugeniu am fost la Gheorghian, ministru de lucrări publice, care astăzi a sosit. Iată-mă vîrît și eu în politică.

Cu C. Kogălniceanu am vorbit în astă seară cîte ceva din istorie și arheologie. I-am spus despre albumul arheologic ce am de gînd să lucrez și mi-a făgăduit să mă ajute în această lucrare, să lucrăm amîndoi. I-am dat ceva lămuriri asupra Baiei, despre vechimea bisericii din grădină, vorbindu-i despre un document care pomenește de mormîntul Margaretei, soția lui Alexandru cel Bun, înmormîntată acolo în 1410.

Mi-a făgăduit ca îndată ce va ajunge în București să-mi trimeată lucrarea lui despre *Bogdan și Dragoș*, iar cînd va mai veni în Iași, va veni să mă vadă.

30 ianuar, Iași. La Beldiceanu am stat 4 ceasuri. Am vorbit în tot acest timp numai arheologie. Pe Melchisedec[2] l-a prins cu prostii în studiul ce publică el în revista lui Tocilescu asupra mănăstirilor din Bucovina. Comite cele mai mari greșeli în copierea și traducerea inscripțiunilor.

14 fabruarie. Astăzi avem întrunirea pentru înființarea Societății de antropologie, arheologie și istorie în cancelarea liceului [Liceului internat]. Joi, 11, a fost prima întrunire pregătitoare la care am fost numai trei: Buțureanu, Beldiceanu și eu. Am iscălit proiectul de statute și am făcut formularul invitațiilor. Buțureanu a cetit o dare de seamă asupra Cucuteni-

[1] Constantin M. Kogălniceanu (1855-1938), istoric român, fiul cel mai mare al lui Mihail Kogălniceanu (*Magazin istoric*, nr. 8/1986).

[2] Episcopul Melchisedec (Mihai Ștefănescu, 1823-1892), episcop al Dunării de Jos, membru al Academiei Române, editor de documente.

lor, scrisă în franţuzeşte.

Nu s-a făcut nimic cu societatea. La întrunirea de la Liceu s-a făcut o propunere ca să se unească această societate proiectată cu societatea de medici şi naturalişti. Întîmplîndu-se aceasta, desigur că nu voi mai încăpea şi eu acolo.

consul în Egipt şi astfel să se ocupe de arheologia Egiptului — egiptologia. În acea scrisoare Hutten îi raportează lui Beldiceanu dispoziţiunile lui Lentsch ca să fie primit Beldiceanu în „Antropologische Geselschaft" din Berlin. Lentisch îl numeşte: singurul competent în România în ma-

lecţiile mele, cu timpul, vor ajunge din cele mai frumoase din ţara românească.

Cu Beldiceanu lucrez de asemenea. Din discuţiile cu dînsul, din biblioteca lui, cîştig în această frumoasă ramură a ştiinţei, arheologia.

20 mart. Am intrat în lupta socialistă pe faţă. Am fost la

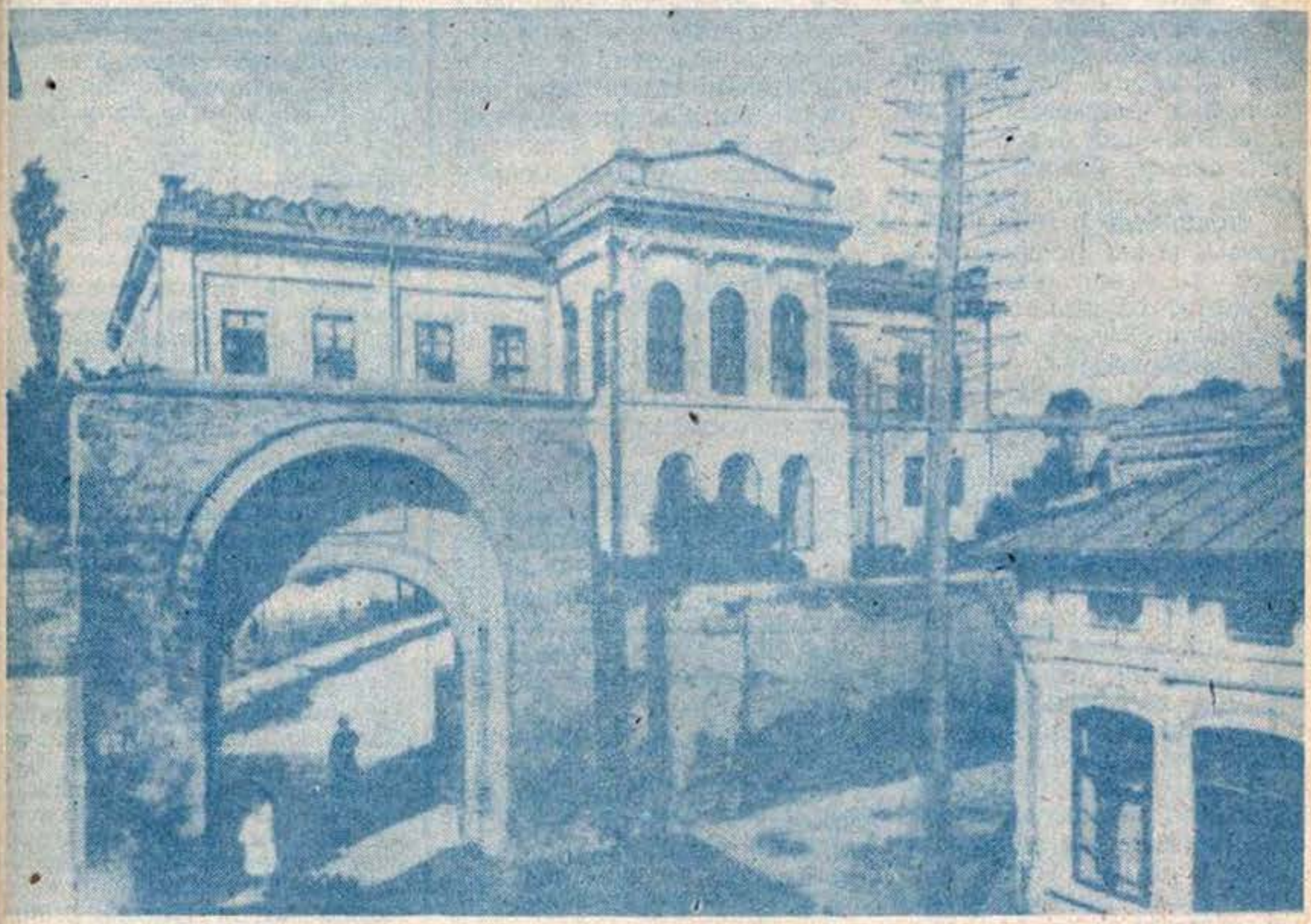

Facultatea de medicină din Iaşi, la începutul veacului nostru

În. p. 55: *satul Broşteni, jud. Suceava*

După împrăştierea de la întrunire, m-am dus cu Beldiceanu pe la Buţureanu. Din colecţiunea acestuia de documente am luat vreo 30 pentru a le ceti şi ca să-i fac şi lui cîte o transcriere cu latine de pe fiecare.

20 februarie. Astăzi sînt în al douăzeci şi cincilea an al vieţii mele. Ieri am trecut pragul.

23 februarie. Ieri sara a fost Beldiceanu la mine şi mi-a arătat o scrisoare de la Paul Hutten, student din Berlin, care face diplomatica, dar în acelaşi timp se ocupă cu arheologia şi speră să fie numit

terie de arheologie.

2 mart. Arheologia îmi consumă tot timpul ce-mi rămîne de la Universitate şi de la Sf. Spiridon[1]. Lucrez întruna. Colecţiile mi se măresc în fiecare zi. Am documente frumoase în original şi la copiare de documente lucrez necontenit. Monede am pînă acum peste 40. Din săpăturile ce sper să fac în curînd, cred să scot idoli, vase şi alte [piese] româneşti, aşa că co-

cercul muncitorilor. Venise Morţun de la Bucureşti. A făcut istoricul samavolniciilor de stradă de la 14 mart.[2] şi ne-a adus vestea despre căderea guvernului I.C. Brătianu. Am condus pe Morţun la gară. Eram vreo douăzeci şi cinci de socialişti, cu Nădejde în frunte. I-am făcut un fel de manifestaţie. I-am spus lui Morţun să ceară guvernu-

[1] La 1 februarie 1888, A. Gorovei a fost angajat la „Sf. Spiridon" ca „ataşat la serviciul comptabilităţii, cu diurnă de 120 lei pe lună".

[2] În 14-15 martie 1888, în Capitală au avut loc acţiuni de protest ale „Opoziţiei unite" şi ale altor grupări politice împotriva guvernării autoritare a lui I.C. Brătianu. În urma acestora, la 19 martie, guvernul Brătianu şi-a dat demisia.

lui a se plăti țăranilor care au fost expropriați pentru facerea liniei [ferate] Folticeni-Dolhasca.

În astă seară întrunire.

25 mart. E abia un ceas de cînd am venit de la Cîrsteşti. Am fost la vînat. Am plecat ieri pe la 6 ceasuri trecute cu Şoldănescu şi cu Ţurcanovici în o trăsură cu un cal şi la 8 am ajuns la Radu, „decanul pescarilor" din Cîrsteşti, precum îi spune Şoldănescu. Drumul a fost vesel. Eu, ca totdeauna, mai puţin limbut decît ceilalţi. Tocmai citisem *Idiotul*, excentricul roman al lui Dostoïewsky [F.M. Dostoievski] şi îmi închipuiam că merg cu Leon Muichkine [Mîşkin] în căutarea Nastasiei Philipovna. Trăiam cu lumea lui Dostoïewsky.

Puţin după sosirea noastră ne ajung Burlă, Cujbă şi comicul Dimitrescu, actor şi profesor de gimnastică.

5 april. Răscoala ţăranilor din Muntenia se întinde.

15 mai. Lucreţia Teodorini mi-a tras o răfuială strașnică. A devenit o socialistă înfocată. Îmi spunea că era s-o deie afară din şcoală, că nu are voie să vorbească decît cu Constanţa Burada, de asemenea socialistă.

21 mai. Ceasornicul de la „Sf. Spiridon" bate patru ceasuri jumătate de dimineaţă. Chiar acum am venit de la Beldiceanu. Toată noaptea am petrecut-o într-o poezie. Gruber, Gheorghiu şi mai cu samă Beldiceanu au cetit din poeziile lor.

4 iunie. Sînt 7 fără un sfert dimineaţa. Acuma am venit de la Copou. De cu seară am avut serata literară la Beldiceanu. A fost şi Creangă şi a cetit o parte inedită din *Amintiri*[1].

[1] În lucrarea sa memorialistică *Alte vremuri. Amintiri literare*, Fălticeni, 1930, A. Gorovei notează următoarele în legătură cu prezenţa lui Creangă la cercul literar al lui N. Beldiceanu: „La întrunirile noastre se ceteau *Poveştile* şi *Amintirile* lui Creangă, nimeni însă parcă n-ar fi ştiut că omul acesta trăieşte în Iaşi, uitat de vechii lui admiratori de la «Junimea». Gruber numai şi-a pus în minte să scoată pe Creangă din sihăstria lui, să-l aducă în mijlocul nostru, ca poate să-l îndemne mediul să mai scrie ceva. Şi a izbutit numai pe jumătate... Ion Creangă ne-a cetit în casa lui Beldiceanu partea inedită încă din *Amintiri*. Au fost un delir manifestaţiile noastre de veselie, de mulţămire, că în cercul nostru aveam un maestru. N-aş putea să spun cum s-a făcut că am legat oarecare prietenie cu Creangă. Mă duceam la bojdeuca lui, stăteam împreună în cerdacul din dos, cu privirea spre dealul Ciricului, cerdac în care-şi petrecuse o parte din viaţă cu marele său prieten Eminescu... Dacă cercul nostru literar n-a făcut decît atîta ispravă, să reverse cîteva clipe de mulţămire în sufletul amărît al lui Creangă, tot merită să se ştie cît de puţin despre existenţa lui".

[2] Gr. G. Gheorghiu (1869-1957), profesor ieşean, socialist (vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1981).

1889

1 mart. De cînd am venit în Iaşi mai mult literatura îmi vîjîie prin cap. Cercul literar [de la N. Beldiceanu], început vara trecută, s-a reconstituit şi merge înainte.

4 mart. Persecuţiile contra socialiştilor au început pe toată linia. Pe Veniamin l-au luat în armată; pe Gheorghiu[2] l-au dat afară; pe Pastia l-au trimes la Bagdad; pe Petrovici îl silesc să vorbească mîine în contra lui însuşi; pe G. Vasiliu l-a luat în armată; în fine, tot ce-i socialist e persecutat vrăjmăşeşte.

Oamenii se vor pierde, dar ideea?

Sînt mizerabili aceşti conservatori. Tot era mai bine în timpul liberalilor.

Aş vrea să văd ce persecuţii vor găsi pentru Gh. Diamandi, socialist, dar din sîngele lor?

În astă seară am luat foi pentru examen de drept constituţional de la Urechiă. Pe cînd mă îmbrăcam, în antret o fată a lui vine pînă la uşă, se uită la mine, mă priveşte mult şi apoi îmi zice: „Domnule Gorovei, d-ta eşti Artur?".

— Eu sînt, îi răspunsei scurt.

Apoi, după o pauză, îmi spuse:

— Am văzut nişte poezii ce ai publicat în o revistă literară, şi începu a zîmbi la mine.

I-am zîmbit şi eu, apoi i-am zis sara bună şi am plecat. Era curioasă fata ca să vadă pe cineva care scrie poezii. În fine, şi-a îndeplinit curiozitatea. ■

(Va urma)

Istorie la Pas de Calais

Multă vreme traversarea Canalului Mînecii a fost asociată exclusiv unor scopuri războinice: Hastings (1066), unde Wilhelm I, ducele Normandiei şi viitorul William I, l-a învins pe Harold II, ultimul rege anglo-saxon; cîmpia „Cortului de aur" (1520), unde s-au întîlnit Francisc I şi Henric VIII, în vederea încheierii unei alianţe împotriva lui Carol Quintul; Boulogne-sur-Mer, unde între 1803 şi 1805 Napoleon Bonaparte a amenajat o mare tabără militară şi a echipat o flotă pentru o posibilă debarcare în Anglia.

Tunelul subacvatic de sub Canalul Mînecii sau Eurotunelul, cum i se spune în presa occidentală, prevăzut a fi inaugurat în 1993, este însă o iniţiativă eminamente paşnică. El reprezintă realizarea unui vechi vis al celor două popoare. În 1798, pentru prima oară, inginerul francez de mine Albert Mathiez i-a propus lui Napoleon planul unei asemenea construcţii. Expediţia din Egipt, din 1798-1799, l-a „sustras" însă pe belicosul suveran de la idee, ce i se păruse de altfel ispititoare.

1856. Din nou un inginer francez, de data aceasta Thomas de Gamonde, propune un plan de tunel tot unui Napoleon, de data aceasta Napoleon III. Împăratul se arată foarte interesat. În acelaşi timp, ţara de pe partea cealaltă a strîmtorii, Anglia, este şi ea preocupată de acelaşi proiect. Regina Victoria şi soţul ei prinţul Albert manifestă o atitudine binevoitoare. Inginerul de Gamonde este în al nouălea cer. Dar abia în 1882, pe coasta britanică se sapă cîteva sute de metri, iar pe cea franceză 1700 metri. Şi temerara construcţie se opreşte. De ce? Aici începe istoria secretă a blocării curajosului demers tehnic. Camera Comunelor dă aviz nefavorabil continuării lucrărilor. Este opinia militarilor. Şi ea are cîştig de cauză.

Abia în 1955, ministrul britanic al apărării de atunci, Harold MacMillan, îndrăzneşte să sfideze decizia Camerei Comunelor, din urmă cu 73 ani. În 1957 se formează un grup ştiinţific mixt franco-britanic pentru studierea posibilităţilor de construcţie a tunelului, grup care, şase ani mai tîrziu, prezintă presei concluziile favorabile ale experţilor săi. Şi, de atunci vor trece... 30 ani pînă în momentul inaugurării din 1993.

Mulţi îl consideră pe John Milton cel mai mare poet al Angliei, deşi, în afara cercurilor de amatori de literatură engleză, numele său e mai puţin cunoscut decît al lui Shakespeare, drept care superlativul ar putea să contrarieze. E adevărat că versurile marelui Will au servit mai ales ca veşmînt operelor dramatice, în schimb sonetele sale rămîn, în planul poeziei pure, o concurenţă de temut pentru oricare din liricii lumii. Milton acumulează însă puncte la capitolul intensităţii mesajului operei: a fost printre cei mai mari poeţi-cetăţeni, mag al destinului obştii, rebel pentru o cauză dreaptă. Angajarea gîndului şi faptei în lupta pentru libertatea poporului englez, el a transfigurat-o în simboluri poetice universal umane. Ca şi în cazul Divinei Comedii, cu care opera lui Milton este ades comparată, dimensiunile ei umane şi divine, pămînteşti şi cosmice nu se pot despărţi.

AREOPAGITICA;

A

SPEECH

OF

Mr. JOHN MILTON

For the Liberty of VNLICENC'D PRINTING,

To the PARLAMENT of ENGLAND.

Τὐλαίθερον δ' ἐκεῖνο, εἰ πιθὰς πολὺ
Χρηστὸν π βλαδμὲ εἰς μίσον φίρειν, ἔχαν.
Καὶ ζαῦθ' ὁ χρήζων, λαμπρὸς ἐὼ, ὁ μὲ θέλων,
Σιγᾷ, π τύπον ἔζιν ἐπὶ πλεῖον πολύ;
Euripid, Hicetid.

This is true Liberty when free born men
Having to advise the public may speak free,
Which he who can, and will, deserv's high praise,
Who neither can nor will, may hold his peace;
What can be juster in a State then this?
Euripid. Hicetid.

LONDON,
Printed in the Yeare, 1644.

JOHN MILTON, POETUL REBEL

CAMIL MUREŞANU

John Milton s-a născut la 9 decembrie 1608 la Londra, pe Bread Street, într-o casă cu herbul „La vulturul cu aripile întinse" (The Spread Eagle), nu departe de biserica St. Paul. Tatăl său era un soi de notar şi agent imobiliar, profesiuni în care intrase de nevoie, întrucît fusese dezmoştenit în urma convertirii sale de la catolicism la anglicanism. Era un om cult şi prosper în afaceri. Despre soţia lui se ştie doar că se numea Sarah Jeffreys şi că a murit în 1637.

Prima învăţătură, viitorul

poet a primit-o la școala de pe lîngă biserica St. Paul, cu un regim foarte stăruitor de muncă, inițiindu-l temeinic în limbile clasice. Nu avea nici 16 ani, cînd a atras atenția asupra-i prin versificările sale în latinește, pe teme date.

În 1625 a fost admis la Christ College din Cambridge. În primii ani petrecuți acolo nu s-a remarcat, poate și din cauza neînțelegerilor cu tutorele său[1]. A circulat o poveste, neconfirmată, după care Milton ar fi fost printre ultimii studenți de la Cambridge care au suferit o pedeapsă corporală pentru insubordonare. Sigur este că a părăsit o vreme colegiul, iar cînd a revenit, a fost încredințat unui tutore mai rezonabil.

The Lady of Christ's

Rezultatul n-a întîrziat a se arăta: Milton se distinge la studii și prin compuneri literare, în 1629 obține gradul de Bacalaureat în Arte (B.A.), iar în 1632 pe acela de licențiat *(Master)* în Arte (M.A.). Amintirile despre el spun că era un tînăr frumos, cu o grație feminină, care-i tenta pe colegi să-l numească „The Lady of Christ's". Studios, rezervat, chiar cam refractar, n-a fost prea simpatizat, dar nici n-a mai avut vreun conflict cu profesorii sau colegii.

În timpul studiilor la Cambridge și-a dezvoltat abilitatea de versificator în latinește și a compus două poeme în engleză, apreciate pînă astăzi: o odă la nașterea Domnului și alta închinată lui Shakespeare. Aceasta din urmă s-a publicat, fără numele autorului, în fruntea celei de-a doua ediții *in-folio* a operelor lui Shakespeare.

După licență, n-a continuat studiile, renunțînd la cariera ecleziastică ce i se oferise. Nu era de acord cu spiritul tot mai conservator și mai intolerant care se dezvolta în biserica anglicană, paralel cu întărirea tendințelor absolutiste ale regalității.

S-a stabilit în satul Horton, lîngă Windsor, unde tatăl său, după ce se retrăsese din afaceri, își cumpărase o proprietate. Aici a petrecut cinci ani, studiind limbi, literatură, poetică, istorie, și scriind primele sale poeme mai importante, dintre care istoria literară a reținut elegia *Lycidas*, compusă în 1637, la moartea tragică a unui prieten.

În 1638 a plecat într-o călătorie pe continent. La Paris a fost prezentat lui Hugo Grotius, vestitul teoretician al dreptului internațional, în acel moment ambasador al Suediei (!) în Franța[2]. S-a îndreptat apoi spre Italia. La Florența, în lunile august și septembrie 1638, participă la activitatea academiilor din orașul de pe Arno. În timpul următoarelor două luni petrecute la Roma are prilejul, la o serată muzicală din palatul cardinalului Francesco Barberini, să asculte pe cea mai renumită cîntăreață a epocii — Leonora Baroni — căreia i-a dedicat trei poezii în latină. La Napoli a stat puțin, revenind, prin Roma, la Florența. În apropiere, la Arcetri, l-a întîlnit pe Galilei. Milton n-avea cum bănui atunci că în bătrînul orb, persecutat și izolat, care deschisese omenirii privelиștea altor lumi, contempla o înfățișare a soartei ce avea să-l lovească și pe el. Prin Ferrara și Veneția a călătorit spre Geneva, iar de aici a pornit spre patrie, unde a ajuns în august 1639.

S-a stabilit la Londra, începînd a trăi din lecții particulare. A scris și o broșură despre educație, fără valoare deosebită[3].

În Anglia a izbucnit revoluția din 1640. Milton a aderat la cauza ei, profesînd, prin pamflete politice și religioase, idei puritane, republicane și democratice. Destinul său, ca om și ca poet, a fost de-atunci înainte hotărît de evenimentele al căror participant activ a devenit.

„A trăit — scria marele istoric Macaulay[4] — într-una din cele mai memorabile epoci, în timpul crizei decisive a marii lupte dintre Ormuzd și Ahriman[5], dintre libertate și despotism, dintre rațiune și prejudecată. Luptă ce nu se purta pentru o generație, sau pentru o singură țară. Destinul întregii omeniri stătea în aceeași cumpănă cu libertatea națiunii engleze. Atunci au fost proclamate pentru întîia dată puternicele principii, care, ulterior, și-au croit drum pînă în adîncurile pădurilor americane, au smuls Grecia din lanțurile a două mii de ani de sclavie și înjosire; care de la un capăt la altul al Europei au aprins în pieptul celor oprimați o văpaie de nestins și au făcut să tremure de spaimă genunchii opresorilor".

Milton declară că aceste evenimente l-au surprins, că a simțit întotdeauna poezia ca vocația lui adevărată și că s-a decis cu greu să părăsească „solitudinea calmă și plăcută", spre a se „îmbarca pe marea tulburată" a zgomotoaselor dispute publice. Dar datoria — a socotit el — îl chema să apere cauza țării și a libertății, lăsînd să mai aștepte poemele la care medita.

Pamflete pro divorț

Operele sale politice sînt valoroase ca documente de epocă, dar ele, cu excepția uneia, despre care vom vorbi, n-ar fi consacrat un mare scriitor. Milton a fost un polemist prea pătimaș, prea violent și lipsit de respect pentru ideile oponentului, pe care le prezenta în versiune proprie, denaturată, și le combătea apoi în această formă.

A scris mai multe broșuri despre necesitatea reformării

---

[1] „Tutore" în sensul din instituțiile de învățămînt engleze: o persoană căreia îi era încredințată supravegherea educației și instruirii unui elev sau student.

[2] Grotius era olandez; dar pe vremea aceea atît civilii cît și militarii intrau frecvent în serviciul unui stat străin *(Magazin istoric,* nr. 9/1984).

[3] Era dedicată lui Samuel Hartlib, învățatul care a introdus pe Comenius în cercurile intelectuale din Londra și a întreținut relații cu soli ai principilor Transilvaniei.

[4] *Magazin istoric,* nr. 2/1989.

[5] Zeii Binelui și Răului, în credința vechilor perși.

bisericii engleze, devenind adept al puritanismului și combătînd amestecul și rolul clerului în educație, în justiție și în viața politică. Opiniile sale religioase nu s-au sedimentat însă într-o formulă definită. O scriere descoperită și publicată abia în 1825 îi dezvăluie idei total neconformiste, mergînd pînă la apologia poligamiei și pînă la panteism. În ultima parte a vieții n-a mai frecventat nici o comunitate religioasă, retranșîndu-se într-un enigmatic individualism al credinței.

A scris și patru pamflete în favoarea divorțului, care l-au făcut suspect de erezie, pînă și în ochii puritanilor. Nu numai pentru contestarea caracterului sacramental al căsătoriei, cît mai cu seamă pentru invocarea unor motive de divorț care au fost considerate scandalos de lejere: nepotrivirea de caracter sau de concepție de viață.

Aceste idei își au sorgintea într-un episod nefericit din viața poetului. În iunie 1643 s-a căsătorit cu Mary Powell, fiica unui nobil rural din comitatul Oxford, prieten al familiei. Milton avea 34 ani împliniți, fata numai 17. La doar o lună după căsătorie, ea s-a dus în vizită la părinți, de unde a refuzat să mai revină, punîndu-și astfel soțul într-o situație penibilă. Există mărturii care acuză pe Milton de eșecul căsniciei: în pofida alesei sale culturi, despre raporturile din familie ar fi avut o concepție primitiv-autoritară, pe care tînăra soție n-a putut-o suporta. Nu este exclus însă ca ruptura să fi survenit — sau măcar să fi fost prelungită — din motive politice: familia Powell era regalistă, pe cînd Milton era un notoriu filoparlamentar. Indiferent însă de motivul real al neînțelegerii, e sigur că Milton și-a revărsat indignarea în pamfletele în favoarea divorțului. Dar n-a reușit nicidecum să determine adoptarea unei legi care să-i faciliteze obținerea lui și să-l dezlege din jenanta complicație postmatrimonială.

Politica și-a avut desigur partea ei în toată istoria aceasta, probă ar fi faptul că, după prăbușirea regalității, familia Powell, ruinată și în primejdie, a oferit lui Milton împăcarea. Poetul a acceptat cu generozitate să reprimească soția „dizidentă".

Din această căsnicie reluată s-au născut trei copii: la nașterea celui de-al patrulea, Mary și-a pierdut viața. Prin 1646-1647 lui Milton i-a murit și tatăl.

Între timp, în ianuarie 1646 publicase un volum de poezii, ce n-a prea avut succes. Și-a continuat activitatea de publicist politic: acesteia îi va fi datorat în primul rînd numirea în 1649 ca secretar pentru corespondența latină a Comitetului parlamentar de afaceri externe.

Munca de redactare a corespondenței nu i-a fost prea istovitoare. După judecarea și executarea regelui Carol I Stuart (la 30 ianuarie 1649), numeroase state de pe continent întrerupseseră legăturile cu Anglia sau le reduseseră la un minimum. Deși puțin activ, Milton deține totuși o funcție importantă, echivalentă cam cu aceea de director departamental dintr-un minister modern. Locuiește la Whitehall și se află zilnic în anturajul mai marilor republicii, inclusiv al lui Cromwell însuși.

În perioada exercitării acestei funcții, actul său cel mai răsunător a fost redactarea unei atroce justificări a execuției regelui, cunoscută sub titlul *Iconoclastul*, și a două răspunsuri la atacurile

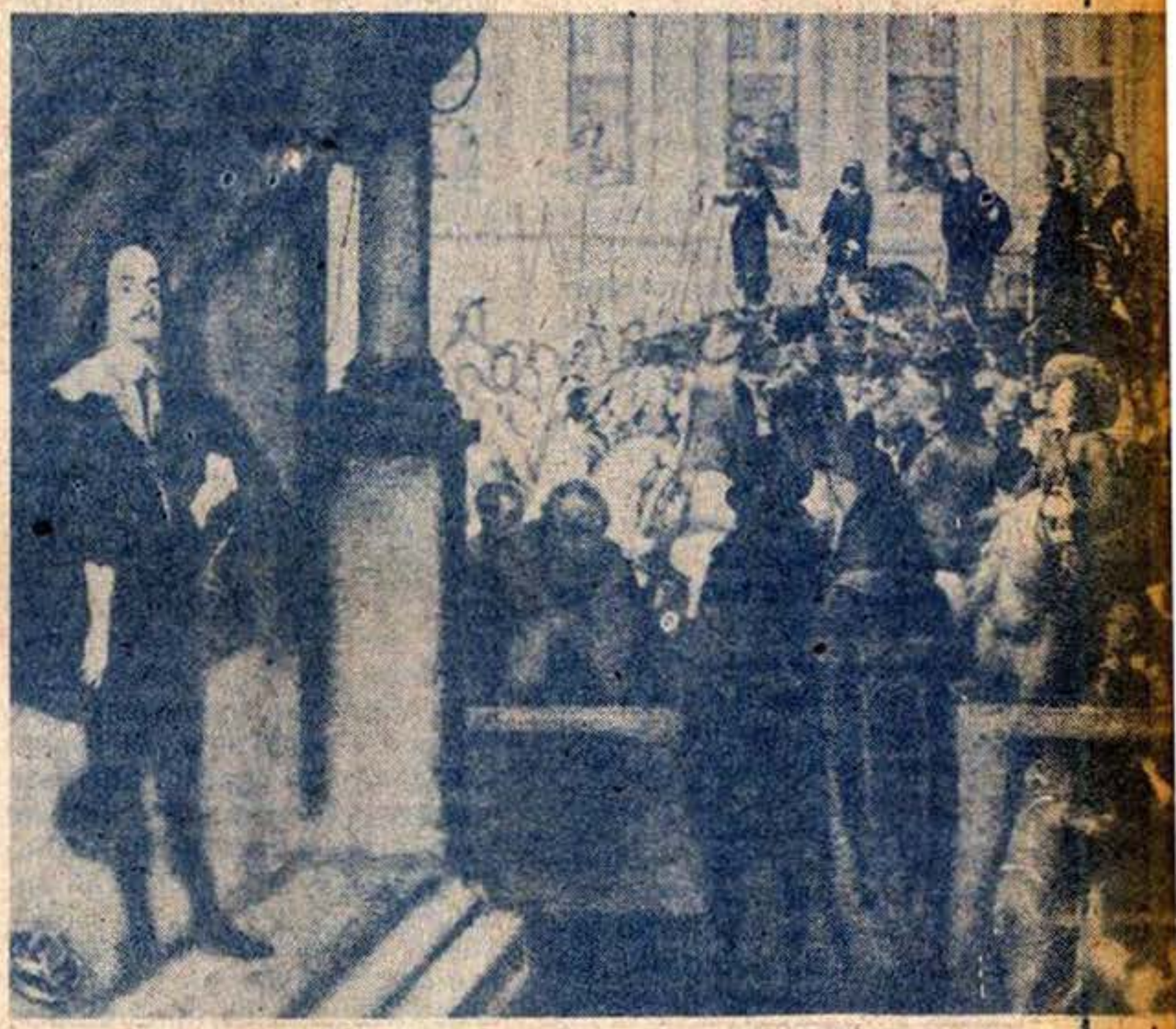

Execuția regelui Carol I Stuart, la 30 ianuarie 1649

publicate în străinătate împotriva republicii engleze: unul de către francezul Saumaise (Salmasius), celălalt de către un Pierre du Moulin. Acesta însă nu-și semnase pamfletul, astfel că el a fost atribuit din eroare lui Alexander More, profesor la Middelburg, în Olanda.

Răspunsurile lui Milton, redactate în latină, *Pro populo anglicano defensio* (În apărarea poporului englez), conțineau o apologie a actelor revoluției și ale republicii, erau violent antiregaliste și pline

de atacuri personale la adresa lui Saumaise și a nevinovatului More.

O epocă de aur pentru Iași

Anii 1651 și 1652 au fost teribili pentru Milton. I-a murit un copil, i-a murit și soția, lăsîndu-l cu trei fete, una de 6 ani, a doua de 4, iar a treia, Deborah, abia venită pe lume. Și tot acum, în preajma împlinirii vîrstei de doar 44 de ani, a orbit complet. Descrierile imprecise ale celor din jurul său n-au permis medicilor de astăzi să stabilească retrospectiv maladia de care a suferit Milton. S-a remarcat un detaliu interesant: după orbire, ochii săi nu și-au pierdut limpezimea, n-au avut fixitatea și nesiguranța, acea vagă ațintire în gol a privirii nevăzătorilor. Cine nu știa în ce stare se află nu-și putea imagina că nu vede, într-atît de frumoși, de luminoși și de mobili îi rămăseseră ochii.

A început drama — să o numim prometeică — a vieții lui Milton. O înlănțuire mai cumplită decît aceea cu care Zeus țintuise pe eroul grec de stîncile Caucazului... Marile sale opere poetice, capodopere ale literaturii engleze și universale, au țîșnit din tenebre, au fost așternute pe hîrtie sub dictarea unui orb. Dramă și miracol...

La 12 noiembrie 1656 s-a căsătorit a doua oară cu Catherine Woodcock, fiica unui ofițer. Și ea a murit însă, și tot dintr-o naștere, la 10 februarie 1658.

Sub povara tuturor adversităților, Milton continua a-și împlini vocația de poet și de luptător pentru dreptate.

El a rămas un înflăcărat aderent al republicii, chiar și atunci cînd soarta și oamenii s-au întors împotriva ei. În octombrie 1659, sub titlul *Scrisoare către un prieten, cu privire la dezbinările din republică*, Milton lansa un apel disperat la concilierea forțelor militare și politice, spre a se evita restaurarea monarhiei. În ajunul revenirii pe tron a regelui Carol II (mai 1660), a publicat apelul *Calea sigură și ușoară pentru a statornici o republică liberă și superioritatea acesteia asupra inconvenientelor și primejdiilor readucerii regalității peste această nație*. Textul cuprindea aprige ieșiri antimonarhice, dar nu din imprudența unui om izolat de lume și părăsit de fierul politic, ci ca afirmare netemătoare a neclintitei sale convingeri, cu asumarea tuturor riscurilor. O spune astfel el însuși în apelul menționat, într-o magistrală confesiune de devotament republican: „Aș fi vorbit, chiar dacă aș fi știut că vorbele mele sînt cele de pe urmă ale libertății ucise... Spusele mele aparțin cauzei care pe drept a fost numită *cea veche și bună*. Aș fi vorbit, chiar dacă aș fi știut că mă adresez doar pietrelor și copacilor. Nemaiavînd pe nimeni căruia să-i strig adevărul, aș fi strigat pămîntului cuvintele pe care locuitorii lui ticăloșiți n-ar fi vrut să le audă, aidoma profetului care-a strigat: «O, pămîntule, pămîntule, pămîntule!»" (aluzie la profetul Ieremia).

După Restaurație, Milton a fost supus de monarhiști unor violente atacuri. Împotriva lui s-a lansat un ordin de arestare și a trebuit să se ascundă: două din lucrările sale, *Iconoclastul* și *În apărarea poporului englez*, au fost arse în public de mîna călăului.

Biografii, manifestîndu-și surprinderea că a reușit să scape cu viață, atribuie faptul intervențiilor unor prieteni, fie admiratori ai talentului său, fie regaliști care beneficiaseră în timpul revoluției de ocrotirea lui Milton și înțelegeau acum să se revanșeze. Succesul intervențiilor s-a datorat, probabil, și invocării argumentului că, în starea în care se afla, poetul n-avea cum să fie periculos pentru monarhie.

După ce s-a decretat o amnistie pentru foștii revoluționari, Milton și-a putut relua viața obișnuită. A trăit modest, retras, dar primea uneori vizite și purta conversații îndelungate cu prietenii. În cursul lor se exprima însă de multe ori cu ironie tăioasă despre cele ce se petreceau în Anglia. Erau — scria Macaulay în eseul deja citat — „zilele la care nu ne putem gîndi fără să roșim, zilele servituții fără fidelitate, ale voluptății fără iubire, ale talentelor pitice și ale împovărărilor uriașe: un paradis pentru spirite reci și înguste, o epocă de aur pentru Iași, fățarnici și sclavi".

Anii Restaurației au adus lui Milton și lovituri de natură materială: a pierdut banii subscriși la împrumuturile ce fuseseră lansate de guvernul republicii; în marele incendiu al Londrei, din 1666, i-a ars casa părintească de pe Bread Street. La acestea s-au adăugat neînțelegeri cu fiicele sale, explicabile oarecum în situația în care ele trebuiau să îngrijească un nevăzător, tot mai în vîrstă, mai iritabil, mai bolnav. Începuse a suferi de artrită și avea adeseori mari dureri.

S-a căsătorit și a treia oară cu Elizabeth Minshull de numai 24 de ani, care a trăit, pînă în 1727, anul cînd s-a stins din viață și Deborah, ultima fiică a poetului.

La 8 noiembrie 1674, cu o lună înainte de a împlini 66 de ani, Milton a murit liniștit în fotoliul în care de mai multă vreme îl țintuise boala. A fost înmormîntat lîngă tatăl său, în cimitirul de lîngă biserica St. Giles.

A ucide o carte bună = a ucide un om

Dintre lucrările cu caracter politic scrise de Milton, se detașează prin valoare cea publicată în 1644, cu titlul *Areopagitica: o cuvîntare a D-lui John Milton în favoarea libertății tiparului fără autorizație prealabilă, adresată Parlamentului Angliei*[1].

[1] Numele *Areopagitica* este inspirat de *Discursul areopagitic* al oratorului elen Isocrates (sec. IV a. Chr.). Milton sugera prin acest nume asemănarea Parlamentului englez cu *Areopagul* (tribunalul) atenian.

I-a fost prilejuită de proiectul Parlamentului de a reintroduce controlul asupra tipăriturilor. *Areopagitica* este primul eseu de mare întindere din literatura politică universală, consacrat în exclusivitate apărării libertății tiparului și a libertății conștiinței. Pentru gustul de astăzi, broșura lui Milton apare prea încărcată cu argumente istorice, cu citate din literatura clasică și religioasă, cu retorice lungimi și contorsionări de fraze. Ea trebuie însă judecată în contextul manierei scrierii și al gustului epocii, iar nu în cel al aviditățiii de condensare și de concret al publicisticii politice contemporane (al celei de calitate...). Aparentei sale prolixități de ansamblu i se opun cîteva celebre pasaje, de mare profunzime și frumusețe, așa cum nu putea să le scrie decît un gînditor politic dublat de un poet genial. Antologice au rămas rîndurile în care Milton demonstrează și laudă puterea și rolul spiritual al cărților, argumentînd pe această bază necesitatea libertății de a gîndi și a scrie: „Nu tăgăduiesc — spunea el — că e de cea mai mare însemnătate pentru biserică și stat să vegheze asupra felului cum se comportă atît cărțile cît și oamenii... Deoarece cărțile nu sînt lucruri moarte, ci cuprind în ele o putere de viață la fel de activă ca și sufletul care le-a zămislit... Știu că sînt la fel de vii, la fel de viguros fecunde, precum dinții dragonului din poveste: semănate — din ele ar putea să răsară războinici înarmați.

Și totuși, de vom proceda nechibzuit, vom ajunge să ne dăm seama că a ucide un om și a ucide o carte bună este aproape același lucru. Cine ucide un om ucide o creatură națională, după chipul și asemănarea lui Dumnezeu; dar cine ucide o carte bună ucide rațiunea însăși, ucide însuși chipul Domnului...

Pe cît e de adevărat că niciodată nu poți reînvia o ființă, tot pe atîta este că rareori curgerea vremurilor recuperează pierderea unui adevăr respins, pentru lipsa căruia națiuni întregi plătesc apoi preț greu.

Să fim deci precauți cu persecuțiile pe care vrem să le pornim împotriva operelor vii ale oamenilor cetății, cu felul cum distrugem această viață maturizată, adunată și păstrată în cărți, deoarece ele ne-ar putea duce să comitem un fel de omicidiu uneori un martiriu, iar dacă ne-am întinde asupra întregii activități de imprimerie — un fel de masacru. Înfăptuirea lui n-ar însemna numai nimicirea unei vieți vegetative, ci ar lovi în chintesența ei eterică, în sufletul însuși al rațiunii: ar ucide nu doar o viață, ci nemurirea".

Paradisul pierdut, capodopera lui Milton, a apărut în 1667. Lucrarea este, în planul vizibil, epopeea căderii în păcat, în neascultare față de Dumnezeu. În primele cînturi este narată revolta îngerilor, conduși de Satan, înfrîngerea lor după o bătălie furioasă cu oștile Cerului și alungarea lor în Infern. În partea a doua este reluat subiectul cunoscut al căderii, mai întîi a Evei, apoi și a lui Adam, în ispita lui Satan, în păcatul neascultării și totodată al cunoașterii, pentru care Dumnezeu îi pedepsește cu alungarea din Paradis.

Aceste legende biblice au fost izvodite ca laudă a atotputerniciei, a înțelepciunii și a justiției divine, ca îndemn la resemnare și supunere în fața acestora.

Originalitatea poemului lui Milton rezidă în abaterea de la spiritul și tradiția obedienței. El este străbătut de un suflu protestatar: este un imn de revoltă împotriva rînduielilor imuabile și implacabile, un manifest pentru dreptul de a încerca schimbarea lor.

Paradisul pierdut se vădește a fi un formidabil poem politic, o grandioasă alegorie a revoluției zdrobite a poporului englez, proiectată pe un ecran cosmic; un protest împotriva injustiției istoriei și a Divinității înseși, o mărturisire patetică a credinței că lupta nu s-a sfîrșit, că libertatea va renaște.

A doua mare operă epică a lui Milton, *Paradisul regăsit*, nu mai are aceeași vigoare. Așa au simțit și contemporanii, dar Milton, după cum își amintește nepotul său, nu suporta să audă despre această depreciere a venei sale creatoare.

În această lucrare însă temperamentul lui Milton nu-și va găsi satisfacție. Poemul *Samson luptătorul*, publicat deodată cu *Paradisul regăsit*, în 1671, reia tema revoltei împotriva nedreptății și asupririi, brodînd-o pe altă acțiune, cu alte personaje. Unii îl consideră cea mai puternică operă a lui Milton, ca expresie a spiritului său rebel, ca purtător al neîmblînzitei sale chemări de luptător pentru libertate.

Samson este însă și Milton însuși, făptură sfîșiată între pierderea vederii, osîndirea la neputință și clocotul neostoit al revoltei, al speranței în triumful final al Binelui.

Din această comprimare, la o colosală tensiune explozivă, a durerii pentru nefericirea personală și a tumultului spiritului însetat de libertate — a lui și a tuturora — au erupt poemele lui Milton. Adaptînd o fericită expresie a unui mare critic literar, creată evident, pentru altă adresă, am încheia, din partea noastră, spunînd că ele au fost „una din marile zile festive ale epicii și ale elanului gîndirii politice universale".

Iar Milton însuși, înfiorat, cum era, de amintirea tragediilor biblice, ar fi ales poate ca epitaf al zbuciumatei sale vieți și opere cuvintele dreptului Iov:

„Pămîntule, tu nu-mi acoperi sîngele și nu lăsa nici un loc nepătruns de strigătul meu!" ■

GUERLAIN, O ISTORIE... PARFUMATĂ

„Guerlain a botezat parfumul
«Voilà pourquoi j'aimais Rosine»
Guerlain a botezat parfumul
Extras din cupele de crin"

Ion MINULESCU

Viticultorii și oenologii francezi obișnuiesc să indice, pentru vinurile de înaltă clasă pe care le obțin, anii cei mai buni de recoltă, nu numai din punctul de vedere al cantității, dar, mai ales, sub raportul calitativ al buchetului, catifelării, forței inspiratoare. Un asemenea an e numit de ei „millésime". Parfumurile își au și ele „milezime". Pentru Guerlain, primul a fost 1828. Atunci onorabilul domn Pierre François Pascal Guerlain, care se autointitula, modest, „parfumier și oțetar", a întemeiat o fabricuță-laborator și a creat primul său parfum, ca și primele sale produse cosmetice, de machiaj și îngrijire a frumuseții.

El a simțit instinctiv misterioasa relație dintre parfumuri, culori și sunete, pe care natura le topește într-o fermecătoare sinteză și căreia, cîteva decenii mai tîrziu, ilustrul Baudelaire avea să-i dea nume de răsunet mondial, creînd, printr-un nemuritor sonet, ceea ce, de atunci, specialiștii frumosului numesc „metafora corespondențelor": „Ca niște lungi ecouri ce-n depărtări se contopesc/ Într-o tenebroasă și adîncă unitate/ Vastă ca noaptea și ca limpezimea,/ Miresmele, culorile și sunetele își răspund".

De la început, Guerlain a realizat o adevărată „simfonie" de mirosuri. La rîndul lor, flacoanele lui prefigurau deja rafinatele siluete pline de grație, care, azi, sînt desenate de un mare sculptor — Robert Granai — pasionat în căutarea formelor perfecțiunii.

Tradiția lui „papa Guerlain" a fost permanentizată de lunga filieră de urmași care s-au consacrat și se consacră și azi delicatei arte a parfumeriei.

1853 a fost anul de naștere a ceea ce a fost denumit „Apa de colonie imperială". Era anul în care pe tronul Franței urca Eugénie-Marie de Montijo, în calitate de soție a lui Napoleon III. Guerlain devenea „parfumierul brevetat" al împărătesei; în 1880, era de acum „parfumierul atitrat" al multor curți regale europene. În 1889, odată cu „Jicky", apărea ceea ce azi se numește „cel mai vechi mare parfum" și care, în 1989, și-a sărbătorit centenarul, într-o superbă tinerețe și prospețime. Lista „milezimelor" Guerlain e lungă. Citățm doar: 1894 — „Eau de Cologne du Coq"; 1912 — „L'Heure bleu"; 1919 — „Mitsouko"; 1933 — „Vol de nuit".

Între timp, fabricuța și minusculul laborator ale primului Guerlain s-au transformat în uzine ultramoderne, de mare capacitate productivă. Pasiunea pentru nou a rămas însă intactă. Cînd, în 1962, cercetătorii au dat denumirea „Chant d'arômes" (Cîntecul aromelor) unui nou parfum, completat cu o nouă apă de colonie, ei se vor fi gîndit că numele ar putea fi folosit ca epitet pentru tot ce are la bază efluviile rare. În căutarea unor asemenea efluvii, „Guerlainii" n-au ezitat să străbată lungul drum pînă în enigmaticul extrem orient. Așa s-a născut un „senior" al parfumurilor Guerlain: „Samsara". Era în 1989. Numele prelua un cuvînt din sanscrită care definea credința celor vechi în transmigrarea ființelor vii, în neîncetatele renașteri.

„Samsara" a fost făurit ca un cîntec ce împletea armonios arome de santal și de iasomie cu fine ecouri îmbălsămate de trandafiri, stînjenei, violete și narcise.

În patria sa, India, santalul este un copac sacru. Este legat de milenii de ceremoniile religioase și localnicii îi atribuie puteri supranaturale. În orice caz, e un arbore care-și iubește solul natal. Toate încercările de a fi aclimatizat pe alte latitudini au eșuat. Esențele santalului sădit dincolo de limitele lui naturale nu dau nici un miros. De altfel, chiar și la el acasă, nu e... grăbit. Își dezvăluie subtilul și inconfundabilul parfum abia după cincizeci de ani de viață.

Cît despre iasomie — de origine persană — este și ea o plantă sacralizată din vremi străvechi. În îndepărtata antichitate, florile ei erau folosite pentru a se aduce prinos de laudă zeului Vișnu. Și azi ele sînt nelipsite de la ceremoniile religioase; tot din ele se împletesc ghirlandele ce se trec pe după gîtul oaspeților de seamă, în chip de „bun-venit".

„Samsara", acest mariaj contrapunctic de santal și iasomie, duce lumii mesajul misterios al Orientului, făcut sensibil de vraja indicibilă a unui parfum. El justifică odată mai mult vocabula unei poetese entuziaste: „Guerlain parfumează Terra".

Oricum, știm de mult că „parfumurile, culorile și sunetele își răspund".

L. SĂRĂȚEANU

Produsele Guerlain se distribuie prin zece mii de reprezentanțe, magazine sau comptoare comerciale, amplasate pe toate cele cinci continente. Pentru România, firma „DUMAREX", București, Calea Victoriei, nr. 23, et. 4, ap. 18; Cod poștal 70411. Telefon: 15.51.23.

Produsele Guerlain se pot cumpăra la Magazin Romarta Cosmetice, **din Bulevardul Carol, nr. 14, București.**

SPARTACUS, GENERALUL SCLAVILOR

CATHERINE SALLES

Răscoala sclavilor împotriva stăpînului lor, condusă de Spartacus, în anul 73 î.e.n., care s-a transformat într-un război necruțător al tuturor obidiților împotriva puterii romane, a avut ca origine izbucnirea sentimentului de demnitate al gladiatorilor[1], ce au refuzat să reprezinte, prin propria lor moarte, un divertisment pentru cruzimea populară.

Printre laniștii (stăpînii de gladiatori) din Capua, Lentulus Battiatus face figură de mare senior. Dispune de o „școală", în care găzduiește și instruiește luptători vestiți pentru calitățile lor, recrutați mai ales din rîndurile prizonierilor de război, traci, gali sau germani. Din momentul intrării lor în școala lanistului, acești bărbați sînt supuși unei pregătiri fizice intensive, fiecare specializîndu-se într-o anumită disciplină de luptă. Ca să se mențină în formă, se află permanent sub supraveghere medicală și li se acordă o bună alimentație. Aceste „avantaje" cîntăresc însă prea puțin, în raport cu ceea ce-i așteaptă: o moarte degradantă, după una sau mai multe lupte.

Născuți liberi, majoritatea gladiatorilor nutresc un singur gînd: să scape de soarta lor infamantă. Astfel, într-o bună zi, în vestita școală a lui Lentulus Battiatus, peste 200 bărbați preferă să moară nu pentru plăcerea unei mulțimi avide de sînge, ci pentru propria libertate. Stăpînul lor află însă despre revolta care se urzește. Nemaiavînd atunci nimic de pierdut, 70 răsculați, conduși de trei dintre ai lor, tracul Spartacus și galii Oenomaus și Crixos, își atacă paznicii, cu cuțite și frigări luate din bucătăria școlii, și reușesc să fugă din Capua. Nu departe de oraș, întîlnesc un convoi de care încărcate cu arme, pentru o altă școală de gladiatori. Pun mîna pe ele. În felul acesta se constituie nucleul formidabilei armate care, timp de trei ani, va zgudui puterea Romei.

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1970, 4/1972.

Pe scări din curmeie de viță sălbatică

Cea dintîi șansă a măruntei cete de răsculați o constituie faptul că în fruntea ei se află tracul Spartacus, care se impune încă de la început ca un adevărat conducător. El îmbină curajul fizic cu o mare inteligență și, ne spune istoricul grec Plutarh, cu „o blîndețe demnă de un grec". Înaintea răscoalei, existența lui se confundă cu aceea a multor bărbați ajunși sclavi, în urma unor războaie. Născut liber în Moesia și înrolat cu forța ca auxiliar în armata romană, Spartacus dezertează. Prins de romani, este vîndut ca sclav la Roma și cumpărat de lanistul Lentulus Battiatus, pentru a deveni gladiator. Istoria nu ne spune dacă a avut prilejul să lupte în arenă, înainte de a se răscula.

La început, revolta gladiatorilor nu stîrnește nici o reacție din partea autorităților. Fuga sclavilor ca și răsmerițe de genul celei izbucnite la școala lui Lentulus sînt întîmplări destul de frecvente în lumea romană. Rezolvarea lor revine stăpînului. Autoritățile ar fi trebuit totuși să-și amintească faptul că, ceva mai înainte, Sicilia fusese devastată de două războaie sîngeroase, purtate împotriva sclavilor răsculați. Prima dată, în anul 139 î.e.n., cînd, revoltîndu-se împotriva tratamentului inuman la care erau supuși de către stăpînii lor, un grup de sclavi au fugit, sub conducerea sirianului Eunous. Vreme de opt ani, armata lor, ajunsă să numere 200 000 oameni, a ținut piept trupelor trimise de Senat. Numai trădarea unui tovarăș al lui Eunous i-a îngăduit consulului Publius Rupilius să zdrobească revolta, în anul 132 î.e.n. Iar în anul 104 î.e.n., a avut loc o altă răscoală a sclavilor.

În anul 73 î.e.n., Italia de sud este formată din vaste latifundii, unde lucrează, în condiții cumplite, mii de sclavi, foarte receptivi la orice vînt de libertate. Pretutindeni, aceștia fug din închisori și se alătură gladiatorilor; ei sînt însoțiți și de oameni liberi, țărani ruinați sau muncitori agricoli, ajunși să cerșească. Versanții Vezuviului devin astfel locul de întîlnire al unei oștiri improvizate, născută din speranța unei vieți mai bune. În urma unor expediții făcute în împrejurimi, Spartacus își procură proviziile necesare răsculaților, pe care le distribuie cu o riguroasă echitate, cîștigînd astfel încrederea acelor oameni. Proprietarii din Campania, cuprinși în sfîrșit de îngrijorare, văzînd cum domeniile lor rămîn pustii, trimit o armată locală să îi prindă pe fugari, dar răsculații sînt suficient de numeroși ca să o respingă. Ciocnirea le îngăduie sclavilor să-și procure armele de la soldații puși pe fugă dar, în același timp înfrîngerea armatei respective îi determină pe romani să intervină. Autoritățile au însă de făcut față la două grave conflicte externe. În Orient, regele Pontului, Mitridate (VI Eupator) a deschis din nou ostilitățile împotriva romanilor[1], instalați în Bithynia; în Spania, generalul rebel Quintus Sertorius stăvilește neîncetat, din anul 80 î.e.n., atacul legiunilor.

Cu toate acestea, înțelegînd primejdia reprezentată de răsculații concentrați pe versanții Vezuviului, Senatul hotărăște să încredințeze pretorului Claudius Glaber o operație de „curățire". În fruntea a 3 000 oameni, pretorul se instalează la poalele Vezuviului, încredințat că va scoate din refugiul lor, prin înfometare, această mînă de sclavi răzvrătiți.

El nu ia însă în calcul: iscusința lui Spartacus care, știind că trupele lui nu sînt suficient de bine pregătite pentru a se măsura cu adversari experimentați în lupte, poruncește oamenilor săi să facă scări din curmeie de viță sălbatică; pe ele răsculații coboară apoi un versant prăpăstios, impracticabil și, prin urmare, nesupravegheat de cohortele lui Claudius Glaber. Sclavii, ajunși la poalele vulcanului, împresoară tabăra romanilor, care, înspăimîntați de atacul neașteptat, se împrăștie în dezordine. Spartacus însuși omoară calul pretorului, pe care doar fuga îl scapă să nu cadă în mîinile răsculaților.

[1] Primul război mitridatic a avut loc în anii 89-85/4 î.e.n.

Săbii din lanțuri

Pînă la sfîrșitul anului 73 î.e.n., greșelile romanilor și abilitatea tactică a lui Spartacus și a locotenenților săi îngăduie sclavilor să se organizeze în mod eficace. Alți doi pretori, trimiși înainte de sosirea iernii împotriva răsculaților, nu sînt mai norocoși decît Claudius Glaber: cel dintîi, Cossinius, surprins de Spartacus în timp ce se scaldă la Salinae, în apropiere de Pompei, este nevoit să o ia la fugă în pielea goală; cel de-al doilea, Varinus, în urma unei întîlniri cu rebelii, își pierde calul și lictorii, însemnele puterii lui.

La fiecare înfrîngere a romanilor, în mîinile sclavilor cad tot mai multe arme. În plus, atacurile conduse de Spartacus asupra latifundiilor din provincia Campania îi aduc echipament, provizii și noi combatanți, ce se alătură răsculaților. În tabăra lor se fac săbii din lanțurile cu care sclavii fuseseră legați. După aptitudinile sale, fiecare este repartizat în batalioane de infanterie grea sau ușoară. Se constituie și un corp de cavalerie, cu caii luați de la inamic. Spartacus își folosește experiența de fost auxiliar al legiunilor romane ca să-și organizeze trupele într-o adevărată armată bine echipată și antrenată, care numără, la începutul anului 72 î.e.n., 70 000 oameni.

Tot atunci, sclavii se împart în două corpuri de armată: galul Crixos, cu 20 000-30 000 oameni, se îndreaptă spre Apulia. În ceea ce-l privește pe Spartacus, acesta pornește cu grosul

trupelor spre nordul Italiei, prin Apenini. Istoricii antici, îndeosebi Plutarh, consideră că gladiatorul are intenţia de a traversa Alpii, pentru a permite tovarăşilor săi, gali, germani şi traci, să se întoarcă în ţara lor de baştină. Această explicaţie a fost însă respinsă de Jean-Paul Brisson în lucrarea sa dedicată lui Spartacus şi apărută la Paris, în 1969; în opinia lui, conflict o mare parte a Italiei, dacă reînvie războiul.

În sfîrşit, Roma se hotărăşte să înfrunte ceea ce începe să devină „războiul gladiatorilor". De data aceasta, conducerea operaţiilor nu mai este încredinţată pretorilor, ci celor mai înalţi magistraţi ai statului, celor doi consuli din anul 72 î.e.n., Gellius şi Lentulus. Gellius se îndreaptă spre sud, în fruntea a lius. Şi de data aceasta, le pune însă pe fugă. Ca să marcheze victoria, Spartacus organizează jocuri funebre în memoria fostului său tovarăş de sclavie, Crixos: 300 prizonieri romani trebuie să lupte ca gladiatori, în faţa celor cărora înainte le era sortită această moarte ruşinoasă.

După aceasta, răsculaţii îşi reiau marşul spre nord. Armata proconsulului Galiei Ci-

Sclavi servind vinul în casă romană (basorelief)

În p. 65: *mozaic reprezentînd o scenă de luptă între doi gladiatori*

sciziunea armatei sclavilor răspunde unei strategii bine gîndite. Spartacus ştie că Apulia şi Apeninii au fost centre de rebeliune foarte active în vremea „războiului social", războiul contra aliaţilor, care i-a ridicat pe italieni împotriva Romei între anii 91-89 î.e.n. El nădăjduieşte, prin urmare, să poată antrena în două legiuni, şi zdrobeşte trupele lui Crixos, în apropiere de Muntele Gargano, pe coasta Adriaticii, ucigîndu-l pe conducătorul gal. Porneşte apoi spre Apenini, în urmărirea lui Spartacus, care se trezeşte prins, la un moment dat, ca într-un cleşte, între cele două armate, ale lui Lentulus şi Gelsalpine, C. Cassius Longinus, le iese în întîmpinare şi este înfrîntă, la rîndul ei, lîngă Modena. Lungul şir de victorii atrage numeroşi sclavi în armata lui Spartacus; efectivul trupelor comandate de el este estimat la peste 120 000 oameni. Forţele răsculaţilor îşi schimbă apoi direcţia coborînd spre sud. Să fi avut ei

oare intenţia de a se îndrepta spre Roma? Oraşul este vulnerabil, într-adevăr: trei dintre armatele sale au fost slăbite în Italia de luptele cu sclavii, iar legiunile cele mai bune sînt departe, în Orient şi Spania. Dar, chiar dacă a avut pentru moment intenţia de a-şi încununa succesele cu un atac în forţă împotriva oraşului, Spartacus nu-şi duce la îndeplinire acest proiect. Îl consideră, poate, hazardat.

Apare Crassus

Renunţînd la cucerirea Romei, Spartacus se îndreaptă deci spre sud, pe coasta estică a Italiei. Cei doi consuli îşi unesc forţele împotriva lui. O mare bătălie se termină, şi de data aceasta, printr-o înfrîngere a romanilor.

Sîntem la începutul verii anului 72 î.e.n. Spartacus pătrunde fără dificultăţi în Bruttium şi pune stăpînire pe colonia Thurii. În acest port, el poate lua legătura cu negustătorii mediteraneeni, fapt care îi îngăduie să-şi procure, în schimbul prăzii acumulate în timpul expediţiei, materialele necesare întăririi echipamentului militar. Cei doi consuli însărcinaţi cu conducerea operaţiilor, în prima jumătate a anului 72 î.e.n., au făcut dovada neputinţei de a înfrînge pe răsculaţi.

În disperare de cauză, Senatul le retrage mandatul şi îşi îndreaptă atenţia spre pretorul M. Licinius Crassus. Supranumit *Dives* („Bogătanul"), Crassus este un bărbat ambiţios şi lipsit de scrupule, care a acumulat, sub dictatura lui Silla (82-79 î.e.n.), o avere uriaşă, pe căi nu tocmai oneste: confiscarea bunurilor proscrişilor (condamnaţii politici în timpul dictaturii lui Silla), speculaţii imobiliare şi comerţ cu sclavi pe scară mare. Ca majoritatea nobililor romani, el doreşte să ocupe primul loc în ierarhia politică — consulatul — dar realizarea ambiţiei sale se loveşte de gloria, în plină creştere, a lui Pompei, care tocmai a pus capăt războiului din Spania împotriva lui Sertorius şi se pregăteşte să se întoarcă la Roma, ca învingător. În lupta cu oştile lui Spartacus, Crassus vede un mijloc de a-şi devansa rivalul, zdrobindu-i pe sclavi şi devenind astfel salvatorul Romei.

În ciuda apropierii toamnei, Crassus ajunge la fruntariile Lucaniei, la conducerea a zece legiuni puse la dispoziţie de Senat. Expediţia lui începe sub auspicii nefavorabile: unul dintre locotenenţii săi, Mummius, trimis cu două legiuni să încercuiască duşmanul, fără să se angajeze în vreo acţiune, ia iniţiativa de a înfrunta o parte din armata lui Spartacus şi este pus pe fugă, lăsînd pe cîmpul de luptă numeroşi soldaţi ucişi. Înfuriindu-se la vederea supravieţuitorilor, care se întorc în tabără într-o completă debandadă, şi vrînd să dea un exemplu, Crassus repune în vigoare supliciul „decimării", trecut în uitare de multă vreme. Sub privirile tuturor legionarilor, îi aduce pe cei 500 soldaţi care, prin fuga lor, au declanşat panica, îi împarte în 50 grupuri de cîte zece şi, în cadrul fiecărui grup, trage la sorţi cîte un om, care este executat pe loc.

Crassus înfrînge un detaşament de 10 000 răsculaţi şi ucide două treimi dintre ei. Dar o primă întîlnire cu întreaga armată a sclavilor nu îi aduce victoria scontată. Rezultatul luptei rămîne indecis.

După această bătălie în care, pentru prima dată, nu se dovedeşte superior duşmanilor săi, Spartacus îşi dă seama că noul său adversar se dovedeşte a fi mai periculos decît predecesorii lui. El ia hotărîrea să se retragă, prin Lucania, spre sud, intenţionînd să se replieze în Sicilia. Cele două războaie ale sclavilor de la sfîrşitul sec. II î.e.n. au încă ecouri adînci în insulă, unde numeroşi sclavi visează să-şi recîştige libertatea dăruită pentru o vreme de Eunous, Trifon şi Athenaion. Singura problemă pentru armata rebelilor este procurarea de corăbii, ca să traverseze strîmtoarea Messina. Spartacus începe tranzacţii cu piraţii cilicieni, care patrulează în apele italiene, şi le avansează o sumă importantă în schimbul serviciilor făcute.

Pompei smulge rădăcinile războiului

Dar, în ultimul moment, fie din lăcomie, fie de frica armatelor romane care se apropie ori a acelora care aşteaptă în Sicilia sub conducerea pro-pretorului insulei, un oarecare Verres, piraţii îl trădează pe Spartacus şi fug cu banii. Conducătorul armatei sclavilor se retrage atunci în peninsula Rhegium şi îşi pune soldaţii să construiască plute improvizate, prinse cu crengi. Această ultimă tentativă de a părăsi solul Italiei eşuează: curenţii marini, foarte rapizi iarna, fac imposibilă utilizarea ambarcaţiunilor fragile; întreaga armată a insurgenţilor se găseşte blocată în extremitatea peninsulei.

Crassus, care i-a urmărit pe sclavi de la distanţă, ştie să profite de împrejurări. El hotărăşte să închidă peninsula Rhegium cu un zid, pentru a izola armata sclavilor. Pune să se sape, dintr-o parte în alta, un şanţ lung de 55 km, adînc de 4,50 m, mărginit de un rambleu înalt şi solid. Sclavii sînt condamnaţi astfel la moarte prin înfometare. Timp de mai multe săptămîni, răsculaţii încearcă să străpungă blocada. Şi norocul le mai surîde o dată; într-o noapte, profitînd de o furtună de zăpadă care a scăzut mult vizibilitatea, astupă o parte a şanţului cu pămînt şi crengi. Înainte de a se lumina de ziuă, într-o tăcere desăvîrşită, o treime din oamenii lui Spartacus trec de partea cealaltă a fortificaţiilor romane, fără să-i simtă ostaşii lui Crassus.

Pretorul porneşte atunci spre nord în grabă cu legiunile, prin Lucania, ca să blocheze drumurile de acces la Roma. Lăsîndu-şi ambiţiile deoparte, el scrie Senatului, cerîndu-i să-l cheme de ur-

genţă în ajutor din Spania pe Pompei, cu legiunile sale. Cît despre Spartacus, acesta, deşi a reuşit să scape din capcana întinsă la Rhegium, se află din nou într-un impas: spre nord nu se mai poate îndrepta, deoarece legiunile lui Crassus îi barează drumul; pe de altă parte, nici nu ar fi înţelept să se stabilească definitiv în sud, riscînd o nouă încercuire. În tabăra sclavilor, deruta se face simţită, răsculaţii fiind înspăimîntaţi de perspectiva de a cădea iarăşi sub dominaţia stăpînilor lor. Astfel, cum scrie Plutarh, cîteva mii de sclavi se despart de Spartacus, ca să-şi încerce singuri norocul. Crassus atacă detaşamente izolate ale armatei sclavilor: prima oară, în Lucania, un contingent de aproximativ 10 000 răsculaţi, care nu sînt masacraţi numai graţie ajutorului neaşteptat venit din partea armatei lui Spartacus. A doua oară, generalul roman învăluie prin surprindere un grup răzleţ de germani şi de celţi, comandaţi de doi locotenenţi ai lui Spartacus, Gannicus şi Castus; în luptă sînt ucişi 12 000 sclavi şi, precizează Plutarh, doar doi dintre ei sînt răniţi în spate.

Spartacus îşi ucide calul

Un nou eveniment face şi mai precară situaţia răsculaţilor: Lucullus, proconsulul Macedoniei, debarcă la Brindisi cu armata lui, tăind astfel calea spre Adriatica. Sclavii se refugiază atunci în munţii Bruttinum, urmăriţi de un legat al lui Crassus, Quinctius. Spartacus îi atacă brusc pe romani, care fug în dezordine. În urma acestui succes, sclavii cer o confruntare cu grosul trupelor romane şi pentru această bătălie inevitabilă, Spartacus hotărăşte să se înapoieze în Lucania.

Ciocnirea dintre cele două armate este îndelungată şi violentă. După Plutarh, Spartacus îşi ucide calul la începutul luptei, declarînd că, învins fiind, nu-i va mai trebui, iar dacă învinge, va găsi la romani alţi cai mai frumoşi. Rănit la şold, continuă lupta îngenuncheat, apărîndu-se cu scutul, pînă cînd cade, străpuns de lovituri. „A murit ca un adevărat general", va scrie mai tîrziu istoricul latin Florus[1]. Printre cei 60 000 sclavi ucişi pe cîmpul de bătălie, trupul lui nu mai poate fi identificat. Cadavrul gladiatorului trac rămîne anonim, alături de cele ale tovarăşilor săi. Crassus îi urmăreşte pe supravieţuitorii bătăliei, refugiaţi în munţi, şi îi masacrează. Are acum ambiţia de a oferi Italiei o mărturie impresionantă a victoriei repurtate: în lungul celor 195 kilometri care despart Capua de Roma, pe antica Via Appia, porunceşte să fie crucificaţi 6 000 sclavi prizonieri, a căror lentă agonie este menită să-i liniştească pe proprietarii latifundiilor şi să slujească drept pildă sîngeroasă tuturor sclavilor care ar încerca să reînvie lupta lui Spartacus.

La întoarcerea în Spania, Pompei întîlneşte în Etruria aproximativ 5 000 rebeli, scăpaţi de masacrul lui Crassus. Îi nimiceşte cu uşurinţă şi anunţă Senatul că, deşi Crassus a obţinut o victorie, el, Pompei, a smuls definitiv rădăcinile războiului. Cînd cei doi generali se întorc la Roma, în primăvara anului 71 î.e.n., Senatul îi acordă lui Pompei onorurile triumfale, spre a-l răsplăti pentru succesul său în Spania. Cît despre Crassus, el trebuie să se mulţumească cu „ovaţii", onoruri de categoria a doua, în cursul cărora generalul învingător suie Capitoliul pe jos, nu într-un car.

În anul următor, Pompei şi Crassus sînt aleşi consuli, deşi nici unul dintre ei nu îndeplineşte condiţiile cerute pentru accesul la magistratura supremă.

În mai puţin de un secol, Roma s-a văzut confruntată cu trei adevărate războaie purtate de aceia pe care a refuzat întotdeauna să-i recunoască drept fiinţe omeneşti. Războiul lui Spartacus a marcat cel mai tare spiritele. El nu le-a redat libertatea miilor de sclavi folosiţi de romani ca nişte vite sau unelte, dar chipul eroic al conducătorului „războiului gladiatorilor" a rămas în istorie drept simbolul luptei celor ridicaţi pentru independenţa şi demnitatea lor. ■

În românește de
Maria BERZA

[1] Lucius Annaeus Florus (sec. I-II), de origine africană, prieten cu împăratul Hadrian, a lăsat o scurtă istorie romană de la origini pînă la împăratul August (27 î.e.n.-14 e.n.).

Mulţumim tuturor cititorilor şi colaboratorilor, din ţară şi străinătate, care ne-au felicitat cu prilejul Crăciunului şi al Anului Nou.

Mulţumim, totodată, tuturor celor care ne-au trimis răspunsurile lor la prima anchetă *Magazin istoric* (la ora cînd tipărim acest număr, continuă să sosească alte şi alte scrisori de la participanţii la ancheta *Ce vă place şi ce nu vă place în* Magazin istoric – *serie nouă)* precum şi celor care ne-au felicitat cu prilejul apropiatei apariţii a exemplarului din revistă purtînd nr. 300 şi a împlinirii, în aprilie a.c., a 25 ani de cînd *Magazin istoric* şi-a început drumul său spre cititori. Anunţăm pe cititorii noştri că aceste două numere vor fi numere speciale, în care vor întîlni numele multor istorici de seamă din ţară şi din străinătate, precum şi ale unor şefi de state şi guverne.

Tuturor celor care ne-au scris şi continuă să ne scrie în aceste momente aniversare ale revistei, le dorim, la rîndul nostru, multe bucurii, multă sănătate şi ani mulţi fericiţi.

Joseph Maria von Radowitz în misiune la București

DUMITRU HÎNCU

● Entuziast interpret al „cancelarului de fier" ● Între adevărul istoric și nevoia de transfigurare a artei ● Dorințe mărturisite și interese ascunse ● Intemperii constantinopolitane și un „catalog" autohton ● Prima luare de contact cu prințul Carol ● În defensivă în fața radicalismului „roșu"

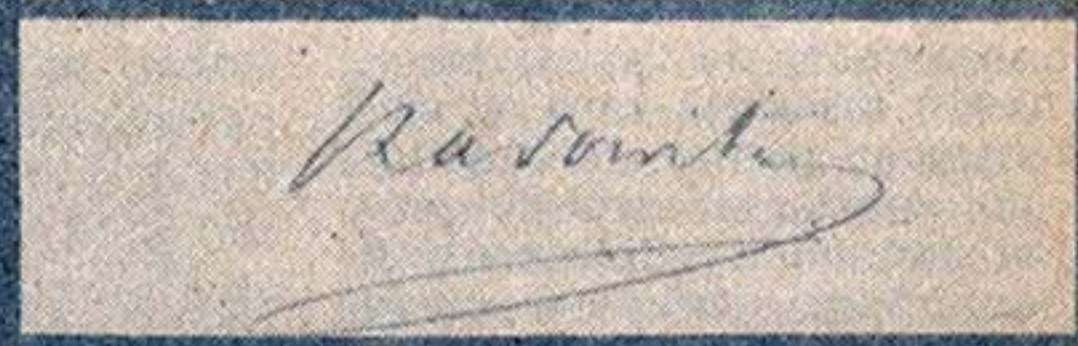

Joseph Maria von Radowitz face parte dintr-o destul de lungă suită de diplomați germani care, în veacul trecut și la începutul secolului nostru, ne-au lăsat testimonii scrise asupra răstimpului petrecut la noi. Spre deosebire însă de mărturiile celorlalți — consulul Niegebauer, prințul von Bülow, Kiderlen-Wächter sau Friedrich Rosen (Magazin istoric, **nr. 6/1991; 6-8/1988), aceea a lui von Radowitz n-a atras, pînă acum, decît incidental atenția istoricilor români, deși privește o perioadă extrem de importantă și frămîntată din epoca făuririi României moderne. De altfel, și în patria autorului textul a fost publicat doar o singură dată, și anume în anul 1925, în volumul 16 al colecției** Deutsche Geschichtsquellen des 19 Jahrhundert **(Izvoare istorice germane ale secolului 19), sub titlul** Aufzeichnunggen und Erinnerungen aus dem leben des Botschafters Joseph Maria von Radowitz **(Note și amintiri din viața ambasadorului Joseph Maria von Radowitz). Atras de figura diplomatului, îngrijitorul ediției amintite, Hugo Holbein, a publicat curînd după aceea și un studiu amănunțit despre** Politica europeană a lui Bismarck în anii '70 și misiunea lui Radowitz.

Lectura memoriilor lui von Radowitz impune, ni se pare, cel puțin cîteva precauțiuni. În primul rînd, trebuie să se țină seama de faptul că autorul a început să le așternă pe hîrtie în anul 1900, la trei decenii după sosirea lui la București, timp mai mult decît suficient pentru ca unele amintiri să pălească, iar prezentarea altora să fie influențată de desfășurarea unor evenimente posterioare. În al doilea rînd, trebuie să avem în vedere că von Radowitz a fost interpretul fidel și entuziast al unei anume politici, aceea a „cancelarului de fier" ceea ce, de asemenea, a conferit o certă notă definitorie și o bună doză de unilateralitate relatării sale. Cum nu e, desigur, de prisos să știm, că însuși genul memorialistic ca atare era pe atunci prea des tributar unor canoane care făceau ca imperativul adevărului istoric să se împletească cu nevoia de transfigurare a artei, sau, dacă vrem, cu transpunerea personală a realității, care nu mai semăna însă prea mult cu ea.

Așa stînd lucrurile, înțelept e să nu luăm drept monedă curentă nici toate afirmațiile și considerațiile lui von Radowitz; dar cumpănindu-le cu necesara circumspecție, alături de o sumă de informații interesante și utile, vom descoperi cu siguranță și un tablou plin de culoare al timpului și moravurilor epocii, ca și al dedesubturilor unor evenimente la care el a fost, deopotrivă, martor și actor.

Și acum, înainte de a parcurge și comenta textul propriu-zis al memoriilor, să încercăm să reconstituim, fie și foarte succint, jaloanele carierei diplomatice a lui Joseph Maria von Radowitz, prelungită de-a lungul a aproape unei jumătăți de veac.

Născut la 19 mai 1839, la Frankfurt pe Main, von Radowitz a frecventat cursurile universităților din Bonn și Berlin, iar în 1860,

la numai 21 ani, a intrat în serviciul Ministerului de externe al Prusiei. Primul lui post peste hotare a fost la Istanbul. În 1862, a fost numit secretar de legaţie în China şi Japonia şi tot în acelaşi an a trecut la conducerea Consulatului general prusian din Shanghai. În 1865 a fost trimis să lucreze la Ambasada Prusiei din Paris, iar în 1866 a luat parte, ca ofiţer de ordonanţă, la războiul dintre Prusia şi Austria. Scurt timp după aceea, a fost numit reprezentant diplomatic al Confederaţiei statelor germane de nord, nou creată sub egida Prusiei, pe lîngă Curtea din München — Bavaria mai era atunci un regat independent —, iar în 1869 trimis la Bucureşti, în calitate de consul general şi delegat al Prusiei în Comisia dunăreană europeană.

În 1871 a plecat, ca însărcinat cu afaceri, la Istanbul, iar între 1873 şi 1882 a reprezentat interesele germane pe lîngă regatul grec, într-o perioadă dificilă a istoriei acestei ţări zguduite de convulsiile „crizei orientale". Ambasador la Istanbul între 1882 şi 1892, von Radowitz a încurajat politica de expansiune germană pe malurile Bosforului, obţinînd acceptarea de instructori germani în armata otomană şi impulsionînd penetrarea industriei germane în imperiul otoman.

Admirator şi partizan fără rezerve al politicii lui Bismarck — cel care i-a şi uşurat, de altfel, valorificarea propriilor însuşiri politice şi diplomatice — şi socotind ca o datorie de onoare de a o servi cu fidelitate, după retragerea mentorului său von Radowitz a trebuit să se mulţumească cu postul de mai mică însemnătate de la Madrid. Ultimul prilej ce i s-a mai oferit de a acţiona în prim-planul eşicherului politic european a fost Conferinţa de la Algesiras din 1906, care a tranşat, însă, în favoarea Franţei disputa franco-germană în problema dominaţiei asupra Marocului. Eşecul la această conferinţă a însemnat şi sfîrşitul carierei sale diplomatice. Retras în viaţa privată, von Radowitz şi-a dat ultima suflare la 16 ianuarie 1912.

Prolegomene la sosirea pe meleagurile româneşti

Numit la Bucureşti în toamna anului 1869, von Radowitz a mai zăbovit totuşi la Berlin pînă la 7 ianuarie 1870, timp în care atît regele Prusiei, cît şi prinţul moştenitor şi cancelarul i-au dat instrucţiuni pentru misiunea căreia urma să-i facă faţă. Directivele celui din urmă au fost astfel rezumate de proaspăt numitul consul general la Bucureşti: *„Să vedem dacă şi cum se poate menţine la Dunăre tînăra dinastie hohenzollerniană; dacă îşi va putea consolida poziţia în ţara agitată acest lucru va fi binevenit, dar noi nu vom putea pune în joc propriile noastre interese politice pentru a o ajuta să iasă din prea mari dificultăţi. Eu nu trebuia să las pe prinţ* [Carol] *să-şi facă niciun fel de iluzii în această privinţă. Altminteri, însă, Bismarck avea o bună părere despre el şi-l socotea un om capabil".*

Numirea lui von Radowitz în capitala României se mai explica însă şi prin alte considerente. *„Interesul pentru atît de expusul vlăstar al Hohenzollernilor crescuse mult de la ultima-i vizită în Germania şi odată cu căsătoria sa, încît reprezentanţa de la Bucureşti cîştigase în însemnătate. Dar mai cu seamă, între timp, se dezvoltaseră legăturile noastre materiale cu România, datorită întreprinderii de căi ferate Strousberg* [vezi amănuntele acestei afaceri, în *Magazin istoric*, nr. 2-5/1979]. *Toată lumea de la noi voise să dea bani pentru acest lucru, fascinată de marele sforar aflat atunci la apogeul prestigiului lui. De la prinţii Casei regale şi cele mai mari nume ale aristocraţiei şi pînă jos la cel mai mărunt deţinător de capital, toată lumea era părtaşă la afacerile lui Strousberg. Omul părea să aibă un toiag fermecat care, la simpla atingere, făcea să ţîşnească pretutindeni izvoare de aur, la care trebuia numai să te adapi".* Iar Strousberg se pricepuse să profite din plin de această încredere oarbă în puterea lui de a scoate bani din piatră seacă. Trăia pe picior mare, aureolat de faima posedării unei imense averi, socotită drept cea mai sigură garanţie a soliditătii întreprinderilor sale. Achiziţionase un mare domeniu în Boemia, avea moşii şi fabrici în multe regiuni ale Germaniei şi îşi construise un fastuos palat la Berlin, pe Wilhelmstrasse (devenit ulterior Ambasada Marii Britanii).

În aceste împrejurări, şi von Radowitz a socotit că era de datoria lui ca înainte de a pleca la noul post, să facă o vizită faimosului bancher. De altfel, atît Bismarck cît şi ministrul Delbrück, îi recomandaseră stăruitor să-l considere pe Strousberg o forţă şi să coopereze la favorizarea intereselor pe care le reprezenta. Dar prezentîndu-se la impunătoarea reşedinţă a bancherului, diplomatul şi-a văzut împiedicat accesul de o droaie de inşi veniţi cu cele mai neaşteptate solicitări. Încît, excedat de perspectiva de a face o lungă anticameră, von Radowitz şi-a anunţat intenţia de a se retrage. Aflînd însă de ea, bancherul l-a primit numaidecît — e adevărat, în cămaşă de noapte şi halat de mătase, ceea ce n-a făcut o prea bună impresie tînărului şi ambiţiosului diplomat, care nici n-a ascuns-o de altfel amfitrionului său, care a reacţionat doar printr-o rece şi artificioasă politeţe. Mai tîrziu, cei doi se vor întîlni şi se vor cunoaşte mai deaproape, atît la Bucureşti, cît şi la Berlin.

La 7 ianuarie 1870, von Radowitz s-a înapoiat, în fine, la München, la fostu-i post, unde a făcut obişnuitele vi-

zite de adio, tinerii diplomați au dat o recepție în cinstea lui, iar la 21 ianuarie a părăsit capitala Bavariei pentru ca, prin Veneția, să se îmbarce pentru Istanbul, iar de acolo să plece la București.

În capitala otomană, pe care o cunoștea bine din timpul misiunii pe care o îndeplinise acolo, a rămas de la 28 ianuarie pînă la 7 februarie 1870. Vremea era foarte urîtă și, cum Ambasada Prusiei era instalată într-o clădire veche și insalubră, într-o noapte, povestește von Radowitz, a trebuit să rămînă treaz, în dormitorul lui, adăpostindu-se sub umbrela deschisă. Cu toate acestea, rebelele intemperii nu l-au putut împiedica să facă multe vizite, la Poartă și corpului diplomatic. Ali. pașa, marele vizir, l-a primit ca pe un vechi cunoscut și l-a rugat să recomande românilor să fie *„pe cît posibil calmi și ponderați"*. Căci, și-a putut da seama von Radowitz, *„prezența prințului din casa de Hohenzollern în fruntea Principatelor dunărene nu era agreabilă Porții"*, care vedea în ea începutul unui soi de aspirație către independență și ar fi preferat să aibă de-a face *„cu un hospodar bizantin-oriental de modă veche"*. De altfel, și Prusia — ne asigură von Radowitz — repetase de mai multe ori Istanbulului că nu urmărea nici un fel de interese proprii care s-o determine să susțină poziția politică a prințului Carol, ci că dorea, dimpotrivă, mai presus de orice, menținerea statu-quo-ului în relațiile acestuia cu Poarta. De aceea oficialitățile otomane *„credeau, ba chiar se bizuiau pe buna noastră înrîurire pentru a deconseia, la nevoie, Bucureștiul"*, să ia vreo măsură *„incorectă"*.

În cursul celor opt-nouă zile petrecute astfel pe malurile Bosforului, von Radowitz s-a străduit, firește, să culeagă cît mai multe informații despre România, prințul Carol, partidele politice din țară și a și fost temeinic *„îndoctrinat"* — cum se exprimă el — în toate aceste privințe. Diplomatul prusian Keyserling i-a descris situația în culori nu prea trandafirii, iar fostul administrator al prințului, maiorul von Falkenhayn, sosit între timp de la București, i-a dat și mai puține motive de optimism. Pe scurt, toate semnele denotau că — ne spune von Radowitz — *„cu Constituția importată de-a gata, pe care poporul n-o putea digera de fel, iar prințul o acceptase și jurase prea repede, nu se putea merge mai departe"*.

Dar cele mai minuțioase informații asupra cercului de oameni cu care urma să aibă de-a face dincolo de Dunăre i-au fost furnizate de chiar agentul român la Istanbul, Dimitrie Sturdza *(Magazin istoric*, nr. 1/1974, 10/1991), un *„tînăr pe care ambiția, inteligența și o educație multilaterală îl ajutaseră să înainteze de timpuriu în viața politică"*. Mai mult, D. Sturdza ar fi împins atît de departe bunăvoința față de proaspăta cunoștință, încît îi înmînase chiar niște foarte amănunțite notițe despre personalitățile bucureștene cu care trebuia să înnoade contacte politice și sociale sau care jucau, în genere, vreun rol în viața publică a țării. Multe din aceste notițe erau împănate cu observații sarcastice sau amare, altele cuprindeau totuși mult adevăr, încît „catalogul" întocmit de D. Sturdza i-a fost de un *„real folos"* lui von Radowitz în activitatea sa. Deși nu chiar în toate cazurile, întrucît Sturdza se lăsase condus, în întocmirea „catalogului", de puncte de vedere strict personale și partizane. *„El era legat de Ion Ghica* — ne explică în această ultimă ordine de idei von Radowitz — *pe care mi l-a înfățișat ca pe «un om cu un excelent caracter și ca pe un important bărbat de stat». Ceva mai încolo, am să arăt însă că lucrurile nu stăteau de fel așa"*. Motivele acestei ultime remarci a lui Radowitz, evident nefondate, vor rezulta limpede din curgerea ulterioară a evenimentelor.

În sfîrșit, în ciuda vremii proaste, la 7 februarie 1870 von Radowitz s-a îmbarcat pe un vas cu aburi cu destinația Varna. Călătoria n-a fost lipsită de peripeții, dar editorul amintirilor diplomatului, considerînd că descrierea lor n-ar fi totuși prea relevantă, a renunțat să ni le mai comunice peste timp, gratificîndu-ne doar cu o succesiune pe puncte.

Primele impresii la fața locului

Oricum, odată ajuns în capitala României, von Radowitz s-a instalat, provizoriu, la hotelul Hugues și, fără să piardă timp, a început să se orienteze pe noul tărîm. De aici încolo, să-l lăsăm însă chiar pe el să ne înfățișeze primele-i impresii.

„Prințul Carol m-a primit, într-o audiență privată, la două zile după sosire; între timp, făcusem să-i parvină scrisoarea dată de Bismarck. Ea cuprindea, cum mi-a comunicat prințul, o caldă recomandare a persoanei mele și o observație finală: orizontul politic avea acum o coloratură atît de liniștitoare, încît singurul lucru de dorit era să nu intervină vreun eveniment neașteptat care să pună sub semnul întrebării proaspăt reînviata încredere într-o pace generală.

Din prezentarea împrejurărilor locale, făcută de prințul Carol cu prilejul acestei prime convorbiri, nu rezulta că el era într-o situație atît de primejdioasă cum părea văzută din Constantinopol. E adevărat, prințul se afla într-o continuă defensivă împotriva înaintării radicalismului roșu, ce-și propunea o răsturnare a regimului princiar în ființă și o dominație necontrolată a plebei; cu toate acestea, el nădăjduia să-și poată impune pînă la urmă voința acestor elemente nefaste, mai ales în armată, pe care el a creat-o, căreia îi acordă toată solicitudinea și în care spera să afle un reazem atît pentru dînsul, cît și pentru ordinea publică. În fruntea guvernului se află acum un om onest, A. Go-

lescu, cu care prințul considera că va putea colabora și în continuare.

Prezentarea solemnă a scrisorilor mele de acreditare a avut loc în ziua de 24 februarie și, cum am avut impresia, cu o desfășurare de etichetă și ceremonial cît se poate de fastuoase pentru circumstanțele existente la București. Am fost luat de acasă, împreună cu personalul meu, în două trăsuri domnești, escortate de două escadroane de călăreți, de un aghiotant al prințului, iar la Palat am fost așteptat de toți demnitarii Curții. Audiența, cu schimbul de discursuri oficiale, s-a petrecut ca la orice curte suverană. În această ultimă privință nu mai erau prea multe de schimbat! Apoi am fost primit de prințesă, pe care o vedeam pentru prima oară, o apariție grațioasă și atrăgătoare, deși atunci oarecum împovărată și marcată de starea în care se afla. Unica mare rugăminte pe care mi-a făcut-o aceasta a fost: să-mi aduc cît mai curînd soția, întrucît simțea o acută nevoie de un asemenea anturaj.

Mai tîrziu, după ce demult ajunsese la deplina suveranitate, într-o lucrare care, pînă acum (la începutul anului 1901), numără patru volume, prințul Carol a publicat, sub formă de jurnal, o relatare exactă și foarte interesantă a tuturor evenimentelor și schimbărilor prin care a trecut de la începutul domniei sale. Ea cuprinde și perioada pe care am petrecut-o eu alături de dînsul, la București, amintind amănunțit și despre relațiile dintre noi. Este cea mai bună descriere, deși este făcută doar din punctul lui de vedere, a epocii atît de importante și de critice pe care a cunoscut-o țara. În însemnările mele, eu nu pot include o istorie atît de completă, ci trebuie să mă mulțumesc a povesti doar ceea ce se referă la mine personal, iar în privința altora numai atît cît să contribuie la înțelegerea propriei mele individualități". ■

(Va urma)

LADA DE GUNOI A ISTORIEI:

CU CAPAC SAU FĂRĂ?

Sînt tot mai numeroase istoriografiile lumii care își revelează în ultimul timp „paginile negre", cîndva ascunse marelui public. „Colțurile întunecate ale trecutului nostru", cum le numește revista *L'Événement du jeudi*, sau „lada de gunoi" a istoriei, de pe care este de preferat să nu ridicăm capacul, au trezit dintotdeauna interesul, tocmai pentru că au fost interzise. Dar, se întreabă tot revista franceză, este oare oportun să răscolim această mocirlă, să scormonim sub aceste poduri ale istoriei, cu riscul de a găsi acolo valize vechi, gemînd de documente, ce pot redeștepta vindicte și suspiciuni? Da, răspunde fără echivoc autorul articolului, aducîndu-și în sprijin o recentă și zguduitoare carte apărută la Paris (Anne Grinberg, *Les camps de la honte*). Da, trebuie să nu uităm, insistă publicistul francez, că, încă din februarie 1939, adică înainte de ocupația germană, Franța construise „la ea acasă" (la Gurs, Rivesaltes, Le Recebedou, Rieucros, Argelès, Saint Cyprien, Agde) lagăre de concentrare pentru străinii indezirabili, sau că în februarie 1941, în zona neocupată, 47 000 persoane se înghesuiau în barăci înconjurate de posturi de observație și de sîrmă ghimpată, așa încît un antifascist german a putut declara: fără discuție că la Dachau primeai mai multă bătaie, dar erai mai bine cazat și mai bine hrănit.

Francezii au traversat atunci o perioadă teribilă: Gestapo era 80% francez, în unele orașe apăruseră cozi în fața biroului pentru denunțuri, guvernul era asaltat de tineri francezi care se angajau în Waffen SS, iar colaborarea economică cu ocupantul permisese apariția unor averi, din care unii trăiesc pînă astăzi, afirmă în continuare ziaristul francez.

Dar, continuă el, există și voci care susțin că acei ani negri trebuie acoperiți cu vălul dens al rușinii sau al pudorii.

Astăzi se califică ușor drept „genocid" omorîrea a 30 persoane în Lituania sau a 100 în Nagorno-Karabah. Atunci noi, francezii — scrie Serge Maury — cum ar trebui să numim exterminările cvasi-clandestine din anii 1945-1950, care au făcut mai multe victime decît opresiunea nazistă în Franța, din anii 1940-1945? Or, în acel caz, capacul lăzii de gunoi a fost ermetic închis. Că și în alt caz: al celor 20 000 de negri ce au plătit cu viața construirea unei căi ferate în Congo.

Orice școlar francez știe cîteva cuvinte despre afacerea Dreyfuss. Dar puțini sau nici unul nu a auzit de un algerian, european de origine, favorabil independenței, care a fost ghilotinat, în urma unui simulacru de proces, în ianuarie 1957. Vina lui? Depozitase, cu trei luni în urmă, o bombă în clădirea unui centru al EDF din Algeria. Nota bene! Bomba nu numai că nu a explodat, dar tribunalul a stabilit că fusese reglată ca să nu facă nici o victimă. Pentru o tentativă de distrugere a unei clădiri nelocuite, două persoane, dintre care o evreică, ce trecuse prin supliciile lagărelor de concentrare, au fost și ele condamnate la moarte.

Or, hiperprudența manualelor școlare încearcă să curețe memoria elevului francez de „petele negre" din trecutul țării lui. Evenimentele sînt prezentate de parcă s-ar scanda necontenit din oof: „Interzis a se deschide lăzile de gunoi!"

Elevii francezi — continuă retoric Serge Maury — trebuie să afle, sau să continue să ignore, că Franța de după război, democratică și republicană, a pus la pasivul ei zeci de nopți ale Sfîntului Bartolomeu și zeci de inchiziții? Da, trebuie să afle, răspunde reputatul istoric Michel Winock, în același număr al revistei. A-ți cunoaște trecutul colectiv înseamnă a accepta să-ți asumi lipsurile, să-ți corectezi greșelile, să faci dreptate celor pedepsiți pe nedrept. O națiune care își pierde memoria sau care se mulțumește cu istoricii oficiali, de curte, este ca un bărbat și o femeie care nu îndrăznesc să-și privească în oglindă ridurile și cicatricele. A bon entendeur, salut!

F.D.

RELIGIA GETO-DACILOR

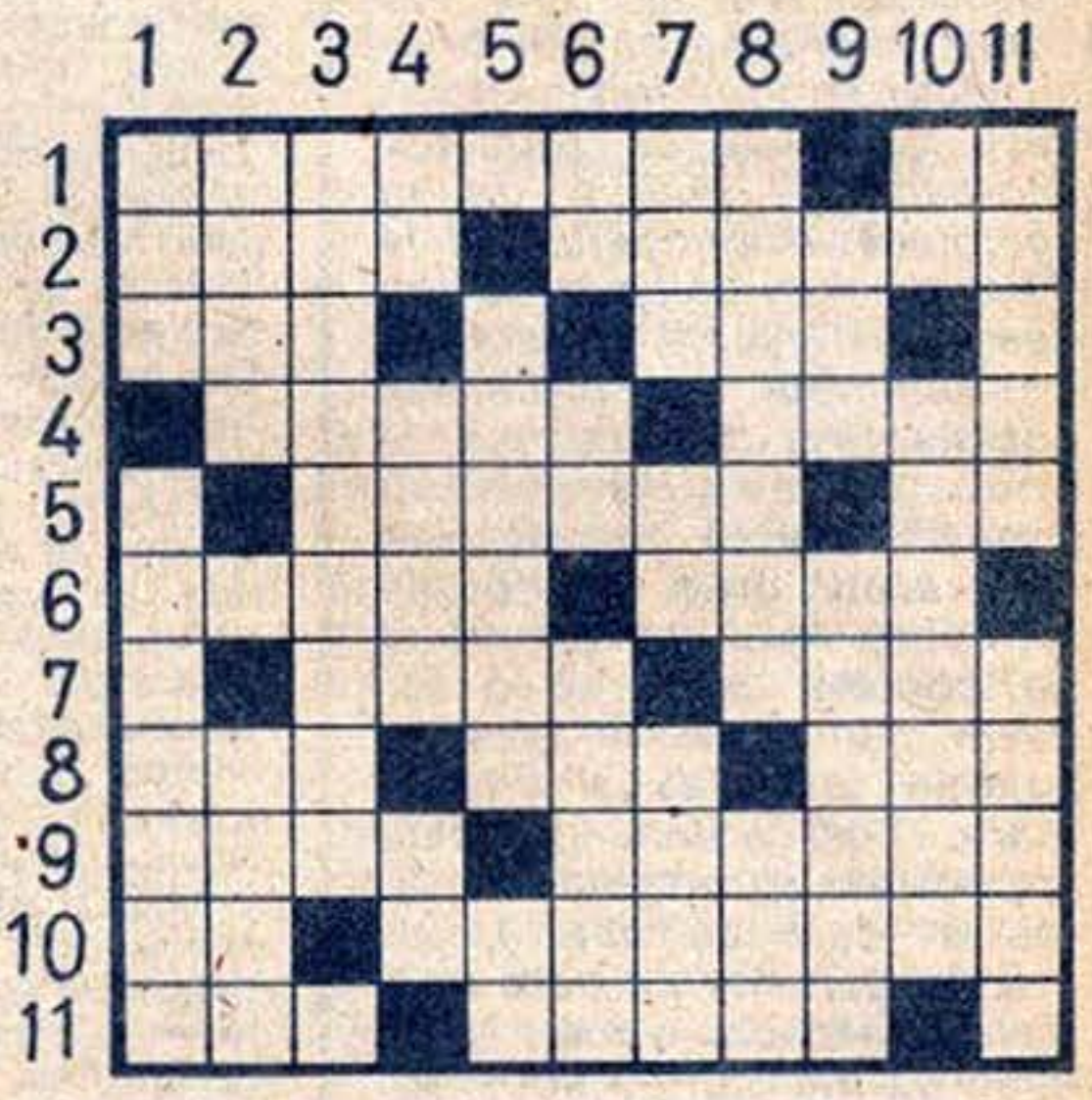

ORIZONTAL: 1)Întemeietorul religiei şi cel mai important zeu al geto-dacilor, pe care istoricii antici Strabon şi Herodot îl atestează documentar ca trăind anterior expediţiilor lui Darius (cca. 550 î.e.n.) — Idem. 2) Cei ce se întorceau de la luptă „pe scut" — Slujitorii divinităţii, din rîndul cărora dacii îşi alegeau deseori conducătorii (Deceneu, Comosicus). 3) Monedă japoneză — Armă cu care dacii îşi trimiteau săgeţile spre cerul întunecat şi străbătut de fulgere, în credinţa că astfel îl vor ajuta pe Gebeleizis. 4) Desenul simbolic de pe un vas descoperit la Bucureşti-Tei, carul de la Piatra Roşie sau splendidul „Soare de piatră" din incinta sacră a Sarmizegetusei, corelat cu absenţa oricărui templu subteran au condus la emiterea ipotezei unei astfel de caracteristici a religiei geto-dacilor (masc.) — Scriitor francez. 5) Monumente funerare de forma unor movile conice de pămînt descoperite în număr mare pe teritoriul locuit de daci — Camă! 6) Vechii greci — Domnitor moldovean (1634-1653). 7) Şină torsionată! — Trimisul pămîntenilor în împărăţia lui Zamolxis (Gebeleizis), jertfă umană aruncată în suliţi la fiecare 5 ani (pl.). 8) Localitate în Ungaria — Crai de la Răsărit — Siglă pentru „International Exhibitions Bureau". 9) Titlu — Aşezările dacice de la Sarmizegetusa sau Costeşti, bogate în elemente privitoare la viaţa materială şi spirituală a strămoşilor noştri. 10) Dînsul — Istoric de origine gotă de la care aflăm despre cultul geto-dacilor pentru un zeu al războiului asemuit lui Ares sau Marte. 11) Altfel spus se dă în leagăn — Localitate bihoreană unde a fost descoperită o necropolă cu urme ale practicii incineraţiei.

VERTICAL: 1)Zamolxis, Gebeleizis sau Bendis, divinităţile la care se închinau dacii şi cărora le înălţau sanctuare — Mare preot în timpul lui Burebista şi rege al statului dac după moartea acestuia, amintit de Strabon pentru porunca sa de a distruge viţa de vie de pe întinsul Daciei. 2) Zeul războiului la greci, divinizat (după Vegetius), şi de daci, moesi şi traci — Religia, componentă de bază a vieţii spirituale a geto-dacilor. 3)Caracter al religiei geto-dace, după părerea lui Vasile Pârvan *(Getica)*, istoric pentru care Zamolxis ar fi fost primul şi unicul zeu la care se închinau dacii. 4) Mioare — Astrul nopţii, divinizat de daci prin cultul zeiţei Bendis — Dumnealor. 5) Lăcaşul lui Zamolxis, ipoteză pentru care pledează un singur element material: o scară venind din vale şi ducînd la una dintre terasele Sarmizegetusei — Seminţie (fig.). 6) Xenia Pîrlogea — Ruşinos la început — „Muntele...", peştera în care sălăşluia Zamolxis şi rîul ce curgea la poalele sale, numite de Strabon Kogaionon (fem.). 7) Cureluşă — Laurenţiu Lupan — Fost handbalist român. 8) Glosator al lui Vergiliu, care ne relatează că geto-dacii, înainte de a pleca la război, obişnuiau să bea, ca pe un vin sfinţit, apă din Dunăre şi să se jure că nu se vor întoarce la vetrele lor decît după ce vor fi ucis pe duşmani — Baston la biliard. 9) Ocale (reg.) — Stat în judeţul Galaţi socotit a fi vechea Piroboridava. 10) Ite! — Mici obiecte de cult utilizate în scopuri apotropaice. 11) Zeiţa Lunii, a pădurilor şi a farmecelor la romani, divinizată de geto-daci şi identificată cu numele Bendis — Păsările sacre ale egiptenilor.

Dicţionar: *IEN, VIAN, IANS, ECS, TAR, IEB, REDL*

Radu STOIANOV

Soluţia careului *Argonauţii:* IASON — MISIA — ESON — ABSIRT — PINDAR — TRIE — UN — RUGURI — N — CU — EA — E — I — AFI — NE — CSH — ISCA — C — PELION — ARME — LAERTES — AUR — AT — OCUPAŢIE — TAINA — URIAŞ.

Primul război mondial se terminase, România făcea parte dintre națiunile învingătoare, vechile idealuri naționale de unificare a tuturor românilor într-o singură țară, se înfăptuiseră. După perioada de suferințe prin care a trecut populația: retragere, ocupație, distrugeri datorate bombardamentelor și luptelor, țara reintra într-o perioadă de liniște și siguranță. Între sectoarele ce-și căutau noi forme de expresie se aflau și cele legate de activități cultural-educative.

Ca atare, în cercurile științifice universitare de la Iași și București, s-a lansat ideea înființării unei instituții puternice, cu posibilități deosebite nu doar în domeniul editorial, ci și în întregul complex de activități, respectiv tipografia și librăriile.

Fostul rector al Universității din București, Ion Athanasiu, a fost unul dintre cei ce a imaginat o astfel de instituție, reușind să convingă conducerea guvernului liberal de atunci — guvern care încuraja orice inițiativă românească —, asupra posibilității înființării unei astfel de societăți în slujba culturii românești.

1919: o inițiativă a Partidului Național Liberal

„Cartea Românească"

MARIUS RASIDESCU

Previziune...

Trebuia găsită o modalitate de unificare a mai multor unităţi mai mici existente, pentru a crea bazele de plecare pentru o astfel de societate anodină. Dificultatea a constat în faptul că fiecare dintre aceste mici unităţi avea interesele ei, greu de abandonat; de asemenea, trebuia depăşit un sentiment de neîncredere ce persista între parteneri. Fiecare dintre aceste mici unităţi, îşi desfăşura activitatea cu rezultate mai bune sau mai slabe, însă toate se mulţumeau cu beneficiul mai modest, dar sigur. Intrarea într-o societate mare, s-ar fi făcut cu pierderea controlului de mic patron, vechii proprietari transformîndu-se în acţionari, cu posibilităţi mai reduse de determinare a modului de desfăşurare a activităţii.

Din partea Partidului Naţional Liberal s-a mai pus o condiţie anume ca ea să fie constituită numai din unităţi româneşti. Guvernul i-a promis participarea Băncii Româneşti, pe care Partidul Naţional Liberal era în măsură să o determine să contribuie la pornirea activităţii. Unităţile particulare care, în final, au acceptat să fuzioneze, au fost:

Editură: C. Sfetea, cu sediul în Bucureşti, Calea Moşilor 62, care avea în afară de editură, o librărie şi o mică tipografie şi litografie. Localul mai există şi în prezent, aflîndu-se în spatele bisericii Sf. Gheorghe Nou. Proprietarul, Constantin Sfetea (1864-1924) a fost un om cu o mare putere de muncă, un bun organizator care, în ultimul timp (anterior formării editurii), dăduse o mare extindere activităţii de editură.

Tipografia. Ion St. Rasidescu (1865-1916), cu sediul în str. Doamnei 14-16, condusă după moartea acestuia, de fiul său Carol Rasidescu (1892-1956), era una din cele mai mari tipografii din ţară, cu atelier de zeţărie, zincografie, litografie, maşini de tipar, legătorie etc. Carol Rasidescu, absolvent al şcolilor de specialitate de la Viena şi a Şcolii de Comerţ din Bucureşti, era convins de avantajele acestei fuziuni, devenind conducătorul tehnic al viitoarei societăţi.

Librărie: Theodosie Ioaniţiu (1842-1918) cu sediul în str. Şelari 12, condusă de Nicolae. Ioaniţiu, avînd librărie, papetărie şi depozit de hîrtie. Legătura de rudenie cu familia Rasidescu au determinat acceptarea fuzionării, Nicolae Ioaniţiu devenind de asemenea conducător tehnic al viitoarei societăţi.

Înfiinţarea societăţii „Cartea Românească" s-a realizat în iulie 1919, prin redactarea actului constitutiv şi a statutelor, precum şi autorizarea funcţionării de către tribunalul sectorului Negru, sub numărul 15620 din 30 iulie 1919. Capitalul social era de 10 000 000 lei, reprezentînd emisiunea întîi de acţiuni, fiecare acţiune, în valoare de 500 lei, fiind subscrisă de: Banca Românească, care a cumpărat fondul editurii C. Sfetea la valoarea de 3 368 000 lei şi a adus un aport în numerar de 783 500 lei; familia Rasidescu, prin valoarea tipografiei şi materialelor, în valoare de 3 000 000 lei; familia Ioaniţiu, prin librărie şi fondul de marfă, în valoare de 715 000 lei; Banca Agricolă, în valoare de 783 500 lei.

Ceilalţi acţionari erau: Creditul Tehnic, Gh. Adamescu, Gh. Bagdat, Ion Al. Brătescu-Voineşti, C.G. Caciaşa, G. Dobrovici, A. Ioachimescu, C. Sfetea, C. Teodorescu, aportul subscris deci însumînd valoarea de 1 350 000 lei.

Activitatea societăţii era precizată în statute şi se făcea în următoarele domenii: toate lucrările privind scrierea, tipărirea şi vînzarea cărţilor cu scop didactic, ştiinţific, artă, literatură şi toate lucrările de grafică; activitatea de librărie, vînzarea cărţilor, rechizite şcolare, produse de papetărie, furnituri pentru birouri, laboratoare şi şcoli; fabricarea şi desfacerea produselor, diverse.

La început, activitatea s-a desfăşurat în sediile proprii, respectiv ale unităţilor care fuzionaseră, fiind destul de greoaie, avînd în vedere poziţiile fiecăreia. De asemenea, sediul din Calea Moşilor (editura C. Sfetea), nu prezenta un vad comercial satisfăcător. În plus Consiliul de Administraţie, organ care supraveghea activitatea de ansamblu, şi al cărui preşedinte a fost, în prima etapă, I. Athanasiu a încredinţat conducerea efectivă a societăţii lui C. Sfetea, ceea ce a nemulţumit pe ceilalţi mari acţionari, care s-au retras din activitate.

Pentru îmbunătăţirea condiţiilor comerciale, societatea a hotărît să fuzioneze la 18 august 1919 cu societatea anonimă Minerva, sporindu-şi capitalul la 14 200 000 lei şi transformînd clădirea acestei societăţi din B-dul Academiei 3-5 (zona dintre Cal. Victoriei şi str. Academiei), în sediul central al societăţii şi sediul principal al activităţii comerciale de librărie, papetărie, rechizite, aparatură didactică şi de laborator.

Din motive de sănătate, C. Sfetea s-a retras din conducerea tehnică, aceasta fiind încredinţată celor doi directori generali: C. Rasidescu şi N. Ioaniţiu.

...şi spirit comercial

Activitatea comercială s-a redresat datorită unui bun vad comercial, precum şi faptului că acesta se găsea în imediata apropiere a Universităţii. În scurt timp, s-a făcut simţită necesitatea unui sediu modernizat pentru activitatea atelierelor societăţii şi astfel în 27 aprilie 1920, după ce s-a decis sporirea capitalului la valoarea de 23 300 000 lei, printr-o nouă emisiune de acţiuni, s-a început construirea clădirii din şos. Bonaparte 58-60, existentă şi în prezent, care s-a inaugurat în 1922.

Inaugurarea s-a făcut într-un cadru festiv, cu o slujbă religioasă, la care a participat şi primul ministru al guvernu-

lui liberal, I.I.C. Brătianu, sprijinitorul moral al societăţii „Cartea Românească".

Societatea s-a dezvoltat în continuare, mărindu-se capitalul la 46 600 000 lei în 1923 şi apoi la 100 000 000 lei în 1928; ea a achiziţionat clădirea din str. Matei Millo 11, care corespunde pînă în str. Sărindar, în interiorul căreia se găsea sala de teatru închiriată de doamna Maria Filotti (actualul Teatru Mic). S-au înfiinţat sucursale în oraşele din provincie, cea mai importantă fiind cea de la Cluj.

Sediul din Calea Moşilor a devenit depozit central şi centru de vînzare „en-gros". Sediul central din str. Academiei a fost supus unor modificări constructive succesive, luînd forma finală în 1937.

Cu ocazia repetatelor emisiuni de acţiuni, Banca Românească a devenit cel mai mare acţionar, depăşind 50% din numărul total de acţiuni; era reprezentată în Consiliul de Administraţie de un „Administrator delegat", în persoana d-lui Dobrovici G., pînă în 1947. Preşedintele Consiliului de Administraţie a fost numit acad. profesor I. Simionescu, care a deţinut această funcţie pînă la moartea sa. Emblema societăţii „Cartea Românească" era Grifonul, cu o labă pe un dreptunghi cu iniţialele C.R. şi încadrat în diferite forme, în funcţie de utilizarea sa într-un domeniu de activitate.

Macheta clădirii editurii inaugurată în anul 1937

În p. 75: *1922. Inaugurarea unui nou edificiu al editurii „Cartea Românească"; în primul rînd, I.I.C. Brătianu (x)*

Un dar culturii româneşti

Unul din scopurile înfiinţării societăţii „Cartea Românească" fiind editura, aceasta s-a pus la început în slujba ridicării nivelului cultural al poporului, prin stimularea autorilor români şi realizarea de cărţi de calitate şi la preţuri accesibile. Acestea au fost cele mai importante principii directoare, apărute chiar de la înfiinţare. S-au editat materiale pentru biblioteci ieftine sau de colecţii. Astfel sub conducerea acad. prof. I. Simionescu apăreau în milioane de exemplare colecţiile: „Cunoştinţe folositoare", „Biblioteca sătească", „Biblioteca agricolă", „Calendarul gospodarilor" sau „Pagini alese din scriitorii români".

O atenţie deosebită s-a acordat lucrărilor speciale pentru bibliofili, cum au fost colecţiile de stampe, colecţiile de reproduceri după tablourile celebre, culegeri de povestiri şi versuri ale autorilor români, prezentate în condiţii de calitate deosebită sau în ediţii speciale.

Operele ştiinţifice ale autorilor români, realizate la „Cartea Românească", în condiţii la fel de îngrijite, au fost lucrările Dr. Juvara, Dr. Marinescu, Gh. Netta, V. Slăvescu etc.

Activitatea comercială, avea la bază comerţul de librărie, desfăşurat în sediul central şi în sucursalele din Bucureşti şi din ţară. Sediul central avea amenajat la parter şi subsol standuri de cărţi pentru diferite domenii, cu un mod de prezentare modern şi un personal foarte bine selectat. Tot la parter se găsea raionul de rechizite şcolare. Cărţile şcolare expuse şi vîndute la etajul I erau găsite de elevi în tot timpul anului, cu precădere înaintea începutului de an şcolar, realizarea acestor manuale constituind, pentru tipografie, perioada de vîrf de activitate în timpul verii. Comerţul cu produse de papetărie şi cartonaje ocupa etajul II al sediului, împărţit şi cu un sector de jucării, mult apreciat de cei mici în perioada premergătoare Crăciunului, atunci cînd se organiza şi un „Moş Crăciun", în vitrina de pe bulevard. Apărea astfel tendinţa de dezvoltare spre un gen de magazin Universal. La etajul III se vindeau articole sportive, destinate şcolilor, aparate sportive, biciclete, motociclete, echipament de sport nautic, etc.; etajul V era destinat aparatajului medical, celui chimic şi produselor chimice. Etajul IV era pentru administraţie, etajele VI şi VII funcţionau ca depozite.

Două ascensoare de mare capacitate asigurau accesul rapid al publicului la orice raion. Acest spaţiu al ascensoarelor a constituit de fapt, „călcîiul lui Achile" al clădirii. În anul 1944, la unul din bombardamentele aeriene, o bombă incendiară de mare calibru a pătruns prin coşul liber al ascensoarelor, pînă la subsolul clădirii, incendiind depozitul şi cărţile expuse. Tot la subsol, era amenajat şi un adăpost antiaerian, plin la acel moment cu populaţia care a fost surprinsă de

alarma aeriană, în acea zonă a orașului. Timpul necesar evacuării persoanelor a făcut ca focul să se extindă în așa măsură, încît n-a mai putut fi stins. După cîteva zile, sub acțiunea căldurii, elementele de rezistență ale clădirii au cedat, întreaga construcție prăbușindu-se, formînd un morman de jăratec.

Sediul societății s-a mutat în clădirea din Calea Moșilor, iar pentru activitatea de librărie s-a închiriat un local în clădirea Cercului Militar, cu intrarea de pe bulevard.

Industria grafică și anexele funcționau în șoseaua Bonaparte 60, o clădire cu subsol, parter, două etaje și mansardă. La subsol era depozitul de hîrtie și produse de celuloză. Acestea proveneau la intervale regulate de la fabrica de hîrtie din Bușteni. La parter, erau instalate mașinile de tipărit de diverse tipuri, pînă la cele mai moderne. Aici se realiza tipărirea cărților obișnuite, volumele pentru ediții speciale, imprimări în culori, bilete de tramvai și, în ultima perioadă (1945-1947), bancnote. Etajul I, era ocupat de zețărie, mașini de cules, atelierul fotografic, zincografia. La etajul II, funcționa atelierul de legătorie și papetărie.

Mai existau ateliere de confecționat ace cu gămălie, de mecanică fină și ateliere de întreținere. Pentru alimentare cu energie electrică se instalase un motor Diesel lent de 300 C.P., ce funcționa numai în perioada de restricție de energie de la rețeaua orășenească. În acest sediu, activau circa 700 salariați, cu un program de la 8-12 și 14-18. Masa de prînz se putea servi la o cantină din incinta atelierelor.

În timpul războiului, în mai 1944, atelierele au fost lovite de un pachet compact de bombe incendiare, 200 la număr, care au pătruns pînă la etajul I, distrugînd materialele și mobilierul. La etajul I căldura a topit întreaga cantitate de litere, formînd pe podea un strat gros de compoziție, care după răcire a trebuit să fie spart. Toate mașinile de la parter au scăpat neavariate.

Deși afectată serios de pagubele pricinuite de război, societatea „Cartea Românească" a reușit să se mai mențină ca structură organizatorică și funcțională timp de cîțiva ani.

În 1947, sistemul bancar a fost preluat de către stat. Fosta Bancă Românească a desemnat un nou administrator delegat, care în virtutea deținerii majorității acțiunilor, a destituit întreaga conducere. S-a trecut apoi la preluarea acțiunilor rămase la persoanele particulare, prin „lămurirea" acestora, că trebuie să le doneze P.C.R.-ului. Prin preluarea tuturor acțiunilor, societatea anonimă „Cartea Românească" și-a încetat activitatea, nu conform statutelor, ci printr-o situație de forță majoră. După 28 de ani de existență, numele acestei societăți trecea în istoria editurilor, a tipografiilor și librăriilor românești, ca o societate care și-a îndeplinit cu cinste, misiunea culturală. ■

SPIONAJ SAU FICȚIUNE?

Aline, contesă de Romanones și autoarea unor cărți de spionaj, a lucrat în timpul celui de al doilea război mondial pentru OSS — precursoarea actualei CIA — la Madrid. Prima carte pe care a publicat-o contesa, în 1987, reconstituia, potrivit spuselor ei, activitatea din acea perioadă. Recent, o revistă de modă, *Women's Wear Daily*, a acuzat-o că aproape nimic din ceea ce a scris nu este adevărat. Principala dovadă: un dosar, devenit de curînd accesibil la Arhivele Naționale din Washington, care conține rapoartele trimise de Aline Griffith (așa se numea pe atunci) din Madrid. În carte, numele de cod al spioanei era Tiger. În dosar, el este Butch.

Perfect adevărat, replică doamna contesă: am avut mai multe nume de cod și cel de Tiger a fost preferat de editor. Ea mai recunoaște și că inițial manuscrisul i-a fost refuzat de editor ca fiind prea plicticos, motivație suficientă pentru a-l reface. Dar susține că neconcordanța dintre dosar — unde nu apar decît rapoarte de rutină privind viața dusă la Madrid și zvonuri despre agenții germani — și carte nu este semnificativă, mai ales că nu a citit încă dosarul și nu știe dacă rapoartele sînt într-adevăr cele trimise de ea. Și apoi „anumite lucruri trebuia să le țin secrete". Precum eliminarea unui spion cu ajutorul unui pistol Beretta, unul dintre episoadele în care abundă cartea.

Prietenii contesei consideră că ea este victima unei conspirații puse la cale de foștii colegi, supărați că memoriile lor au fost respinse de editori. Dar chiar și cei mai înfocați suporteri recunosc faptul că nu toate lucrurile descrise în carte s-au petrecut în realitate. După cum spune Ray Cline — fost director adjunct la CIA, citat de revista *Newsweek* — „ceea ce a încercat ea a fost să pună într-o lumină cît mai favorabilă OSS". Procedeu general răspîndit, susține Elizabeth Bancroft, directoare la National Intelligence Book Center; „orice relatare a unui transfug îți dă impresia că soarta întregului KGB a depins de el".

D.M.

Dicţionar istoric

Ne propunem să începem cu Estonia o călătorie prin tunelul timpului în cele trei țări baltice, care și-au declarat recent independența, în cadrul granițelor fostelor republici unionale sovietice. Teritoriul Estoniei (45 100 km², 1 556 000 locuitori) se întinde între lacurile de origine glaciară Pskov și Ciud, de unde se formează Narva (ce constituie frontiera cu Rusia), un litoral de 600 km, țărmul stâncos al Golfului Finic, și partea septentrională a golfului Riga.

ESTONIA

De origine fino-ugrică, estii sau estonienii — cărora cei vechi le spuneau ostiones, aesthieri, istes sau aistones — apar pentru prima oară menționați de Tacitus (55-120) în *Germania* (o monografie geografică și etnografică a triburilor germane), care îi prezintă ca trăind sub un regim patriarhal, apoi, în secolul XI, de Adam din Bremen, pentru ca în veacurile următoare, XII și XIII, numele lor să devină aproape familiar pentru triburi războinice, ce organizau expediții piratерești în zone locuite de vecinii lor scandinavi[1].

În jurul anului 1080, estonienii au fost supuși de regele Danemarcei Knud II den Hellige („cel sfînt"), care a invadat regiunea cu o flotă formată din 760 de vase. Această cucerire a Estoniei de către danezi a fost încheiată de regele Waldemar II Sejr („Victoriosul"), cel care, cu binecuvîntarea papei, a întreprins o altă mare cruciadă pe coasta meridională a Golfului Finic, construind acolo, în 1219, o fortăreață: Revelul, viitoarea capitală a Estoniei, Tallinn, și important comptoar al negustorilor germani ai Hansei.

În 1347 însă, Waldemar IV Atterdag (1340-1375) a cedat Estonia cavalerilor teutoni, prin tratatul de la Marienburg, țara rămînînd în stăpînirea acestora pînă la mijlocul veacului XVI, cînd va fi cucerită de suedezii regelui Erik XIV (1560-1568), pentru ca, prin pacea de la Oliva, din mai 1660, între Suedia, de o parte, și Polonia, Austria și Brandenburg, de alta, prima să primească Estonia, insula Oesel și o mare parte din Letonia. Suedezii aveau să aducă în Estonia lutheranismul. În 1632, regele Gustav II Adolf a creat la Dorpat (Tartu) celebra universitate de aici, pentru a instala la porțile „barbariei orientale", cum a afirmat el, „un templu al gîndirii lutherane".

În „era suedeză" — pe care, într-o oarecare măsură, legenda a aureolat-o raportînd-o, evident, la perioadele anterioare, daneză și teutonă, și la cele ce aveau să vină — universitatea a rămas deschisă și pentru fiii de țărani autohtoni, clasă mai puțin împilată de baronii germani, decît în epoca teutonă. Această „eră suedeză" avea să ia sfîrșit odată cu primul război nordic.

În anul 1710, Estonia a trecut din stăpînirea lui Carol XII al Suediei în cea a lui Petru cel Mare al Rusiei. Petru a construit în zonă una dintre cele mai mari baze ale flotei ruse din Baltica, după ce, cu numai șapte ani în urmă, înălțase, Sankt-Petersburgul, ce avea să eclipseze Revelul. În urma războiului nordic, cînd Rusia, Polonia și Danemarca ce s-au opus hegemoniei Suediei (1710-1721), la 30 august 1721, prin tratatul de la Nystadt, Estonia a intrat oficial sub sceptrul țarului rus. Devastată și depopulată de războaie, țara a fost total absorbită de imperiul țarist.

Cînd țăranii din nordul țării s-au răsculat împotriva baronilor germani, în primăvara și vara anului 1858 (așa-numitul „război de pe Mahtra", căruia cunoscutul scriitor estonian E. Vilde i-a consacrat mai tîrziu, în 1902, o trilogie), două companii țariste au fost trimise împotriva lor, înăbușind mișcarea.

Țarii ruși Alexandru I (1801-1825) și Alexandru II (1855-1881) s-au manifestat destul de favorabil Estoniei, asistînd la renașterea spiritului național al țării, fără a-i pune obstacole. În 1857, J.W. Jannsen fonda primul ziar estonian: în 1868, avea loc la Tartu primul festival al cîntecului național; în 1878, Carl Robert Jakobson lansa periodicul *Sakala*, ce își propunea să lupte pentru egalitatea în drepturi între germani și estonieni; între 1857 și 1861, F.Kreutzwald compunea epopeea *Kalevi Poëg* (Fiul lui Kalev), asemănătoare cu *Kalevala* finlandezilor.

Iată cum erau prezentați estonienii din punct de vedere etnografic: „Estonienii — scrie un călător din veacul XIX — sînt în general de înălțime medie, dar bine legați; fața lor este lată, ochii de un bleu gri, privirea întunecată, părul blond roșcat. Sînt de timpuriu obișnuiți să suporte oboseala și privațiunile. În ce privește calitățile morale, au bune moravuri și o viață de familie așezată. Costumul lor constă dintr-o redingotă mare, din stofă de lînă, de culoare maro sau gri închis, pe care și-o confecționează singuri. Peste aceasta trec centura de rigoare. Femeile poartă aceleași veșminte, iar vara numai o cămașă, încinsă cu o centură. Și bărbații și femeile iubesc dansul și cîntecul (*Grand Dictionnaire Universel du XIX-ème siècle*, vol. VII).

Iar despre țară ca atare, Estonia, și locuitorii ei, *Encyclopaedia Britannica* (vol. VIII), ediția anului 1898, nota: „Clima este severă, cu ierni lungi și furtuni frecvente. Provincia este împărțită din punct de vedere administrativ în șase districte (Reval, Wesenberg, Weissenstein, Hapsal, Leal, Kundra), iar orașul Reval este sediul guvernului oficial. Biserica națională este lutherană. Țara este divizată în opt dioceze, centrul lor aflîndu-se în consistoriul de la Reval.

În 1875 existau 578 școli, în care învățau 18 952 băieți și 16 227 fete, cu alte cuvinte 92 elevi la fiecare 1 000 locuitori. Înalta educație desfășurată sub influența nobilimii și a clerului a făcut ca cea mai mare parte a populației să fie fidelă tradițiilor germane. La o populație de 323 961 persoane în 1870, circa o treisprezecime este de rasă germană, așa încît provincia poate fi pe scurt caracterizată ca o țară eminamente estonă, cu o aristocrație teutonă și un guvern rus".

Țarul Alexandru III (1881-1894) și guvernatorul Șahovski au instituit o legislație favorabilă limbii, culturii și instituțiilor rusești. De atunci politica de rusificare s-a aplicat metodic, cu sprijinul baronilor baltici, a căror putere era atît de mare, încît, în anii din ajunul primului război mondial, 200 familii germane posedau, singure, 60-70% din pămînt, ceea ce avea să oblige peste 500 000 estonieni să se expatrieze în Siberia, Caucaz, Australia și America de Nord. Această politică dusă de țarii ruși va provoca o dură replică estoniană, respectiv opoziția intelectualilor grupați în mișcarea „Tînăra Estonie", fondată de Jaan Teemant, care chema poporul la arme pentru autonomia țării. Încurajat de aristocrația germană, ce servea cu multă fidelitate instituția imperială rusească, țarul a introdus legea marțială, care a favorizat represiunea brutală, sîngeroasă a mișcării „Tînăra Estonie". Jaan Teemant a fost condamnat la moarte în contumacie.

La izbucnirea primului război mondial, în 1914, estonienii, considerîndu-i pe germani dușmani ereditari, au trecut de partea Rusiei, căreia i-au asigurat peste 200 000 combatanți. Pe fondul revoluției ruse din februarie 1917, Estonia s-a ridicat la luptă. La 12 aprilie, țara s-a declarat stat autonom. Alegerile pentru Dieta națională — numită „Maapaev" — s-au încheiat prin con-

---

[1] Desigur că, după eliberarea lor de sub dominația sovietică, istoricii celor trei țări baltice își vor elabora propria istorie, o vor supune unor analize noi și complete, beneficiind eventual de revelații documentare la care noi nu am avut acces. Menționăm, de asemenea, că în întocmirea acestui articol ne-am izbit de penuria surselor documentare — de altfel și acelea contradictorii — fapt explicabil însă, tema nemafiind prezentă pînă acum în istoriografia română.

În p. 79: *Imagine din Tallinn, cu arhitectura lui specifică.*

stituirea unui guvern provizoriu, condus de Constantin Päts (iulie-octombrie 1917). După Revoluţia din octombrie, cînd bolşevicii au pus stăpînire pe conducerea Rusiei, Dieta estoniană a decis secesiunea. Era 28 noiembrie 1917.

Imediat guvernul bolşevic rus a suprimat autonomia ţării, a instituit în Estonia un guvern comunist, la 8 decembrie, condus de Jaan Anvelt (1884-1937), i-a expropriat pe marii baroni baltici şi a trimis o armată în scop punitiv. Pe de altă parte însă, pe teritoriul Rusiei înaintau trupele germane. Anvelt a fost obligat să părăsească ţara, iar la 24 februarie 1918, Dieta a proclamat Estonia „republică democratică independentă şi neutră". A doua zi, germanii au intrat în Tallinn. Guvernul a fost suspendat.

Prin tratatul de pace de la Brest-Litovsk, din martie 1918, respectiv printr-un protocol semnat la Berlin, la 27 august acel an, ţările baltice treceau de sub suzeranitatea rusă sub cea germană. Dar prăbuşirea Reichului, la 11 noiembrie 1918, a făcut ca independenţa Estoniei să devină o realitate. Sovietele însă au refuzat să o confirme.

La 28 noiembrie 1918, armata roşie a invadat Estonia. Sprijinite de ţări ca Anglia şi, mai ales, Finlanda, corpurile libere estoniene au reuşit să elibereze ţara de ruşi, în februarie 1919, apoi de trupele germane ale lui von der Goltz, în iunie acelaşi an. La 2 februarie 1920, tratatul de la Tartu punea capăt oficial războiului cu Sovietele, care renunţau la orice suzeranitate asupra Estoniei, iar la 26 ianuarie, Consiliul Suprem Aliat recunoştea *de jure* Estonia.

Aleasă în aprilie 1919 şi avîndu-l ca preşedinte pe August Rei, Adunarea Constituantă estoniană a votat, la 15 iunie 1920, o constituţie de tip parlamentar, ce acorda puterea legislativă pentru trei ani unei camere unice (Riigikogu), aleasă prin vot universal direct şi formată din 100 membri. Puterea executivă aparţinea şefului statului şi Consiliului de Miniştri, amîndoi răspunzători în faţa Parlamentului.

Pînă în anul 1933, cînd s-a instalat un regim dictatorial şi toate partidele au fost suprimate, la conducerea ţării s-au succedat zece guverne de coaliţie. În principal, ele şi-au propus să restabilească echilibrul economic, să rezolve problema agrară, prin lichidarea marii proprietăţi funciare germane, să se opună comunismului (în 1924 partidul comunist, creat în 1920, a fost dizolvat), iar în exterior, ele au trebuit să facă faţă dificultăţilor datorate poziţiei Estoniei între Occident şi Uniunea Sovietică. Preocupată să reziste presiunilor ruseşti, ţara aderase la Liga Naţiunilor, în septembrie 1922, semnînd însă şi un pact de neagresiune cu U.R.S.S., în martie 1932, convenţiile pentru definirea agresorului, din 3-5 iulie 1933 (Londra) şi un acord de colaborare cu celelalte două republici baltice, în septembrie 1934, şi alte două pacte de neagresiune cu Letonia şi cu Germania (7 iunie 1939). Între cele două războaie mondiale, România a întreţinut relaţii diplomatice cu statul estonian, relaţii pe care le-a reluat în august 1990.

Anii Estoniei independente erau însă număraţi. În august 1939, ţara a suportat contralovitura pactului Ribbentrop-Molotov, al cărui protocol adiţional secret plasa Estonia în orbita sovietică. La 28 septembrie 1939, ruşii au impus micului stat estonian un tratat de asistenţă reciprocă ce reînvia pactul din 1932, dar comporta şi concesiunea către U.R.S.S. a bazelor navale de la Hiuma (Dago), Sarema şi Paldiski.

La jumătatea lunii iunie 1940, un ultimatum sovietic cerea „aplicarea cinstită" a tratatului din septembrie anul precedent, iar a doua zi, 17 iunie, trupele sovietice ocupau ţara. Pe 19 iunie un membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.U.S., Andrei A. Jdanov, se instala la Tallinn pentru a organiza guvernul sovietic al republicii Estonia, iar la 21 iunie 1940 lua conducerea Johannes Vares (1890-1946). Exact o lună mai tîrziu, Parlamentul unicameral, format numai din partizani ai regimului comunist, vota în unanimitate reunirea Estoniei cu U.R.S.S., pentru ca, la 6 august 1940, această decizie să devină efectivă. Fruntaşii vechiului regim, Päts şi Laidoner, au fost arestaţi. În ajunul invaziei Estoniei de către germani (armata feldmareşalului von Leeb), în mai-iunie 1941, opoziţia a fost lichidată prin deportări masive.

La 28 august 1941, Tallinnul, deşi apărat de trupele sovietice, a căzut în mîinile Wehrmachtului. Trei ani a durat ocupaţia germană, după care unităţile sovietice au reuşit să recucerească Estonia. Ele au intrat în Tallinn, la 22 septembrie 1944.

Atunci, în septembrie 1944, Estonia devenea a 15-a republică a U.R.S.S. Minorităţile germană şi suedeză aveau să fie eliminate, membrii lor fiind transportaţi în ţările lor de origine de către puterea sovietică. De fapt, seculara problemă a minorităţii germane îl preocupase şi pe Hitler care, în octombrie 1939, hotărîse, cu acordul sovieticilor, repatrierea germanilor în Reich.

Pentru Estonia începeau cei peste 50 de ani de dominaţie sovietică. ■

PUBLICITATE = EFICIENŢĂ = REUŞITĂ

Nu ocoliţi posibilitatea de a vă adresa celor mai largi categorii de cititori! Oferta dv. poate interesa chiar pe cititorul acestor rînduri.

Adresaţi-vă cu încredere lui prin intermediul paginilor noastre.

Magazin istoric vă stă la dispoziţie pentru a vă prezenta cu produsele dv., cu iniţiativele şi ofertele dv., cu semnificative pagini din cronica ascensiunii dv. în afaceri.

Publicitatea în *Magazin istoric* vă oferă o şansă de a vă întîlni cu istoria!

FEBRUARIE 1942

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• Tudor Vianu **despre expoziția de pictură și sculptură a lui Ion Vlasiu, deschisă la Sala Dalles:** „De la Medrea și Demian, Ardealul nu ne-a trimis darul unei arte mai seducătoare, în care forța și delicatețea pecetluiesc un pact unic. Artist la începuturile sale, dl. I. Vlasiu se găsește în zodia unor fericite făgăduințe".

• Și tot **la Sala Dalles, la 8 februarie, se deschide expoziția de pictură, gravură și desen a grupului MCMXLII, format din Vasile Dobrian, Eugen Drăguțescu, Ștefan Hablinschi, G. Tomaziu și Al. Țipoia.**

• În ședința **Societății române de lingvistică (prezidată de prof. Al. Rosetti, secretarul societății), I. Coteanu prezintă comunicarea** Prima listă a numelor românești de plante.

• Legația **României din Ankara oferă o reprezentație de gală cu un film românesc documentar, realizat de Ministerul Propagandei și consacrat operațiilor armatei noastre în Basarabia, Bucovina și în Crimeea.**

• La „Universitatea Radio", **în cadrul ciclului** Începuturile statului românesc, **sînt prezentate conferințele: Ion Lupaș** — Voievodatele transilvănene; **N. Bănescu** — Începuturi politice românești la Dunăre și Mare; **Const. C. Giurescu** — Întemeierea Munteniei; **Victor Papacostea** — Întemeierea Moldovei.

Iar în cadrul Universității Libere, conferențiază în această lună: I.M. Sadoveanu, despre Gotic; **Alice Voinescu** — Umanismul; **Tudor Vianu** — Barocul și Clasicul; **M. Ralea** — Definiția omului; **Alex. Marcu** — Omul Renașterii.

• La 7 februarie, **prof. I. Rainer deschide, în amfiteatrul „Spiru Haret" al Facultății de Științe din Capitală, un curs pentru toți stu-**

Titluri precum *Lupte înverșunate în sectorul de la est de Harkov; La Londra se așteaptă capitularea Singaporelui; Vizita mareșalului Goering la Roma; Statele Unite au sechestrat opt vase franceze; Roosevelt a cerut modificarea legii neutralității; Uzinele „Voroșilov" din Leningrad bombardate din nou de artileria germană; Cum s-a desfășurat lupta aero-navală din Canalul Mînecii; Lovitură de stat în Uruguay*, întîlnite zilnic, alături de altele și altele de aceeași factură, în presa bucureșteană din urmă cu cinci decenii, evidențiază faptul că, și în februarie 1942, desfășurarea războiului mondial pe cele trei fronturi — sovietic, african și din Pacific — se află în atenția publicațiilor vremii[1].

Dintre evenimentele interne, consemnăm vizita pe care, la 11 și 12 februarie 1942, mareșalul Antonescu o efectuează la Cartierul general al lui Hitler. După cum menționează comunicatele date publicității, discuțiile au vizat colaborarea militară româno-germană și situația de pe frontul din răsărit. Mareșalul Antonescu mai are întrevederi cu von Ribbentrop, Goering și Keitel. Tot în această vizită, conducătorul statului român primește din partea Führerului Ordinul „Vulturul german de aur", în gradul de mare cavaler.

Comentînd desfășurarea conflagrației, presa subliniază faptul că, pe plan intern, se impun noi și noi măsuri de austeritate, pentru economisirea tuturor resurselor în vederea aprovizionării frontului. „Evenimentele, așa cum se desfășoară — scrie *Universul* din 4 februarie — nu lasă să se întrevadă o apropiată încheiere a războiului. Dimpotrivă, și cum de altfel rezultă și din recentele declarațiuni ale diferiților oameni care conduc popoarele în luptă, este probabil că luptele vor continua și nimeni nu poate prevede cînd va veni ziua păcii.

Muncă, economie, ținută morală și mai puțină forfoteală pe străzi și în localurile de petrecere", conchide ziarul citat.

Dintre evenimentele militare de pe cîmpurile de luptă, reține atenția presei, în mod deosebit, cucerirea Singaporelui de către japonezi, la 15 februarie (*Magazin istoric*, nr. 7-12/1984). După cum notează *Universul*, premierul Churchill, anunțînd căderea Singaporelui, numea aceasta „o mare înfrîngere militară, cu consecințe grele. Este o înfrîngere a Angliei și a Imperiului". Odată cu Singapore „toată peninsula malaeză a căzut", arată premierul britanic, care continuă: „Chiar dacă am fi fost mai bine pregătiți

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Coperta
a revistei
Realitatea ilustrata

La Hipodromul Băneasa —
curse de sănițe

nu am fi putut înfrunta Japonia, pe cînd naziștii ne țineau de gît și italienii de mîini".

La rîndul său, generalul Tojo, primul ministru al Japoniei, într-o declarație făcută în fața Dietei, arată că pierderea de către britanici a Singaporelui „echivalează cu ocuparea tuturor bazelor britanice și nord-americane din Asia orientală de către trupele japoneze".

Ziarele vremii publică și relatări din Leningradul asediat de naziști. Astfel, *Curentul* din 18 februarie notează: „Ca să-ți procuri un litru de apă trebuie să plătești 3 ruble. Cu tot prețul extrem de ridicat al apei, aceasta este cantitatea de apă fixată pentru consum zilnic. Curent electric se dă cel mult timp de 2 ore în 24 de ore. Toate rezervoarele de petrol sînt consumate în întregime, locuințele sînt reci ca niște cavouri, deoarece lemnul nu mai poate fi procurat de nicăieri, decît numai prin sfărîmarea și punerea pe foc a ultimelor mobile rămase".

O nouă apariție în peisajul publicistic al Capitalei: revista *Gîndul nostru* (redactori: Gh. Bumbești, Paul Dimitriu, Florin Papazu), apărută în decembrie 1941. Publicația, după cum se arată în articolul program, „își propune ca, aruncînd ancora într-un viitor, de altfel nu prea îndepărtat, să desprindă conturul general, dominantele și permanențele lumii astăzi în plămădire".

În paginile revistei semnează Mihail Ralea, Victor Papacostea, Ion Zamfirescu, Dan A. Lăzărescu, I.V. Săndulescu, Ștefan Pescu, Ion Șiugaru ș.a.

În nr. 1 al publicației, sub titlul *Limite*, Radu Cămpeanu scrie despre responsabilitățile tinerei generații într-o vreme cînd „totul în jurul nostru este în transformare". Adresîndu-se în special studenților, prin care „România de mîine își va croi drumul pe care o împing drepturile ei legitime și interesele ei vitale", autorul notează: „Calea este spinoasă. Spinii însă ne vor curăța de lucruri inutile și dăunătoare. Drumul spre ideal, această ucenicie intelectuală, ne învață să fim chibzuiți, demni și sobri. Iată un mănunchi de calități indispensabile unui adevărat om. Iată însușirile unui om adevărat, care știe că pentru a fi patriot nu e nevoie să țipi în gura mare și să te bați cu pumnii în piept în piața publică, ci e nevoie de o muncă susținută și cinstită, pusă în slujba binelui obștesc.

Să ne iubim țara și să ne respectăm tradițiile strămoșești, încheie autorul. Ceea ce se aduce patriei să fie românesc și să marcheze o continuitate politică față de care evoluția istoriei noastre s-ar rupe".

Cronică măruntă

denții, intitulat Introducere biologică în studiul antropologiei.

● Ora exactă — **notează** Timpul **— datează din 1917. În luna ianuarie a acelui an, postul T.F.F. din Nauen (Germania) a dat pentru prima dată „Ora exactă", pentru particulari și pentru navigatori, comunicată de observatorul maritim din Hamburg.**

● La Ateneul Român, **la 7 februarie, concert de sonate, susținut de George Enescu și Celia Delavrancea. Și tot la Ateneu, la 10 februarie, un recital de pian Dinu Lipatti. „Ca totdeauna d. Lipatti — scrie** Timpul **— a alcătuit un program de o rară frumusețe, care dovedește rafinament și simțire adîncă și delicată pentru muzică".**

● La Stuttgart, **O.W. Cisek, directorul adjunct al presei din cadrul Ministerului propagandei, conferențiază despre** Cultura și arta românească, **cu prilejul expoziției de artă românească deschisă în acest oraș.**

● **Revista** Vremea **— într-un articol reluat și de** Revista Fundațiilor Regale **— despre Ecaterina Iorga, soția istoricului, încetată din viață: „Trebuia să-și împartă ziua între grijile pentru soțul său și dragostea și îngrijirea întreagă familiei. De o parte soțul îi cerea să-l ajute, atît cît putea ajuta o femeie pe un savant ca Nicolae Iorga: să-i țină corespondența, să-i copieze documente, să pregătească drumurile în străinătate sau în țară, dar, mai ales, să-l asculte păsurile zilnice. De altă parte, o casă plină cu copii, cu mari greutăți materiale, cu nenumărate obligații sociale, cădeau tot în sarcina sa. Ecaterina N. Iorga trebuia să dea copiilor săi dragostea unui suflet îmbelșugat, pentru ca ei să nu simtă lipsa tatălui, care nu cunoștea în viață**

FEBRUARIE 1942

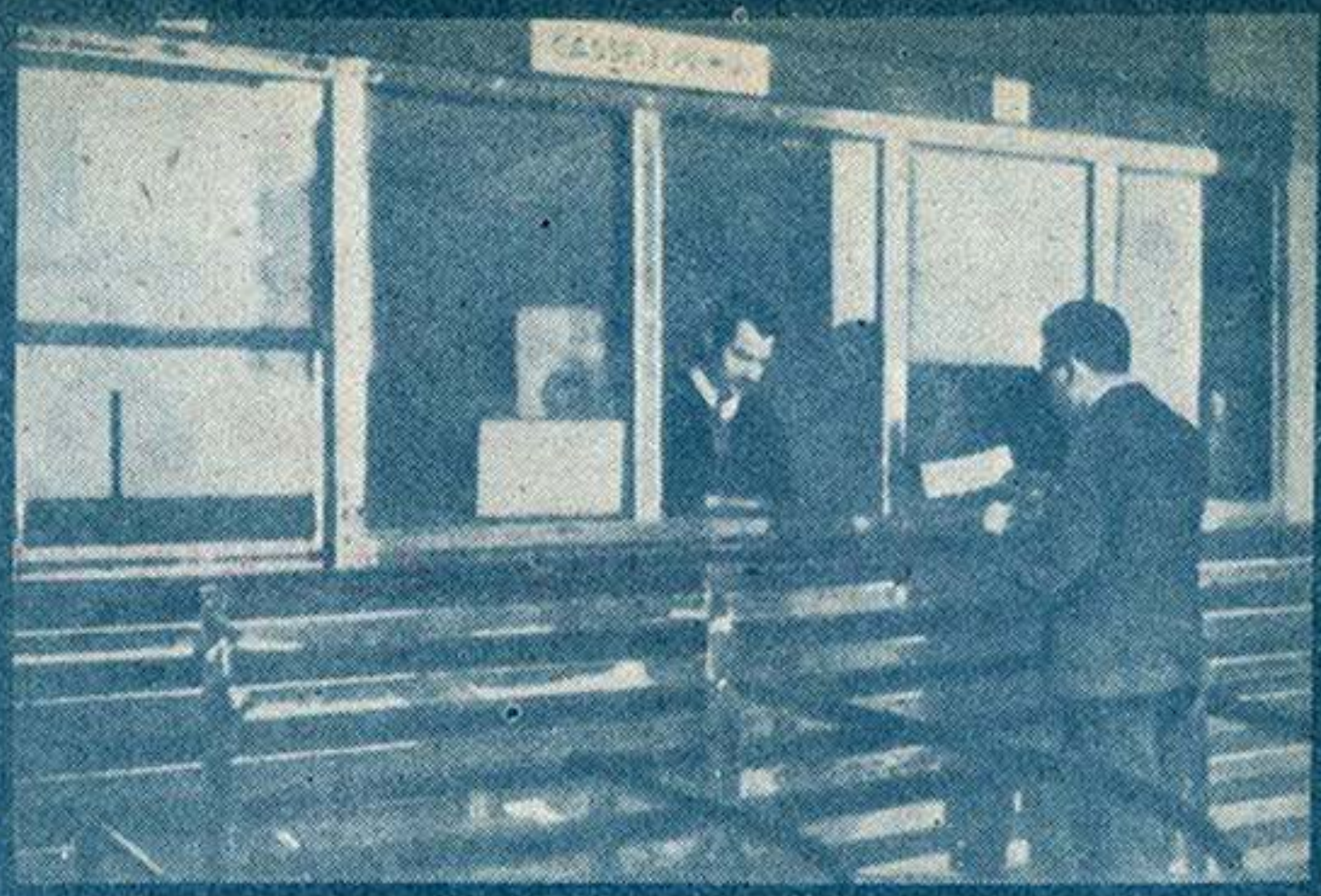

La un ghișeu C.E.C.

Cronică măruntă

decît dragostea pentru preocupările lui ştiinţifice. Trebuia să fie mai intîi secretara soţului său şi numai în clipe trecătoare mama copiilor săi, pe care i-a iubit, i-a îngrijit şi i-a îndrumat, cum rar i se va găsi pereche. A trăit clipe de înaltă emoţie şi mîndrie, cînd Nicolae Iorga era elogiat şi sărbătorit la congresele internaţionale şi la curţile domneşti, după cum a trăit clipe de mari dureri cînd vedea cum soţul său era lovit sau insultat".

● Daily Telegraph — **scrie Timpul din 6 februarie — anunţă următoarele: „Zilele trecute a apărut la Londra primul ziar sovietic publicat în Marea Britanie. Ne facem o plăcută şi camaraderească bucurie în a saluta pe noul nostru confrate şi aliat".**

La rîndul nostru — continuă Timpul — **ne îngăduim şi noi o plăcere, de a anunţa acest fapt, precum şi urările „confratelui" nostru londonez, cu atît mai mult cu cît ele confirmă ceea ce spunem şi n-am contenit a spune: cîrdăşia anglo-bolşevică are rădăcini adînci, nu este un fapt apărut din pricina unor circumstanţe de care nu poate fi făcută vinovată Anglia.**

● La 5 februarie **1942 — notează ziarele — în Capitală se înregistrează 5 cutremure de pămînt — fără intensitate deosebită — care au avut loc între orele 0.39 şi 5.44.**

● Din însemnările **grupate la rubrica** Notiţe, **în** Revista istorică **(fondator N. Iorga), nr. 1-12/1941. „La 1872 se publică reclama Institutului Libertăţii din Bucureşti, pe anul încheiat. Sînt şi discursuri, poezii în limbile română, franceză şi germană.** La lettre au Bon Dieu **de Elise Moreau, e recitată de «Notara Constantin», viitorul mare tragedian. El la premiul întîi cu**

Prezentînd noua revistă, în ziarul *Timpul*, Geo Dumitrescu consemnează: „Este cea mai serioasă «revistă de orientare socială»".

Stalin în istoria partidului comunist se intitulează articolul semnat de Al. Boldur în *Viaţa Basarabiei*, nr. 1/1942. După ce face o scurtă biografie a dictatorului de la Moscova, autorul evidenţiază mijloacele prin care Stalin şi-a întărit dictatura. „Spectacolele judiciare triste, dezgustătoare, amorale, care transformau judecata într-un dans macabru al morţii, au curăţit bine terenul dominaţiunii staliniste, înlăturînd orice primejdie pentru continuarea regimului despotic.

Figura lui Stalin, continuă autorul, apasă greu asupra statului întreg. Îi place denunţul. Îi place linguşirea. În ultimii ani nu s-a rostit în Uniunea Sovietică o cuvîntare, oricare ar fi caracterul ei, care să nu conţină cuvinte de linguşire grosolană la adresa lui. Îl înălţau pînă la cer, alegînd pentru persoana lui cuvinte de «părinte», «scumpul nostru», «învăţătorul omenirii», «genialul» etc. Poeţii sovietici îi compuneau ditirambe".

În publicaţiile sovietice oficiale, arată în continuare Al. Boldur, Stalin era prezentat ca „un mare teoretician al marxismului, ca un filosof social. În *Dicţionarul scurt filosofic* al lui Rozental şi Iudin i s-a dat un loc de trei ori mai mare decît lui Kant şi de cinci-şase ori mai mare decît lui Platon şi Aristotel. În istoria filosofiei a lui A. Şceglov, probabil din cauza jenei, Stalin nu a fost tratat separat, ci împreună cu Lenin".

Iar în încheiere, notează autorul: „Se apropie sfîrşitul regimului, se apropie momentul răspunderii pentru toate crimele din trecut. Abia atunci se va vedea cît de teribil este bilanţul guvernării acestui nenorocit fiu de cismar".

Îndirea publică prelegerea inaugurală la Facultatea de teologie a Universităţii din Bucureşti, ţinută de Nichifor Crainic sub titlul *Providenţa în istorie.*

Istoria universală, arată autorul, „se desfăşoară sub influenţa unor puteri imponderabile şi tainice, mulţumită cărora se petrec faptele epocale imprevizibile, marile surprize şi marile întorsături în cursul ei, care deschid spre ziua de mîine perspective noi şi nebănuite ieri". Abordînd problematica istoriei de pe poziţiile teologiei, autorul continuă: „Există fără îndoială, mai multe feluri de a gîndi istoria, dar ceea ce ne interesează pe noi ca teologi e, că există un fel eminamente creştin de a interpreta". Această preocupare de a descifra semnele providenţei divine din vălmăşagul istoriei omeneşti constituie ceea ce se cheamă *teologia politică.*

HOCKEI PE GHIAȚA
ÎNTRE
BUCUREȘTI ȘI IAȘI.

Din sporturile iernii: la patinoarul Oteteleșanu

Două faze ale partidei de Hockei pe ghiață, care s'o disputat pe patinoarul Oteteleșeanu între echipele Juventus H. C. — Iași

Opusă acestei teologii politice, care demonstrează colaborarea permanentă a puterii dumnezeiești la evoluția vieții istorice, este doctrina materialismului istoric, „cea mai falsă și mai nefastă concepție asupra istoriei". Aceasta, arată N. Crainic, „presupune un cosmos ieșit din oarba întîmplare și o omenire zoologică, pentru care spiritul și creațiile sale n-ar fi decît emanații ale materiei". Războiul împotriva Uniunii Sovietice este, astfel, un „război împotriva concepției materialismului istoric, temelia tuturor aberațiilor comuniste și bolșevice".

Revista *Vremea* inițiază o anchetă privind *Problemele actuale ale burgheziei române*. În cadrul acesteia, la 22 februarie, prof. Constantin C. Giurescu caracterizează astfel spiritul burghez: „Dorința de sporire a patrimoniului, material și moral, prin muncă, spirit de inițiativă și economie. Respectul obligațiilor sau angajamentelor luate. Căci fără respectul angajamentelor luate, cade în anarhie și în turpitudine. Respectul personalității, avînd drept corolar un minimum de libertate individuală, fără de care omenirea se transformă în turmă".

Aceste principii burgheze, arată istoricul, „nu vor pieri niciodată. Dorința de a avea un patrimoniu și de a-l spori, respectul angajamentului și respectul personalității vor trăi cît va fi lumea. Chiar în societatea comunistă rusească — continuă autorul — începuse să se formeze o burghezie: aceea a funcționarilor de stat, comisari, subcomisari, conducători de uzine și de întreprinderi, tehnicieni, mult mai bine plătiți și bucurîndu-se de avantagii".

Concluzia sa: „Cred că avem nevoie mai mult ca oricînd de o burghezie, de o pătură de producători de valori și de mijlocitori de valori. Cred în viitorul burgheziei românești".

Ediția în limba română a revistei italiene *Tempo* publică un grupaj de mărturii documentare sub titlul *Mazzini și românii*. Sînt prezentate cîteva dintre opiniile revoluționarului italian, luptător pentru unitatea țării sale. Iată un fragment dintr-o proclamație adresată de Mazzini poporului român: „Români, sînteți dintr-un neam nemuritor! Numele ce vi l-au lăsat strămoșii, limba voastră, tradițiile voastre, vă amintesc că sînteți din rîndurile acelui popor care, acum douăzeci de veacuri, uimea cu lucrări uriașe pe calea cea mare a civilizației europene. Astăzi, poporul acela trăiește din nou și voi trebuie să trăiți, căci și voi aveți o misiune în Europa și conștiința instinctivă a acestei misiuni nu s-a șters nici cînd din inima voastră". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

cunună în clasa a IV-a, dar al doilea la instrucția militară. Profesori sînt I. Alexi, P. Popescu, Devenage, Berneg, «Filipp», «Trajano», Ștefănescu, Adrian, Krüger și pentru gimnastică vestitul Moceanu". „În Emile Daro, Napoléon et Talleyrand (1935), p. 267, **se arată că în planul format contra lui Napoleon de fostul lui ministru Talleyrand era vorba, la 1810, de «a face pacea cu Turcia și de a renunța la Moldova și Muntenia»".**

● Revista Dacia **reproduce un fragment din scrisoarea pe care o trimitea la 28 iunie 1854 Alexandru Hasdeu fiului său Tadeu (Bogdan Petriceicu), care intrase în armată: „Dacă vrei ca glonțul dușman să-ți cruțe viața în toiul luptei, păstrează-ți curățenia trupului, fii cast, nu-ți spurca trupul și mergi la război cu tot atîta sfințenie cum mergi la primirea sfintelor taine, la împărtășania cu trupul și sîngele Mîntuitorului nostru".**

● Un nou succes **al Companiei „Cărăbuș" la Teatrul „Savoy":** Noroc Tănase, **revistă în 2 acte și 36 tablouri, de N. Cristodulo și V. Vasilache și muzica de N. Patrichi, V. Vasilache și Ion Vasilescu. În distribuție, pe lîngă C. Tănase, Nae Roman, G. Trestian, I. Antonescu, Zizi Șerban, Radu Zaharescu, Silly Popescu, Titi Botez.**

● Șerban Cioculescu **despre romanul** Între zi și noapte, **de Henriette Yvonne Stahl: „Cartea e afirmarea hotărîtoare a unui talent robust, și împotriva modernismului de manieră e o dovadă că modernitatea e numai în funcție de sinceritate și de ascuțime psihologică"** (Viața).

● O comisie **de arheologi, alcătuită din Paul Nicorescu, Radu Vulpe și M. Petrescu-Dîmbovița, lucrează pentru reorganizarea Muzeului istorico-arheologic din Odessa.**

MOARTEA ŢARULUI BORIS III AL BULGARIEI — O ENIGMĂ?

NÉSTOR LUJÁN,
directorul revistei spaniole *Historia y vida*

La aproape 50 de ani de la eveniment, istoricii contemporani mai discută încă despre cauzele morţii subite, în august 1943, a ţarului Boris al Bulgariei, om cu o sănătate robustă, cum susţine în Memoriile **sale, regina Ioana, soţia suveranului**[1].

Italiancă de origine din dinastia de Savoia, fiică a regelui Emmanuel III (1900-1946), regina a afirmat în amintiri că ţarul Boris a fost otrăvit, deşi nu lămureşte de către cine. Germanii, chiar Hitler personal, a susţinut că Boris a fost otrăvit de către ruşi. Mai tîrziu însă, ei au constatat implicarea în asasinat a unui italian, înrudit cu familia regală. Ruşii au atribuit moartea unei misterioase substanţe toxice administrate suveranului bulgar de către germani. Radio Londra a emis pe post această acuzaţie.

O parte a istoricilor bulgari actuali opinează că ţarul a murit de moarte naturală, altă parte, formată din cei din opoziţie, nu admit această părere. Misterul stăpîneşte în continuare cazul.

Regina Ioana notează

Ţarul Boris venise la domnie la vîrsta de 24 ani, în 1918, şi s-a dovedit un mai bun guvernant decît tatăl său, Ferdinand I de Saxa Coburg, ce fusese ales cu binecuvîntarea Germaniei. Dar problemele Bulgariei erau deosebit de grave, cel de-al doilea război mondial complicînd situaţia ţării. Boris a formulat atunci o declaraţie devenită celebră: „Generalii

mei sînt germanofili, diplomaţii mei anglofili, regina italofilă şi poporul meu rusofil; eu sînt singurul natural din Bulgaria". Germania a obţinut ca, în 1941, Bulgaria să declare război anglo-saxonilor, pe teritoriul ţării au fost dislocate trupe germane, Bulgaria a participat la ocuparea Greciei şi Iugoslaviei, alături de Germania nazistă şi Italia fascistă, dar ţara nu a putut obţine ruperea de U.R.S.S.

Sofia a fost singura capitală europeană în care au coexistat, în timpul războiului, diplomaţi şi delegaţi militari atît germani cît şi sovietici. Altfel spus, ţara s-a menţinut neutră începînd din 1941, nu în război, ci în conflictul germano-sovietic. Cînd, în 1944, armatele sovietice au ajuns la frontieră, U.R.S.S. a declarat război Bulgariei — conflict care a durat numai 24 de ore — şi au ocupat întregul teritoriu.

Aceste evenimente finale au avut loc însă după moartea ţarului, în 1943. La începutul lui august acel an, el primise o invitaţie din partea lui Hitler de a-l vizita la cartierul său general. Mulţi vedeau în aceasta o încercare a Germaniei de a-şi păstra noul său aliat. În Italia, Mussolini căzuse. Ministrul de război al lui Boris, germanofilul Bogdan Filof, dorea şi el ca Bulgaria să rupă odată neutralitatea sa în conflictul germano-sovietic, care în acel moment se afla în faza sa capitală. Nimeni n-a ştiut exact conţinutul convorbirilor cu

[1] Reproducem acest articol, într-o formă prescurtată, din revista *Historia y vida*. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.

Hitler, fapt este însă că regele a fost foarte obosit și deprimat pe drumul de întoarcere în avion. Pentru evoluția bolii sale nu se păstrează nimic mai concludent decît *Memoriile* soției sale, publicate în limba italiană, la Milano, în 1964:

„Marți, 24 august. Regele își pierde cunoștința. Sosește doctorul Daskalov, vin și alți medici; ei constată simptomele unei tromboze a arterei coronariene stîngi. Seara Daskalov telefonează la Berlin, pentru a cere să vină un specialist în boli interne: profesorul Seytz. Acesta, la sosire, îl cheamă pe doctorul Eppinger din Viena. Starea soțului meu continuă să fie foarte gravă. Cei doi profesori germani, dintre care unul — Eppinger — era specialist în boli cauzate de gaze toxice, confirmă diagnosticul colegilor săi bulgari, cu unele rezerve...

Miercuri, 25 august. După o zi de nespus zbucium, medicul curții, Daskalov, și mareșalul Palatului, Guence, vin să mă vadă, pentru a-mi face o comunicare urgentă. Am avut presimțiri triste. Cei doi îmi spun că Boris este grav bolnav și că ei sînt foarte îngrijorați.

Doctorul Daskalov mă lămurește: concluziile consultului nostru nu sînt definitive; ne vom întruni zilnic pentru a redacta un comunicat. Trebuie să vă spun, în numele meu și al colegilor mei aici prezenți, că starea regelui este gravă. Am crezut că putem diagnostica o tromboză coronariană (thrombosis arteriae coronariae sinistrae), urmată de o dublă pneumonie, cu edem pulmonar și cerebral (pneumonia bilateralis cum aedema pulmonium et cerebri). Dacă regele poate depăși boala, va rămîne însă imobilizat cîteva luni. Joi 26 și vineri 27, medicii se vor întruni din nou pentru a redacta un comunicat. Mai tîrziu am aflat că unul dintre ei refuzase să semneze diagnosticul.

Sînt profund convins că Boris, soțul meu, n-a murit de moarte naturală. Sfîrșitul

Alături de Hitler, în 1941, monarhul bulgar, a cărui moarte a generat variate interpretări

său, într-un fel sau altul, a fost provocat în mod criminal. Trebuie să subliniez excesivul secret al consultului medical, la care, din diferite motive, n-am putut să asist. Echipa medicală se angajase solemn să păstreze secretul asupra concluziilor sale. Această echipă era formată din trei bulgari și mai mulți străini, în total zece medici, printre care Kirkovitch, pe care regele l-a cunoscut în timpul războiului balcanic".

În *Memoriile* reginei există ipoteza otrăvirii, dar și posibilitatea morții naturale. Regele Boris, cum am spus, nu suferise de nici o boală, exceptînd o sciatică contractată cu ani în urmă, după o puternică răceală, în timpul unei vînători de cerbi. Cu toate acestea, în timpul vizitei sale la Berlin, temîndu-se să nu fie ascultat de vreun microfon, își începea astfel o conversație cu cumnatul său, prințul Filip von Hesse: „medicii mi-au interzis să fumez din cauza anginei mele pectorale", în timp ce-i făcea semne interlocutorului său pentru a-l aviza că în cameră existau microfoane ascunse. Este curios că regelui i-a trecut prin minte subit această scuză, fără nici o bază certă.

Gaze toxice sau tromboză?

Au existat numeroși „candidați" la asasinarea lui Boris. Moartea fulgerătoare a unui suveran adorat de către poporul său — o bună dovadă au constituit-o funeraliile sale, participarea unei imense mulțimi, profund întristată — a fost o prevestire a catastrofelor ce i-au succedat imediat.

Ipoteza că germanii s-au aflat în spatele atentatului este contrazisă de teribila surpriză produsă lui Hitler de acest act și de desperarea diplomației germane, ce a considerat dispariția ca o gravă pierdere pentru politica germană în sud-estul european. Hitler și anturajul său i-au bănuit imediat pe Aliați și au trimis chiar un medic la Sofia, pe doctorul Brandt, pentru a afla ce se întîmplase. Fiul lui Boris, regele Simeon, a afirmat că crima a fost săvîrșită de către ruși.

Pînă la urmă, germanii și-au schimbat părerea. Goebbels i-a acuzat pe italieni de acest asasinat, la 10 decembrie 1943: „Hitler crede că otrăvirea a fost manipulată de către Curtea domnitoare italiană. Este deosebit de suspect faptul că prințesa Mafalda, cea mai mare intrigantă a casei regale italiene, s-a aflat la Sofia în săptămînile care au precedat moartea regelui Boris".

Această ipoteză este absurdă: mai întîi pentru că prințesa Mafalda nu se afla la Sofia în acele zile; a venit în capitala Bulgariei după moartea regelui, pentru a-i fi aproape surorii ei, regina Ioana; apoi, deoarece casa regală italiană avea destule probleme cu căderea lui Mussolini, cu ocupația germanilor, cu Aliații în partea sudică a peninsulei, pentru a se preocupa, la acea dată, de atitudinea pe care ar fi adoptat-o Bulgaria și cu atît mai puțin de comiterea unei crime inutile.

Tezele despre modul cum a fost otrăvit suveranul bulgar rămîn, și ele, foarte ciudate. Conform raportului

doctorului Brandt, raport care a dispărut, italienii i-au luat viaţa prin intermediul unei otrăvi de şarpe. Aşa afirmă Goebbels. Alte versiuni susţin că, în timpul zborului în avionul german, care l-a transportat la întoarcerea acasă, regelui i s-a oferit o mască de oxigen, cînd aparatul se afla la mare înălţime, şi că această mască conţinea o substanţă toxică. Este însă foarte ciudat ca gazul să-şi fi putut produce efectul abia şapte zile mai tîrziu. Dar un aspect extrem de important este că documentele germane nu probează existenţa nici unui motiv de suspectare a lui Boris. Emoţia provocată germanilor de pierderea regelui pare să fie sinceră, în toate actele private şi publice.

Ipoteza cea mai logică privind cauza morţii rămîne o tromboză coronariană stîngă, boală care aproape întotdeauna are un deznodămînt fatal, mai ales la persoanele tinere. Ar fi putut fi provocată de o otravă, dar în acest caz ar fi fost vorba despre ceva excepţional. Edemul la care se referă soţia sa şi care apare şi în raportul medical ar putea avea drept cauză o insuficienţă de adrenalină. O stare violentă de mînie sau o mare îngrijorare — exprimată sau reprimată — pot exercita asemenea efecte sau comprima vasele sanguine. Efortul supraomenesc pe care a trebuit să-l facă regele, pentru a se stăpîni în faţa lui Hitler şi apoi în faţa germanilor din Sofia, în cazul în care îşi dăduse seama de toate catastrofele ce ameninţau, ar fi putut fi cauza acelei crize fatale... Astăzi, uneori, se poate para rapid tromboza coronariană, dar aceasta presupune un diagnostic timpuriu, ceea ce nu s-a întîmplat în cazul ţarului Boris. Primii cardiologi care au sosit la căpătîiul său l-au examinat timp de mai multe ore, după prima criză. De aceea, principalii istorici par să fie de acord între ei că regele Boris a murit la 49 de ani, victimă a unei morţi naturale, provocată de o tromboză coronariană, urmare probabilă a unei excesive oboseli şi tensiuni supraomeneşti. El suferea, se pare — fără ca soţia sa şi cei mai apropiaţi colaboratori să ştie — de o afecţiune cardiacă, ceea ce explică şi remarca sa că medicii îi interziseseră să fumeze[1]. ■

În românește de
Ana VĂDEANU

[1] Succesorul lui Boris III la tron, Simeon II (1943-1946), azi în vîrstă de 53 ani, tată a cinci copii, este un jurisconsult de reputaţie internaţională. El a devenit ţar al Bulgariei cînd avea numai 6 ani, după moartea misterioasă a tatălui său (regentul, unchiul său Kirill, a fost ucis în 1946 din ordinul lui Stalin). După război, Simeon a fost izgonit din ţară. În 1962 s-a căsătorit cu o prinţesă dintr-o familie nobiliară spaniolă, motiv pentru care Spania i-a devenit a doua patrie. Dar niciodată ex-ţarul nu a pierdut legătura cu Bulgaria.

Nou!... Nou!... Nou!...

În cartea sa *Les Fils de Caïn. L'image des pauvres et des vagabonds dans la littérature européenne du XV au XVII siècle* (Fiii lui Cain. Imaginea săracilor şi a vagabonzilor în literatura europeană din sec. XV—XVII) apărută la Paris şi prezentată în revista *L' Express* de Emmanuel Le Roy Ladurie, istoricul polonez Bronislav Geremek trece în revistă vagabonzii celebri ce au devenit eroi sau autori de literatură. Unul dintre ei a fost Thomas Platter, plecat să cerşească şi să fure din Alpii săi natali, la 12 ani, pentru ca la 20 să ştie să citească şi să-şi termine cariera ca tipograf şi profesor. Un alt personaj real, celebrul Till Eulenzpiegel, s-a născut lîngă Lübeck şi a murit de ciumă, în 1350. A fost ucenic, negustor ambulant, bufon, sfîrşind prin a fi o figură legendară, simbol al spiritului hîtru al ţăranului german şi sursă de inspiraţie pentru scriitori şi compozitori. I-a urmat, cîteva secole mai tîrziu, în vremea Războiului de 30 ani, Simplicius Simplicissimus, personaj la fel de pitoresc, pe care l-a imortalizat în romanul său picaresc Grimmelshausen.

Pe lîngă cerşetorii ce au reuşit să urce scările ierarhiei sociale, istoricul polonez se ocupă şi de ţiganii ajunşi în Franţa, în sec. XV, etnie pe care creuzetul hexagonal n-a reuşit să o asimileze nici pînă astăzi. De asemenea, este analizată şi structura organizatorică a săracilor, care formau o adevărată corporaţie, cu o ierarhie bine stabilită.

ARITMOGRIF

Sub scut

(Rezolvare)

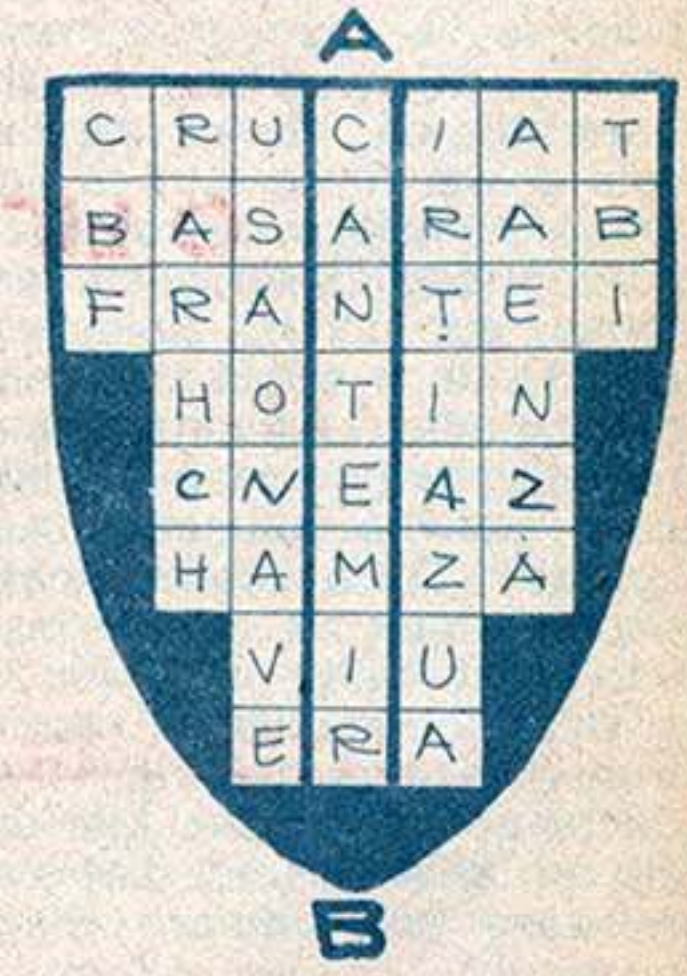

ÎNCĂ O DATĂ DESPRE MISTERIOSUL ZBOR AL LUI RUDOLF HESS ÎN ANGLIA

VIACESLAV DAŞICEV

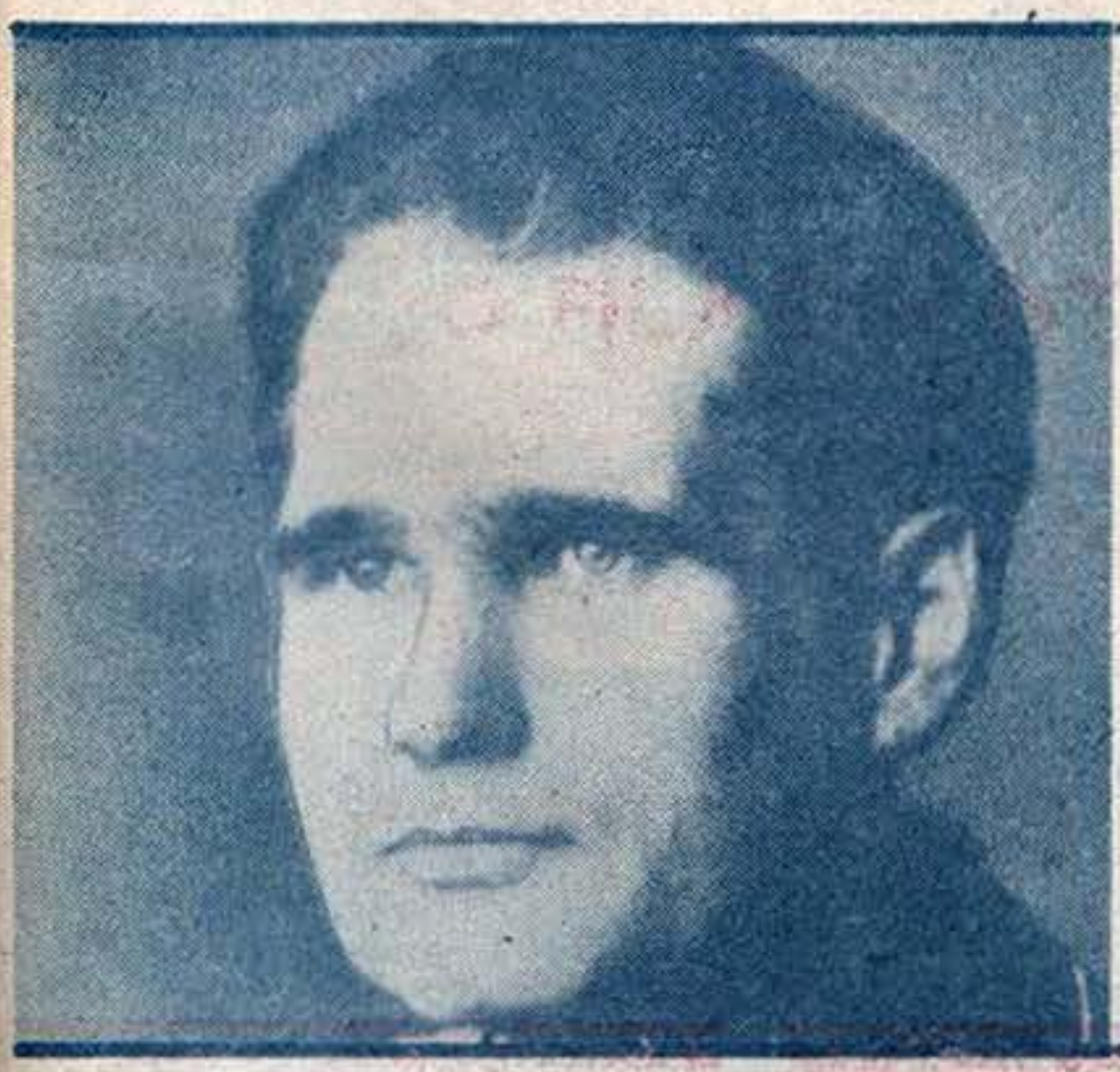

De curînd m-am aflat din nou în preajma unui mister al celui de-al doilea război mondial[1]. Eram la Köln. Participam la un seminar sovieto-german. A sunat telefonul. Am auzit o voce în receptor: „Aici Wolf-Rüdiger Hess, fiul lui Rudolf Hess. Aş vrea să ne întîlnim. Vreau să vă transmit o informaţie care poate arunca o lumină nouă asupra zborului tatălui meu în Anglia, la 10 mai 1941. Pot veni la Köln cu Alfred Seidl, avocatul tatălui meu în procesul de la Nürnberg, cînd vă convine".

Ca să fiu sincer, aceste cuvinte mi-au tăiat răsuflarea. Cîte nu s-au scris despre misterioasa călătorie a lui Hess! Cîte ipoteze nu s-au vehiculat! Cu toate acestea, lucrurile nu sînt clare. Şi eu mă ocupasem cîndva de această istorie misterioasă, fără a ajunge la o concluzie, datorită lipsei de dovezi şi de documente convingătoare. Oare Wolf Hess putea ridica, în sfîrşit, vălul de deasupra acestui mister ce dura de o jumătate de secol?

[1] Articol reprodus din săptămînalul *Temps nouveaux*.

Secretele se adună

Ne-am întîlnit a doua zi. D-l Hess a venit la Köln direct de la München, împreună cu Seidl. Un bărbat între două vîrste, înalt, cu trăsături foarte pronunţate şi ochi veseli. Era inginer constructor. După cîteva cuvinte de salut am trecut la subiect. După părerea lui, lucrările de istorie şi articolele politice tratau „misiunea lui Hess" în Anglia din 1941 în mod eronat. De obicei era prezentată ca o tentativă de a încheia pacea cu britanicii, în vederea protejării spatelui german, pentru a invada Uniunea Sovietică. În realitate, după Wolf Hess, misiunea tatălui său nu îmbrăcase un caracter antisovietic, ci urmărise obiective de pace, pur şi simplu încheierea războiului.

Wolf Hess mi-a mărturisit că întîmpinase mari greutăţi în încercarea lui de a afla adevăratele obiective ale zborului. Paznicii celor patru puteri învingătoare în război asistau la toate întîlnirile cu tatăl său la închisoarea de la Spandau, notînd fiecare cuvînt din conversaţia lor. Wolf Hess a avut impresia că tatăl său se temea de ceva şi făcea totul pentru a evita acest subiect delicat. Atunci, el a avut ideea de a-i transmite în secret întrebările în scris şi Wolf mi-a remis o copie a acestei note. Redactată pe 27 martie 1984, la Grafelfing, ea îi fusese transmisă lui Hess în celula sa de către preotul francez al închisorii, Charles Gabel, fără ca garda să îl surprindă. Acelaşi preot i-a transmis lui Wolf Hess răspunsul de la tatăl lui. Iată conţinutul primei note:

„Mă frămîntă două probleme legate de cartea mea, pe care tu o cunoşti, sub titlul de *Tatăl meu, Rudolf Hess*. Aş vrea să fac o declaraţie presei, cu ocazia celei de-a nouăzecea aniversări a zilei tale de naştere.

1) Se poate presupune că, dacă călătoria ta în Marea Britanie, la 10 mai 1941, ar fi fost încununată de succes, cu alte cuvinte, dacă Chur-

Convorbiri interzise la Spandau

1984

Joi, 26 aprilie. Prizonierul „meu" are astăzi 90 de ani. Toată presa germană vorbeşte de asta. *Faz* publică o pagină întreagă despre Rudolf Hess, punînd întrebări şi propunînd în loc de răspunsuri cărţile lui Seidl *(Der Fall Rudolf Hess 1941-1984* — Cazul Rudolf Hess) şi Wolf-Rüdiger Hess *(Mein Vater Rudolf Hess* — Tatăl meu Rudolf Hess). Eu am menţionat într-un articol din *Stuttgarter Zeitung*, privind misiunea lui Rudolf Hess în Marea Britanie, din mai 1941, că ar exista un document britanic „strict secret", din 11 iunie 1941, în care s-ar preciza că „Hess a venit din propria sa iniţiativă" şi a executat zborul istoric „nu la ordin, nici cu permisiunea lui Hitler, nici după ce l-a pus la curent pe acesta".

Dimineaţa am făcut incognito un tur al închisorii. Mulţi au adus flori, chiar în coşuri. Mulţimea aşteaptă sosirea lui Wolf-Rüdiger. Sînt, bineînţeles, şi ziarişti. Toată ziua au sosit la închisoare flori, scrisori şi telegrame, din care Rudolf Hess nu va vedea nimic...

Spre seară, mă duc din nou la Spandau. În faţă observ un grup de persoane, tineri şi în vîrstă; se spune că este aşteptat un eveniment... Tinerii lansează... milioane de trandafiri galbeni, care acoperă rapid pavajul din faţa închisorii. Poliţiştii, surprinşi, intervin tîrziu şi fără brutalitate. Zece tineri sînt arestaţi şi duşi... Alţi tineri strigă „Freiheit für Rudolf Hess" (Libertate pentru Rudolf Hess). Asta e tot. Fără salutul hitlerist, fără sloganuri neonaziste. Manifesta-

În p. 89: *(sus) Messerschmittul lui Hess, imediat după prăbuşire; (jos) locţiitorul Führerului în 1933 şi, respectiv, în 1966*

În această imagine a închisorii de la Spandau, luată de la mare distanţă, îl vedem pe Hess la obişnuita plimbare prin curte (în colţul din stînga)

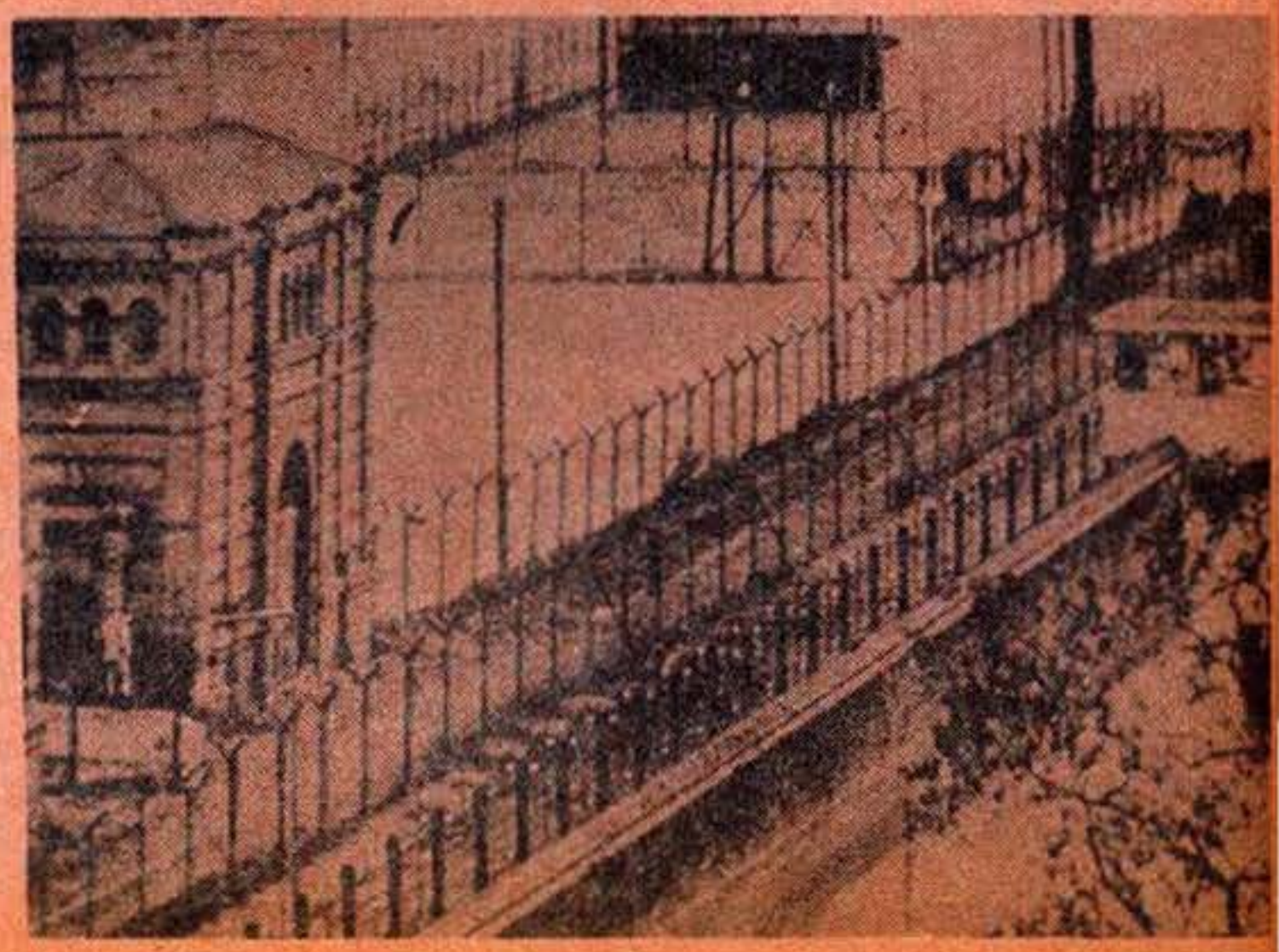

ție demnă. Mă bucur că am fost de față.

Am o amintire frumoasă. Unui popor întreg nu i se poate cere să fie pasiv. Aprobă, dezaprobă sau tolerează ceea ce se întîmpla la Spandau.

Vineri, 11 mai. La ora 16.00 intru în biroul dr. Theodor Schober la Stuttgart. Puternic, energic, mă primește cu multă cordialitate. Îmi lasă impresia că ar vrea să se dedice cauzei lui Hess, nu numai pentru că este o cauză dreaptă, ci pentru că îi stă în fire să procedeze așa. Îmi spune că chiar în seara aceea îi va telefona d-lui Genscher, ministrul Afacerilor Externe, care va pleca în curînd la Moscova. Insist pe lîngă Schober asupra faptului că Hess este profund conștient de crimele comise de regimul național-socialist. Se opune categoric neonaziștilor, n-are nimic în el antisemit. Este mai curînd de o mare disponibilitate față de Israel. Omul este total diferit de cel cunoscut în timpul celui de-al treilea Reich.

Miercuri, 16 mai. Hess este foarte fericit că am cartea fiului său. Vorbim despre ea. Îi spun că se termină prin reproducerea unei scrisori a avocatului parizian Meyrowitz către Wolf-Rüdiger. Ceea ce nu pot înțelege este că Rüdiger pretinde că tatăl său a fost trimis în Marea Britanie de Hitler. Cum putea fi sigur de asta și care este folosul acestei informații? Hess deturnează chestiunea, vorbindu-mi despre documente clasate sub sigla „secret" la Londra. Cum el mă întreabă pe mine ce vrea să însemne asta, nu ezit să îi răspund: „Dacă dv. nu știți, atunci cine să știe?" Răspunsul lui Hess: „Sînt, fără îndoială, propunerile de pace pe care le-am adus. Englezii nu vor să se afle că războiul ar fi putut fi oprit!" Îi spun: „Ar putea fi corespondența schimbată între Londra și Washington în ce vă privește?" Conversația este întreruptă de infirmieră, care a intrat să-i aducă prizonierului o șapcă de munte în locul celei vechi, foarte uzate. Îi venea de minune.

Miercuri, 13 iunie. Ce de subiecte intersante azi! Rudolf Hess vrea să-i vorbesc despre cartea fiului său. Ne oprim asupra a trei puncte:

1) Englezii au arhive secrete, dar despre ce secret este vorba? Sînt ei cu adevărat de acord să-l eliberăm pe prizonier?

2) Hess a fost atras în Marea Britanie de către serviciile secrete britanice, i s-a întins o cursă?

3) Hess a plecat cu acordul lui Hitler sau chiar trimis de acesta personal? Aceste întrebări sînt puse atît lui Hess, cît și specialiștilor: istorici, politologi, ziariști ce vor să cunoască răspunsurile. Ca de obicei, Rudolf Hess înregistrează, dar nu reacționează. În timp ce eu merg pe teza mea: Hitler nu fusese la curent: un șef de stat, care este în același timp un prieten, nu și-ar fi asumat asemenea riscuri. Nu, n-ar fi făcut un asemenea lucru...

(Extrase din lucrarea pastorului Charles A. Gabel, *Un preot francez la închisoarea Spandau. Convorbiri interzise cu Rudolf Hess 1977-1986*, ed. Plon, 1987).

În românește de
Florentina DOLGHIN

chill ar fi manifestat într-adevăr dorința de a convoca o conferință mondială de pace, agresiunea germană contra Uniunii Sovietice, la 22 iunie 1941, n-ar fi avut loc, iar cel de-al doilea război mondial, cu sîngele vărsat, cu distrugerile lui, ar fi fost preîntîmpinat?

2) Se poate presupune că, în caz de reușită, după întoarcerea ta din Marea Britanie, ai fi utilizat din plin prestigiul tău — foarte mare în acel moment — pentru a duce politica evocată la punctul 1?

Răspunde-mi, te rog, pe această foaie".

La prima întrebare, Rudolf Hess a scris: „Fără îndoială. Bineînțeles". La cea de-a doua, la fel: „Desigur. Fără îndoială. Nu pot spune mai mult în această privință". La sfîrșitul foii, Hess a adăugat: „Răspunsurile se află în întrebările tale". Hess scrisese acestea în prezența preotului Gabel.

După părerea lui Wolf Hess, această notă confirmă ipoteza conform căreia misiunea tatălui său a constat în convocarea unei conferințe de pace, dar guvernul britanic nu a reacționat la propunerile lui Hess. Dar, pentru a nu lăsa impresia, în ochii opiniei publice, că era adversara restabilirii păcii în Europa, în pragul agresiunii Germaniei împotriva Uniunii Sovietice, partea britanică disimulează minuțios pînă astăzi — după părerea lui Wolf Hess — documentele cu privire la convorbirile purtate de Hess în Anglia, în mai 1941 și după.

Acesta este — afirmă Hess — motivul pentru care accesul la documente nu va fi deschis decît după 2017. Mai mult, Wolf Hess estima că, în ultimii ani, de teama eliberării lui Hess și revelarea de către acesta a unor fapte nedorite pentru politica engleză, britanicii au încercat să-l lichideze pe „deținutul de la Spandau" și să lase impresia unei sinucideri, în luna august 1987. Wolf Hess a relatat acest lucru în cartea sa *Asasinarea lui Rudolf Hess.*

El apreciază că tatăl său nu s-a spînzurat cu firul lămpii de birou, cum a afirmat versiunea oficială, ci a fost strangulat. Secretele misteriosului Hess se adună.

Un act de disperare

Sincer să fiu, nota lui Hess nu m-a convins. Întrebările fuseseră formulate extrem de tendenţios. Putem oare crede că drumul lui Hess în Marea Britanie urmărise obiective pacifiste? Dorise el să pună capăt, în ultimul moment, extinderii războiului şi degenerării sale într-un război mondial? Dorise într-adevăr să prevină agresiunea lui Hitler contra Uniunii Sovietice? Convocarea în acel moment a reprezentanţilor tuturor puterilor într-o conferinţă de pace, inclusiv ai Uniunii Sovietice, fusese reală?

Pentru a răspunde la aceste întrebări, să ne amintim situaţia în care se efectuase, în mai 1941, zborul lui Hess în Marea Britanie. Maşina de război germană invadase Polonia şi Franţa, Belgia, Ţările de Jos, Luxemburgul, Norvegia, statele balcanice. Acaparase practic întreaga Europă continentală, cu excepţia Uniunii Sovietice. În jurul datei de 10 mai 1941, cînd Hess plecase în secret în Marea Britanie, la bordul avionului său Messerschmitt 110E şi fusese paraşutat nu departe de Glasgow, Wehrmachtul era deja pregătit pentru un nou pas, în vederea realizării visurilor celor mai dragi ale lui Hitler, cucerirea Rusiei şi a altor popoare din Răsărit, obiectiv care ceruse pregătiri minuţioase: ocuparea Franţei, cucerirea Balcanilor şi a Scandinaviei. Hitler şi anturajul său credeau ferm într-o victorie rapidă.

În mai 1941, Führerul a comparat Rusia cu „un colos cu picioare de lut". El avea argumente solide pentru o asemenea comparaţie, după lichidarea de către Stalin a vîrfurilor armatei şi a „intelligenţiei", după războiul sovieto-finlandez *(Magazin istoric,* nr. 12/1990), ce scosese în evidenţă slăbiciunile armatei roşii. Succesul războiului declanşat contra Uniunii Sovietice ar fi asigurat Germaniei o dominaţie totală asupra Europei. Ar fi renunţat Hitler la cuceririle sale şi la perspectivele foarte promiţătoare ale planului „Barbarossa"?

Eu cred că Hitler n-ar mai fi fost el dacă ar fi acceptat aşa ceva. În mai 1941, el putea, în cel mai bun caz, accepta un acord cu Marea Britanie, dacă aceasta ar fi recunoscut situaţia dominantă a Germaniei în Europa şi ar fi eliberat în întregime spatele germanilor pentru războiul contra U.R.S.S. Wolf Hess mi-a confirmat că, în vederea zborului, tatăl său vorbise timp de patru ore cu Hitler. Noi ignorăm totuşi conţinutul acestei întrevederi. Dar totul duce la concluzia că Hess a plecat cu consimţămîntul lui Hitler, cu toate că pe 13 mai acesta din urmă şi-a acuzat adjunctul de trădare şi evadare în ajunul unui moment decisiv al istoriei Reichului: invadarea Uniunii Sovietice. Analiza logicii de comportament şi a proiectelor cartierului general al lui Hitler conduce la concluzia că, atît obiectiv cît şi subiectiv, conducerea germană de atunci n-ar fi asistat de bună voie la convocarea unei conferinţe de pace şi la oprirea războiului.

Ce se poate spune, în acest context, despre guvernul britanic şi, mai ales, despre Churchill? Londonezii îşi dădeau perfect seama de imposibilitatea unui acord total cu Hitler. Tristul exemplu al acordului de la München spunea îndeajuns. Churchill era pregătit de război în vederea distrugerii tiraniei hitleriste fără compromisuri, pînă la capăt. El vedea în Hitler şi în regimul său totalitar un pericol de moarte pentru Marea Britanie şi nu se îndoia că, mai devreme sau mai tîrziu, o mare coaliţie, reunind Marea Britanie, Statele Unite, Uniunea Sovietică şi celelalte state, s-ar fi creat pentru a face faţă expansiunii naziste. În mai 1941, Churchill deţinea deja informaţii precise despre invazia pregătită contra Uniunii Sovietice, el l-a înştiinţat şi pe Stalin. I-ar fi dat lui Hitler semnalul verde spre est, pentru ca şi el să devină apoi o nouă victimă? Churchill nu putea accepta asta. Ar fi fost culmea absurdităţii. Misiunea lui Hess era deci sortită eşecului în Marea Britanie.

Ne rămîne să presupunem că, chiar dacă Hess s-ar fi lăsat inspirat de dorinţe pacifiste, el aprecia eronat situaţia în mai 1941. Zborul său a dovedit că era rupt de realitate. După cum putem presupune că, adept al geopoliticii şi cunoscîndu-i legile, Hess înţelesese că escaladarea războiului ducea inevitabil la crearea unei coaliţii antigermane mondiale şi că Germania ar fi fost obligată să ducă lupta pe două fronturi, contra unor forţe superioare, cum o demonstrase experienţa primului război mondial. Deci totul s-ar fi încheiat pentru ea cu înfrîngerea. În aceste condiţii, zborul său în Marea Britanie fusese un simplu act de disperare.

Dar toate acestea nu sînt decît ipoteze. Misterul misiunii lui Hess va fi cunoscut numai atunci cînd istoricii vor avea acces la documentele cu privire la conţinutul negocierilor sale din Marea Britanie. ■

În româneşte de
Dragoş POPA

O FILĂ DIN ISTORIA ROMILOR

În completarea suitei de articole privind trecutul ţiganilor, publicate în nr. 2-5/1991, aduc şi eu cîteva precizări referitoare la romii din ţara noastră în perioada interbelică. Au existat atunci cîteva încercări de constituire a unor organizaţii ale romilor din România. Astfel, la 8 octombrie 1933, s-a înfiinţat, la Bucureşti, „Uniunea generală a romilor din România", cu scopuri culturale şi sociale. Recunoscută ca persoană juridică de Tribunalul Ilfov, secţia de notariat, cu Procesul verbal nr. 31 620 din 16 noiembrie 1933, Uniunea avea sediul în Bucureşti, strada Sîrbească, nr. 18 şi urmărea ca, prin publicistică şi propagandă, să obişnuiască pe români a nu-i mai denumi „ţigani" ci „romi", adevăratul lor nume care înseamnă „om iubitor de libertate".

La punctul 3 al actului constitutiv, membrii fondatori îşi declarau emanciparea „printr-o intensă activitate culturală dusă prin atenee populare, şezători artistice, literatură originală şi prin morală, adaptînd tot ce este folositor cauzei noastre, pentru a nu mai fi consideraţi o paria a societăţii". În acest scop, ei se obligau să păstreze din tată în fiu muzica, jocurile, datinile şi cîntecele populare româneşti. Toţi lăutarii să se organizeze într-o breaslă şi să plătească o cotizaţie la Casa Centrală a Asigurărilor Muncitoreşti, ca să beneficieze de ajutoare în caz de boală, bătrîneţe şi deces. Orice rom care suferea o condamnare era exclus din Uniune.

Statutul prevedea ca, în Capitală, să se construiască o maternitate, o grădiniţă, o bibliotecă, un ateneu popular, un dispensar şi un cămin pentru cei veniţi temporar în Bucureşti. Uniunea dorea să obţină de la guvern următoarele:

1. Nomazii să fie aşezaţi pe terenuri mărginaşe de la oraşe şi sate, să se căsătorească civil şi religios, să-şi boteze copiii.

2. Să se stăvilească imigraţia străinilor care concurau pe romii lăutari, potcovari, zidari, hornari.

3. Romii tineri cu talent muzical să fie admişi la Conservator şi să li se acorde burse în străinătate pentru a se perfecţiona.

4. Statul să repartizeze Uniunii locuri în două staţiuni balneo-climaterice şi să acorde gratuit permise C.F.R. pentru doi membri din Comitet care să participe la congresele internaţionale, să viziteze oraşele şi satele pentru a antrena pe romi la muncă cinstită şi în sprijinul moralei creştine.

5. Patriarhia să ajute ca fiecare rom să aibă în casa sa biblia şi o icoană, să indice o biserică din Capitală unde, în fiecare an, la 15 august, să aibă loc o procesiune religioasă.

Exista şi o secţie feminină îndrumată de artista Petruţa Gr. Nicolescu, avînd ca preşedinte de onoare pe ziarista Margareta Nicolau.

Uniunea era condusă de un comitet alcătuit din 31 persoane, alese pe 5 ani, sub preşedinţia lui G.A. Lăzărescu-Lăzurică, „voievodul romilor" în acea perioadă.

Personalităţi de frunte din această epocă au sprijinit înfiinţarea Uniunii romilor şi au devenit membri de onoare ca: patriarhul Miron Cristea (1868-1939), D.R. Ioaniţescu — ministru al muncii, Mihai Popovici — ministru al justiţiei, Dimitrie Gusti — ministru al învăţămîntului, deputatul Mihail Berceanu, poeţii Adrian Maniu şi Mihail Sevastos, ziaristul Pamfil Şeicaru.

La 11 august 1934, în Bucureşti, s-a înfiinţat încă o organizaţie a romilor, „Asociaţia Uniunii Generale a Romilor din România", avînd ca preşedinte pe comerciantul Gheorghe Niculescu. Recunoscută ca persoană juridică de Tribunalul Ilfov, secţia notariat, cu Procesul verbal nr.23195/1934, Asociaţia îşi avea sediul în Piaţa Sf. Anton (Piaţa de Flori, pe lîngă Hanul lui Manuc), nr. 10 şi urmărea emanciparea romilor. Au fost înfiinţate filiale în judeţele Dolj, Sibiu, Tîrnava Mare etc.

La Craiova, dr. C.S. Nicolăescu-Plopşor a întemeiat o bibliotecă a romilor, iar, la 23 septembrie 1934, a apărut ziarul *O Róm*, sub conducerea lui N. St. Ionescu-Bucureşti şi Marin I. Simion-Curteanca. Disputîndu-şi conducerea în rîndul romilor, cele două uniuni au rivalizat între ele, au pierdut încrederea tuturor şi nu au dobîndit un rol important în viaţa socială, aşa cum doreau.

Prof. dr.
Dumitru P. IONESCU

NU UITAŢII ABONAMENTUL

O colecţie **Magazin istoric** — o vastă bibliotecă de istorie.
Pe care o puteţi spori, lună de lună, cu noi volume.
Garanţia continuităţii colecţiei dv. **Magazin istoric** o constituie **abonamentul.**
Deci, nu ezitaţi: reînnoiţi-vă abonamentul la **Magazin istoric.** Sau, dacă încă nu aveţi un abonament, abonaţi-vă chiar astăzi. Vă asiguraţi, astfel, primirea la domiciliu a cărţii dv. preferate de istorie, la un preţ extrem de avantajos, în condiţiile cînd astăzi orice carte costă mult mai mult.

DIALOG CU CITITORII

GRAIUL VÎRSTELOR

Iată, în aceste momente aniversare din existența Magazinului istoric **— cînd ne aflăm în preajma apariției celui de-al 300-lea număr al revistei (martie 1992) și a împlinirii unui sfert de secol de la apariție (aprilie 1992) — gîndurile a doi pasionați cititori. Am citit scrisorile lor, le-am transcris și vi le prezentăm nu fără emoția unei tulburătoare constatări:** revista noastră este revista tuturor generațiilor. **De la învățăcelul care face primii pași în viață și pînă la omul trecut prin anii vieții,** Magazin istoric **se bucură de prețuirea și înțelesul constant al celor mai felurite categorii de cititori.**

Dar, iată scrisorile culese pentru chenarul acestei luni.

Mă numesc **CORDUNEANU LUMINIȚA** și sînt elevă în clasa a X-a la Liceul teoretic Grigore Ghica Voievod din orașul Dorohoi, județul Botoșani. Cu mîna tremurîndă de emoții m-am gîndit să vă scriu dumneavoastră ca unor prieteni și profesori dragi și să vă mărturisesc respectul meu față de această revistă minunată, respectul față de dumneavoastră cei care munciți pentru apariția acestei cărți de istorie.

În paginile **Magazinului istoric,** eu îmi găsesc de multe ori odihnă și liniște, uitînd deodată de „grijile" celelalte.

Cînd eram mai mică îmi doream foarte mult să învăț într-un liceu, într-o clasă care să studieze istoria. Și iată că visul s-a împlinit. Acum învăț într-o școală cu clasă de profil istorie-științe sociale.

Îndrăgesc această revistă pentru că este singura revistă din țară care se ocupă numai de istorie, o mai îndrăgesc pentru că în ea găsesc numai adevăruri. O pagină a acestei reviste reprezintă, pentru mine, foarte mult, reprezintă un moment din viața României fotografiat și așternut pe hîrtie.

Tot în această revistă eu văd un îndrumător și un profesor extraordinar, un profesor ce șoptește din file cuvinte frumoase despre oameni iluștri, despre țară, despre neam.

Cu acestea, vă rog să mă scuzați pentru aceste rînduri și vă doresc din toată inima succes și numai bucurii în munca dumneavoastră nespus de frumoasă și interesantă.

Cu sinceritate, Luminița

Și, alături de exuberanța tinereții, chibzuita judecată a senectuții: Sînt unul din miile de cititori ai revistei **Magazin istoric,** care constituie de mulți ani un factor important pentru cunoașterea istoriei și pentru delectarea cititorului.

Vă urez la toți cei ce contribuiți la editarea acestei reviste să fiți sănătoși și hotărîți de a vă menține pe linia justă a istoriei, care va contribui la cunoașterea și îmbunătățirea relațiilor dintre oameni și popoare, mai ales acum, cînd este mai mare nevoie de aceasta.

Semnează: VIRGIL DIACONU, pensionar, din Curtea de Argeș.

AUTOR

Dintr-o eroare de paginație, articolul C. Iulius Celsus un guvernator lusitan al Daciei, **din nr. 11/1991, pp. 37-39, a apărut semnat Scarlat Lambrino, în loc de** dr. Ion Radu, **care semnează doar introducerea. În realitate, după cum cititorii au putut constata, articolul respectiv comentează — cu unele contribuții proprii — un studiu al lui Scarlat Lambrino, publicat în 1952 în** Bulletin des Études Portugaises.

Deci, în mod corect, semnătura d-lui dr. Ion Radu **trebuie să figureze imediat după titlul din p. 37. Rugăm cititorii să facă cuvenita rectificare.**

COMITET

Primim, sub semnătura d-lui general-locotenent (r) STELIAN POPESCU, președinte, și colonelul C. POPESCU, secretar, o scrisoare prin care ne este semnalată înființarea, în București, a Comitetului Național pentru Restaurarea și îngrijirea Monumentelor Eroilor.

Comitetul, se menționează în scrisoare, „a luat ființă cu avizul ministrului apărării naționale și își desfășoară activitatea sub patronajul Ministerului Apărării Naționale, fiind înregistrat la Judecătoria Sectorului 1 și devenind persoană juridică.

Am înființat acest comitet, plecînd de la cunoașterea reală a stării monumentelor și cimitirelor eroilor, care în parte aproape că nu mai sînt sau sînt în paragină. De asemenea, am avut în vedere că o țară este și trebuie judecată, în primul rînd, pentru modul cum își prețuiește și cinstește eroii.

Comitetul nostru — se menționează în continuare — și-a propus ca, după o cunoaștere reală a situației actuale a monumentelor și cimitirelor eroilor care s-au jertfit pentru independența, suveranitatea și integritatea teritorială a României, să treacă la restaurarea și organizarea îngrijirii lor.

Cei dornici a contribui bănește la sprijinirea acțiunilor Comitetului, pot depune sumele respective la BANCA COMERCIALĂ, Sucursala Municipiului București, în conturile:

— pentru lei: 45 1000 1241
— pentru valută — dolari — 47 21 1 16 0114 0
— lire sterline — 47 21 5 01 0114 0
— mărci germane — 47 21 7 10 0114 0

Adresa Comitetului Național pentru Restaurarea și Îngrijirea Monumentelor și Cimitirelor Eroilor este: București, strada Constantin Mille, nr. 1, sector 1".

RECTIFICARE

DI. EUGEN B. MARIAN, autorul articolului Toscanini versus Mussolini **(nr. 10/1991, p. 31), face următoarea precizare: Winfred a fost nora lui Richard Wagner, nu nepotul lui.**

DESENATOR

Printre desenatorii autori de stampe cu caracter istoric, larg răspîndite în secolul trecut, s-a aflat și Carol Isler, **care a activat în București. Nu cunoaștem, date despre viața sa. În schimb, s-au păstrat mai multe stampe de inspirație istorică, editate de D. Pappasoglu, dintre care amintim** Bătălia cea mare de la Plevna, Victoria de la Codrul Cosminului, Iancu Jianu, Canalizarea rîului Dîmbovița.

Deosebit de realizate sînt Harta Dunării — frontiera României, istorică, politică și comercială, **precum și** Harta munților sau frontiera României, **publicate în 1859.**

În biblioteca lui D. Pappasoglu s-a păstrat și un album cu 53 pagini de desene realizate de C. Isler după picturi murale și obiecte de cult, vederi de biserici, mănăstiri și monumente istorice din Prahova, Dîmbovița și Muscel, aflat acum în colecțiile Cabinetului de stampe al Bibliotecii Academiei Române.

DIALOG CU CITITORII

Informaţiile de mai sus, precum şi albumul inedit C. Isler — din care publicăm cîteva imagini pe planşele 1-4 ale acestui număr — ne-au fost comunicate de colaboratorul nostru, dl. Iulian Voicu, **de la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române.**

MONUMENT ÎNCHINAT UNIRII

Cuvioşia Sa, preot IOAN SPIRU, din Alexandria, **statornic cititor şi colaborator al revistei noastre, precum şi pasionat cercetător al istoriei locale, ne trimite următoarele:** La 24 ianuarie 1915, cînd se împlineau 56 ani de la realizarea Unirii Principatelor Române sub vodă Alexandru Ioan Cuza, în oraşul Alexandria s-a inaugurat un monument consacrat acestui neuitat eveniment din viaţa poporului nostru. Monumentul s-a ridicat din iniţiativa unor fruntaşi ai oraşului, prin contribuţie obştească, totalizînd 15 000 lei.

El a fost turnat din bronz, are o înălţime de 5 metri, din care 3 metri statuia propriu-zisă şi 2 metri postamentul. Personajul principal este domnitorul Cuza, avînd sub bustul său următorul text, scris cu litere de tipar: **Slăvitului Vodă Cuza 1859-1866. Fiindcă ucigînd vrajba ne-a făcut puternici. Ne-a dăruit lumină prin învăţătură — avuţie naţională secularizînd averile mănăstireşti şi redate plaiurilor noastre.** Sub bust şi text, o coroană de lauri iar sus, lîngă ea, numele sculptorului: I. Iordănescu, Bucureşti. În dreapta domnitorului, două tinere ţinîndu-se de mînă, simbolizînd cele două ţări româneşti unite. În latura din stînga monumentului, un ţăran cu capul gol şi opinci în picioare, oferind domnitorului un dar.

În spatele statuii este următorul text, scris cu litere cursive: Ridicat în anul 1914, cu obolul obştesc din iniţiativa d-lui av. Florea Georgescu şi stăruinţa Comitetului alcătuit din D. Nicolae Capră, Andrei I. Noica, preşedinţi de onoare: Florea C. Georgescu, preşedinte activ, mr. art. Negru şi S. Popescu, vicepreşedinţi, I. Angelescu, casier, R. Paraschivescu şi S. Popescu, secretari, Anton Văcăreanu, Anghel Văcăreanu, Anghel Teodorescu, Anghel N. Capră, C. Calicrava, mr. D. Teişanu, Dem. Enescu, Traian D., I. Iliescu, Ştefănescu D. Curpen, Pr. Ilie Bădulescu, Levi Popescu, M. Cristescu, N.A. Macavei, P.A. Minev, N. Mincu, S. Mîndreanu şi S. Zamfirescu, membri. Ca o mică mărturie de recunoştinţă românească şi ca un îndemn la dragoste de ţară şi bine copiilor copiilor noştri. Sculptor I. Iordănescu — 1914.

Dezvelirea monumentului a fost imortalizată pe o fotografie ce se află astăzi la Arhivele Statului Alexandria, făcută pe treptele fostei primării a oraşului şi în care apare majoritatea comitetului de iniţiativă amintit în sus citatul text.

PORTRET CUZA

Domnul VOICU A. PETRE, din Slatina, **ne semnalează un portret al lui Al. I. Cuza, aflat în biserica satului Frunzaru, com. Sprincenata, jud. Olt.** În semn de recunoştinţă pentru eliberarea clăcaşilor şi împroprietărirea lor prin Legea rurală promulgată de Cuza la 14/26 august 1864, urmaşii celor dezrobiţi atunci au colectat, în 1907, 600 lei aur cu care au plătit executarea tabloului.

LA FĂGĂRAŞ

În nr. 11/1991 al revistei, am publicat scrisoarea cititorului nostru arh. dr. NICOLAE ENESCU, din Bucureşti, **care ne semnala starea de degradare a cetăţii Făgăraş, monument care a împlinit şapte veacuri de existenţă.**

La sesizarea noastră, adresată Ministerului Culturii şi, respectiv, Prefecturii judeţului Braşov, am primit următoarele răspunsuri : Din partea Direcţiei monumentelor ansamblurilor şi siturilor istorice (director dr. arh. Petre Derer, **referent specialitate arh.** Marina Iliescu) **din cadrul Ministerului Culturii:**

Vă comunicăm că ansamblul cetăţii Făgăraş urmează a fi preluat de către DMASI, în vederea coordonării lucrărilor de restaurare şi asigurării unei funcţionalităţi adecvate (în plan 1992).

Lucrările privind asanarea lacului şi punerea în valoare a zonei de protecţie a monumentului revin în exclusivitate Primăriei Făgăraş.

Sub semnătura d-lui prefect Gheorghe Fulga **şi a d-nei secretare** Mariana Tihărău, **primim, de asemenea, din partea Prefecturii judeţului Braşov:**

În acţiunile pregătitoare pentru sărbătorirea aniversării a 700 de ani de la atestarea documentară a muncipiului Făgăraş, sărbătoare ce a avut loc la 4-6 octombrie 1991, un capitol l-a constituit igienizarea şi înfrumuseţarea şanţului cu apă şi a aleilor din vecinătatea cetăţii. Astfel, prin Serviciul de gospodărire comunală a primăriei municipiului Făgăraş au fost angajate 5 persoane care timp de 45 zile au efectuat lucrările de curăţire a şanţului cu apă, defrişarea vegetaţiei, amenajarea împrejurimilor, repararea şi vopsirea băncilor etc.

Întrucît din anul 1968 lacul din zona cetăţii nu a mai avut o sursă de alimentare cu apă proaspătă, primăria muncipiului Făgăraş a intervenit la Combinatul Chimic Făgăraş, care, cu multă solicitudine a sponsorizat montarea a două pompe pentru alimentarea cu apă a lacului, lucrarea fiind în curs de finalizare.

Totodată, vă informăm că la primăria municipiului Făgăraş există un proiect de reamenajare a întregii zone aferente cetăţii Făgăraş, în valoare de cca. 100 milioane lei. Proiectul urmează a fi valorificat pe măsura asigurării fondurilor necesare.

Se confirmă faptul că lîngă cetate funcţionează, în prezent, o piaţă de zarzavaturi. Menţionăm însă că această piaţă a fost organizată numai temporar, pînă la construirea noii pieţe a municipiului Făgăraş, lucrare aflată într-o stare avansată de execuţie.

Iată deci că putem spune că prin sesizarea cititorilor noştri şi a instituţiilor competente, cetatea Făgăraşului păşeşte în cel de-al optulea secol al existenţei sale sub auspicii favorabile.

PUBLICAŢIE DIN ELVEŢIA

Primim din Geneva revista Căminul românesc, **buletin de informaţii al comunităţii românilor din Elveţia, an 10, nr. 2 (38) iunie 1991.**

În paginile sale, cu articole în limbile română şi franceză, **semnează Jean-Luc Vantravers, Jean-Jacques Roth, Darius Rochebin, Laurence Bezeguet, Daniel Duc, Mihai Korne, Constantin Macri, Constantin Mareş, Veronica Bărbat, Petre Pascu, Emil Bratu, Ion A. Gutulescu, Mircea Cologenco. Sînt articole pe teme de politică, cultură, istorie şi literatură. Rubrici de informaţii consemnează noi apariţii editoriale, ştiri din viaţa comunităţii etc.**

CERERI ŞI OFERTE

OCTAVIAN PINTEA, str. Olarilor, nr. 15, Tîrgu Lăpuş, **solicită: nr. 2-4, 7/1967; 9/1968; 4/1970; 4/1975; 10/1981; 3/1982; 2/1986; 2, 7-12/1990; oferă: nr. 4, 12/1969; 8/1971: 10/1979; 2, 8, 9/1981; 4, 9/1982; 11/1985; 1, 3/1986; 4/1987.**

VASILE GRIDAN, str. Victoria, bl. D., sc. 11, ap. 7, Tîrgu Jiu, **solicită: nr. 6/1990; 6/1991; oferă: nr. 8/1974; 11/1975; 11/1976; 9, 11/1981; 12/1983; 4/1985; 11/1986; 6, 9, 10, 12/1989.**

LEONTE ALEXANDRU, tel. 22 17 98, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

GHEORGHE HRENIUC, Cartier Craiovita Nouă, bloc 10 Orizont, ap. 9, Craiova, **oferă: nr. 5, 10/ 1979; 5, 7/1981; 1, 2/1982; 3, 5, 6/1983; 4, 9/1984; 3, 5, 10/1986.**

ION BONCIU, tel. 44 80 80, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

BUCUR ILICI, Bd. Siderurgiştilor, nr. 10, bl. D3, ap. 33, Ţiglina II, Galaţi, **oferă colecţia completă.**

NICOLAE IORDĂCHESCU, str. Săniuţei, nr. 4, bl. 64 A, ap. 98, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

STELIAN BORDEI, str. Tutunari, nr. 26, bl. 76 ABC, ap. 110, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

PAVEL LUNGU, str. Brîndușei, nr. 12, ap. 8, Timişoara, **oferă colecţia completă.**

CONTENTS (Romanian History) **N. Iorga** History and tradition • **P.P. Panaitescu** 560 Years from the Death of Alexander, Prince of Moldavia • **D.A. Lăzărescu** 1845. Auguste de Gérando about Transylvania (III) • **Gh. Ionaşcu, M. Arsene** Solutions to save Sighişoara's Monuments • **P. Cernovodeanu** C. Brîncoveanu and Cantacuzino the Historian in British Archives (II) • **C. Popişteanu** 1946-1954. Political Trials: Pătrăşcanu (VIII) • **M.D. Ciucă, Gh. David** Iuliu Maniu — Witness at Marshal Ion Antonescu's Trial • **Gh. Cunescu** Four Monasteries from Bessarabia • **G.G. Mârzescu** Iaşi, the Autumn of 1917 (V) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Reminiscences (VII) • **A. Gorovei** (1864-1951) Diary (II) • **D. Hîncu** Joseph Maria von Radowitz reporting from Bucharest (1870-1871) • **M. Rasidescu** 1919. Glimpses of „Cartea Românească" Publishing House History • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **N. Iorga** Histoire et tradition • **P.P. Panaitescu** 560 ans de la mort du prince Alexandre de Moldavie • **D.A. Lăzărescu** 1845. Auguste de Gérando sur Transylvanie (III) • **Gh. Ionaşcu, M. Arsene** Solutions salvatrices pour les monuments de Sighişoara • **P. Cernovodeanu** C. Brîncoveanu et l'historien Cantacuzino dans les archives britanniques (II) • **C. Popişteanu** 1946-1954. Grands procès politiques: Pătrăşcanu (VIII) • **M.D. Ciucă, Gh. David** Iuliu Maniu — témoin dans le procès du maréchal Antonescu • **Gh. Cunescu** Quatre monastères de Bessarabie • **G.G. Mârzescu** A Iassy, l'automne de 1917 (V) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Souvenirs (VII) • **A. Gorovei** (1864-1951) Journal (II) • **D. Hîncu** Joseph Maria von Radowitz en mission à Bucarest (1870-1871) • **M. Rasidescu** 1919. Pages de l'histoire de la maison d'éditions „Cartea românească" • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Н. Йорга** История и традиция • **П.П. Панаитеску** 560 лет со дня смерти князя Молдовы Александра • **Д.А. Лэзэреску** 1845. Огюст де Жерандо о Трансильвании (III) • **Г. Ионашку, М. Арсене** Памятники Сигишоары: спасательные решения • **П. Черноводяну** К. Брынковяну и стольник Кантакузино в английских архивах (II) • **К. Попиштяну** 1946-1954. Крупные политические процессы: Пэтрэшкану (VIII) • **М.Д. Чукэ, Г. Давид** Юлиу Маниу — свидетель процесса Иона Антонеску • **Г. Кунеску** Четыре монастыря в Бессарабии • **Г.Г. Мырзеску** В Яссах, осенью 1917 г. (V) • **Р. Нецхаммер** 1914-1918. Воспоминания (VII) • **А. Горовей** (1864-1951) Дневник (II) • **Д. Хынку** Йозеф Мария фон Радовиц в миссии в Бухаресте (1870-1871) • **М. Расидеску** 1919. Из истории издательства „Картя ромыняскэ" • В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **N. Iorga** Geschichte und Überlieferung • **P.P. Panaitescu** 560 Jahre vom Tode Moldaviens Fürst Alexandru • **D.A. Lăzărescu** 1845. Auguste de Gérando über Siebenbürgen (III) • **Gh. Ionaşcu, M. Arsene** Rettende Losungen für Sighişoaras Denkmäler • **P. Cernovodeanu** C. Brîncoveanu und der Historiker Cantacuzino in den britischen Archiven (II) • **C. Popişteanu** 1946-1954. Grosse politische Prozesse: Pătrăşcanu (VIII) • **M.D. Ciucă, Gh. David** Iuliu Maniu — Zeuge am Marschall Antonescus Prozess • **Gh. Cunescu** Vier Kloster aus Bessarabien • **G.G. Mârzescu** Im Iassi, Herbst 1917 (V) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Erinnerungen (VII) • **A. Gorovei** (1864-1951) Tagebuch (II) • **D. Hîncu** Joseph Maria von Radowitz und seine Bukarester Mission (1870-1871) • **M. Rasidescu** 1919. Aus der Geschichte des Verlags „Cartea românească • In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia rumana) **N. Iorga** Historia y tradición • **P.P. Panaitescu** 560 años desde la muerte de Alejandro Príncipe de Moldavia • **D.A. Lăzărescu** 1845. Auguste de Gérando sobre Transilvania (III) • **Gh. Ionaşcu, M. Arsene** Soluciones para salvar a los monumentos de Sighişoara • **P. Cernovodeanu** C. Brîncoveanu y el historiador Cantacuzino en los archivos británicos (II) • **C. Popişteanu** 1946-1954. Grandes procesos políticos: Pătrăşcanu (VIII) • **M.D. Ciucă, Gh. David** Iuliu Maniu — testigo en el proceso del mariscal Ion Antonescu • **Gh. Cunescu** Cuatro monasterios de Besarabia • **G.G. Mârzescu** Iaşi, otoño de 1917 (V) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Recuerdos (VII) • **A. Gorovei** (1864-1951) Diario (II) • **D. Hîncu** Joseph Maria von Radowitz en misión a Bucarest (1870-1871) • **M. Rasidescu** 1919. De la historia de la Editorial „Cartea românească" • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201; telex: 10376 prsfir. Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

Lei 50

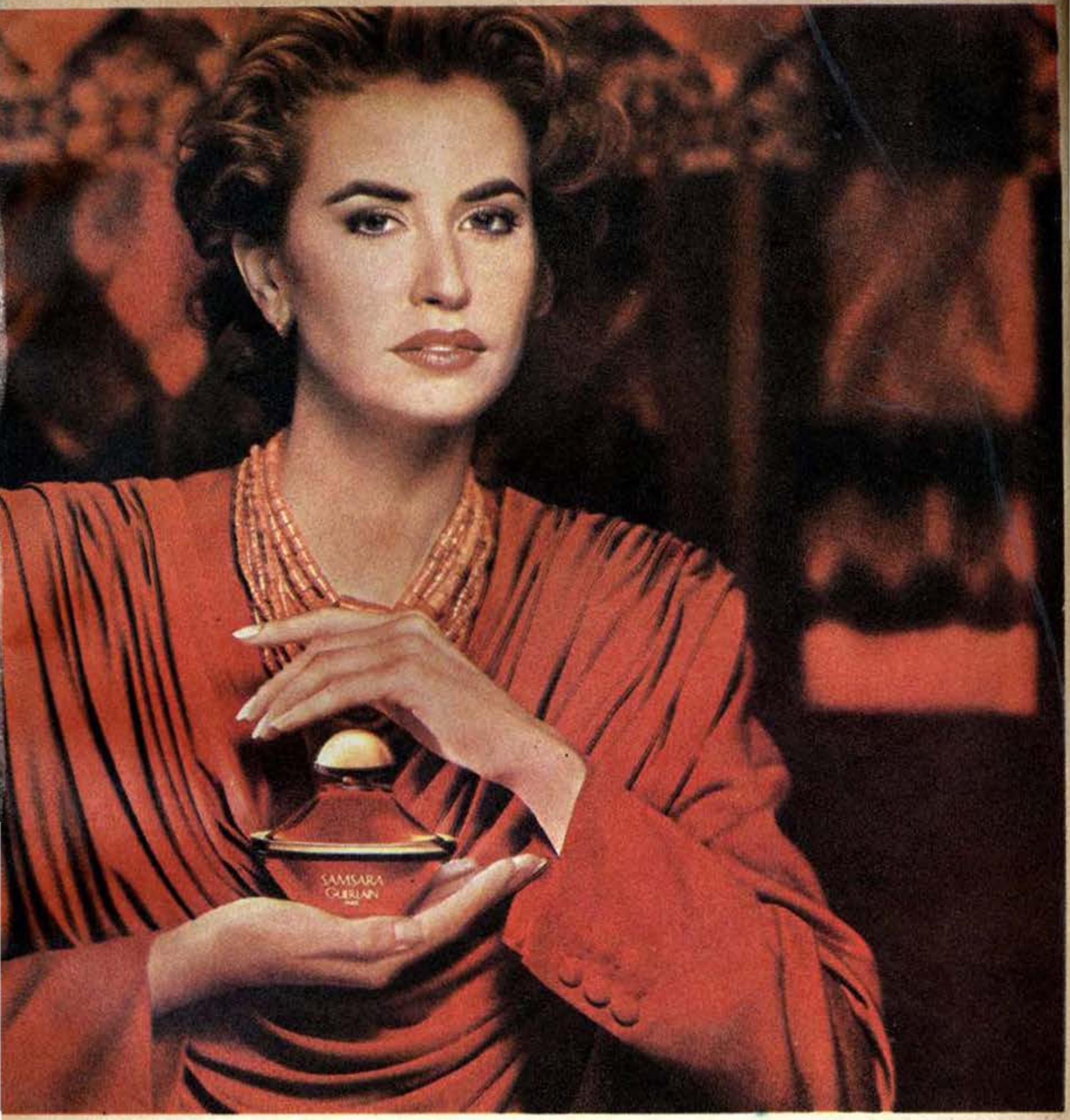

„Guerlain a botezat parfumul
«Voilà pourquoi j'aimais Rosine»
Guerlain a botezat parfumul
Extras din cupele de crin"

Ion MINULESCU
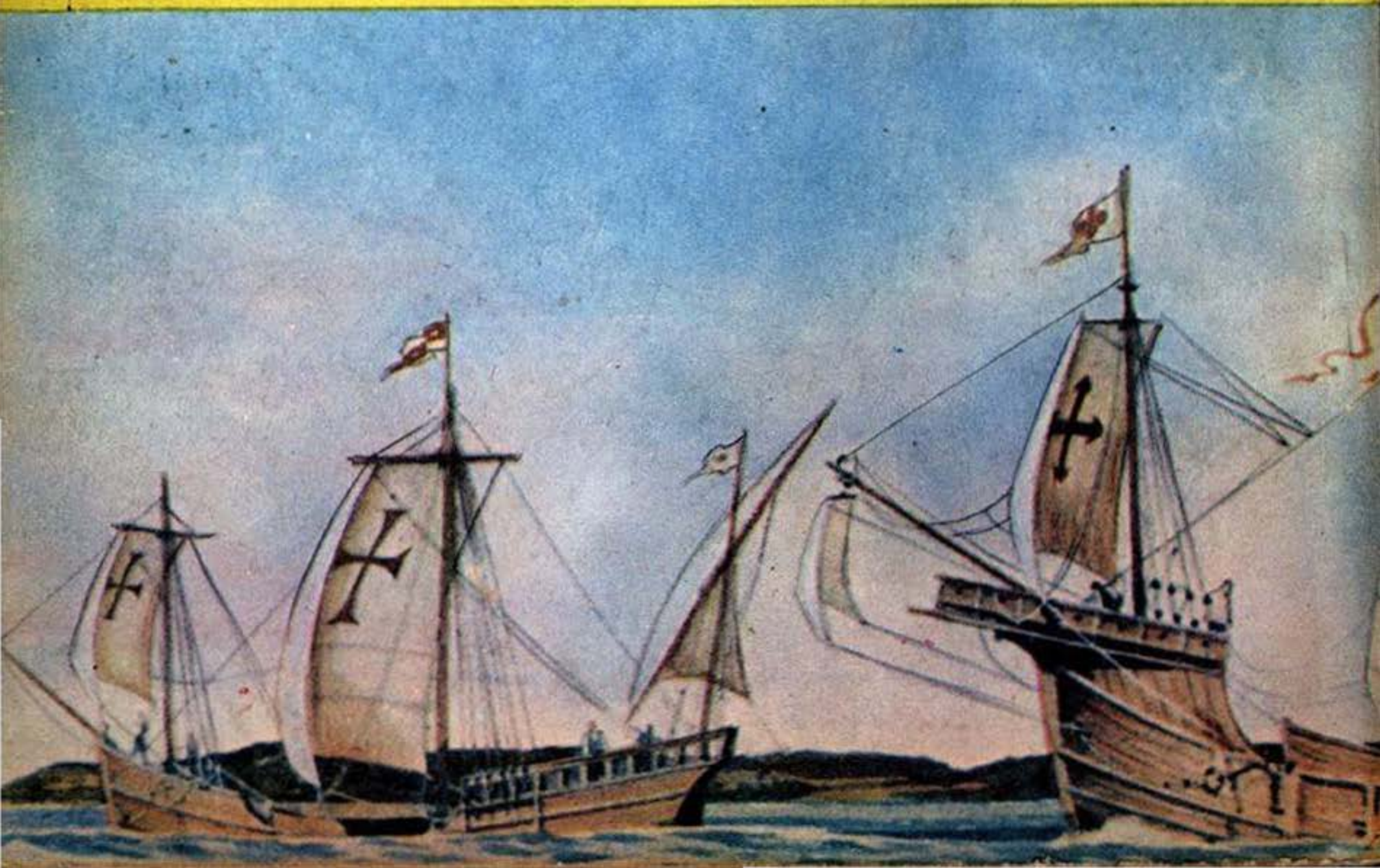
magazin istoric